

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA GERGINLEŞEN TÜRKİYE-
SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN TÜRK KAMUOYUNDAKİ
TEPKİLERİ (1945-1952)**

700479

**Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. SABAHATTİN ÖZEL**

SÜLEYMAN ÜNLÜSOY

T 100479

İSTANBUL - 2001

Yüksek Lisans Tezi olarak “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Gerginleşen Türkiye – Sovyetler Birliği İlişkilerinin Türk Kamuoyundaki Tepkileri” adlı çalışmamı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın ve bibliyografyada gösterilen eserlerden yararlanarak ve bunlara atıf yaparak hazırladığımı belirtir, bunu şerefim ve onurumla doğrularım.

15/08/2001

Süleyman ÜNLÜSOY

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
ÖZET	VIII
SUMMARY	XI
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ.....	1

A. TÜRK RUS İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ	1
B. 1920-1945 DÖNEMİ TÜRKİYE SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE TOPLU BİR BAKIŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GERGINLEŞMESİ VE TÜRKİYE’NİN BU KONUDAKİ TUTUMU	10
---	----

A. TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GERGINLEŞMESİNDE ROL OYNAYAN FAKTÖRLER	10
B. TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GERGINLEŞMESİ	13
C. TÜRKİYE’NİN GERGINLIĞI GİDERME ÇABALARI	17
D. TÜRKİYE’NİN BİR SOVYET SALDIRISI İHTİMALİNE KARŞI ALDIĞI ÖNLEMLER VE TÜRK KAMUOYUNUN TEPKİLERİ	20
1. Türkiye’nin bir Sovyet Saldırısı İhtimaline Karşı Aldığı Önlemler	25
2. Türk Kamuoyunun Tepkileri	34

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ GERGINLIĞININ DORUK NOKTASINA ULAŞMASI VE GELİŞEN OLAYLAR.....	38
---	----

A. SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN TÜRKİYE’DEN TOPRAK TALEPLERİNİ DİLE GETİRMESİ	45
1. Gürcistan Adına İleri Sürülen Talepler	49
2. Ermenistan Adına İleri Sürülen Talepler	54
3. Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye Verdiği Notalar ve Türkiye’yi Kuşatma Çabaları	67

**B. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'YE YÖNELİK TEHDİT VE
TALEPLERİ KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN TEPKİLERİ78**

1. Türkiye'nin Resmi Tepkileri78
 - a. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve TBMM'nin Tepkileri81
 - b. Türkiye'nin Sovyet Notalarına Karşı Verdiği Cevabi Notalar.95
2. Türk Kamuoyunun Tepkileri102
 - a. Üniversite Gençliğinin Tepkileri106
 - b. Basının Tepkileri108
 - c. Siyasal Muhalefetin Tepkileri120
3. Türkiye'nin İttifak Arayışları.....123
 - a. ABD ve İngiltere ile Yakınlaşma Çabaları125
 - b. Irak ve Mısır ile Yakınlaşma Çabaları130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SOVYETLER BİRLİĞİ GERGINLIĞINDE SON DÖNEM134

**A. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞLE BİRLİKTE
KURULAN SOSYALİST PARTİLER VE KOMÜNİST TEVKİFATI134**

1. Sosyalist Partilerin Kurulmaları ve Kapatılmaları134
2. Komünist Tevkifatı135

B. TÜRKİYE'NİN İTTİFAK ARAYIŞLARINI SÜRDÜRMESİ139

1. ABD'nin Türkiye'den Yana Tavır Alması139
2. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı146

C. NATO'NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE'NİN ÜYELİK ÇABALARI149

1. Türkiye'nin Siyasi Çabaları150
2. Türkiye'nin Kore'ye Asker Göndermesi151

**D. TÜRKİYE'NİN NATO'YA ÜYE OLUŞU VE SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN
TEPKİSİ153**

1. Türkiye'nin NATO'ya Üye Olması153
2. Sovyetler Birliği'nin Tepkisi155

SONUÇ157

KAYNAKÇA.....160

ÖNSÖZ

Uluslar arası ilişkilerde önem verilen dostluk ve işbirliği ile iyi komşuluk anlayışı, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında başlangıçta iyi bir seyir izlerken daha sonraki yıllarda ve gelişen olaylar sonucunda yerini soğuk bir anlayışa terk etmiştir. Türk yetkililerinin iyi niyet çabaları ve dostluğun yeniden tesisi konusundaki bütün uğraş ve girişimleri, İkinci Dünya Savaşı'nın son döneminde Sovyetlerin mağlubiyetten zafere doğru yönelmeleri ile boşa gitmiş ve daha önce yapılan tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşması Ruslar tarafından tek taraflı olarak feshedilmiştir. Hemen ardından İkinci Dünya Savaşı galibiyetinin verdiği moral ve güçle önce Türkiye'nin doğu vilayetlerinden bazı parçalar istemiştir. Ardından bu toprak talepleri özellikle Rus, Gürcü ve Ermeni basınında yer alarak daha da genişletilmiş, özellikle Gürcistan tarafından Trabzon ve Giresun'a kadar olan yerler talep edilmiştir. Ermenistan tarafından da Doğu Anadolu'daki toprak talepleri artırılarak; Van, Bitlis ve Erzurum'a kadar olan yerler istenmiştir. Bütün bu toprak taleplerinin gündeme geldiği dönemde, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında tam bir sinir harbi başlamıştır. Özellikle Sovyet Basınında, Türk Boğazları'ndan üsler istenmesi sürekli olarak gündemde tutulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sona ermesine rağmen ve barış konferansları ile barış görüşmeleri sürerken, pek çok ülke askerlerini terhis ederek normal hayata dönmüşlerdir.

Buna rağmen Türkiye Cumhuriyeti topraklarından bir parçasının Sovyetler Birliği tarafından talep edilmesi, Boğazların Ruslarla eşit şartlarda kullanılması ve en azından boğazlardan Ruslara üsler verilmesi konusu, Sovyetler Birliği ile Türkiye Cumhuriyeti'nin arasını açmış ve bu konu Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkilerinin çok gergin bir dönem geçirmesine neden olmuştur. Sovyetler Birliği, gerek büyük güçler nezdinde gerekse Türkiye üzerinde girişimlerini sürdürmüştür. Daha sonra bu konuyu ileri bir düzeye götürerek, Türkiye'ye 2 defa uyarı niteliğinde notalar vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti, bu notalara karşılık vererek, Sovyetler Birliği'nin isteklerini geri çevirmiştir. Türkiye kendi konumunu bütün sıkıntılara rağmen güçlendirmeye çalışmıştır. Bunun için bir yandan sınırlı bütçesine rağmen Milli Savunma bütçesi artırılmış, yeni gemiler satın alınarak donanma güçlendirilmeye çalışılmış, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nden yeni silahlar alınmış, manevralar yani tatbikatlara daha büyük önem verilerek sıklaştırılmıştır. Ordunun terhis edilmesi geciktirilerek, Trakya ve Kuzeydoğu hudutları takviye edilmiştir. Öte yandan komşu ve dost ülkelerle ilişkiler güçlendirilmiş, özellikle Irak ve Mısır ile üst düzeyde karşılıklı görüşmeler sıklaştırılmıştır.

Bütün bu çalışmalarla birlikte Türkiye'nin önem verdiği bir konu da: İngiltere ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile mevcut ilişkilerini daha da güçlendirerek Sovyetler Birliği'nin olası bir saldırısına karşı çok güçlü bir güç birlikteliği oluşturabilme düşüncesidir. Bunun için Türkiye Cumhuriyeti 1939 tarihli Türk İngiliz dostluk ve yardımlaşma antlaşmasına büyük önem vermiş ve geliştirmeye çalışmıştır. Yine İkinci Dünya Savaşı'ndan güçlü ve galip devlet olarak çıkan Amerika Birleşik Devletleri ile buna benzer bir birliktelik oluşturmaya çalışmıştır. Hatta Boğazlar statüsünü belirleyen Montreux Sözleşmesi'ndeki imza sahibi olan devletlerden Japonya'nın çıkarılarak, yerine ABD'nin yetkili olmasına ses çıkarmamış, aksine ABD'nin yer almasını Türkiye de istemiştir.

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki gerginlik 1946 yılında doruk noktasına ulaşmış ve sınır harbi olarak nitelenen bu gerginlik; kamuoyunda, basında ve halkta büyük tepkilere neden olmuştur. Önce İngiltere ve ardından ABD'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğü konusunda; Türkiye'ye güvence vermeleri ve Türkiye'nin bir "Peyk" devleti olamayacağı, müstakil yani bağımsız olması gerektiği ve Boğazlar Statüsü'nde yapılacak olan görüşme ve sözleşmelerde Sovyetler Birliği'ne üsler verilmesinin söz konusu olamayacağını belirtmişlerdir. Bu önemli güvencelerden sonra, Türkiye kısmen rahat bir nefes almış ve sürmekte olan sınır harbinde çok yalnız olmadığı anlaşılmıştır.

Sınırlarını çok genişletmiş ve genişletmekte olan Sovyetler Birliği kendisine bağlı "Peykler" diye nitelenen devletler arasına sınır komşusu olan Türkiye'yi de katmak istemiş ve Türkiye'nin etrafında çeşitli taleplerde bulunarak, çok büyük taleplerden hiç olmazsa boğazlar konusunu kesin olarak elde etmek için girişimlerini sürdürmüştür. Sovyetler Birliği'nin bu istekleri arasında: İkinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkmış olan İtalya'nın elindeki; On iki Ada, Trablusgarp (Libya), Eritre yani Habeşistan ve Tirieste Limanı yer almaktadır. Bununla yetinmeyen Sovyetler Birliği; Süveyş Kanalı, Tanca yani Cebeli Tarık Boğazı, İskenderun ve Marmaris'te de deniz üsleri gündeme getirmişse de bu istekleri Türkiye ile beraber büyük devletler tarafından özellikle ABD ve İngiltere yetkililerince geri çevrilmiştir.

Gerginliğin sürmekte olduğu Türkiye Sovyetler Birliği ilişkileri, 1947 yılından sonra, ABD Başkanı Truman'ın doktrini ve Dışişleri Bakanı Marshall'ın planı gereğince, daha değişik bir mecraya girmiştir. Artık ABD doğrudan devreye girerek, Sovyet tehdidi ve baskısı altında bulunan Türkiye ile Yunanistan'a mali ve askeri yardım ve güvence vermiştir. Bu yardımlar doğal olarak Sovyetler Birliği tarafından tepki ile karşılanmıştır.

Sovyet yayılmasına karşı batı dünyası savunma grubu oluşturma çabalarına girmiş ve 4 Nisan 1949'da NATO kurulmuştur. Bu çabalar içinde yer almak isteyen Türkiye'ye önceleri pek fazla önem verilmemişse de 1950 yılında Kore'nin kuzeyinde çıkan ve güneye doğru yayılma tehlikesi baş gösteren Komünizm tehlikesine karşı Türkiye Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın çağrısına uyarak bölgeye askeri birlikler göndermiştir. Kore Savaşı'nda Türk Ordusu'nun gücü batılı ülkeler ve Sovyetler Birliği ile bütün dünyaca görülmüştür. Türk Ordusu'nun Kore'de gösterdiği üstün başarılar kısa zamanda NATO üyelerinin ve ABD'nin dikkatini çekmiş ve başlangıçta şüphe ile baktıkları Türkiye'nin jeopolitik ve askeri gücünden, Sovyet tehdidine karşı yararlanılabileceği düşüncesi Batı Avrupa'da da egemen olmuş ve Türkiye NATO'ya 1952 yılında girmiştir.

Türkiye, üyesi olduğu güvenlik ittifakının gücü ve Kore'de gösterdiği üstün başarılarından sonra, Sovyetler Birliği tarafından öncekiler kadar olmamakla birlikte yine de zaman zaman baskı ve tehdide maruz kalmıştır. Bu tehditler diplomatik alanda notalardan ileriye gidememiştir. Sovyetlerin benimsediği soğukluk kendi aleyhinde sonuçlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin yayılmacı ve saldırgan bir politika izlemesine rağmen, Türkiye daima barışçı ve iyi komşuluk ilişkilerini gözetten taraf olmuştur. Türkiye'nin bu dostluk ve barış yolunu sürdürmesinde hiç kuşkusuz Atatürk'ün çizdiği yol en belirleyici etken olmuştur.

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki bu en gergin dönem olan 1945-1952 yılları arasını incelerken bu döneme ait Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri seçilmiştir. Çalışmalarım esnasında her iki gazeteden 5503 nüsha taranmış olup Cumhuriyet Gazetesi'nden 214 Ulus Gazetesi'nden de 197 sayıya ulaşılammıştır. Her iki gazete de gün gün ve sayfa sayfa taranmış, eksik olan gazetenin sayısı diğerinden ve bazen Tanin ile Akşam Gazetesi'nden tamamlanmıştır. Kronolojik sıra izlenmiş ve bu esas alınarak inceleme işlemleri sürdürülmüştür. Çalışmalarımızın esasını; gazete haberleri, Anadolu Ajanslı kaynaklar, başyazılar ile makaleler oluşturmuştur. Bunun yanında o konularla ilgili olarak alanlarında çalışmalar yapmış olan değişik kaynaklarla da desteklenmiş ve konunun bütünlüğü ortaya çıkarılmıştır.

Türk Sovyet ilişkilerinin bütününe yönelik çeşitli eserler ile dönem dönem ele alan değerli eserler yazılmıştır. Ancak Türk Sovyet ilişkilerinin bu en soğuk, en gergin ve her an savaşa dönüşebilecek bir ortamın oluştuğu, dostluğun yerine düşmanlığın egemen olduğu yeni arayış ve ittifakların güçlendiği bu dönem ile ilgili bir eser olmadığından, İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Gerginleşen Türkiye Sovyetler Birliği İlişkilerinin Türk Kamuoyundaki Tepkileri (1945-1952) adlı tezimiz bu konuda ilklerden birini oluşturmaktadır. Bu çalışmamızda daha önce bu konularla ilgili yazılmış eserlerde olmayan bazı bilgilere de yer verilmiştir. Bu tez çalışmamda tüm titizlik ve özenime rağmen gözden kaçan bazı eksikliklerim olabilir. Varsa eğer bu eksikliklerimin hoş görüleceğini ümit ediyorum. Bu çalışmamın bundan sonraki benzer çalışmalara küçük de olsa katkıda bulunabilmesi ve onlara ışık tutabilmesi benim için en büyük teşvik olacaktır.

Bütün bu çalışmalarım sırasında bana destek olan, yol gösteren ve rehberlik eden değerli hocam Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL'e bu vesile ile teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul – 2001

Süleyman ÜNLÜSOY

ÖZET

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında, her iki devletin de yeni kurulduğu dönemde ilişkiler pek çok alanda iyi bir zemine dayanmış karşılıklı güven, işbirliği ve dostluk çerçevesinde, iki ülke yöneticileri uluslar arası alanda birbirleri ile sıkı bir işbirliği içerisinde olmuşlardır. Bu iyi ilişkilerin sürdürüldüğü 1920 ve 1930'lu yıllar boyunca, her iki devletin kamuoyunda o dönemlerde olumlu etkiler görülmüştür. Bu yıllar, iki ülkenin tarihteki eski çekişmelerine son verdiği, sanayi, eğitim, kültür, sağlık, ulaşım, askeri ve pek çok alanlarda; hepsinden daha önemlisi devletler arası ilişkilerde birbirlerine çok yakın politikalar izlendiği yıllardır.

Uluslar arası alanlarda iki ülkenin birbiri ile yakın işbirliği içinde olmasının temeli Türk Milli Mücadele yıllarına dayanmaktadır. Benzer bir süreçten geçmekte olan Sovyet Rusya da aynı ülkelerle mücadele etmiş ve bu mücadelelerin benzerliği iki ülkeyi birbirine daha da yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma, önce Sovyet Rusya'nın milli mücadele yıllarında zor şartlar altında sürdürülmekte olan Türk Kurtuluş Savaşı'na askeri ve ekonomik yönden güç katmasına neden olmuştur. Ardından imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Türk Sovyet dostluk antlaşması olan Moskova Antlaşması ile; ilk kez, bir Avrupa devleti olan Sovyetler Birliği, Misakı Milli'yi tanımış ve yüzyıllardan beri Türk toplumunu her alanda geri bırakan Kapitülasyonların kaldırılmasını onaylamıştır. Bu gelişmelerin ardından Sakarya Savaşı sonrasında Türkiye'nin kuzey doğu sınırlarını güvence altına alan 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması yapılarak, Türk Sovyet sınırları kesin şeklini almıştır.

Dostluk ve işbirliği anlayışı, Lozan Antlaşması sırasında ve sonrasında da sürmüştür. İki devlet bu iyi ilişkilerini daha güçlü ve etkili bir antlaşma ile bağlamak ve birbirlerinin hak ve menfaatlerini gözetmek amacıyla, Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında en temel ve belirleyici dostluk belgesi olan; 17 Aralık 1925 tarihli "Türk Sovyet Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşması"nı imzalamışlardır. Bu antlaşmanın ruhu 1921 tarihli Moskova ile Kars Antlaşmalarına uygun olup onları pekiştiren bir özelliğe sahiptir. Bu antlaşma kısa süreli olmakla beraber, uzatılmaya uygun haldedir. Bundan dolayı, 1925 yılından başlayarak 1945 yılına kadar 20 yıl boyunca yürürlükte kalacak olan bu antlaşmaya yeni protokol ve taahhütler eklenerek uzatılmıştır.

İkili ilişkilerdeki bu yakınlık 1920'li yılların sonu ile 1930'lu yılların başında zirveye ulaşacaktır. Devletler arası ilişkilerde iki ülke pek çok alanda birlikte hareket edeceklerdir. Bunun en somut örnekleri: Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği'nin 1931 yılında Avrupa Birliğinin silahsızlanma komisyonuna birlikte katılmış olması ve Milletler Cemiyeti'ne üye olma konusunda görülmüştür. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa 1932 yılında Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Buna karşılık, Sovyetler Birliği yetkilileri de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 10. yıl dönümü dolayısıyla Türkiye'ye gelmiş ve Başbakan İsmet Paşa'nın ziyaretine nezaketle karşılık vermişlerdir.

Avrupa'da baş gösteren aşırı milliyetçilik ve faşizm etkileri 1930'lu yıllara damgasını vurmuş ve bu devletler saldırgan bir politika izlemeye başlamışlardır. Bu saldırganlıklara karşı Türkiye, Atatürk'ün önderliğinde batı ve doğu sınırlarında yeni arayış ve ittifaklara yönelmiştir. Bundan hareketle batıda "Balkan Antantı" 1934'te

gerçekleştirilmiştir. Doğuda da bir süre devam eden çalışmaların ardından 1937 yılında “Sadabat Pakı” imzalanarak Türkiye’nin batı ve doğu sınırları güvence altına alınmıştır. Bu ittifak arayışları Sovyet Rusya’yı rahatsız etmiş ve Türkiye’nin bu gibi ittifaklar yerine Sovyet Rusya ile daha yakın bir işbirliğine girmesi gerektiğini hissettirmiştir. Türk yetkililerin, bütün iyi niyet ve Türk Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesi yönündeki çabalarına karşılık Sovyet yetkililer, asıl amaçlarını yavaş yavaş dile getirmeye başlamışlardır. Bunun örneğini “Çankaya” isimli eserinin 578. sayfasında, Falih Rıfkı Atay belirtmektedir. Atay’ın Moskova’ya son gidişinde görüştüğü Rus yetkilisi şunları söylemiştir: “...Türkiye bir emperyalist harbinde, bizim için ya set, ya sıçrama yeri vazifesi görür. Onu mu görür, bunu mu görür; sözler, şahıslar ve antlaşmalar bizi inandırmaz. Ancak rejim beraberliği ile emin olabiliriz.” Falih Rıfkı Atay, bu sözlerle işaret ederek; “Bu söze dikkat edin, o zamanlar peyk kuruluşları yoktu.” Diyor ve konuyu Mustafa Kemal Paşa’ya iletince o da İsmet Paşa’ya anlatmasını istiyordu. İsmet Paşa ise, Falih Rıfkı Atay’a dönerek; “Karahana bize elçi olarak geliyor, seni elçiliğe davet ettikleri zaman bütün bunlar olmamış gibi davranacaksın, yazılarında eski dostluk edebiyatını değiştirmeyeceksin.” talimatını verdiğini belirtmektedir.

Sovyetler Birliği, Türkiye’ye karşı soğuk ilişkilerde bulunmayı sürdürerek; Türkiye’nin, Boğazlardaki hükümlanlık haklarını sınırlayan Lozan Antlaşması’nın ilgili maddelerinin değiştirilmesi için, ilgili devletlere verdiği nota sonucunda toplanarak imzalanan, Montreux Boğazlar Sözleşmesi’ne açıkça söylemese de soğuk olan tavrını sürdürmüştür. Güçlenmekte olan ve iç birliğini pekiştirmiş bulunan Sovyetler Birliği’nin bu konudaki amacı; Boğazların ve Karadeniz’in egemenliğini elinde tutmaktır. Boğazların Türkiye Cumhuriyeti’ne devredildiğini belgeleyen Montreux Antlaşması’na karşı Ruslar zaman zaman günümüze kadar muhalefetlerini sürdürmüşlerdir.

Avrupa’da bazı önemli devletlerin saldırgan politikalar izlediği 1940 yılı öncesinde sınır güvenlikleri ve toprak bütünlükleri için ikili yada çoklu antlaşma ve görüşmeler yapılmaktaydı. Bundan hareketle Türkiye de kendi toprak bütünlüğü için başta İngiltere ve Fransa olmak üzere bazı devletlerle görüşme ve antlaşmalar imzalamıştır. Bütün bu uğraşların temeli, kendisini güvencede hissetme düşüncesidir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarının başlangıcında; Almanya, İtalya ve Japonya grubunun açık bir üstünlüğü söz konusu idi. Türkiye ile Sovyetler Birliği de tarafsız birer devletti. Sovyetler Birliğinin, Almanya ile imzaladığı Rus-Alman antlaşmasından sonra Türkiye’ye karşı daha da soğuk politikalar izlediği görülmektedir. Almanya’nın Ruslarla yakınlığı kısa sürmüş ve 22 Haziran 1941 günü Almanya Rusya’ya savaş ilan etmiştir. Bu tarihten 1944 yılı sonlarına kadar Ruslar, Almanlarla çetin mücadele etmişler ve özellikle ABD’nin askeri ve ekonomik yardımlarını görmüşlerdir. 7 Mayıs 1945 yılında ise Almanlar, müttefik güçlerine karşı yenilgilerini kabul ederek kayıtsız şartsız teslim olmuşlardır.

Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı’nın son döneminde galip devlet olma konumunun da etkisi ile, doğuda ve batıda sınırlarını oldukça genişletmiştir. Bu gücün kendisine verdiği güvenle, o döneme kadar Türk Sovyet ilişkilerinde görülmeyen bir gerginlik süreci başlamıştır. Türkiye’nin, Çarlık döneminde kaldığını düşündüğü tarihi Rus emel ve istekleri yeni rejim olan Sovyetler Birliği tarafından açıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Sovyet Rusya ve onun lideri Stalin tarafından bu istekler, İkinci Dünya Savaşı’nın galibi olan diğer devletlere savaş sırası ve sonrasında yapılan konferans ve görüşmelerde hep dile getirilmiştir.

Böylece; Sovyetler Birliği yetkilileri, Sovyet Basını, Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti, Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği'nin yeni oluşturduğu peyk devletlerinden olan Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk, Romanya gibi devletler de Türkiye'nin aleyhinde olarak; toprak talepleri, Boğazlarda üs ve aleyhte propaganda çalışmalarını birlikte sürdürmüşlerdir. Bu çalışmalar sonucunda, Türkiye'den doğu topraklarında bulunan illerden; Kars, Ardahan ve Trabzon'a kadar olan bölge ile Boğazların Ruslarla Müşterek Müdafaası yani birlikte savunulması, kısaca belirtmek gerekirse Ruslara üsler verilmesi açıkça dile getirilmiştir. Bununla da yetinmeyen bu çalışmalar, Türkiye'de kendilerine yakın dost ve demokrat bir düzenin oluşmasını yani Sosyalist veya Komünist bir idare sisteminin kurulmasını istemişler, bunun aleyhindeki bütün kurum, yayın, basın ve anlayışları şiddetle dışarıdan eleştirmişlerdir.

Sovyetler Birliği'nin bu propaganda ve isteklerine karşı, Türkiye Cumhuriyeti'nde diğer bazı ülkelerden farklı olarak tepkiler oluşmuş, gösteriler yapılmış, mitingler düzenlenmiş, demeçler verilmiş ve Türk halkının: "Bir Karış Türk Toprağı İçin Bütün Türkiye Ateşe Atılmaya Hazırdır." sözü, sloganlaştırılarak, gazete sütunlarının en büyük manşeti haline getirilmiştir. Sovyet notalarına verilen cevabi notalardan sonra da, Türk halkının ülkesi için gerekirse savaşılmaya her an hazır olduğu Sovyet kamuoyu ve bütün dünyaya karşı bildirilmiştir.

Diğer yandan Türkiye kendi konumunu güçlendirebilmek için, savaş öncesi imzalanmış olan Türk İngiliz antlaşması başta olmak üzere batılı ve komşu devletleri ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiş, yeni kurulan ve kendisinin de kurucuları arasında yer aldığı Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na büyük önem vermiştir. Bu gergin dönemde hiç şüphesiz Türkiye'nin kararlılığının yanında, Amerika'nın Türkiye'ye verdiği güvence ve destek; Sovyetler Birliğinin geri adım atmasında ve isteklerinin gerçekleşmemesinde en belirleyici faktör olmuştur. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile, Sovyet tehdidi altındaki Türkiye'ye, askeri ve ekonomik yardım yapılmıştır. Sovyet yayılma ve tehdidine karşılık olarak 4 Nisan 1949'da kurulan NATO'ya, Türkiye de girmek istemiş ve güvenliğini büyük bir ittifak içinde sürdürmek istemişse de başlangıç dönemlerinde Türkiye'nin bu ittifak üyeliğine karşı çıkmış ancak 1950'deki Kore Savaşı'na katılan ve adeta bir bedel ödeyen Türkiye'nin bu üyeliğe alınması 1952 Şubatı'nda gerçekleşmiştir. Büyük bir ittifakın içinde yer alan ve kendisini güvence altına alan Türkiye'ye yönelik Sovyet tehditleri azalmıştır. 1953 yılında Sovyet Lideri Stalin'in ölümünden sonra 30 Mayıs 1953 tarihinde yeni Sovyet liderliği bir açıklama yayınlayarak: "Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktan ve boğazların ortak savunması hakkındaki görüşlerinden vazgeçtiklerini" belirtmişlerdir. Bundan sonraki dönemlerde Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden duyduğu güvensizlik azalmasına karşılık, tamamen ortadan kalkmamıştır.

ABSTRACT

Between Turkey and Sovyet Union; since their foundation, their relations were set up on to mutual trust and work which leads to a great cooperation between the two countries. In 1920's and 1930's, these constructive relations had a good influence on the public emotion. Therefore those years are accepted as the years that Turkey and Sovyet Union have the same strategical opinions about the situations among military, transportation, cultural activities, health, industry and education system.

The point that these countries had closeness was not due to important reasons. The national struggle that Turkey and Sovyet Union were faced to, made this relations closer. Therefore especially during Turkish national struggle years Sovyet Union had a noteworthy help to Turkey. What's more in those years Sovyet Union accepted Turkish National Treatment by becoming the first Country in the world for Turkey which brought peace to the east - northern part of Turkey logically.

To make these relations stronger, Turkey and Sovyet Union had a treaty in 17 Aralık 1925 for developing their relations, tradings and especillay their governmental works. This treatment was hold up for 20 years to 1945 when Turkey and Sovyet Union had different sides in the second world war.

Relations between Turkey and Sovyet Union takes its best time during the early 1930's. It can be said as a reason for those good relations is that Turkish Prime Minister İsmet Paşa had a visit to Moskov in 1932 which was replied by the Sovyet government in the 10th celebration of The Turkish Republic Day.

On the other hand, in 1930's some nationalist and fascism effects were started in Anatolia and Europe. By this means there started to arise alliances between the countries in Europe and some neighbours. Therefore after a while treatments like "Balkan Antantı" and "Sadabat Paktı" were approved to obtain peace in the east and west part of Turkey. However Turkey's peace treatment had a bad influence on the Sovyet Union. So by the years passes in 1930's the relations started to draw back. And Sovyet Union carried on this draw back in 1940's by behaving against Turkey about the throats; İstanbul and Çanakkale.

According to Turkey; Sovyet Union had aimed to have opportunities in Turkey's throats and especially Blacksea. Therefore Turkey had a seek for new alliances to protect itself against to a probable war between Turkey and Sovyet Union on the border. Expectedly Turkey had a return from England and France against Sovyet Union's demand among Turkey which decreased the tansion on the borders.

After Second World War started Sovyet Union started to make more preasure on Turkish government. The relations were came up to be fully cut. However this high tension did not turn in to a war between Turkey and Sovyet Union due to the conditions of Sovyet Union and Turkey in the Second World War.

However Sovyet Union did not stop behaving against Turkey. By taking the help of Bulgaria Yugoslavia, Romania, Azerbeycan and Ermenistan, Sovyet Union made huge protest to Turkey about the Turkish cities; Kars, Ardahan and Artvin. Not only with those countries Sovyet Media had also a huge protest among Turkish Media and Government.

Expectedly Turkish media and government also gave strict answers to Sovyet Union and media with meetings shows and articles. What's more Turkey had stated that they were ready to start up a war to any country that would try to aim to take any part of Turkish land.

On the other hand Turkey become a part of United Nations to be safer. That movement of Turkey made the high tension to decrease between Turkey and Sovyet Union. And expectedly after a while Turkey become a member of NATO. in 1952 just after ABD had the Marshall's Help among the countries that Sovyet Union had a pressure on. However Turkey had a great work to enter NATO which was not thinking of making Turkey as a member of it in the first years of its foundutation. Nevertheless; after Turkish millitary had shown its braveness and strongness in Kore Wars NATO decided to make Turkey a member of it. As the situation was developping through Turkey's benefits Sovyet Union had removed their plans on Turkey which finally ended the high tension between the two countries.

After all of these events; relations between Turkey and Sovyet Union had an imrovement in many subjects. However it had never became as it was before in 1930's.

KISALTMALAR

A.A	: Anadolu Ajansı
A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.S.D	: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri
B.A.B.	: Batı Avrupa Birliği
B.B.	: Büyük Britanya
B.B.C.	: İngiltere Yayın Kuruluşu
B.M.	: Birleşmiş Milletler
Bkz.	: Bakınız
b.	: Baskı, basım
C.H.P.	: Cumhuriyet Halk Partisi
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.B.	: Dışişleri Bakanlığı
der.	: Derleyen
D.P.	: Demokrat Parti
D.T.C.F.	: Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi
hk.	: Hakkında
Haz.	: Hazırlayan
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
krş.	: Karşılaştırınız
K.P.	: Komünist Partisi
Matb.	: Matbaası
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.P.	: Millet Partisi
M.K.P.	: Milli Kalkınma Partisi
M.S.B.	: Milli Savunma Bakanlığı
M.	: Mister, Mösyö (bay)
N.A.T.O.	: Kuzey Atlantik Savunma Teşkilatı
O.D.T.Ü.	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
R	: Reuter
s.	: Sayfa
s.s.	: Sayfa sayısı
S.	: Sayı
S.C.F.	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
S.P.	: Sosyalist Parti
S.S.C.B.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.T.K.Y.	: Türk Tarih Kurumu Yayınları
v.d.	: ve devamı
v.s.	: ve saire
Yay.	: Yayınlayan, Yayın
Y.Ö.K.	: Yüksek Öğretim Kurulu

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA GERGİNLEŞEN TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİNİN TÜRK KAMUOYUNDAKİ TEPKİLERİ

GİRİŞ

A. TÜRK - RUS İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ

Türklerle Ruslar arasındaki ilk diplomatik ilişkiler XV. Yüzyılda Osmanlı Hükümdarı II. Beyazıt Dönemi'nde başlamıştır. Bu dönemlerde pek aktif olmayan Osmanlı Rus ilişkileri, XVII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sıklaşmıştır.

Bunda etkili olan faktörler arasında Türklerin eski gücünü kaybetmeye başlamaları, Viyana'nın ikinci defa kuşatılması sırasında ve sonrasında Osmanlı Türklerine karşı dönemin Avrupalı güçlü devletlerinin güçlerini birleştirmeleri, Papa'nın da bu birlikteliğe destek vermesidir.

Bu dönemde 1700 yılında Ruslarla Türkler arasında İstanbul Antlaşması yapılarak Rusların Karadeniz'de bulunan Azak Limanı'na sahip olduklarını görüyoruz. Ruslarla Türkler arasında bu yüzyılda, Karadeniz'e sahip olma konusunda şiddetli mücadeleler yaşanmıştır. Bu mücadelelerde belirleyici olan ve Rusların önüne büyük hedefler koyarak güneye yani sıcak bölgelere doğru yönlendiren Rus lideri I. Petro'dur.

Karadeniz'e Rusların kesintisiz olarak inmeleri ise, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile gerçekleşmiştir. Ruslar, daha sonra Boğazların Rus ticaret gemilerine açık tutulmasını sağlamışlar ve Türklerle zaman zaman yakınlaşarak konumlarını güçlendirmişlerdir.

Rus Çarlığı XIX. Yüzyıl boyunca daha farklı politikalar izleyerek Balkanlardaki ve Kafkaslardaki kendisine dinsel ve etnik yönden yakın bulduğu küçük toplulukları Türklere karşı kışkırtarak güneye inme hareketini hızlandırmıştır. Panslavizm adı verilen politikayı izleyerek bu dönemde Avrupa'da ve dolayısıyla dünyada en etkili devletler arasına girmiştir. Türk Rus sınırı bu dönemde, Türklerin aleyhine olarak doğuda, Erzurum'a kadar gerilemiş ve Karadeniz kıyısındaki Batum Limanı da Rusların eline geçmiştir. Batıda ise, Rusya'nın desteklediği Romanya 1878'de, yine Rusya'nın desteklediği Bulgaristan 1908 yılında, bağımsızlığını kazanarak, Türklerin Meriç Irmağı doğusuna doğru çekilmeleri gerçekleşmiştir.

XX. Yüzyıl başlarında Ruslar güneye doğru oldukça yayılmış bulunuyorlardı. Türk Rus ilişkileri, genelde mücadeleler halinde sürmüş ve sürekli genişleyen taraf Ruslar olmuştu. Sınırlarını daha da genişletmek isteyen Rusya ile değişik bölgelerde kaybettiği toprakları geri almak isteyen Türkler, Birinci Dünya Savaşı'nda tekrar mücadeleye giriştiler. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın da yer aldığı İtilaf Devletleri grubunun üyesi idi. Almanya ve Avusturya Macaristan grubunda yer alan Türkler de, bu grup üyeleri ile savaştılar. Ruslarla Türkler, Birinci Dünya Savaşı'nda ilk olarak Kafkas Cephesi'nde karşılaştılar. Savaş sırasında Ruslar, kendi askerlerinin yanı sıra, Doğu Anadolu'da dağınık halde bulunan Ermenileri de Türklerin üzerine kışkırttılar. Rus ve Ermeni birliklerine karşı Doğu Cephesi'ndeki çarpışmaların şiddetlendiği 1917 yılında

Rusya’da ihtilal çıkmış ve Çarlık Rusyası yıkılmıştır. Çarlık Rusyası yerine kurulan Sovyetler Birliği ile Osmanlı Devleti arasında savaş durumunu sona erdiren 3 Mart 1918 tarihli Brest Litovsk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Ruslara 1878 Berlin Antlaşmasıyla terkedilmiş olan Kars, Ardahan ve Batum yeniden Türklerin eline geçmiş ve bu bölgede Türklerin konumu güçlenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı’nda bütün ittifak devletleri itilaf devletlerine karşı yenik sayılınca, Osmanlı Devletiyle de önce 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalanmış, ardından 10 Ağustos 1920 tarihinde çok ağır koşullar taşıyan Sevr Antlaşması imzalanmıştır.

Ancak, Türk Milleti’nin içinden yetişen ve ülkenin tamamen sömürgeleşmesine karşı çıkan Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yapılan “Kurtuluş Savaşı” Türkiye’nin zaferi ile sonuçlanmış ve itilaf devletlerinin tasarladığı Sevr Antlaşması tamamen değiştirilerek onun yerine Türkiye’nin tam bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü garantileyen “Lozan Antlaşması” 24 Temmuz 1923 tarihinde İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında imzalanmıştır.

B. 1920 - 1945 DÖNEMİ TÜRKİYE - SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNE TOPLU BİR BAKIŞ

Sovyetler Birliği ile yeni kurulan Türkiye Devleti arasındaki ilk siyasi ilişkiler Milli Mücadele yıllarının başına rast gelmektedir. Türkiye’nin kuzeyinde yer alan Sovyet Rusya, aynı zamanda Türkiye’nin de düşmanları olan İtilaf Devletleri ile bir nüfuz ve psikolojik savaş sürdürmektedir. Doğal olarak Sovyet Rusya, kendi rejimini iç bünyesinde sağlamlaştırmak isterken öte yandan, bu rejime cephe almış olan İtilaf Devletleri’nin arasına Türkiye’nin de katılmasını istememiştir.

Yeni Türk Devleti’nin Kurucusu Mustafa Kemal’in Ruslarla görüşmeleri de Milli Mücadele döneminin başlangıç zamanlarında gerçekleşmiştir. Bir görüşe göre bu ilk görüşme, Mustafa Kemal’in 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkmasının hemen ardından, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey’le buluşmak üzere Amasya’ya geçmeden önce Havza’da kaldığı dönemde bir Sovyet Heyeti ile gerçekleşmiştir. Sovyet Heyetinin başında, Rus Miralayı Budiyeni bulunmaktaydı. Budiyeni Bu görüşmelerde: “Bolşevik Rusya’nın Türkiye’ye; silah ve cephane ile para yardımını vaat ediyor, buna karşılık müşterek düşmanları olan İtilaf Devletleri’ne karşı mücadeleye davet ediyordu.”¹ Rusların, Anadolu’da kurulacak yeni rejimi Komünizm yapma yolundaki isteklerini de bu görüşmede dile getirdiklerini aynı kaynak belirtmektedir. Daha sonra özellikle Mustafa Kemal Paşa’nın 26 Nisan 1920’de Lenin’e gönderdiği bir mektup iki taraf ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturdu. Mektupta: “Mustafa Kemal Paşa Ankara ile Moskova arasında normal ilişkilerin kurulmasını, askeri ve siyasi bir ittifakla emperyalizme karşı birlikte mücadele edilmesini istemiş ve Ankara Hükümeti’nin Misakı Milliye esas alan politikası hakkında bilgi vermiştir. 11 Mayıs 1920’de Bekir Sami Bey (Kunduh) başkanlığında bir heyet Sovyet Rusya ile bir dostluk antlaşması yapmak, ihtiyacımız olan para ve her türlü savaş malzemesi yardımını sağlamak amacıyla Moskova’ya gönderilmişti. Bu arada Ruslar Mustafa Kemal Paşa’nın mektubuna 3 Haziran 1920’de Dışişleri Bakanı Çiçerin vasıtasıyla cevap vermek suretiyle TBMM Hükümeti’ni tanımışlardı. Ruslarla bir aydan fazla süren görüşmeler

¹ Kamuran Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 8.

sonunda bir dostluk antlaşması taslağı hazırlanmış, 24 Ağustos 1920’de taraflarca parafe edilmiştir. Ancak Ruslar, henüz Ankara’nın gücünden kuşku duyduklarından gerek bu görüşmeler sırasında, gerekse antlaşmanın parafe edilmesinden sonra bir oyalama politikası izlemişlerdi. Bu arada Çiçerin vasıtası ile doğuda Ermeniler lehinde toprak isteğinde bulunmaları mevcut ilişkileri bozmuş, ancak Rusların Yunan Taarruzu nedeniyle çok zor durumda gördükleri Türklerin bu isteklere beklediklerinin aksine sert tepki göstermeleri üzerine ağız değiştirerek isteklerinden vazgeçmeleri ve nihayet her iki tarafın da karşılıklı olarak büyükelçiler atamaları gerginleşen havayı yumuşatmıştı. Bununla beraber Ruslar yine de antlaşmanın imzalanmasını geciktirmişler ve beklemeyi yeğlemişlerdi. Bu bekleyiş doğuda Ermenilerin ve batı cephesinde Yunan Ordusu’nun yenilgiye uğratılışına kadar devam etmiş, İtilaf Devletleri’nin Büyük Millet Meclisi Hükümeti’ni Londra Konferansı’na davet ettiklerini de gördükten sonra oyalama politikasına son vermişler ve iki taraf arasında 16 Mart 1921’de Moskova Antlaşması imzalanmıştı.²

Yeni kurulan Sovyet Rusya’nın cephesini genişletmeme ve sınırlarını güvende tutma düşüncesi; henüz oluşmakta olan yeni Türk Devleti’nin de önde gelen amaçları arasında idi. Bu konuda, Mustafa Kemal Paşa tarafından Heyeti Temsiliye adına kaleme alınmış olan 6 Şubat 1920 tarihli ve Türkiye’nin siyasi vaziyetini inceleyen raporda, bu görüş teyit edilmektedir. Raporda Sovyet Rusya ve yeni kurulan Kafkas devletleri ile ilgili olarak Türkiye’nin izlemesi gereken yol şu şekilde belirtilmektedir:

“Bolşevikler başarıya ulaşarak Kafkaslara hakim oldukları zaman Avrupa’nın vaziyeti gene nazikleşecektir. Çünkü Bolşeviklerle fiili teması gerçekleşen milletler, sosyal ve politik bir hareket birliğini kabule veya silahla karşı koymaya mecbur olmuşlardır. Bizim de bu iki şıktan birini tercih etmemiz icap edecektir. İtilaf Devletlerinin, bizim Bolşeviklere karşı muhalefetimizi ümit etmeleri için bir çok fedakarlıkta bulunmaları ve en azından bir seneden beri muvakkaten işgal altında bulundurdıkları Arap olmayan toprakları bize iade etmeleri icap eder. İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan esaslı bir fedakarlığı gerektirecek böyle bir neticeye ancak mutlak bir zorunluluk halinde karar verebilirler. Halen İtilaf Devletlerinin böyle bir zorunluluk hissetmedikleri muhakkaktır. Türkiye, Kafkasya’dan Bolşevik istilasını kolaylaştırır ve onunla hareket birliğine geçerse, batıdan doğuya doğru, Anadolu, Suriye, Irak, İran, Afganistan ve Hindistan kapılarını müthiş bir surette açmış olacaktır. Bu açık kapıları kapatmak için müttefikler bir taarruz stratejisini yürütecek kuvvetleri süratle tedarik edemezler. Gerekli hareket üslerine de tabiaten malik değildirler. Böyle hareket ancak Batum’dan düşünülebilir. Bu takdirde de Kafkasya ile Hazar Denizi’nin arasını tıkmak için Batum’dan itibaren 400 Kilometreden fazla uzaklaşmak icap eder. Bu hal karşısında İtilaf Devletleri, Bolşevikler ile Türklerin arasını Kafkas Milletleri vasıtası ile kesmek planını bulmuşlardır. Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan belki Kuzey Kafkas istiklallerini tasdik ederek onları celp ettiler. Şimdi Bolşeviklerle vuruşmalarını bir vak’a yapmak için onları bu suretle teşvik ve takviye etmektedirler. Eğer bu plan başarıya ulaşır ve Kafkas milletlerinin bize karşı kesin bir set vaziyeti almasıyla, Türkiye sarılmış halde kalırsa artık memleketimiz için karşı koymak imkanı temelden yıkılmış olur. Bu sebeple Kafkas Seddi’nin yapılmasını, Türkiye’nin kesin şekilde yok edilmesi projesi sayarak, bu seddi İtilaf Devletleri’ne yaptırmamak için en son vasıtalarla müracaat etmek ve bu uğurda her türlü tehlikeyi göze almak mecburiyetindeyiz. Bu Projenin teşrihi bize düşen vazife ve tedbirleri de göstermektedir. Bu tedbirler şunlardır:

² Ali İhsan Gencer - Sabahattin Özel, Türk İnkılâp Tarihi, İstanbul, 2001, s.177.

Doğu cephesinde resmi veya gayri resmi seferberlik yaparak, Kafkas Seddi'ni arkadan yıkacak yığınağa başlamak, yeni Kafkas Hükümetleriyle ve bilhassa Azerbaycan ve Dağıstan gibi İslam hükümetleriyle acilen temasa geçerek İtilaf planına karşı kararlarını ve vaziyetlerini anlamak, Kafkas milletleri bize set olmaya karar vermişlerse, birlikte taarruz için Sovyetlerle anlaşmak, dahilen milli teşkilatı son derece genişletip, takviye etmektir.”³

Resmi olmayan bu ilk görüşmelerden sonra Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele yolunda bir hayli geniş bir kitleye hükmeden duruma gelmiştir. Oluşturulan temsilciler kurulu ile, Misakı Milli kararları alınmış, ardından da vatan topraklarına hükmedecek meclis kurulmuştu. Mustafa Kemal Paşa yurdun düşman işgalinden kurtarılmasıyla uğraştığı bu dönemde Rusya'yı da göz ardı etmemiş, Rusya ile görüşmek üzere bir grubu Moskova'ya göndermişti. Görüşmeler çok fazla sürmeden Türk temsilcileri, Rusya'nın isteklerinin Misakı Milli kararlarına uygun düşmemesi nedeniyle antlaşmayı imzalamadan yurda geri döndüler. Bu durum doğuda halen mevcut olan Ermeni saldırılarına artık bir cevap verilmesi gerektiğine işaret etti. Kazım Karabekir Paşa önderliğindeki 15. Kolordu Mondros Mütarekesi'nden sonra bölgede taşkınlıklarını sürdüren Ermenilerin saldırılarını püskürtüp karşı hücumla Kars'ı Türk topraklarına yeniden kattı. Ordunun bu başarısı Türkiye'ye masa başındaki ilk antlaşmadan zaferle ayrılma başarısını sağladı. 3 Aralık 1920 günü Gümrü Barış Antlaşması imzalanarak bu bölgedeki karışıklık giderilmiş oldu.

Barış antlaşmasından hemen sonraki dönemde Ruslarla Meclis arasındaki bu menfaat ilişkisi Türkler açısından daha elverişli bir duruma dönüştü. Ancak ne var ki Rusların Ermeniler adına toprak istekleri bir türlü terk olunamadı. Buna karşılık Batum'da bir Türk Konsolosluğu kuruldu ve böylece Ruslar ile olan münasebetler daha bir resmiyet kazandı. Bu gelişmeler olurken Enver Paşa da Anadolu'daki Milli Mücadele hareketlerinden haberdar oldu ve Rusya ile kendi bağlamında görüşmelere başladı. Ruslar ise, bu çift taraflı görüşmelere karşı sessiz kalarak Mustafa Kemal'in İngilizlerle mücadelede zayıf düşmesine karşı “Enver Paşanın Anadolu'ya giderek işi ele almasını” da düşünmüşlerdir.

Ruslar Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya'dan ötürü ciddi bir askeri çatışmaya girmek istememektedir. Aksi takdirde itilaf devletlerinin dikkatini çekecek ve bu devletlerin üzerine gelmesine neden olacaktır. Bu durumda Rusya mücadelesini harp muharebelerinden çok masa başındaki antlaşmalarda sürdürmüştür. Bu bağlamda Sovyetler Birliği kendi istiklal ve hakimiyetini kuvvetlendirmek için Türklerin giriştiği kahramanca mücadeleyi büyük bir dikkatle takip etmekte ve Türkiye için pek mühim olan o günlerde Rus ve Türk Milletlerini birleştirecek dostluğun sağlam bir temel üzerinde bulunduğunu görmek istemektedir. Bütün bunlara rağmen Rusya o dönemde yapılmış olan I. Moskova Müzakerelerini imzalamaktan kaçınmış, gerek itilaf devletleri gerekse de Ermenilerle arasındaki iyileşme ve prestij yükseltme eğilimindeki ilişkilerini bozmak istememiştir.

İlerleyen aylarda Rusya'nın Gürcistan'a birlik göndermeye hazırlanması, Gürcü hükümetini, TBMM'ni tanımak durumunda bırakmış hatta Misakı Milli sınırlarını tanıyacağı bildirgesini imzalamış ve bu kapsamda Mondros Mütarekesi sonrası aldıkları, Ardahan'ı Türklere vermişti. Ancak bu durum onları Ruslarla savaştan

³ Kamuran Gürün, aynı eser, s. 21-22.

kurtaramadı ve Rusya Gürcistan'ı Türkiye sınırına kadar ele geçirdi. İşte bu noktada II. Moskova Müzakereleri başladı ve bu sefer ortak koşullarda anlaşmaya varıldı. Bugünkü Türk-Rus sınırı Batum dışında çizilmiş oldu. Bu müzakerenin hemen ardından Kars'ta yapılan ve Kars Antlaşması ile sonuçlanan müzakereler, Gürcistan ve Azerbaycan'ın da katılımıyla Moskova görüşmeleri daha bir genel anlama kavuşmuştur.

“Milli Mücadele döneminde Ruslarla yapılan görüşmelerden şu sonuç çıkarılıyor ki, Türkiye Rusya'dan alabildiğince askeri ve mali yardım almaya çalışmıştır. Bu yardımları alabilmek için mümkün olduğunca samimi bir tutum içinde bulunmuştur. Fakat bütün bu samimi tavırlara rağmen Misakı Milli sınırlarından Batum dışında kesinlikle taviz vermemiş, milli amacına ulaşmak üzere, ilişkilerini menfaatleri doğrultusunda devam ettirerek bu mücadeleden galip ayrılmıştır.

Milli Mücadele döneminin bitmesi ile, iki taraf da aralarında bulunan ufak tefek problemlere açıklık getirme ihtiyacı hissettiler. İlk etapta konsolosluk antlaşmaları yapılarak iki devlet arasında sağlıklı bir iletişim kuruldu. Gerek Türkiye, gerekse Sovyet Rusya 1924-1925 senelerinde içinde bulundukları zor koşullardan dolayı Dünya siyaset dengesinde tek başına kalmamak amacıyla birbirleriyle iyi ilişkilerde bulunmayı tercih ettiler. Bunun sonucu olarak da 17 Aralık 1925'te Türkiye Sovyetler Birliği; Dostluk Ve Tarafsızlık Antlaşmasını imzaladılar. Böylece devletlerden herhangi birinin savaşa girmesi durumunda, diğer ülke bu savaşa tarafsızlıkla yanaşmak durumunda kalacaktı. Bu antlaşmanın ortaya çıkmasında; Musul Anlaşmazlığı sırasında Türkiye'nin Türk İngiliz münasebetlerindeki gerginlik yaşaması ve buna karşılık Sovyet Rusya'nın da, Locarno Antlaşmaları ile Almanya'nın batılılar arasında yer almasından duyduğu endişedir.”⁴

Sovyet Rusya ile Türkiye'nin arasındaki bu antlaşmadan sonra dostluk, doruk noktasına ulaştı ve 1933 yılına kadar bu samimi ve iyi komşuluk ilişkisi devam etti. İki ülke, bu seneler içerisinde Dünya Devletleri ile olan ilişkilerinde birbirlerine bilgi vermiş ve birlikte hareket etmişlerdir. 1931 yılının Mayıs ayında Fransa'nın önderliğinde yapılan Avrupa Birliği Silahsızlanma görüşmelerine Milletler Cemiyeti üyesi olmayan Türkiye ile Sovyetler Birliği birlikte davet edilmişlerdir. Bunun yanı sıra ikili ziyaretlerde sıklaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa 1932 yılında Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Buna karşılık olarak, Sovyetler Birliği yetkilileri de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 10. yıl dönümü dolayısıyla Türkiye'ye gelmiş ve Başbakan İsmet Paşa'nın ziyaretine nezaketle karşılık vermişlerdir.

İki ülkenin kendi aralarındaki daha küçük çaptaki sıkıntıları konusunda da birbirlerine karşı daha anlayışlı ve saygılı bir politika izlemişlerdir. Örneğin: Sovyet Rusya, o dönemde kendisinden daha küçük bir devlet olan ve her alanda birlikte hareket etmek istediği Türkiye'nin, Milletler Cemiyetine girme çabalarını, Türkiye'nin Sovyet Rusya'dan kopması anlamında değerlendirmiş olmasına rağmen anlayışla karşılamıştır. Türkiye de, Sovyet Rusya ile İtalya arasındaki görüşmelerin üst düzeyde bir yakınlaşma izlenimi verebilecek olmasını ve iki ülkenin imzaladığı tarafsızlık antlaşmasını, Sovyet Rusya'nın Türkiye aleyhine olarak ihlal edebileceği dedikodularına fazla önem vermemiştir. Sovyet Rusya'nın 1934 yılında Türkiye'den iki yıl sonra Milletler

⁴ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, İstanbul 1996, s.330.

Cemiyetine üye olmasında, Türkiye'nin rolü oldukça fazladır. Ancak, iki taraf arasında açıkça dile getirilmese de önemli bir güvensizlik ortamı yok değildi.

Avrupa'da baş gösteren aşırı milliyetçilik ve faşizm etkileri İtalya'da ve Almanya'da 1930'lu yıllarda etkisini göstermiş ve bu devletler saldırgan bir politika izlemeye başlamışlardır. Bu saldırganlıklara karşı Türkiye, Atatürk'ün önderliğinde batı ve doğu sınırlarında yeni arayış ve ittifaklara yönelmiştir. Bundan hareketle batıda "Balkan Antantı" 1934'te gerçekleştirilmiştir. Doğuda da bir süre devam eden çalışmalardan sonra 1937 yılında "Sadabat Pakı" imzalanarak Türkiye'nin batı ve doğu sınırları güvence altına alınmıştır. Türkiye'yi çevreleyen tehlikelere karşı öncelikle komşu ve dost ülkelerle bölgesel ittifaklar oluşturulmuştur. Bu ittifak arayışları Sovyet Rusya'yı rahatsız etmiş ve Türkiye'nin bu gibi ittifaklar yerine Sovyet Rusya ile daha yakın bir işbirliğine girmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Türk yetkililerin, bütün iyi niyet ve Türk Sovyet ilişkilerinin geliştirilmesi yönündeki çabalarına karşılık Sovyet yetkililer, asıl amaçlarını dile getirmeye başlamışlardı. Bunun örneğini "Çankaya" isimli eserinin 578. sayfasında, Falih Rıfkı Atay belirtmektedir. Atay'ın Moskova'ya Milletler arası yazarlar kongresi için son gidişinde görüştüğü Rus yetkilisi şunları söylemiştir: "Türkiye bir emperyalist harbinde, bizim için ya set, ya sıçrama yeri vazifesi görür. Onu mu görür, bunu mu görür, sözler, şahıslar ve antlaşmalar bizi inandırmaz. Ancak rejim beraberliği ile emin olabiliriz." Falih Rıfkı Atay, bu sözlerle işaret ederek; "Bu söze dikkat edin, o zamanlar peyk kuruluşları yoktu." Diyor ve konuyu Mustafa Kemal Paşa'ya iletince o da İsmet Paşa'ya anlatmasını istiyordu. İsmet Paşa ise, Falih Rıfkı Atay'a dönerek; "Karahana bize elçi olarak geliyor, seni elçiliğe davet ettikleri zaman bütün bunlar olmamış gibi davranacaksın, yazılarında eski dostluk edebiyatını değiştirmeyeceksin" talimatını verdiğini belirtmektedir.

Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri, 1933 yılından itibaren gelişecek olan Balkan Devletleri arasındaki ilişkilerin etkisiyle eski verimliliğini kaybetmiştir. "İlk defa Yunan Başbakanı'nın girişimleri ile başlayan görüşmeler sonucunda 'Balkan Pakı' adı altında bir protokol niteliği taşıyan antlaşma imzalandı. Bu antlaşma gereğince örneğin İtalya, adalardan Türkiye'ye bir saldırıya girişecek olursa ve pakt üyesi olmayan Bulgaristan da bu fırsattan istifade ile Türkiye'ye saldırırsa Pakt harekete geçmeliydi. Nitekim Rus hükümeti eski şüpheliği ile Türkiye'nin bu Pakt içinde bulunmasını dikkatle inceliyor, Balkan Pakında kendi egemenliğini zarara sokacak maddeleri Türkiye Hükümetine bildiriyordu. Türkiye'nin bu konuda gerekli önlemleri almasını istiyordu. Nitekim Rusya'nın bu çabaları sonuç verdi ve Türk Hükümeti Balkan Pakı Devletlerine yayınladığı bir bildiri ile "Sovyetler Birliğine karşı yöneltilmiş herhangi bir eyleme hiçbir zaman katılmak durumuna girmeyi kabul etmeyeceklerini" yayınladı. Balkan Pakı devletlerinin de bu bildiriyi olumlu kabul etmesi ile Balkan Pakı 9 Şubat 1934 yılında imzalandı. Ancak, Rusların ısrarı ile konan Türk çekincesinin ne gereği ne de manası vardır. Bu çekince Yunanistan'ı İtalya lehine buna benzer bir çekince koymaya sevk etmiş ve İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Balkan Antantı'nın işlemlerini imkansız hale sokmuştur. İtalya'nın Yunanistan'a saldırması üzerine Balkan Devletlerinin hareketsiz kalmasında bu Yunan çekincesinin büyük rolü vardır ki, bunun da kusuru büyük ölçüde Sovyet Rusya'ya düşmektedir." ⁵

⁵ Kamuran Gürün, aynı eser, s. 139.

Böylece Rus-Türk Hükümetleri arasında meydana gelebilecek olası bir kriz Balkan Devletlerinin hoşgörüsü ile aşılmış oldu. Ancak Balkan Paktı ile başlayan bu tip siyasi karışıklıklar, Rusya'nın Türkiye politikasında bir takım değişmelere neden oldu. Gerçi bu konuda iki devlet bunu bilinçli olarak yapmamış ancak İtalya'nın Rusya'yı kışkırtması üzerine ilişkiler 1934 itibariyle soğumaya başlamıştır. Sovyet Rusya'nın talihsiz demeçleri o dönemde Türk Hükümetinin de alacağı kararları etkiler duruma geldi. Halbuki Türkiye, Rusya ile arasındaki güvenin bozulmaması yönünde bir siyasi politika belirlemişti. Ancak Türkiye'nin iyi niyet gösterileri, Rusya'nın devam eden bu yıpratıcı tutumu karşısında Atatürk'ün de isteği doğrultusunda yerini diğer herhangi bir devlete karşı alınan tutumdan öteye gitmeyecek bir şekle soktu.

İki devlet arasındaki bu soğukluk, kendini iki hükümet arasında karşılıklı atışmalara bırakmak üzereyken hükümetlerin sağ duyulu hareketleri sayesinde bir nebze olsun giderildi ve ilişkileri eskisi gibi sürdürebilmek için görüşmeler başladı. Bu görüşmeler sırasında ortaya çıkan, Rusya'nın yardım tekliflerini önce Türkiye'nin uygun görmemesi, sonra da Türkiye'nin yardım isteklerine Rusya'nın yanaşmaması, iki hükümet arasındaki ilişkinin 1934-1937 seneleri arasında gelişmeden ama gerilemeden de sürmesini sağladı.

Sovyetler Birliği, Türkiye'ye karşı, soğuk ilişkilerde bulunmayı sürdürerek; Türkiye'nin, Boğazlardaki hükümrانlık haklarını sınırlandıran Lozan Antlaşması'nın ilgili maddelerinin değiştirilmesi için, ilgili devletlere verdiği nota sonucunda toplanarak imzalanan Montreux Boğazlar Konferansı ve Sözleşmesine, açıkça dile getirmemişse de soğuk olan tavrını sürdürmüştür.

Güçlenmekte olan ve iç birliğini pekiştirmiş bulunan Sovyetler Birliği'nin bu konudaki amacı; Boğazların ve Karadeniz'in egemenliğini elinde tutmaktır. Boğazların Türkiye Cumhuriyeti'ne devredildiğini belgeleyen Montreux Antlaşması'na karşı Ruslar zaman zaman günümüze kadar da muhalefetlerini sürdürmüşlerdir.

Montreux Sözleşmesi'nin imzalanmasından sonra iki ülke yetkilileri, ilişkilerde itimat ve samimiyetin hızla azalmasına neden olan demeçler verdi. Antlaşma maddelerine karşılıklı menfaatler doğrultusunda verilen cevaplar ve özellikle Rusya'nın, Türkiye'nin aldığı kararlara, bir başka ifade ile, Türkiye'nin iç işlerine karışır hale gelmesi, aradaki dostluğu iyiden iyiye bozdu ve ileriki senelerde meydana gelecek olaylara zemin hazırladı. Karşılıklı dostluğun zedelendiği bu dönemde, ikili görüşmelerin sürdüğü bir sırada Türkiye Başbakanı İsmet İnönü, Atatürk'le görüştüktan sonra, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu Toplantısı'nda Sovyet delegesi Litvinov'a söylemesi için Dış İşleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'a şu telgrafi çekmiştir. "Sovyet dostluğu bizim için esaslı politikadır. Hiçbir ihtimalde aramızda güvenin bozulmasını biz istemedik ve istemeyeceğiz. Uygun tezahüratı her zaman bulabilirsiniz. Ancak eksiklik gösteren, haksız yere şüphe gösteren, elinden gelebilecek basit işlemlerde ihmal eden Sovyetlerdir. Bu telgrafi Atatürk tasvip buyurmuştur." Sovyet Rusya'nın da buna benzer demeçleri aradaki ilişkilerin giderek soğuduğunu göstermektedir.

Görüldüğü üzere Cumhuriyet'in kurulmasından 1936 yılına kadar olan sürede Türkiye'nin Rusya ile ilişkileri genelde iyi bir seyir izlemiştir. Türkiye ve Sovyet Rusya dünyanın içinde bulunduğu, Birinci Dünya Savaşı sonrası ve İkinci Dünya Savaşı öncesi meydana gelmiş olan kriz dönemlerinde, iki ülke arasında barışı koruyarak bölgede bir güç unsuru haline gelmişlerdir. Bu siyasi yakınlaşma, devletlerin bölge

içindeki kuvvetlerini arttırmasına neden olmuş ve bu iki devlet, kendi menfaatleri doğrultusunda güçlerini barışı korumak adına kullanmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti, 1920 yılından 1936 yılına kadar dış politikada kendisine en yakın olarak gördüğü Sovyetler Birliği'nden ona duyduğu bu güvensizlikten dolayı uzaklaşmıştır. Türkiye, Sovyet Rusya'nın yerine Montreux Boğazlar Sözleşmesi sırasında ve sonrasında Türkiye'ye yaklaşan ve haklarına daha fazla saygı gösteren aynı zamanda denizlerde çok güçlü bir devlet olan İngiltere'ye yaklaşmıştır. Sovyet Rusya'nın yerini alan İngiltere ile her alanda ilişkiler geliştirilerek güçlendirilmiştir. Örneğin, Karabük Demir Çelik Fabrikası İngiltere'nin yardımı ile 1937'de kurulmuştur. İngiltere ile askeri alanda da ilişkilerini geliştirmiş olan Türkiye 1939 tarihli Türk İngiliz ortak savunma antlaşmasını imzalamış, böylece mihver devletlerine karşı İngiltere ve Fransa ile yakınlaşma sürecine girmiştir. İngiltere ile bu yakınlık 1946 yılına kadar sürdükten sonra bu tarihten itibaren Türkiye, İngiltere'nin yerine daha çok ABD ile ilişkilerini geliştirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın çıktığı 1 Eylül 1939 yılından itibaren savaşın son yılına kadar Türkiye tarafsızlığını korumuştur. Savaş sırasında Türkiye'ye iki tarafın da cazip teklifleri olmasına rağmen Türkiye 23 Şubat 1945 tarihine kadar tarafsızlığını korumuş ve zorunlu olmadıkça savaşta yer almamayı düşünmüştür. Eski dostu olan Sovyetler Birliği beklenmedik bir şekilde 1941'de Alman taarruzuna uğramış ve Sovyet Rusya çok zor bir döneme girmiştir. Bu arada Türkiye'yi savaşa sokabilmek için diplomatik girişimler hızlanmış ve 1943'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşüp ikna etmek için müttefikler Türkiye'ye kadar gelmişlerdir. Türkiye bu telkinlerin etkisiyle önce Almanya'ya ihraç ettiği ve kendi ekonomisi için çok önemli olan bazı ürünlerin ihracatını yasaklamıştır. Ardından 1944 yılında Almanya ile bütün diplomatik ilişkilerini kesmiştir. 3 Ocak 1945 tarihinde de "Japonya ile olan bütün ilişkiler kesilmiştir." ⁶ Türkiye Cumhuriyeti bunlarla sınırlı kalmayarak, "Boğazları müttefik devletlerin kullanımına yani, serbestçe geçişlerine açmış ve müttefiklerden yana açıkça tavır alarak onların uzun ve zahmetli yollardan geçerek uğraşmaları yerine kısa yoldan zafere ulaşmalarına yardımcı olmuştur." ⁷ Müttefik devletler adına İngiltere Dış işleri Bakanlığı'nın Türkiye'ye verdiği nota 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edilmez ise, savaş sonrası görüşme ve antlaşmalarda Türkiye'nin de diğer bazı devletler gibi mihver devletleri arasında sayılacağı vurgulanmıştır. Bunun üzerine Türkiye Cumhuriyeti bakanlar kurulu toplanarak, meclis de olağanüstü toplanmış ve 23 şubat 1945 günü Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek İkinci Dünya Savaşı'na, müttefikler olarak adlandırılan grupta aktif olarak girmiştir.

Sonuç olarak giriş bölümünde Türk Sovyet ilişkilerinin tarihi seyri içinde, özellikle yeni kurulan Türk Devleti'nin kuruluş günlerinden başlanarak, 1945 yılında Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmasına kadar olan dönem ele alınmıştır. Bu yıllar içinde Sovyet Rusya'nın düşüncelerinde göze çarpan en önemli düşünce, Türkiye'nin hakim olduğu topraklarda kendi rejimini kullanması ve bu sayede diğer Müslüman topluluklara da bu siyasi rejimi yayabilme düşüncesinin etkili olmasıdır. Bu siyasi düşüncenin yanında Sovyet Rusya'nın, Türkiye ile yakınlaşmasının bir diğer nedeni de askeri düşüncelerdi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında güçsüzleşmiş bir savunma ile karşı karşıya kalan Rusya, Türkiye ile savaşa girerek kendisini daha fazla

⁶ Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7318, 4 ocak 1945 Perşembe, sayfa. 1-3.

⁷ Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7330, 16 ocak 1945 Salı, sayfa. 1-3.

yıpratmamayı benimsedi. Bu yıllarda Sovyet Rusya emellerine kavuşmak için Ermeniler ile Türkleri karşı karşıya getirdiyse de karşılıklı ilişkileri bozmamak için gerginlik daha fazla uzatılmadı. Dolayısıyla Rusya'nın bu savaşız yıllarda siyasi hedeflerini masa başında başarabilmek için ikili oynadığı söylenebilir. Ancak Rusya'nın bu oyunları kendi açısından ustalıkla yapması o dönemde bir çok devletin bu durumu fark etmemesini sağladı. Sovyet Rusya, tüm bu düşüncelerine rağmen, Türkiye ile olan ilişkilerinde, Türkiye'yi karşısına almamak için fazla zorlayıcı olamadı. Bu durum karşısında Türkiye ile olan bütün siyasi ilişkilerini yapıcı zeminde tutmayı tercih etmiştir.

Diğer taraftan Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olumlu ilişkiler kurmasının nedenleri, Rusya'ya nazaran daha gerçekçi temellere dayanmaktadır. 1919 yılında ülkesinin işgaline karşı, Kurtuluş Savaşına başlayan Türkiye Devleti öncelikle Sovyet Rusya hükümeti ile iyi ilişkiler kurarak doğunun güvenliğini sağlamak ve batıda başlatacağı muharebelerde etkin olabilme düşüncesindeydi. Savaş zamanında amacı ülkenin doğu bölümündeki güvenliğini sağlamak olmuştur. Savaştan sonra Türkiye'nin Rus ilişkilerindeki yapıcı tutumu, varolma savaşından çıkmış bir devletin ve halkın yeniden yapılanmasını sağlayacak gerekli zamanı, savaş yapmadan geçirmek olmuştur. Böylece gerek batıda gerekse doğuda Rus hükümetinin desteği ile olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Sovyet Hükümeti'ne karşı izlenen stratejiyi özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasi zekasına bağlamak mümkündür. Mustafa Kemal Atatürk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerindeki düşüncelerini sezmiş, Rus Hükümetinin Türkiye'de kendi siyasi rejimini yayma çalışmalarını benimser bir yönetici rolüyle ilişkilerini yönlendirmiştir. Rus Hükümetinin toprak ve benzeri anlamsız isteklerine karşı da Misakı Milli maddelerini göstererek Rus Hükümetini geri çevirmiştir. Diğer konulardaki yapıcı tutumuyla Rusların kendi siyasi rejimini yayabilecekleri düşüncesini hayal etmelerine devam ortamı sağlanmıştır. 1930'lu yıllarda ise, zor bir dönemi geride bırakarak eski durumuna göre bir hayli kuvvetlenmiş bir Türkiye'nin, diğer devletlerle de iyi ilişkiler kurarak muhtemel bir savaşa dahil olmama mücadelesine girişilmiştir. Türkiye'nin bu tutumu, Sovyet Rusya'nın gelecek planları ile ters düşmektedir. Türkiye'nin kendi rejimini kabul etmeyeceğini anlamaya başlayan Rusya, Türk Hükümeti ile olan ilişkilerini bir müddet yavaşlatmıştır. Ancak 1930'lu yıllarda oluşan siyasi koşullardan dolayı iki ülke eski sıcak ilişkilerini devam ettirme kararını da sürdürmüşlerdir. Bu dönemde Türkiye, bütün komşu devletlerle iyi ilişkilerde bulunma düşüncesi doğrultusunda, Sovyet Rusya ile olan ilişkilerini de doruk noktasına çıkartmaya uğraş vermiş ve bunda da başarılı olmuştur. Tüm bu siyasi ve askeri nedenlerin yanında, Türk Hükümeti'nin en önemli düşünce kaynağı ve hareket tarzı ise Mustafa Kemal Atatürk'ün dile getirdiği: "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesi olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GERGINLEŞMESİ VE TÜRKİYE’NİN BU KONUDAKİ TUTUMU

A. TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GERGINLEŞMESİNDE ROL OYNAYAN FAKTÖRLER

İkinci Dünya Savaşı, 1 Eylül 1939 günü Almanya’nın Polonya’ya girmesiyle başlamıştır. Almanya kısa zamanda doğuda ve batıda büyük ilerlemeler kaydederek sınırlarını savaş öncesine göre çok büyük oranda genişletmiştir. Temelde Versay Antlaşması’na tepki ve Alman Ulusunun yeniden hak ettiği yeri almasını hedefleyen Alman lideri Hitler, Sovyetler Birliği ile 23 Ağustos 1939’da, saldırmazlık antlaşması yaptığı için batıda sınırlarını rahat bir şekilde genişletme olanağı bulmuştur. Bunun etkisi ile Fransa’yı beklenmedik bir şekilde adeta haritadan silmiştir. Almanlar, 14 Haziran 1940’ta yani savaşın ikinci yılında Paris’e girerek en güçlü rakiplerinden birini devre dışı bırakmışlardır. Bu arada Avrupa’daki pek çok küçük devleti de yenerek kendilerine bağlı hale getirmişlerdir.

Savaşın daha başında, Almanlar Polonya’yı işgal ederken Sovyetler Birliği de, Polonya’nın sonunun yakın olduğunu görünce, Sovyetler de emperyalist emellerini gerçekleştirmek, fırsattan faydalanmak ve 23 Ağustos Paktı’nın kendilerine ayırdığı parsayı ele geçirmek için harekete geçtiler, Pravda Gazetesi 14 Eylül 1939 günlü sayısında, Polonya’da 8 milyon Ukraynalı ile 3 milyon Beyaz Rus bulunduğunu ve Polonya Hükümeti’nin bu azınlıklara kötü muamele yaptığını yazıyordu. Ruslar da üç gün sonra baklayı ağızlarından çıkardılar. Polonya’daki Ukraynalılarla Beyaz Rusları koruma bahanesiyle, 17 Eylül sabahı Sovyet Orduları da Polonya’ya girmeye başladı. Rusya’nın bu saldırganlığı karşısında İngiltere ve Fransa Sovyet Rusya’ya da savaş ilan etmeyi düşündülerse de bu devleti, Almanya’nın kucağına daha fazla itmek olacağından vazgeçtiler.⁸

Görülüyor ki Sovyetler Birliği daha önceki dönemlerde barışçı bir politikayı sürdürdüğünü belirtirken karşısına çıkan daha ilk fırsatı bile kaçırmamıştır. Zor durumda kalan Polonya’yı arkadan vurarak onun topraklarını Almanlarla paylaşmış ve bağımsız Polonya Devletine son verilmiştir. Sovyetler Birliği bununla yetinmeyerek hemen ardından her biri bağımsız devlet olan; Estonya, Letonya ve Litvanya’yı ele geçirerek Baltık Denizi ve çevresinde güçlü bir konuma gelmişlerdir. Bu konumun verdiği güçle, yine bağımsız bir devlet olan Finlandiya’dan pek çok toprak ele geçirmişlerdir. Sovyetler Birliği bu dönemde topraklarını genişletmiş ve zaman zaman Hitler Almanya’sı ile birlikte hareket etmişlerdir.

Ancak bu birlikte hareket tarzı bir süre sonra Almanya’nın Balkan meseleleri sırasında bozulmuş ve iki taraf arasında gerginlik hakim olmaya başlamıştır. Sovyet

⁸ Fahir Armaoğlu, aynı eser, s. 361.

Rusya ile Almanya arasındaki gerginliği gidermek ve Mihver Devletleri adı verilen Almanya, İtalya ve Japonya arasındaki dünyanın paylaşılmasına, Rusya'yı da dahil etmek için Hitler Rus Dış işleri Bakanı Molotov'u 12 Kasım 1940'ta Berlin'e davet etti. Yapılan görüşmelerde, Ruslar diğer devletlerin paylaşmak istedikleri yerleri kabul etmekle beraber, kendileri için şu taleplerde bulunmuşlardır: Almanya'nın Finlandiya'daki kuvvetlerini geri çekmesini, Sovyetlerin Bulgaristan'a garanti vermesini ve Sovyetlerin Boğazlarda kara, deniz ve hava üslerine sahip olmasını istedi. Hitler bunları kabul etmedi. Dolayısıyla görüşmeler de bir sonuca ulaşmadı. Molotov Berlin'den ayrılırken Almanya ve Rusya üç gün öncesine oranla birbirlerinden daha fazla uzaklaşmış bulunuyorlardı. İki taraf arasında devam eden anlaşmazlıklar sonucunda, askeri hazırlıklar yapılmaya başlandı ve Almanya'nın tarihi hedefi; "Sovyet Rusya'yı tamamen ezmek"ti.⁹ 1940 yazında başlayan gerginlik, 22 Haziran 1941'de Almanya'nın Rusya'ya Savaş ilan etmesiyle sonuçlanmıştır. Böylece Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı'na katılarak Almanya'nın karşısında ve İngiltere'nin yanında yer almıştır.

Almanya Balkanlarda Bulgaristan'ı merkez edinmiş, Yugoslavya'yı ve Yunanistan'ı işgal etmiş ve Girit'i de ele geçirmişti. Almanya, şimdi bütün Balkanlara Ege Denizi'ne ve Doğu Akdeniz'e egemen bulunuyordu. Bir süre sonra da Kuzey Afrika üzerinden Mısır'a doğru taarruza geçmişti. Alman kuvvetleri Balkanlarda ve Ege'de her alanda Türkiye'ye dayanmıştı. Almanya'nın Türkiye'ye dayanması ve Balkanlara yerleşmesi üzerine Türkiye'nin durumu önem kazandı. İngiltere ve Amerika Türkiye'yi savaşın içine çekmek için çaba harcadılar. Bu çabalar başarılı sonuç verirse Almanya'nın Rusya Savaşı'ndaki durumu zayıflardı. 18 Haziran 1941'de Türkiye ile Almanya arasında bir saldırmazlık paktı imzalandı. Bunun hemen ardından tam 4 gün sonra, 22 Haziran 1941'de Almanya Sovyetler Birliği'ne savaş açtı. Bu savaş Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğünü sona erdiriyordu. Çünkü Sovyet Rusya batılılarla işbirliğine giriyordu. Bu da Almanya'nın hem doğuda hem de batıda aynı anda daha güçlü devletlerle mücadele etmesi anlamına geliyordu.

Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında 25 Mart 1941'de imzalanan saldırmazlık anlaşması, Türkiye'nin tarafsız kalmasını gerektiriyordu. Bu antlaşma 1925 tarihli tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşmasının teyidinden ibaretti. Bu antlaşmanın uzatılma isteği Sovyet Rusya'dan gelmişti. Almanya'nın Rus topraklarına saldırması üzerine Türkiye, Büyükelçi Haydar Aktay aracılığı ile, savaşta tarafsız kalacağını 25 Haziran 1941 günü Rus Hariciyesine bildirdi. Bu antlaşmayla Türkiye'nin tarafsız kalmasını isteyen Rusya için artık tarafsızlık, arzu edilir bir politika olmaktan çıkmıştı.

Rus toprakları içinde Alman ileri harekatı devam ettiği sürece Sovyetler Birliği, Türkiye'nin müttefikler yanında harbe girmesini ısrarla isteyecektir. Fakat bu talebi hiçbir zaman Türkiye'ye doğrudan yapmayacak, araya İngiltere'yi ve Amerika'yı koyacaktır.

Alman saldırıları Rusya içlerinde durdurulup, Rus toprakları Amerikan yardımları sonucunda düşmandan temizlenmeye başlayınca Rusya, Türkiye'nin alacağı kararla ilgilenmez olacak, hatta savaşın sonu yaklaşırken Türkiye'nin harbe katılmasını istemeyecektir.

⁹ Fahir Armaoğlu, aynı eser, s. 374.

Dünyanın önde gelen devletlerini içine almış bir savaş sırasında, Türkiye'nin tepkisiz kalması imkansızdı. Ancak Türk Hükümeti savaşa girmeyi siyasi açıdan zararlı buluyor ve Kurtuluş Savaşı'ndan sonra zorlu bir savaşa daha girmeyi düşünmüyordu. Bu iki görüş üzerinde şekillenen strateji sonucunda Türkiye savaş boyunca mümkün olduğunca tarafsız kalma politikasını benimsemiştir. Bununla birlikte Devlet ülkenin sınırlarındaki askeri birliklerini alarma geçirmiş ve sınır bölgelerine takviye birlikler göndermiştir. Bunların içinde Hopa ve Trabzon havalisindeki bazı tedbirler de yer almaktadır. Bu tedbirlerin Sovyet Hükümetinde, Alman başarısı halinde Türkiye'nin fırsattan yararlanarak Rusya'ya saldıracağı kuşkusunu yaratmıştır.¹⁰

Daha sonraları 14 Ocak 1943 günü başlayan Kazablanka Konferansı ile, İngiliz hükümeti Türkiye'yi de müttefik olarak savaşa sokmaya çalışmıştır, İngiltere'nin Türk Hükümeti ile olan bu münasebeti Rusya tarafında ihtiyatla izlenmiştir. Nitekim bu olayın sonrasında İngilizlerle Türkiye arasında Adana'da bir siyasi görüşme gerçekleşmiştir. İngiliz Hükümeti ile İkinci Dünya Savaşı konusunda bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Doğal olarak bu durum Moskova ile olan ilişkileri biraz daha sarsmıştır. Seneler boyu süre gelmiş bir dostluğu bir yana bırakıp, Türklerin Ruslar yerine İngilizlerle görüşmelerde bulunması, Rus hükümetini telaşlandırdı. Bununla beraber Rus Basını, savaş münasebetleri nedeniyle, Türkiye'nin tarafsızlığını eleştiren yayınlarda bulunmuşlardır. Yine Rus Basını, bu tarafsızlığın sürdüğü müddetçe Türkiye'ye neden askeri yardım yapıldığı ve Türkiye'nin bu tarafsızlık sonucu neden hala kuvvetlenmeye çalıştığına ilişkin soruları ortaya atmışlardır. Buna karşılık Türk yetkililer ve kamuoyu da, Rusya'da çıkan bu haberlerden, Rus Hükümetinin savaş sonrasında güçsüz bir Türkiye beklentisi içinde olduğunun izlenimini edinmiştir.

Türkiye'yi eleştiren Sovyet Rusya yetkililerinin görüşlerine bakıldığında; Türkiye ile Almanya arasındaki bağlarda köklü bir değişiklik olmadıkça siyasi işbirliğinin yani birlikte hareketin anlamı olmayacağı düşüncesindedirler. Böyle bir anlaşmaya varmak için tek yol Türkiye'nin Almanya ile bağlarını derhal ve tam olarak keserek, Almanya'ya karşı müttefikler yanında savaşa girmelidir. Rusların yoğun taleplerine rağmen Türkiye savaşa katılmadı. Zaten 1944'ten sonra da Rusya bu isteğinden vazgeçti ve bu dönemden sonra Türk-Rus ilişkileri bir yavaşlama dönemine girdi. Bu durum Rus Hükümetinin İkinci Dünya Savaşındaki Müttefikleri ile yoğun bir görüşme trafiğine girmesi ile açıklanabilir.

Türkiye, Sovyetler Birliğinin isteği olan hemen savaşa girme konusunda aceleci davranmamıştır. Bu konuda daha çok İngiltere'nin etkisiyle, önemli bir ihraç malı olan ve silah sanayiinde değeri iyi bilinen Krom madenlerinin Almanya'ya satışını yasaklayarak tavrını tamamen müttefiklerden yana koymaya başlamıştır. 2 Ağustos 1944 günü Türkiye Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini tamamen kesmiştir. 3 Ocak 1945 tarihinde Japonya ile de bütün ilişkilerini aynı şekilde kesmiştir. Konu ertesi günü bütün ulusal gazetelere yansımış ve haberi manşetlerden vermişlerdir.¹¹ İkinci Dünya Savaşı sürerken müttefiklerin yaptıkları görüşme ve Konferanslarda alınan kararlar gereği, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bazı devletlerin müttefiklerin yanında savaşa girmesi kaçınılmaz hale getirilmişti. Türkiye tarafsızlığını, savaşın son yılına kadar yapılan bütün telkin ve tekliflere karşın korumuştur. İngiltere'nin uyarısı sonucunda 1 Mart 1945 tarihinden önce mutlaka savaşa girmesi gereken Türkiye 23

¹⁰ Kamuran Gürün, aynı eser, s. 243.

¹¹ Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7318, 4 ocak 1945 Perşembe, sayfa. 1-3.

Şubat 1945 Tarihinde Almanya ve Japonya'ya harp ilan etmiştir. Eğer bu durum gerçekleşmemiş olsaydı, Türkiye'nin durumu da savaştan sonra görüşülecek devletler arasında yer alacaktı. Türkiye, hem Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurucuları arasında bulunmak, hem de müttefiklerle daha yakın birliktelik sağlamak için Mihver Devletlerine savaş ilan eden 37. devlet olarak savaşta yerini almıştır.¹² Ancak belirttiğimiz tüm bu gelişmeler ve Türkiye'nin iyi niyetli girişimleri Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye karşı soğuk bir politika izlemesinin önüne geçememiştir. Konumunu oldukça güçlendiren Sovyetler Birliği, sınır komşusu olan Türkiye'ye yüklenmeyi ve ona karşı bir "Sinir Harbi" uygulamasını başlatmıştır. Bunun en açık göstergesi, 19 Mart 1945 tarihinde, müttefiki olmasına rağmen ve daha önceleri sürekli yenilenen 17 Aralık 1925 tarihli Türk Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını, tek taraflı olarak feshetmesidir.

B. TÜRKİYE - SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GERGİNLEŞMESİ

Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'na girmiş ve Boğazları müttefiklerin kullanımına açmış olan Türkiye ile ilişkilerini aynı gurubun üyesi olmasından dolayı geliştirmesi beklenirken, durumun tamamen tersine hareket ederek ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Yukarıda belirttiğimiz beklentilerini Türkiye'den bulamayan bu ülke liderleri, son zamanlarda güçlenmelerine de dayanarak sürekli oyaladıkları Türkiye'ye Türk kamuoyunun da beklemediği bir kararı bildirmişlerdir. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un 19 Mart 1945 günü, Ankara'ya gönderdiği yazılı metinde şunlar yazılmıştır:¹³ "17 Aralık 1925 tarihinde imza edilen Türk Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının yürürlük süresinin sonuna yaklaşılması münasebeti ile Sovyet Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine aşağıdaki hususları bildirmekle şeref kazanır:

"Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki dostane ilişkilerin sürdürülmesi işinde 17 Aralık 1925 tarihinde imzalan Türk-Sovyet Antlaşmasının kıymetini takdir etmekle beraber, özellikle İkinci Dünya Harbi esnasında ortaya çıkan derin değişiklikler münasebeti ile, işbu antlaşmanın artık yeni şartlara uymadığı ve ciddi bir surette iyileştirmeğe muhtaç olduğu lüzumunu müşahade etmektedir.

Yukarıda belirtilen husus sonucu Sovyet Hükümeti, söz konusu Antlaşmanın ve eklerinin feshi şeklini tespit eden 7 Kasım 1935 Protokolü hükümleri gereğince, işbu Antlaşmayı feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye Cumhuriyetine beyan eder." Denilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında 20 yıldır süregelen Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın feshinin kararı ve isteğini veren taraf Türkiye olmamıştır. Atatürk'ün Barışçı ilkeleri gereği hareket eden taraf Türkiye'dir ve ondan barışa zarar verecek böyle bir davranış beklenemezdi. Nitekim Türkiye bu kararı soğukkanlılıkla karşılamış ve Sovyetler Birliği'nin anlayışının tersine, olaya daha ılımlı ve iyi niyetli yaklaşarak dostluğa halel getirecek bir davranış ve tepki içerisinde bulunmamıştır. Bu konuda görüş bildiren aydın kesim arasında çeşitli yazarlar, dostluğun devamından yana

¹² Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7369, 24 Şubat 1945 Cumartesi, sayfa. 1-3.

¹³ İkinci Dünya Savaşı Yılları, Dış İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973, s. 245-248.

yorumlarda bulunmuşlardır. Bunlar arasında Baş Yazar Nadir Nadi'nin 9 Nisan 1945 Pazartesi günü Cumhuriyet Gazetesindeki Başyazısında "Türk - Sovyet Dostluğunun Yarını" adlı görüşü başta gelmektedir.

Benzer ılımlı görüş ve yazılar diğer gazete ve yazarlarda da hakim olmuştur. Yine bunlardan birinde "Siyasi İcmal" Köşesinde bu gerginlik ve fesih kararına değinen Ömer Rıza Doğrul, "Türk - Sovyet Dostluğu" başlıklı yazısında ılımlı bir tavır takınarak dostluğun bozulmaması yönünde görüşlerini belirtmiştir. Diğer yazarlar ve aydınlar da buna benzer görüşler ortaya koyarak Antlaşmayı bozan tarafın Türkiye olmadığı ve fesih kararını veren tarafın Ruslar olduğunu buna karşılık dostluğun yeniden tesis edilmesi gerektiğini belirtmektedirler.

İngiltere, İsviçre, Fransa ve diğer dış basında ve dolayısıyla batılı ülkeler kamu oylarında bu ittifakın bozulmasının sorumlusunun Türkiye olmadığı vurgulanarak asıl sorumluluğun Sovyetler Birliği'nde olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir. Bunlardan birisi olan İngiliz Reuter Ajansında yer alan bir haberde özetle şöyle denilmektedir: "1925 Türk Rus Muahedesi, taraflardan birinin bir tecavüze uğraması durumunda akitlerin tarafsız kalacağını öngörmektedir. Son zamanlarda Sovyet basını Türk siyasetine karşı açıkça tenkitçi bir tavır takınmış ve Türkiye'nin geç olarak müttefikler safında harp ilan edişini bariz bir istihza ile karşılamıştır. Diğer taraftan Türk basını da kendi hükümetinin siyasetini şiddetle müdafaa etmiştir..." ¹⁴ Yine Times Gazetesi ile pek çok yayında buna benzer görüşler dile getirilerek, ilişkilerin gerginleşmesini başlatan tarafın Ruslar olduğu konusunda birleşmektedirler.

Yine İngiliz basınında önemli yer tutan Times, Economist, Daily Mail, Britanov, Daily Herald, Manchester Guardian B.B.C. Reuter yayın ve haber kaynaklarında konuyla ilgili İngilizlerin görüşlerinin yer aldığı haberlere göre, Sovyetler Birliği'nin bu kararı ve hedefi ile ilgili olarak şöyle denilmektedir: "Muahedenin feshi Türkiye'yi olduğu kadar Sovyet dostlarını da hayrete düşürdü. Boğazlar İngiltere'nin emniyet bölgesine dahildir. Bu bölgede vuku bulacak tek taraflı hareket İngiliz Rus münasebetlerinde vahim neticeler doğurabilir." Yine İsviçre basınından "La Suisse" Gazetesi Türk Rus Antlaşmasının Moskova tarafından feshini bahis mevzu ederek diyor ki: "Rusya'yı şimdi kim tehdit edebilir? Batıda Alman tehdidi bertaraf edilmiştir. Doğuda da Amerika Japonya'ya karşı savaşmaktadır. Berlin'in işgali bir zaman meselesi olduğundan, Rusya elleri serbestmiş gibi batı hudutları hususunda şimdiden hareket edebilir. Rusya Türkiye'den ne istiyor? Rusya'nın kendi hudutlarına bitişik memleketlerden dört büyük devletin nüfuzuna müsaade etmek istemediği Times gazetesindeki görüşlerde yer aldı..Türkiye'nin dileği, Siyaset itibariyle Moskova'dan ve Londra'dan aynı mesafede bulunmaktır. Türkiye için ne yazık ki Sovyetler Birliği, Rusya'nın bütün tarihi boyunca asla görmediği bir durumdan azami derecede faydalanmak hususunda acele edere benziyor. Almanya'ya karşı zafer kazanılmadıkça, Türkiye Londra'dan bekleyebileceği müzaheretten mahrum kalabilir. Çünkü İngiltere, Sovyetlerin niyetlerine engel olmak istemiyor. Sovyetler Birliği hareket serbestliğini kullanıyor. Fakat harp bitince İngiltere, Sovyetler Birliğini bu hareket serbestliğini kötüye kullanmış addedebilir." ¹⁵ İngiliz basınında ertesi gün yer alan haberlerde de Sovyetler Birliği'nin bu kararından üzüntü duyulduğu belirtilerek: "Rusya kararını evvelden bize bildirmedi. Bu esef edilecek bir olaydır. Rusya'nın kararı evvelden İngiltere'ye ve Amerika'ya hiç bildirilmedi. Rusya'nın bunu evvelden haber vermesi

¹⁴ Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7396, 23 Mart 1945 Cuma, sayfa:1-3.

¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7397, 24 Mart 1945 Cumartesi, sayfa:1-3.

için kesin hiçbir taahhüdü yok ise de, başlıca müttefiklerden birinin bu gibi kararları evvelden diğerlerine haber vermesi tabii olmak gerektir.”¹⁶ İngiltere, Polonya ve Bulgar basınlarında bugünlerde konu sık sık ele alınmakta ve zamanlamaya dikkat edilerek denilmektedir ki: “...Ancak bugünkü şartlar altında iki vak’a alaka ve endişe çekmektedir.

1-Sovyet Hükümeti tarafından bu anın seçilmiş olması,

2-Sovyet Basını ve Radyosu tarafından, girişilmiş olan Türk aleyhtarı mücadele

Tabiidir ki, Rusya’nın şimdi artmış bulunan kudretinin yarattığı şartlara ve Avrupa’daki yeni duruma tamamıyla uygun başka bir antlaşma için müzakerelere girişilmesi mümkündür. Fakat bunun için Türkiye’yi tehdit etmeye veya yıldırıcı siyaset metotlarına başvurmaya hacet yoktur. Türkiye’nin boğazlar meselesini, yeni Türk Rus Antlaşması’nın çerçevesi dışında tutmak istemesi tamamıyla uygun görülüyor...Türk Rus Antlaşması’nın Rusya tarafından feshedilmesi, Boğazlar hakkındaki eski Rus politikasının yeniden ele alınması ihtimali bakımından bütün dünyada endişe uyandırmıştır. Rus orduları Bulgaristan’da bulunduğu göre de bu imkansız değildir. Rusların sıcak denizlere mahreç elde etmek ve okyanuslara serbestçe çıkmak serabına tekrar kapılmış olmaları mümkündür. Muazzam bir kara devleti olan Rusya, aynı zamanda bir deniz devleti olmak iştihasına kendini kaptırmış olabilir. Buna vasıl olmak için Ege, Baltık ve Şimal Denizi’ne mahreçler elde etmek lazımdır. Rus gayretleri belki de iki istikamet alacaktır. Bir taraftan Boğazlar diğer taraftan da Kiel Kanalı. Danimarka ve Kiel Kanalı’ndan serbest geçiş muhakkak ki Rus Politikası’nın bir hedefidir. Güneydeki mahreç meselesi ise şimdiden ortaya atılmış bulunmaktadır.”¹⁷

Böylece Ruslar daha büyük talep ve tavırlarına karşı İngiliz ve diğer batılı basında yer alan görüş ve haberlerle yavaş yavaş uyarılmaya başlanmıştır. Bu arada Sovyet gerginliğinin yaşandığı ve dostluk antlaşmasının feshedildiği bir ortamda Türk Hükümeti, Moskova Büyükelçisi olan Selim Sarper’i görüşmelerde bulunmak üzere Ankara’ya çağırmıştır. Anadolu Ajansı konuyla ilgili haberi Türk basınında geniş yer tutmuştur. Söz konusu haberin yer aldığı bir gazetede şöyle denmektedir: “Büyükelçimiz Selim Sarper Ankara’da. Büyükelçi Erzurum’dan Ankara’ya emrine verilen Tayyare ile geldi. Hükümetle temas etmek üzere mezunen Moskova’dan ayrılmış olan Moskova Büyükelçimiz Selim Sarper, Erzurum’dan emrine tahsis edilen bir tayyare ile bugün Ankara’ya muvasalat etmiştir. Moskova Büyükelçimizi getiren uçak bugün On beş kırk beş gece Ankara Hava Meydanı’na inmiştir. Moskova Elçiliği basın ataşesi Memduh Tezel de aynı uçakla gelmiştir.”¹⁸ Büyükelçi Selim Sarper uzun denecek bir dönemde Ankara’da kaldı. Başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri makamları ile görüşmelerde bulundu. Hatta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün özel misafiri oldu ve Çankaya Köşkü’nde şerefine akşam yemeği verildi. birlikte Türk Sovyet ilişkilerinin durumunu görüştüler. 3 Nisan 1945’ te gelen Büyük elçi yaklaşık 2 ay sonra 24 Mayıs 1945 tarihinde tekrar görevinin başına döndü. Gelişi gibi gidişi de büyük bir tören ve kalabalıkla uğurlandı.

Büyükelçinin Ankara’ya gelişinden kısa bir süre sonra Rusların fesih deklarasyonuna karşı Türk Hükümeti de Ruslara, 4 Nisan 1945 tarihinde bir cevabi deklarasyon verdi. Cevabi deklarasyon Türk basınında bir müddet sonra büyük manşetlerle yayınlandı. Burada verilen resmi deklarasyonda şöyle denilmiştir:

¹⁶ Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7398, 25 Mart 1945 Pazar, sayfa: 1-3.

¹⁷ Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7404, 31 Mart 1945 Cumartesi, sayfa: 1-3.

¹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7408, 4 Nisan 1945 Çarşamba, sayfa: 1.

“Sovyet Hükümeti 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925 tarihinde akdedilmiş olan Türk Sovyet muahedesini bu babbaki protokol ahkamına tevfikân feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye Hükümetine bildirmiştir.

Sovyet Hükümeti Cumhuriyet Hükümetine; Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında dostane münasebatı idameye hizmet etmiş olan işbu muahedenin kıymetini takdir etmekle beraber bilhassa son İkinci Dünya Harbi esnasında vukua gelen derin tahavvüller dolayısıyla mezkur muahedenin yeni şartlara uygun bulunmadığını ve ciddi tadillere ihtiyaç gösterdiğini müşahade etmek lüzumunda kaldığını bildirmiştir.

Meseleyi tetkik ettikten sonra, Cumhuriyet Hükümeti 4 Nisan 1945’te Hariciye Bakanı Bay Hasan Saka tarafından Sovyetler Birliği Ankara Büyükelçisi Mösyö Vinogradov’a tevdi edilen bir deklarasyonla Sovyet Hükümetine, Türkiye ile Sovyetler Birliğini uzun zamandan beri birbirine bağlayan iyi komşuluk ve samimi dostluk münasebatını daima idame ve tarsin arzusunda bulunmuş olduğunu, Türkiye Sovyet dostluğuna büyük hizmetleri dokunmuş olan 17 Aralık 1925 tarihili muahedenin kıymetini tebarüz ettirmek istediğini ve Sovyetler Birliği Hükümeti tarafından izhar olunan fesih arzusunu kaydelediğini bildirmiştir.

Binnetice, Sovyet Hükümetinin inkızâ etmekte olan muahede yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun ve ciddi tadilatı ihtiva eden diğer bir akit ikamesi hususundaki telkinatını kabul eden Cumhuriyet Hükümeti, mezkur hükümete bu maksatla kendisine yapılacak teklifleri büyük bir dikkat ve hayırhahlıkla tetkike amade bulunduğunu bildirmiştir.”¹⁹

Görüldüğü gibi Türkiye’nin cevabı, yapıcı ve iyi dostluk ilişkilerini sürdürmek isteyen bir anlayışla hazırlanmıştır. Oysa bu iyi niyetli Türk yaklaşımının yerine Sovyetler Birliği bir süre sonra yayınlacağı deklarasyonla Türkiye’nin beklentilerinin tamamen tersine olarak bu muahedenin yenilenmesini Türkiye’den toprak isteklerine bağlamıştır. Bu taleplerde başlangıçta Kars ve Ardahan üzerinde durulmuş zamanla bu isteklere Doğu Anadolu’da bulunan pek çok il dahil edilmiştir. Türk basınında “İştah Yedikçe Açılır” sözleri ile ciddi tepkilerle karşılanmıştır.²⁰ Selim Sarper Ankara’da iken İkinci Dünya Savaşı’nın temel nedeni sayılan Almanya bütün cephelerde yenilmiş ve 7 Mayıs 1945 tarihinde kayıtsız şartsız teslim olmuştur. Avrupa’da yeni bir dönem başlamış ve Sovyetler Birliği batıda hedefini fazlasıyla gerçekleştirdikten sonra güneye yani Karadeniz, Romanya, Bulgaristan, Boğazlar ve Türkiye’nin doğu sınırlarında kendisini hissettirmeye çalışacaktır.

¹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7411, 7 Nisan 1945 Cumartesi, sayfa: 1-3.

²⁰ Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7571, 16 Eylül 1945 Pazar, sayfa: 2.

C. TÜRKİYE’NİN GERGİNLİĞİ GİDERME ÇABALARI

Türk Hükümetinin bildirisinden de anlaşılabilir gibi, Rusya’nın saldırmazlık antlaşmasını feshine rağmen Türkiye’nin hala iyi niyet içerisinde olduğunu ve Rusya’nın antlaşmayı feshetme nedeni doğrultusunda yeni bir barış antlaşmasının yapılarak süre gelen dostane komşuluk ilişkilerinin devam ettirilmesi gerektiğini beyan etmiştir.

Kamuoyunda bu antlaşmanın yenileneceğine dair iyi niyetli beklentiler bulunmaktadır. Bunlar arasında yer alan aydınlardan Cumhuriyet Gazetesi baş yazarı Nadir Nadi de bulunmaktadır. Nadi, Türk Hükümeti’nin bu iyi niyetli yaklaşımını yazısında şu şekilde tasvip etmektedir:

“Bu son haftalar içinde Türk Sovyet münasebetlerine dair dünya basınında bir hayli yazılar yazıldığını, bir hayli fikirler ileri sürüldüğünü görüyoruz. Dünya mukadderatı, tehlikeli dönemeçleri aşır, ufukta sağlam bir barış düzeninin ışıkları görüldüğü bir sırada her değişiklikle iç karartıcı bir bulut kokusu sezen tefsircilerden bazıları, Türk Sovyet dostluğunun yarınına dair zaman zaman şüphe ile bakmaya kadar varıyorlar.

Halbuki olayların özü, bu şüpheleri haklı çıkaracak bir manzara göstermekten uzaktır. İçinde bulunduğumuz harp, dünyayı, dünya ile beraber milletleri ve o milletler arasındaki karşılıklı münasebetleri de çetin bir imtihana sokmuştur. Bu arada çeyrek yüzyıllık bir tarihe dayanan Türk-Sovyet dostluğu, harbin bugüne kadarki bütün denemelerini başarı ile atlatmış, yarınki barış dünyasında iki millete de, harpten önce olduğu gibi, tam bir anlaşma ve işbirliği havası içinde yaşamaya devam etmek imkanlarını sağlamıştır.

Harp, yıprandırıcı ve âsap bozucu bir kaynaşmadır. En sarmaş dolaş geçinen milletlerin birbirlerine karşı sık sık alındıklarını, hiç yoktan aralarında anlaşmazlıklara saplandıklarını her gün görüyoruz. Bununla beraber ufak tefek basın tartışmaları bir tarafa, Türk Sovyet dostluğu bugüne kadar, o dostluğa bağlılık duyanları ümitsizliğe düşürecek derecede bulanmamış, lekelenmemiştir.

Büyük kuzey komşumuz tarafından, devletimize karşı güdülen politikanın temel çizgileri içinde kötü bir niyet aramaya yer yoktur. Altı yıldır, dünyanın gözü önünde gelişen Türk politikası ise, Sovyet dostluğunu şaşmaz prensiplerinden biri olarak, ilk günden beri açıkça ilan etmiştir.

Yirmi yıl müddetle Türk-Sovyet münasebetlerine çerçevesiz eden 1925 Antlaşması’nın dostlarımız tarafından kaldırılması üzerine şimdiden yabancı basında yapılan yorumları biz henüz erken buluyoruz. Sovyet Hükümeti 1945 Eylülünde müddeti bitecek bu antlaşmayı, son altı aylık devreye girilmeden önce, usulüne uygun olarak ve yeni şartlara elverişli bir yenisini imzalamak isteğiyle yürürlükten kaldıracağını bildirmiştir.

1925 yılına kıyasla, dünya şartları şüphesiz çok değişmiştir. Yeni dünya şartlarının gerektirdiği prensipler üzerinde, iki devlet münasebetlerini eşit haklara ve müşterek menfaatlara dayanarak yürütebilecek her yeni fikri, Türk-Sovyet dostluğu uğrunda harcanması iyi niyetli bir gayret olarak karşılarız.

Milletler arasında dostluk kuran, o dostluğa hayat ve istikamet veren şey, imzalı tasdikli antlaşmalar ve paktlar değil, milletlerin karşılıklı menfaatlerinden doğan birlik duyguları ve düşünceleridir. Muahede ve Paktlar o duyguların kalıbı, o düşüncelerin çerçevesinden başka nedir? 1925 Türk-Sovyet Antlaşması, yirmi yıl boyunca iki millet hesabına, bu kadar başarılı hizmetler gördüyse, bu her şeyden önce antlaşmanın satırları arasında canlı duran ülkücü zihniyetin kuvvetinden ileri geliyordu.

O ülkücü zihniyet, her iki tarafta da, kuvvetinden kaybetmediği müddetçe, Türk Sovyet dostluğunu, yeni dünya şartlarına uygun bir çerçeve içinde, -eskisi kadar taze ve canlı olarak- yaşatmak güç olmayacaktır.”²¹

Rus Hükümeti’nin 1945 Mart ayı içerisinde, 1925’ten bu yana uygulanmakta olan Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması’nı iptal etmesi üzerine Türk hükümeti, Sovyetler Birliği’ne fazla gecikmeden cevap verdi. Bu cevapta, yukarıda değindiğimiz gibi Sovyet Rusya’nın üslubu ve hırsı yerine daha dostane ve ılımlı bir cevap verilerek Türkiye’nin bu olayda izleyeceği strateji ortaya konmuştur. Gelişen olaylarda da Türkiye hep yapıcı bir rol üstlenmiştir. Sovyet Rusya’nın isteklerini şiddetlendirmesi üzerine ise Türkiye, barışçı yoldan ayrılmadan ancak bağımsızlık ve hükümlerlik haklarından da vazgeçmeden gerekli cevapları vermiştir.

Türkiye yapıcı ve dostane tutumunu her durumda ortaya koymuştur. Bunun somut örnekleri gazetelerde yayınlanmıştır. Biz bunlardan yalnızca bir kaçını burada belirteceğiz

İkinci Dünya Savaşı’nın galiplerinden olması hasebiyle Mareşal Stalin’e Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından bir tebrik telgrafi gönderilmiştir. Ardından da Sovyet Rusya Devlet Başkanı olan Stalin Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu’na cevabi bir telgraf göndermiştir. Telgraf aynen şöyledir:

Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu’na / ANKARA

“Bay Başbakan,

Hitler Almanyası üzerinde kazanılan zafer münasebetiyle gönderdiğiniz telgraf tebriklerinize teşekkür ederim.”

Sovyetler Birliği Mareşali Josef Stalin.”²²

İkinci Dünya Savaşı bitmiş olmasına rağmen Bulgaristan üzerinden gelen 2 Rus uçağı Türk topraklarına girmiş ve Türk hava sahası içinde düşmüştür. Türkiye bu olayı büyütmemiş ve Ankara Kızılcahamam bölgesinde düşmüş olan bu uçakların sağ olan 2 Rus pilotunu da Ankara’daki Sovyet Büyükelçiliğinin Askeri Ataşemiliterliğine teslim etmiştir.²³ Sovyetler Birliği’nin önemli günlerindeki kutlamalarda Türk yetkililer onları yalnız bırakmamışlardır. O dönemdeki bir kutlama basında şöyle yer almıştır:

“Sovyet İhtilalinin 28. yıldönümü dolayısıyla 7 Kasım 1945 günü akşamı Ankara’daki Sovyet Büyük elçiliğinde bir Suvare verilmiştir. Suvare saat: 20:30’da

²¹ “Türk Sovyet Dostluğunun Yarını”, Nadir Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7413, 9 Nisan 1945, s: 1

²² Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7453, 19 Mayıs 1945 Cumartesi, sayfa: 3.

²³ Cumhuriyet Gazetesi, sayı: 7492, 27 Haziran 1945 Çarşamba, sayfa: 1.

başlamış ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile Dışişleri Bakanı Hasan Saka diğer bazı bakanlar, Cumhurbaşkanı Genel Katibi Kemal Gedeleş, bir çok mebuslar, Ankara'daki bütün yabancı devlet mümessilleri ve basın mensupları hazır bulunmuşlardır. Suvare çok neşeli geçmiş ve saat: 24:00'e kadar devam etmiştir. Sovyet Büyük Elçisi Vinogradov bugün kendisine 'Lenin Nişanı' verilmiş olmasından dolayı kordiplomatik tarafından ayrıca tebrik edilmiştir.”²⁴

Sovyet Rusya'nın notasına karşılık verilen 4 Nisan 1945 tarihli Türk cevabi notasında da bu iyi niyet ve dostluk beklentileri yukarıdaki cevabi nota metninde görülmektedir. Bu konu ile ilgili “Siyasi İcmal” köşesinde Cumhuriyet Gazetesi baş yazarlarından Ömer Rıza Doğrul şu görüşlere yer vermektedir: “Türk Hükümetinin cevabından anlaşılan ilk mühim nokta, Türkiye'nin şartlar değişse de, türlü türlü tahavvüller olsa da değişmeyen bir esasa bağlı olduğu ve bu esasın da Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ve samimi dostluk münasebetlerinin daima idame ve tarsinidir. Nitekim geçen 20 sene, milletlerin hayatında kısa bir devre sayılması gerekirse de, asırlara sığmayacak hadiseler yüklenmek bakımından çok uzun bir devre sayılmaya layıktır. Bu devre sırasında Türkiye Cumhuriyeti, büyük komşusuna ve ananevi dostuna karşı en dürüst dostluk ve en iyi komşuluk siyasetine sarılmış, bu siyaseti inkişaf ettirmek için çalışmış ve şartların değişmesi, yahut bir takım tahavvüllerin belirmesi bu ana esas üzerinde müessir olmamıştır. Müessir olmaması da Türkiye Cumhuriyeti tarafından tutulan dürüst siyasetin daimi temelidir.

Bu böyle olmakla beraber, Sovyet hükümeti tarafından bahis mevzuu olan yeni şartlar ve tahavvüller dolayısıyla –ki biz bu şartların ve tahavvüllerin amili değiliz-vaziyeti zemin ve zamana uygunlaştırmayı ihmal etmek istemeyen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, eski muahede yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun ve ciddi tadilatı ihtiva eden diğer bir akit ikamesi yolundaki telkinatı kabul etmektedir. Bu da Türkiye Cumhuriyetinin Sovyetler Birliği ile daima dostluk ve iyi komşuluk münasebetlerini devam ettirmek siyasetini teyit eden en dürüst durumdur. Madem ki esas değişmemiş, fakat yalnız şartlar değişmiştir. Bu yeni şartları esasa uygunlaştırmak ve bu işi başarmakta gecikmemek gerekler. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti, eski muahedeyi feshetmek arzusunun, Sovyetler tarafından sadır olduğuna bakarak yeni tekliflerin de gene Sovyet Hükümeti tarafından sadır olması icap ettiğini göz önünde tutuyor ve yapılacak tekliflerin büyük bir dikkat ve hayırhahlıkla tetkike hazır olduğunu bildiriyor.

Mübadele edilen deklarasyonların ifade ettiği mana bu merkezdedir. İki eski ve iyi komşu ve gene eski ve dürüst iki dost arasında yapılacak müzakerelerin çok iyi ve hayırlı neticeler vermesini ummak, bizim en birinci vazifemizdir.”²⁵

Türk Hükümetinin ve Türk Basınının tüm bu iyi niyet gösterilerine rağmen Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı tutumu ülkede hayretle karşılandı. Ne var ki olay Rusya tarafından Avrupa'ya farklı şekillerde aksettiriliyordu. Böyle devam etmesi halinde, barışı bozmak isteyen Rusya değil Türkiye olduğu zannedilecekti. Bunun üzerine Türk Basını fazla beklemeden durumu manşetlere taşıdı. Anlaşmanın feshedilmesinin sorumluluğunun Türkiye'ye ait olmadığı, bunun tamamen Rusya tarafından istenilen bir durum olduğu ortaya konuldu. Türk Kamuoyu yeni bir anlaşma ümidini de kaybetmeden Türk Sovyet ilişkilerinde gelinek noktanın bütün

²⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Kasım 1945 Perşembe, sayı: 7625, sayfa: 1-3.

²⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Nisan 1945 Pazar, sayı: 7412, sayfa: 3.

sorumluluğunun Sovyetler Birliği Hükümetinde olduğu konusunda birleşti. Türk Sovyet ilişkilerini bozacak bir davranışın Türkiye tarafından asla gösterilmediği hatta İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin önceleri tarafsız kaldığı ve daha sonra müttefikler safında savaşa girdiği konusu 1945 yılının sonu ve 1946 yılının ortalarına kadar Türk kamuoyunda işlendi.

Görüldüğü üzere Türkiye'de hakim olan görüş bu merkezdedir. Gerek Türk Hükümeti'nin resmi görüşü gerekse basında yer alan düşünce tarzları feshedilmiş olan Türk Sovyet Anlaşması'nın yenilenebileceği düşüncesinde toplanmıştı. Ancak daha sonraki gelişmelerde görüleceği üzere Türkiye'nin bu beklentisi Sovyet Rusya tarafından boşa çıkarılmıştır. Sovyetler Birliği, antlaşmanın yenilenebilmesi için Türkiye'den tavizler isteyerek, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve hükümlerlik haklarını hiçe saymayı göze almıştır.

D. TÜRKİYE'NİN BİR SOVYET SALDIRISI İHTİMALİNE KARŞI ALDIĞI ÖNLEMLER VE TÜRK KAMUOYUNUN TEPKİLERİ

İki ülke de gerginliğin arttığı 1945 ve 1946 yıllarında diğer yabancı ülkelerle ittifak kurma arayışını hızlandırmışlardır. Sovyetler Birliği halen müttefiklerle birlikte hareket ediyor ve isteklerini onlar bazında da çeşitli vesilelerle dile getirmeye başlıyordu. Türkiye ise, mevcut konumunu güçlendirmek ve aradaki kuvvet dengesini oluşturmak için kendi çabalarının dışında güçlü devletlerle ve önemli müttefikleri saydığı İngiltere ile ilişkilerini geliştirmeye ve ondan yeni silahlar almaya çalışıyordu. Yine İkinci Dünya Savaşı'nın akışına yön veren ve en güçlü devlet konumuna gelmiş olan ABD ile görüşme ve yakınlaşmalarını sıklaştırmış o ülkeden deniz kuvvetlerini geliştirmek için bazı gemi ve silahlar almaya başlamıştır. Bu olayların geliştiği esnada Türk basınında İngiltere'ye ve özellikle ABD'ye karşı yakın ilgi dostluk ve güven besleyici çok sayıda yazı ve görüşler belirtilmiştir. Bunlar arasında Ulus'tan Falih Rıfkı Atay ile Cumhuriyet'ten Nadir Nadi, Abidin Daver, Prof. Dr. Yavuz Abadan gibi aydınları saymak mümkündür.

Bu dönemde Ruslar ile Türkler arasında birbirini tartma amaçlı görüşmeler olmuştur. Bir yandan da kendi aralarında yapılacak olası yeni bir antlaşmada son hükmü söyleme kuvvetini elinde bulundurmaya çalışmışlardır. Ne var ki görüşmelerde Türk Hükümetinin ince eleyip sık dokunan cinsten cevap vermesi büyük hataların yapılmasına engel olmuş ve ilişkilerin belli bir düzeyde devam etmesini sağlamıştır. Rusya'nın bu görüşmelerdeki başlıca talepleri arasında "Ardahan ve Kars'ın Sovyetler Birliğine geri verilmesi" ve "Karadeniz güvenliği ile ilgili hükümler" de bulunmuş ve bunların içinde daha çok Karadeniz'in güvenliğine dayatmaları ve bu vesile ile Boğazlar sorununu ima etmeleri görüşmeleri tıkama noktasına getirmiştir. Sovyet Rusya bu konuyu aynı zamanda müttefiklerin sorunu haline dönüştürerek gündemde tutmaya çalışmıştır. İkili görüşmeler sırasında, Türk Hükümetine başlıca desteği İngiliz Hükümeti vermiş ve İngiliz basını ile devlet adamları Boğazlar ve diğer meselelerde Türk tezlerini savunmuşlardır. Bunu aşağıda örnekleriyle sunacağız. ABD'den beklenen gerekli yardımı ve ilgiyi ise; "ABD yönetiminin, Potsdam Konferansı arefesinde, bu konuda kesin bir tutum içine girmek istemediğini" açıklaması üzerine alamamıştır. Ancak daha sonra ABD.'de İngiltere ile birlikte bu meselede Türkiye'nin yanında yer alacağını hissettirmiştir. Söz konusu iki devletin de tavırlarını zamanla Türkiye'den

yana koymuş olmaları Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye daha fazla yüklenememesine ve krizi daha alt düzeyde tırmandırmasına neden olacaktır.

Sovyetler Birliği'nin bu genişlemeci tutumu karşısında Türk Hükümeti de boş durmamış Potsdam Konferansı'na ve daha sonrada Rusya'nın Boğazlarla ilgili birinci notayı verdikleri 7 Ağustos 1946 tarihine kadar cereyan eden gelişmeler hakkında hükümet, düzenli olarak İngiltere ve ABD'yi haberdar etmiş ve onların mütalaalarını da göz önünde tutmuştur.

Sonraları Berlin'de müttefiklerce yapılan genel bir konferans olan Potsdam ile aşağıdaki maddeler kabul edilmiş, Karadeniz güvenliği bu sayede bir ölçüde kriz olmaktan çıkmıştır. Potsdam Konferansı'nda Müttefikler Karadeniz Geçitleri Rejimi ile ilgili olarak aşağıdaki hususları gerekli görmüştür:

"1- Günün şartlarına artık uymayan Montreux'ta imzalanmış milletler arası Boğazlar Sözleşmesi usulü çerçevesinde feshedilecektir."

"2- Karadeniz'e tek geçidi oluşturan Boğazların rejimini tespit, ticari seyrü sefer serbestisini ve Karadeniz Boğazları güvenliğini sağlamaya muktedir ve bununla ilgili devletler olarak, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin yetkisine girecektir."

"3- Diğer tedbirlere ilaveten yeni Boğazlar rejimi aşağıdakini de sağlayacaktır: Kendi güvenlikleri yararına ve Karadeniz bölgesinde barışın korunması için, Türkiye ile Sovyetler Birliği, Boğazların üçüncü devletlerce Karadeniz devletlerine düşmanca maksatlarla kullanılmasını, Boğazlardaki ortak imkanları ile önleyeceklerdir." (Türk askeri üslerine ilaveten Boğazlarda Sovyet askeri üsleri kurulması) Parantez içindeki kısım da orijinal zabıt metnindedir."²⁶

Basında yer alan "İştah yedikçe açılır" görüşü ile Sovyet Rusya'nın politikası şöyle belirtmek istenmiştir. "İkinci Dünya Harbi, patlar patlamaz toprak ve ilhak iştahı aşağı yukarı Berlin'inki kadar yani Hitler'inki kadar açılan Moskova, Doğu Lehistan'ı istila ederek, Polonya'yı Hitler Almanya'sı ile paylaşmıştı. Ondan sonra küçük Baltık devletleri, arkasından Finlandiya'nın bir kısım arazisi, daha sonra Besarabya ve Şimal Bukovina, Sovyetler Birliğinin yedikçe açılan iştahı tarafından yutuldu.

Sonra Peykleriyle beraber taarruza geçen Almanya, Moskova'ya yuttuklarını kusturdu. Fakat nihayet müttefiklerinden aldığı milyonlarca tonluk silah ve malzeme ile karşı taarruza geçen kızıl ordu, Almanları Volga kıyılarından, Elbe kenarlarına, Moskova ve Leningrad kapılarından Berlin ve Viyana'nın göbeğine kadar sürdü. Bu defa da Ruslar, Almanlarla Peyklerine bütün yuttuklarını kusturdular. Arkasından Moskova'nın iştahı tekrar açıldı. Şimdilik bütün Doğu ve Orta Avrupa, Finlandiya kıyılarından, Adriyatik sahillerine kadar Sovyetler Birliğinin kursağındadır. Bu geniş toprakların bir kısmı orada hazmedilecektir. Bir kısmının da ne zaman iade edileceği şüphe konusudur.

Sovyet Rusya'nın iştihası açık olmakta ve devam etmekte olsa gerektir ki, Boğazlarda üs istedikten ve Port Arthur'a döndükten sonra Tanca'nın idaresine olduğu gibi Süveyş'in kontrolüne de karışmak istediği, On İki Ada, Libya ve Eritre'de üsler istediği rivayetleri dolaşıyor.

²⁶ Kamuran Gürün, aynı eser, s. 293-294.

Eğer bu söylentiler doğru ise, Sovyetler Birliği Akdeniz’le Kızıldeniz’de hakim bir durum elde etmek, hiç olmazsa bu denizlerin hakimiyetini, İngiltere ile paylaşmak istiyor demektir. Diğer taraftan Port Arthur’u üs olarak elde ettikten sonra Sahalin Adası’nın tamamı ile Kuril Adalarına yerleşen Sovyetler; Sarı denize doğru Çin Denizi’ne, Japon Denizi’ne hakim oluyor ve Okhotsk Denizi’ni bir Rus gölü haline getiriyorlar. Böylece Pasifik’e doğru geniş ve müteaddit kapılar elde ettikleri gibi, artık ordusuz ve donanmasız kalan Japonya’ya karşı da pek yakın bir mesafeden amir duruma giriyorlar.

Akdeniz ve Kızıldeniz’de Kızıl donanma hakim olduğu takdirde, Büyük bir kara devleti olan Sovyet Rusya, aynı zamanda büyük bir deniz devleti olmak için lüzumlu üsleri ele geçirmiş olacaktır.

Sovyet Rusya bir taraftan; Avrupa, Asya ve Afrika sularında yerleşmek istemekle, İngiltere’nin Ortadoğu ve Hindistan yolunu tehdit edebileceği gibi diğer taraftan da; Uzak Doğu’da, Asya kıyılarına ve bilhassa Çin sahillerine yerleşmekle buralardaki Amerikan menfaatlerini tehdit edebilecektir.

Moskova’nın bütün bu deniz üslerini ele geçirerek, taze balık ve istiridye yemek iştahı Anglo-Amerikanları kuşkulandıracak mahiyettedir. Onların bütün bu mühim üsleri Sovyet Rusya’ya verecekleri kabul edilemez. Bunu Moskova da bilir. O halde, Rusya’nın çok isteyip mümkün olanı yutmak suretiyle iştahını tatmin etmek gibi bir pazarlık politikası takip ettiği tahmin olunabilir.”²⁷

Yukarıdaki gazete makalesinden de anlaşıldığı gibi, Rusya’nın dünya üzerindeki emelleri o dönemde açıkça görülmüştür. Makaleyi yazan Burhan Felek’in yerinde tespitleri ile Sovyetler Birliği’nin işgalci emelleri de gözler önüne serilmiştir.

Görüldüğü gibi Hükümetlerin politik ortamlarında ve basının günlük gazete yazılarında gündemde olan Rus-Türk ilişkileri 1945’in ortalarında çok fazla ilgi çekici bir halde değildi. Ancak durum, Potsdam Konferansı sırasında Türkiye üzerinde bir Sovyet Baskısı’nın açık olarak ortaya çıkmasından sonra yeniden canlandı. Sovyet Rusya’nın Boğazlarda üs istemesi ve Kars ile Ardahan bölgelerinin Rusya’ya terkini ileri sürmesi ile ağır bir nitelik kazanan görüşmelerde, ilişkiler oldukça gergin bir havaya girdi. Milli Mücadele döneminde; Misakı Milli kararları doğrultusunda elde edilen topraklara Sovyet Rusya’nın göz dikmesi, Türkiye’de hem hükümet hem de halk tarafından kızgınlıkla karşılandı.

Potsdam kararlarına göre, her söz sahibi üç devletin, ki bunlar; ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği’dir. Boğazlar hakkındaki görüşlerini Türk Hükümetine ayrı ayrı bildirmeleri gerekiyordu. Konferansta alınan bu karar ertesi günden itibaren yabancı gazetelerde ilginç yazılarla işlendi ve bu durum Türk basınında da yer aldı.

Daily Expres Gazetesinin öğrendiğine göre; “Boğazlar meselesinin halli hususunda yeni bir Amerikan tasarısı hemen hemen hazırlanıp bitmiştir. Yakında ilgili memleketlere verilecektir. Bu tasarı pek muhtemel olarak Londra Konferansı’nda varılan neticeye dayanacaktır. Bunun başlıca noktaları şunlardır; “Türkiye’nin güvenliğini sağlamak için, boğazlar silahlı kalacaktır. Ancak bütün yük vapurlarına ve

²⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Eylül 1945 Pazar, sayı: 7571, s: 2.

sulh zamanında olduğu gibi harp zamanında da Rus ticaret ve harp gemilerine serbest olarak transit geçmek hakkı verecektir.”²⁸

Amerika Dışışleri Bakanı'nın sözlerinde ise; “Mr. Byrnes gazeteciler toplantısında açığa vurduğuna göre, Potsdam konuşmaları sırasında üç büyükler arasında, Boğazların beynelmilelleştirilmesi için daha geniş bir teklif bahis mevzu olmuş fakat hiçbir karar verilmemiştir. Boğazlara dair, Mr. Byrnes, Londra'dan ayrılmadan evvel Türkiye Hükümeti'ne gönderilecek bir mektubun müsveddesini tasvip etmiş olduğunu, bu mektubun nihai tasvip için sonradan Cumhurbaşkanı Truman'a gönderildiği, Cumhurbaşkanı'nın mektup gönderilmeden evvel kendisiyle meseleyi tekrar görüşmek istediğinden mektubun durdurulduğunu söylemiştir. Mr. Byrnes, mektubun müsveddesini yazmadan evvel Türk Hükümeti'nden, Potsdam kararlarına dair basında çıkan haberler hakkında izahat isteyen bir mektup aldığını ilave etmiştir.

Öte yandan Türkiye'de Dışışleri bakanı Hasan Saka ile İngiltere büyükelçisi Sir. Morris Patterson arasında bazı siyasi temaslar yapılmaktaydı. “Türkiye'nin müttefiki, komşusu ve dostu olan devletlerle daimi bir temas halinde bulunması gayet tabiiydi. Ancak Londra'da toplanmış olan Beşler Konferansı'nın malum şekilde dağılmasından sonra, bu temasların hususi bir ehemmiyet kazanması muhtemeldir. Dışışleri Bakanı Hasan Saka ise, bir muhabire ortada dolaşan rivayetlerin aslı esası olmadığı ve kendisinin İngiltere Büyükelçisi ile görüşmediğini belirtmişti. Fakat şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da milletler arası bütün temaslarda dünya sulhunun kurulması için, Türkiye'nin pek yakından alakadar bulunduğu bazı meseleler vardı ki bunlar daima görüşülecekti. Bundan dolayı milletler arası bir konferansa sunulmak üzere bazı projeler hazırlanması ve bunlar hazırlanırken en esaslı alakadar Türkiye'nin de fikirlerinden ve niyetlerinden istifade edilmesi tabii addedilmesi icap eder. Fakat şu noktayı da unutmamak lazımdır ki, Bu ne kadar tabii ise, mühim siyasi mevzularda mesul devlet adamlarının ketumiyeti de aynı derecede tabiidir.”²⁹

Potsdam'da alınmış olan karar gereğince, bu karara ilk uyan Amerika olmuştu. 2 Kasım 1945'de Türk Hükümeti'ne verdiği notada bu konudaki görüşlerini açıkladı. Bu görüş Amerika'nın Boğazlarda; ticaret gemileri için tam serbesti ve Karadeniz'e kıyıda devletlerin savaş gemilerinin geçişi için geniş serbesti ve Karadeniz'e kıyıda olmayan devletlerin savaş gemilerinin ise, Karadeniz devletlerinin muvafakatiyle ve sınırlı tonilato ile geçiş hakkına sahip olmasını istiyordu.³⁰

Hemen aynı nitelikteki İngiliz görüşü de 21 Kasım 1945'te Türk Hükümetine bildirilmişti. İngiltere İkinci Dünya Savaşı sonrasında Montreux Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilebileceğini, buna karşılık yenilmiş olan Japonya'nın yerine savaştan güçlü ve galip olarak çıkan ABD'nin düzenlenebilecek konferansta yer alması gerektiğini savunuyordu. Bununla beraber sözleşme maddelerinin yeniden güncelleştirilmesini de kabul ediyordu. Ancak bu görüşmelerin yalnız Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında yapılmamasını imza sahibi bütün devletlerin katılacağı bir konferansla konunun yeniden ele alınmasını istiyordu. Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki baskılarını arttırması üzerine İngiltere Dışışleri Bakanı Bevin'in 21 Şubat

²⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ekim 1945 Perşembe, sayı: 7597, s: 1-3.

²⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ekim 1945 Perşembe, sayı: 7597, s: 1-3.

³⁰ Rıfıkı Salim Burçak, 'İkinci Cihan Savaşında Boğazlar Meselesi', Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi, Cilt: II, Sayı: 1-2 , ss. 200-201, Ayın Tarihi, Kasım 1945, No. 144, s. 71, Cumhuriyet Gazetesi, 3 Kasım 1945, sayı: 7620, sayfa: 1.

1946'da Avam Kamarası'nda "Şunu açıkça söylemeliyim ki, Türkiye'nin bir peyk devlet haline geldiğini görmek istemem. İstediğim şey, Türkiye'nin Bağımsız ve hür bir devlet olarak kalmasıdır."³¹ demesi, İngiltere'nin Boğazlar ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü hakkındaki görüşünü çok net bir şekilde açıklamaktaydı.

Böyle bir durum karşısında daha da hırçınlaşan Sovyet hükümeti, kararını hemen bildirmedi. Diğer devletlerin nota vererek konuyu açıklığa kavuşturmasına rağmen Sovyet Rusya, Türkiye ile sınır harbini sürdürmeye karar verdi. Bu arada Türkiye'de Sovyetler Birliği ve onun isteklerine karşı çeşitli gösteri ve olaylar yaşandı. Sovyet Rusya yaklaşık 1 senelik bir beklemenin ardından Boğazlar hakkındaki görüşünü Türk Hükümeti'ne iletti. Ancak Sovyetler Birliği'nin 1925 tarihli Türk-Sovyet Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşması'nı 1945 Martı'nda feshetmesinden sonra, Türk-Sovyet münasebetlerindeki bu soğukluk, İstanbul'da meydana gelen bir olayla iyiden iyiye çok sert bir gerginliğe dönüştü. Bu olayın başında ilk kez yer alması şöyle gerçekleşmiştir: "Belli bir süreden beri İstanbul'da yayınlanmakta olan birkaç gazete, aşırı solcu yayında bulunmaktaydılar. Bu yayınlara ve sınır komşusu olan Sovyetlerin genişleme emellerine sinirlenen İstanbul Üniversitesi Gençliği, 4 Aralık 1945 günü yaptığı büyük bir yürüyüş ile, Yeni Dünya, Tan ve Fransızca çıkmakta olan La Turquie Gazeteleri'nin idarehaneleri ile, Beyoğlu'nda bir Sovyet vatandaşına ait bulunan Berrak Kitapevi'ni tahrip etti. Sovyet Hükümeti bu olayı protesto ederken, olaylarda Türk Polisinin de işbirliği yaptığı iddiasını ileri sürüyor ve sorumluluğun Türk Hükümetine ait olduğunu bildiriyordu."³²

Sovyetlerin önce İstanbul'da daha sonra Bursa, İzmir ve yurdun belli merkezlerinde meydana gelen eylemlerden Türk Hükümeti'ni sorumlu tutması üzerine ki bu haber, Rus basınında büyük abartmalarla açıklanmıştı. Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Aralık ayının on birinde Rus iddialarına bir cevap verdi. Bu cevapta: "4 Aralık günü vuku bulan nümayişin tamamen Türkiye'ye ait bir iç mesele mahiyeti taşıdığını memlekette yapılan bazı neşriyat karşısında, Türk efkarının bir kısmında vuku bulan bir tepki olduğunu ve bu tepki esnasında herhangi bir ecnebi devlet aleyhine ne bir söz sarf edildiğini nede bir hareket yapıldığını söylemiş ve Tass Ajansının nümayişin hükümet ve polis tarafından müzaheret gördüğü hakkındaki haberlerini tekzip etmiştir."³³

Sovyetler Birliği Türk Hükümeti'nden Boğazlar konusunda kabul edilmeyecek isteklerde bulunması, ülkenin kuzeydoğu kesiminden toprak talebinde bulunması ve Avrupa'da Türkiye aleyhinde propagandalarda bulunması ile baskılarını bir hayli arttırmıştı. Sovyetlerin bu tutumları karşısında Türk Hükümeti de boş durmadı. Sovyet baskısıyla karşı karşıya kalan ülkeler ile o dönemde lider ülke konumundaki Amerika ve İngiltere ile ilişkilerini sıklaştırmaya başladı. Türkiye, Sovyet Rusya ile yaşadığı her türlü hadiseyi gerek hükümet açıklamalarıyla gerekse de basını kullanarak başyazarların makaleleri ve manşetlerle bu devletleri, yaşanan olaylar karşısında bilgilendiriyor ve onlara, kendi izlediği politikanın haklılığını gösteriyordu.

³¹ Ayın Tarihi, Şubat 1946, No: 147, s. 96 ve Burçak, adı geçen makale, s.203.

Cumhuriyet Gazetesi, 22 Şubat 1946, sayı: 7728, sayfa. 1.

³² Cumhuriyet Gazetesi, 5 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7649, s: 1-3.

³³ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7656, s: 1-3.

1. Türkiye'nin bir Sovyet Saldırısı İhtimaline Karşı Aldığı Önlemler

Yoğunlaşan Sovyet baskısı üzerine Türk hükümeti gerek siyasi gerekse askeri alanda bir dizi tedbirler almaya başladı. İlk olarak basın yoluyla Potsdam görüşmelerinin ana konusu olan Boğazlar meselesini ele aldı. Bu mesele yine Sovyet Rusya tarafından İkinci Dünya Savaşı'nın son yılı içerisinde gündeme getirilmeye çalışılmıştı. Türkiye önceleri böyle bir meselenin varlığını kabul etmek istemedi. Ancak savaş sırasında ve sonrasında yapılan konferanslarda dolaylı ve doğrudan bu mesele ortaya atılınca, bu konuda yalnız Sovyetlerle görüşmek yerine diğer müttefiklerin destek ve onayını aradı.

Türkiye öncelikle boğazları ortak savunmak üzere Rusların Türk Hükümeti'ne bir teklifte bulunduklarını açıkladı. Resmi kaynaklar tarafından ne doğrulanan ne de yalanlanan bu haber dünya basınında haftalarca gündemde kaldı. Bilhassa İngiliz ve Fransız gazeteleri meseleye karşı yakın bir ilgi gösterdiler. Bu konu Türk basınında da yer aldı. Ortada ciddi bir temele dayanan işaret olmadığı halde, söylentisi dillerden eksilmeyen Boğazlar konusunun gündeme gelmesi Türk Hükümetinin de sinirlenmesine neden oldu. Aydınlar tepki göstermeye başladı. Nadir Nadi Cumhuriyet Gazetesi'ndeki 13 Eylül 1945 tarihli başyazısında bu konuyu ele almış ve şöyle demiştir:

“Londra'daki Dışişleri Bakanları toplantısında ele alınacağı haber verilen başlıca konulardan biri de, Boğazlar Meselesi'dir. Bilindiği gibi bu mesele üzerinde aylardan beri bir takım dedikodular sürüp gidiyordu. Bir aralık boğazları beraberce müdafaa etmek üzere Rusların bize bir teklifte bulundukları söylendi. Resmi kaynaklar tarafından ne doğrulanan ne de yalanlanan bu havadis dünya basınına haftalarca oyaladı durdu. Bilhassa İngiliz gazeteleri meseleye karşı yakın bir ilgi göstererek zaman zaman kesin ifadeli yazılar neşrettiler. Türk kamuoyu umumiyet itibarıyla dedikodulara karşı ağır başlı bir tavır takındı. Ortada ciddi bir temele dayanan hiçbir işaret olmadığı halde lakırdısı dillerden eksilmeyen boğazlar konusu bizi sinirlendirmede. Bu hususta düşündüklerimizi açıkça söyledik ve sustuk. Dedikimiz şundan ibaretti:

Boğazların bugünkü idaresi ne yalnız Türk Hükümetini, ne de Türkiye ile falan hükümetini alakadar ederdi. Bu idare milletler arası bir kararla düzene konmuştur. Ortada değişen şartlar varsa ve bu şartlar öyle icap ettiriyorsa, Boğazlar rejimini ancak milletler arası yeni bir kararla zamanın şartlarına uydurmak mümkündür.

Aylardan beri dünya efkarını meşgul eden bu mesele ilk defa Amerika Cumhurbaşkanı Truman'ın demeci ile az çok aydınlığa kavuştu. Potsdam Konferansı'ndan sonra radyoda konuşan Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı, Milletler arası bütün su geçitlerinin her devlete eşit haklar altında faydalanma imkanı sağlayan bir rejim kurulmasına dair bir proje hazırlanmasını üçler toplantısında ortaya attığını ve bu işle uğraşmak üzere Dışişleri Bakanları Konseyine vazife verildiğini söyledi.

Burada bilinmeyen nokta, Amerikan tezinin üçler tarafından esas itibarıyla kabul edilip edilmediğidir. Yani Londra'da bulunan Dışişleri Bakanları meselenin özü ile mi? Yoksa şekli ile mi uğraşacaklardır? Truman'ın sözlerinden hatırlarda kaldığına göre, milletler arası şu geçitleri bahsi, olduğu gibi Londra Toplantısı'na havale edilmiştir. Çünkü Truman bu husustaki Amerikan tezinin zaferi uğrunda Londra'da ısrar edileceğini sözlerine eklemişti.

Yeryüzünde en mühim su geçitlerinden biri olan Boğazlar Meselesi'nin bugünlerde yeni baştan kafaları ve kalemleri meşgul edeceğine şüphe yoktur. Son şekli ile Boğazların Statüsü, milletler arası bir rejime bağlı tutulmuş ve bu rejimin yürütülmesi sorumluluğu da Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakılmıştı. Boğazlarda nöbet bekleyen Türk askeri, Türkiye'nin hem milli hükümrancılık haklarını koruyor, hem de Montreux Muahedesi'nin yarattığı milletler arası rejimi ayakta tutuyor.

Londra'da toplanan Dışişleri Bakanları Konseyi, bugünkü durum üzerinde ne gibi değişiklikler yapmayı tasarlayabilir? Yahut yapabilir? Türk milli hakları bir yana, milletler arası geçit rejimi öte yana ayrıldığı taktirde, meselenin başlıca iki parçadan ibaret olduğunu görürüz. Londra toplantısı bunlardan birincisi üzerinde durmak salahiyyetine haiz değildir. Milletlerin istikrarı bahsi, Atlantik Paktı'ndan başlayarak San Fransisko Anlaşması'na kadar, bütün harp boyunca müttefiklerin ülkü bildiği bir prensiptir. Birleşmiş milletler, bu prensip uğruna silaha sarılmışlar, bu prensip uğruna kan dökmüşler, nihayet bu prensip uğruna en ağır ıstıraplara katlanmaktan çekinmeyeceklerini söylemişlerdir. Bu itibarla Türk istiklaline zarar verici tasavvur ve düşüncelerin Londra'da konuşma mevzuu olarak ele alınacağını akıllara getirmeye lüzum yoktur. Fakat o günkü Boğazlar rejimini değiştirirken de Türkiye'nin ve diğer ilgili devletlerin rey-i sorulmadan bir karara varılacağına ihtimal vermiyoruz. Milletler arası kararlar ancak bütün alakalı milletlerin iştirakiyle milletler arası bir mahiyet taşıyabilir. Milli bütünlüğün korunması bakımından boğazlarda herkesten ayrı ve üstün haklara malik bulunan Türkiye Cumhuriyeti, milletler arası bir geçit rejimini tayin bahsinde hiç değilse, her ilgili devlet kadar söz sahibi olmak durumundadır.

Bu itibarla Londra Toplantısı'nda bu meselenin diğer başlıca su geçitleri ile birlikte ve ancak umumi mahiyette ele alınacağını tahmin etmekte bir hata olmasa gerektir. Yukarıda da söylediğimiz gibi her şeyden önce meselenin özü üzerinde durulacak ve az çok bir prensip anlaşmasına varıldığı taktirde sıra milletler arası su geçitlerine dair esaslı bir rejim hazırlamaya gelecektir.”³⁴

Yukarıdaki sözlerden de açıkça anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin Sovyet baskısına karşılık, diğer galip devletlerin dışişleri bakanları ile verilecek ortak karara saygı duyacağını ancak bu kararda kendisinin de olması gerektiğini belirtmiştir. Bu kararın Sovyet isteklerine karşı sağlam nitelikte olmasını bekleyen başyazar Nadir Nadi'nin yazısı kamuoyunda mevcut olan gerilimi bir nebze olsun düşürdü. Bu yazının hemen arkasından, basında ortaya çıkan iyimser hava Amerika ve İngiltere'den gelen açıklamalarla doğrulandı. Buna göre; Ottawa'da bulunan muhabirin açıklaması ile Kanada Radyosu şu haberi vermiştir: “Bir Londra haberine göre, Beş büyük devlet dışişleri bakanları konferansında Boğazlar ve Balkanlar meselesinde İngiltere ve Amerika müşterek bir hareket tarzı takip edeceklerdir.”³⁵

Bu haber ile birlikte aynı gün ulaşan diğer bir haberde “New York Times” gazetesinin Londra muhabiri L. Suizberger'in bildirdiğine göre, Moskova'nın Eritre sahillerinde olmak üzere Kızıldeniz'de bir liman ve bir deniz üssü istemesi muhtemeldir. Muhabir gönderdiği telgrafta şöyle demektedir: “Sovyetler Birliğine atfedilen bu tasavvurun doğru olması çok muhtemeldir. Çünkü bu suretle Moskova, su yolları meselelerinin en önemlilerinden biri olan Çanakkale Boğazı meselesinde, daha

³⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Eylül 1945 Perşembe, sayı: 7568, s: 1-3.

³⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Eylül 1945 Cuma, sayı: 7569, s: 1.

sonra Konferansta bahis mevzu olduğu zaman daha iyi pazarlığa girişebilecektir. Fakat Amerikan devlet adamları Pasifik'teki deniz üslerinden bahsederken ve Sovyetler Birliği daha şimdiden Atlantik Sahilinde bulunan Tanca'nın idaresinde faal bir rol alırken, bu ihtimal de görüldüğu kadar imkansız değildir. Boğazlar hakkındaki emelleri müzakere edilirken, Sovyetler sık sık Süveyş kanalı meselesini ortaya atmaktadırlar.”³⁶

Türkiye sadece Amerika'dan aldığı basın desteğiyle kalmadı. İngiliz basınında yer alan; “Rusya Bütün Dünyaya Hükmetmek İstiyor. Bu devirde Deli Petro'nun ihtirasları gerçekleşemez!” manşetleri Türkiye tarafından memnuniyetle karşılandı. Beş büyük devletin toplantısından hemen sonra, bu devletlerin başkanlarıyla yapılan röportajlara değinen İngiliz basını, demeçleri şu şekilde yayınlamıştır: “Daily Telegraph'ın bir paragrafında “Netice itibariyle, bütün ihtilaf, Rusya'nın nüfuz bölgelerine ayrılmış bir Avrupa hakkında yeni telakkiye sahip olmasından ve bazı bölgelerde kendi nüfuzunun hakim bulunması hususunda ısrar etmesinden doğmaktadır. Buna mukabil bizler, böyle nüfuz bölgelerini hoş bulmamaktayız”, Daily Mail gazetesi ise “Sovyetler Birliği batı devletlerinin hareketlerine amil olan sebeplerden endişe duyar ve buna göre hareket eder gibi görünüyor.”, Sunday Chronicle gazetesinde Wickham Steed: “Rusya Birleşmiş Milletler arasında mutlak surette hakim olmamakla beraber mühim bir üye sıfatıyla, diğer memleketlerle birlikte çalışmak istiyor mu? Yoksa etrafında yarattığı düşmanlığa kulak asmadan, bütün dünyaya hükmetmeyi kendine hedef mi edinmiştir? Birbirine zıt olan her iki suale de müspet cevap vermek kabildir. Rusya'nın Birleşmiş milletlerle samimi işbirliği yapmak niyetinde olup olmadığı meselesine müspet cevap vermeye her zaman için hazır bulunuyorum. Fakat son günlerde iyi niyetinden şüphelenmeyi bertaraf ettirecek şekilde hareket etmediğini kabul etmek mecburiyetindeyim. Bu da şüphesiz ikinci suale müspet cevap vermeye beni mecbur kılıyor. Zannıma göre eğer bunlar birer taktik ise hatalı bir harekete yol açıyorlar. Fikrimce, milletler arası güçlükleri kendi menfaati için kullanmak istemesinden doğacak zararları, Rusya'ya dostça anlatmak, batı memleketleri devlet adamlarına düşen bir vazifedir.”

Observer Gazetesi de; “Rusya'nın gözü denizde” manşetli yazısında “Sovyet Güvenlik Sisteminin umumi hatları gitgide daha çok belirlemektedir. Harbin son safhalarında ortaya çıkarılmış ve perçinleşmiş olan Doğu Avrupa Kara Bloğu şimdiden Batı Avrupa ile Sovyetler Birliği arasında bir mania haline gelmiştir. Fakat bu mesele Avrupa'nın batı kısmı tarafından mütalaa edildiği taktirde doğrudur. Moskova'daki toprak siyasetçileri, meseleyi büsbütün başka bir zaviyeden mütalaa etmektedirler. Bu siyasiler, Orta Avrupa'nın nispeten dar sahası üzerinde Trieste'den, Lubeck'e kadar uzanan sahada himaye bulduktan başka, Karadeniz'den Arnavutluğa kadar uzanan 2,000 kilometrelik bir yan, Güneyde Azerbaycan ve Kuzeyde yani İskandinavya'da da buna benzer bir durum mütalaa etmektedirler. Rusya'nın Karadeniz'in bu kısmında, siyaseti hayli olgunlaşmıştır. İran'da güçlükler ortaya çıkmış, Türkiye'ye karşı bir sinir harbi ve propaganda savaşı ile birlikte asla resmen ortaya atılmamakla beraber boğazlarda üs ve Türkiye'nin kuzeydoğu toprakları hakkında belirli talepler yapılmıştır. Son günlerde ise Arap Birliğinin faaliyeti hakkında ilgi gösterildiği ve teşvik edici bir tavır takınıldığı müşahade edilmiştir. Bütün bunlar aylardan beri açıkça devam etmektedir. Bununla beraber Atom Enerjisi bertaraf edilse bile böyle bir devirde Büyük Petro veya Katherina ihtiraslarının gerçekleşemeyeceğini söylemek için bir askeri dehaya malik olmaya lüzum yoktur.

³⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Eylül 1945 Cuma, sayı. 7569, s: 1.

Bütün bunlar şunu ifade eder ki, eğer bugünkü maskesi altında emperyalizm bir harbe münceer olacak olursa Rusya Amerikalıların Pasifik'teki ve İngilizlerin Kuzey Afrika'da sağlamış oldukları menfaatleri taklit edecek ve hatta onlardan ileri gitmeye çalışacaktır. Bugünkü görüş ve düşünceleri ile Ruslar mutlak inatları ile her türlü emperyalist misali takip edeceklerdir. Çünkü Ruslar ne istediklerini biliyorlar. Rusların İstanbul'dan Tanca'ya ve Leros Adası'ndan Aden'e kadar olan "Güvenlik Planları" bütün boğazlarda hiç olmazsa kısmi bir kontrolü gerektirmektedir. Bu husus sağlanınca, bu sefer plan, Rusya için kuzeyde daha az ehemmiyetli olmayan Kiel Kanalı ve South'un kontrolünü de amir bulunacaktır. Şimdi Ruslar aynen, müttefiklerin 1919'da Paris'teki hareket tarzlarını taklit etmektedirler. Görünüşe göre bu felaketli tecrübelerin tekrarına mani olmak için iki çare vardır.

Bevin ve Byrnes Molotov'un planı üzerinde çalışarak, buna itiraz edebilir ve İngiltere ile Amerika'nın bu plana muarız bulunduğunu ispat edebilirler. Zira bu plan Avrupa sulhunun kurulmasını imkansız kılmaktadır. Bevin ve Byrnes bunu o kadar kuvvetle ileri sürebilirler ki, Rusya teşebbüsünden vazgeçmek zorunda kalır. İkinci çare olarak müstakbel güvenlik hususunda işbirliği etmek gayesi ile yeni bir gayret sarf edilebilir ve bu yolda Ruslara istediği üsler verilmekle beraber buna mukabil, Doğu Avrupa'daki bölgeler herkese açılır. Rusya kendi kapılarını kapalı tuttuğu halde herkesin kapılarını kendisine açmasını ümit edemez.”³⁷

Türkiye Avrupa'dan ve Amerika'dan aldığı bu olumlu tepkiler ile bu devletlerle olan temaslarını arttırdı. İstanbul'da çıkan Fransızca bir gazetede ki şu makale ilgi çekicidir: "Türk Hükümeti İngiltere'ye Türk-Sovyet meseleleri hakkında Ankara'nın aldığı vaziyeti ifade eden bir nota vermiştir. Bu notada Türkiye Çanakkale Boğazı'nda Sovyet üsleri kurulmasına kati suretle muarız olduğunu bildirmektedir." Diğer bir gazetede çıkan haberde bundan çok farklı olmamakla birlikte, tamamen Rus menfaatlerine uygun bir haber yer alıyordu. La Turquie gazetesi: "Delhi radyosu basın muhabirlerinin verdikleri malumata atfen, bu sabah, Türkiye Cumhuriyeti'nin beşler konferansına, Sovyetler Birliği ile münasebetlerine müteallik bir nota verdiğini ve bunda, Boğazların istikbali meselesinde, kendi görüş tarzını ifade ettiğini bildirmiştir. Türk hükümeti, bu notasında boğazlarda, Türk Sovyet üsleri kurulmasına muhalif bulunduğu ve büyük devletler tarafından kullanılacak müttefikler arası üsler tesisini muvafık göreceğini ilave eylemiştir."

Londra'da toplanan Beşli Dışişleri Bakanları Konseyi'nde şu tebliğ neşredilmiştir: "Dışişleri Bakanları Konseyi bugün öğleden sonra Fransa Dışişleri Bakanı M. Bidault'un başkanlığında beşinci toplantısını yapmıştır. Konseyin önümüzdeki toplantısı Pazartesi sabah saat 11'de yapılacaktır. Konsey arzu ettikleri takdirde, görüşlerini tahriren bildirmeye davet edilen memleketler listesine Polonya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın isimlerini ilaveyi kararlaştırmıştır. Konseyin son iki toplantısının en büyük kısmı İtalyan sömürgeleri meselesinin tetkikine hasredilmiştir. Amerikan Heyeti'nin teklif ettiği planlardan mümkün olduğu kadar fazla nispette faydalanarak ve diğer heyetlerin ifade ettikleri görüşleri de göz önünde tutarak mufassal bir inceleme yapması için, meselenin Dışişleri Bakanlarının muavinlerine havale edilmesi kararlaştırılmıştır.”³⁸

³⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Eylül 1945 Salı, sayı: 7581, s: 1-3.

³⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Eylül 1945 Pazar, sayı: 7571, s: 1-3.

Siyasi alanda ve masa başında Rusların saldırı ihtimaline karşı birlik oluşturan ve diğer güçlü devletlerin sözlü desteğini alan Türk Hükümeti, ilişkilerdeki gerginliğin daha da kötüleşmesi ihtimaline karşılık askeri alanda da hazırlıklara girişti. Sınır birliklerini kuvvetlendirerek alarm durumuna geçen Türkiye, kesin bir kararla o dönemde terhis olacak askerlerin askerlik sürelerini dondurma kararı aldı. 23 Şubat 1945'te İkinci Dünya Savaşı'na girerken alınan önlemler, savaşın sona ermesine rağmen sürdürüldü. Diğer devletlerin pek çoğu savaş koşullarını terk ederek sivil hayata yeniden başlamışlar ve yaralarını sarmaya çalışmışlardı.

Türkiye ise artan Sovyet tehdidinden dolayı, hâla askerini terhis edememiştir. “19 Milyon nüfusa sahip olan Türkiye Savaş sırasında 1 milyon askerini hazır tutmuş, savaştan sonra da tehdit kendi üzerine yönelince, 2 milyona yakın askerini silah altında tutmuştur.”³⁹ 1945 ve 1946 yıllarındaki milli bayramlar daha büyük bir coşku ve görkemle kutlanmış ve bayramlarda Türkiye'nin gücü üzerinde durularak komşu ülke Sovyetler Birliğine ince mesajlar verilmiştir. ⁴⁰ Yine önemli kentlerde örfi idare yani sıkı yönetim ilan edilmiş her türlü faaliyet devletin etkin kontrolü altına alınmıştır. Böylece Türkiye olası bir savaşa karşı tüm yurt olarak her an uyanık ve hazırlıkta olmak iradesini ortaya koymuştur. Dış basında yer alan bu dönemdeki haberler arasında: “Türkiye kendine güveniyor, Türkler teslim olmayacak icabında dövüşecektir.” ⁴¹ Sözleri dikkat çekmektedir.

1945 yılı sonlarına doğru Türkiye'de bütün mebusların ağız birliği ettiği ve diğer aydınların da hem fikir olduğu şu cümle vecize haline dönüştürülmüştür: “Bir Karış Türk Toprağı İçin Bütün Türkiye Ateşe Atılmaya Hazırdır.” Bu cümle önemli gazetelerin manşetlerinde verilmiş ve bütün Türk Milletinin iradesi olarak nitelendirilmiştir. ⁴² Sovyetlere karşı olan tepkiler artarak sürmüş, bu tepkiler gösteri ve mitinglere dönüşmüştür.

Görüşmelerin uzaması, bir dostluk antlaşmasının imza edilememesi ve sınır harbinin sürmesi üzerine askeri hazırlıklar ve manevralar hızlandırıldı. Doğudaki bazı birlikler ile Trakya hududundaki askeri birlikler savaş sonrasında takviye edildi. Başbakan Şükrü Saraçoğlu Trakya'daki manevralara katıldı. Bölgedeki hazırlıkları yerinde inceledi ve bölgedeki askerlerle aynı karavanadan yemek yiyerek onların yanında olduğunu gösterdi. Daha sonra da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü benzer amaçla ülkenin kuzeydoğu sınırlarını oluşturan ve serhat kenti Kars ile Trabzon'u da kapsayan bir ziyaret gerçekleştirerek bölgedeki askeri durumu inceledi.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kritik bir dönemde Kars'ı ziyareti, basında geniş yankı buldu. Burada halka söylediği nutuk Türk basınının da manşetlerinde yer aldı. Anadolu Ajansı'nın haberine göre: “Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bugün Kars'ı şereflendirmişler ve vatandaşların muhabbetiyle karşılanmışlardır. Halkevinde Kars'ın içinden ve ilçelerinden gelmiş olan her meslekten ve her tabakadan seçkin bir topluluk önünde memleketin iç ve dış büyük meselelerini açıkça anlatmışlardır. İnönü; Kars, Ardahan ve Artvin bölgelerinin bütün memleketin gözünde büyük kıymet taşıdıklarını söylemişler ve aynıyla demişlerdir ki:

³⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mart 1945 Pazar, sayı: 7384, s: 1-3.

⁴⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Mayıs 1945 Pazartesi, sayı: 7455, s: 1-3.

⁴¹ Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ekim 1945 Pazartesi, sayı: 7587, s: 1-3.

⁴² Cumhuriyet Gazetesi, 26 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7670, s: 1-3.

“Bütün milletin malı ve canı sınır boylarının her karış toprağı üzerine konmuştur. Türk Milleti’nin şaşmaz ve sarsılmaz iradesini memleketin her köşesindeki vatandaşlarla temas ettikten sonra size bu şekilde ifade ediyorum. Türkiye’nin şerefli ve haklı durumu dünyanın hak ve adalet tanıyan milletlerince anlaşılmıştır. Birleşmiş Milletler Anayasası’ndaki Hürriyet, Toprak Bütünlüğü ve İstiklal haklarının boş sözlerden ibaret olmadığına inanıyoruz. Bugün milletlerin hayatında kuvvet ifadesi, onların ileride gösterebilecekleri sağlamlıkla ölçülmektedir. Bozguncu ve fitnecilerin tesirlerini, milletin serbest muhakeme ve temyiz kudretiyle ortadan kaldırılabilenler yaşamak hakkını ispat etmiş olurlar. İkinci Cihan Harbi ve sonrası devrinde bütün hudut vilayetlerimiz bu bakımdan övüneceğimiz bir kıymet göstermişlerdir. Karşılara bu uğurda ispat ettikleri sağlam anlayıştan ve iman kuvvetinden dolayı teşekkür borçluyum.

Milletin iradesini vasıtasız olarak göstermek için yakında büyük seçime gideceğiz. Vatandaş vazifesini anlamak ve anlatmak bakımından da Karşılıların bütün millete iyi bir örnek olmalarını isterim ve beklerim.”⁴³

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Kars’tan sonra geldiği Doğu Karadeniz’in en büyük kenti Trabzon’da da benzer ifadeleri kullanarak demiştir ki:

“Trabzonlular, aziz hemşehrilerim. Dört gündür aranızdayım. Size haklı bir şöhet vermiş olan nezaketinizin cömert işaretiyle beni karşıladınız. Paha biçilmez sevgilerinizle beni uğurladınız. Sizlere ve sizin huzurunuzda dolaştığım illerin alicenap halkına teşekkürlerimi ve minnetlerimi söylemek borcumdur.

Sivas, Erzincan, Ağrı, Erzurum, Kars, Artvin, Gümüşhane ve Rize’deki vatandaşlarımı siz Trabzonlularla beraber yüreğimin bütün sıcaklığıyla anıyorum. Bu gezilerimde sizinle olduğu gibi her yerde geniş topluluklarla konuştum. Onları memleketin iç ve dış ana meseleleri üzerinde aydınlattım. Vatandaşlarımın büyük devlet meselelerini benim bildiğim kadar öğrenmiş olmalarını memleket için çok faydalı buluyorum. Bütün konuşmalarım şu üç noktaya dayanmıştır. Her şeyden önce vatanın toprak bütünlüğünü üzerinde bütün milletin sarsılmaz bir irade ile birleşik bulunduğunu gösterdim. Toprak bütünlüğünde ve egemenlik haklarında büyük milletimizin baştan başa dikkatli, duygulu ve kararlı olması varlığımız için esassı teminattır. Bu konuda temaslarımdan ben büyük ferahlık duyduğum gibi vatandaşlarımın da beni işitmekten yüreklerinde huzur hissettiklerine eminim.

Ehemmiyetli ve üzerinde durduğum ikinci nokta, milletin bütünlüğünü korumaktır. Serbest muhakeme ve tartışma ve günlük meseleler ve dertler üzerinde türlü şekilde çekişme havası içinde milletin bölünmez bir bütünlüğü koruyabilmesi çok ehemmiyetli olduğu kadar çok da nazik bir noktadır. Cemiyetimizin vazife duyduğunu daima canlı tutarak doğruyu eğriden ve ehemmiyetliyi ehemmiyetsizden ayırt edecek bir sağ duyunun işler olması benim için büyük meseledir. Sınır boyu illerimizde milletin bütünlüğü için gösterilen dikkatin minnetlisiyim. Vatandaşlarım memlekette her fenalığın içeride bozgunculuk ve çöküntüden geleceğini anlamışlardır. Yabancı tertiplerinin en çok ve en tesirli olarak içeride zararlı propaganda ve teşekküllere dayanacağını kavramışlardır.

⁴³ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mayıs 1946 Pazar, sayı: 7821, s: 1.

Siyasi hayatımızdaki gelişmelerin meşru ve demokratik olan gösterileriyle bu görünüş arasında kendisini maskeleyerek çalışacak bozguncu akınları ayırt etmek gerekli olduğuna inanmışlardır. Sınır bölgelerimiz bu bakımdan bütün memlekete hepimize kıymetli örneklerdir.

Konuşmalarımın üçüncü esası devletin kanunları karşısında vatandaşların vazifelerini belirtmek halk iradesinin temeli olarak vatandaşın serbest iradesini oy sandıkları başında göstermesini söylemek olmuştur. Türkiye’de kadın erkek vatandaşlarımızın, memleketin iradesini tayin etmek vazifesini hevesle ve bilerek yerine getirmeleri yetişmiş bir milletin en inandırıcı işaretidir. Hiçbir mülahazanın bizi seçimde rey vermek vazifesinde ihmale sevk edemeyeceğini söyledim. İlk defa içine girdiğimiz tek dereceli seçimin tecrübesizliklerini, teşkil ve tertip eksikliklerini görmeye başladık. Bir takım eksikliklerin meydana çıkmış olmasının üzüntüsünü gözlerimizde büyütmemeliyiz.

Demokraside bunlar her memleketin geçirdiği merhalelerdir. Elverir ki seçimde reyler hakikaten serbest ve masun olsun. Bu esas şüphe götürmez bir surette temin olunmuştur. Teşkilat eksikliklerinin tecrübeye göre gözetilmesi ve tamamlanması tabii bir şeydir. Milletvekili seçiminde daha iyi tertipleneceğimizi ümit ediyorum. Milletvekili seçiminin vatandaşlarım için büyük ehemmiyet taşıdığını görmekten seviniyorum. Bütün dünyanın gözü önünde tek dereceli olarak ilk yapacağımız milletvekili seçiminin milletimizin vazife severliğini ve sağduyusunu gösterecek muvaffakiyetli bir imtihan olacağına şüphem yoktur.

Trabzonlular, Sevgili hemşehrilerim, görüyorsunuz ki konuşmalarımın esasları benim temel vazifelerimdenidir. Bunlar benden sonra gelecek Cumhurbaşkanlarının da hangi siyasi kanaatten yetişmiş olurlarsa olsunlar vazifeleri olacaktır.

Toprak bütünlüğünü, millet bütünlüğünü ve memleket iradesinin milletin iradesine dayanması esaslarını sağlam ve sarsılmaz tutmakta bizim dikkatimiz daima uyanık olacaktır. Fark etmişsinizdir ki hiçbir yerde bana ve başkanı olduğum şerefli partiye rey verilmesini vatandaşlarımdan istemedim. Büyük Millet Meclisi yeni seçim kararını verdikten sonra belki partimizin programlarını tekrar anlatacak size rey verilmesini de isteyeceğim.

Her zaman söylediğim gibi milletimizin kararını ve iradesini güvenle ve saygı ile karşılayacağız. Bu mülahazaları ne kadar açık yürekle söylediğimi taktir buyuracağınızı umarım. Sevgili hemşehrilerim Rizelilerle temasımdan manevi kuvvetlerim artmış olarak dönüyorum. Konuşmalarım ve temaslarım sizi memnun ettiyse gerçekten bahtiyar olacağım. Bütün mülahazalarımı hülasa etmek istiyorum. İçinde bulunduğumuz güçlüklerden şerefle ve selamete çıkacağımıza yürekten güveniyorum. Memleketimizin gelecekte büyük bir gelişme ve yükselme yolunda ilerleyeceğine sarsılmaz imanım vardır.”⁴⁴

İkinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasında üretici nüfusun önemli bir kısmı Rus tehdidinden dolayı silah altında bulunduruluyordu. Üretim azlığı ve kısıtlı imkanlarına karşılık Türkiye bütçesinin önemli bir kısmı Milli Savunma Bütçesine ayrılmıştır. Bu konuda mecliste görüşler ortaya atılmış ve Milli Savunma Bakanı da izahat vermiştir.

⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Haziran 1946 Pazar, sayı: 7828, s: 1-3.

Halkın gelirini yükseltmek, ekonomiyi canlandırmak, ülkenin gelişmesini yeniden hızlandırmak ve bu büyük yükü hafifletmek için peyderpey hazırlıklar düşünülmüşse de sinir harbinin sürmekte olmasından dolayı ilk aşamada bu amaçlar gerçekleştirilememiştir.

1946 yılı bütçesi mecliste görüşülürken 30 Eylül 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde şu haber göze çarpmaktadır. “Yeni takvim yılı bütçe tasarısı üzerindeki çalışmalara bugün de aralıksız devam edilmiş ve bakanlar kurulu akşamüzeri tekrar toplanarak gece de çalışmıştır. Güvenilir kaynaklardan öğrendiğimize göre Milli Savunma Bakanlığı masrafları üzerinde eski bütçelere göre mühim tenziller yapılmıştır.

Bu suretle mühim bir yurttaş kütesinin memleketin iş ve istihsal hayatına peyderpey katılmaları sağlanmaktadır. Daima müteyakkız olan hükümetimizin gereken tedbirleri bir anda almakta tereddüt etmeyeceği şüphesiz olmakla beraber yeni bütçe tasarısı Milli Kalkınma yolundaki çalışmaların daha verimli gelişmesini sağlayıcı bir mahiyet de taşımaktadır.

Diğer taraftan başbakanın harp yılları içinde en ziyade ıstırap çeken fakat halinden en az şikayet eden fedakar zümre olarak tavsif ettiği memurların terfihi için de ilk tedbirler yeni bütçe ile alınmış bulunuyor. Hazırlanan bir kanun tasarısı memurların bankalar bareminde yapıldığı şekilde hemen hemen bir üst derece aylığı almasını temin etmektedir. Maliye Bakanı Nurullah Sümer yeni bütçenin hususiyetlerini gazetecilere açıklayacaktır.”⁴⁵

Türk Silahlı Kuvvetlerini güçlendirmek için İngiltere'den radar cihazları alımı gibi teknik çalışmalar da hızlı bir şekilde sürdürülüyordu. Bu alımları Rus basını da abartarak kendi kamuoyuna duyuruyor ve “Türkiye'nin bir İngiliz üssü haline getirildiğini” ileri sürüyorlardı. Türkiye'nin bu türlü girişimleri Sovyet basınında özellikle Pravda ve İzvestiya gazetelerinde ve Moskova Radyosunda tepkiyle karşılanıyordu.⁴⁶

Türk Ordusu'nu sayıca güçlü hale getirmek ve yedek kuvvetlerin de aktif olarak yararlanılabilir durumuna getirmek için düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden en önemlisi “Memleket içi silahlı müdafaa mükellefiyeti” kararnamesinin çıkarılmasıdır. Orduya katılımların nasıl olacağının da belirtildiği bu kararnamenin özeti basına bildirilmiştir. Buna göre:

“Memleket içi düşmana karşı silahlı müdafaa mükellefiyeti hakkındaki talimatnamenin üçüncü maddesine dayanılarak, Bakanlar kurulunca bir yönetmelik hazırlandı. Esaslar şudur: ‘Olağanüstü hallerde ve seferde, paraşütçülere ve havadan kıta indirmelerine, denizden çıkarmalara, sınırlardan sızmalara karşı 16 yaşını bitiren, 60 yaşını bitirmeyen erkeklerle 20 yaşını bitiren ve 45 yaşını bitirmeyen kadın vatandaşlar silahla karşı koymakla mükelleftirler.

Silahlı hizmet görececek yeter sayıda erkek bulundukça kadınlar yardımcı hizmetlerde kullanılacaktır.

⁴⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Eylül 1945 Pazar, sayı: 7586, s: 1.

⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7656, s: 1-3.

Valiler, bölgelerindeki şehir, kasaba ve köylerde devletin bütün silahlı kuvvetlerinden başka yukarıda bildirdiğim erkek ve kadın ödevlilerden silahlı savunma teşkilleri vücuda getireceklerdir.

Hazırlık işlerini gösteren hükümlerde, muhtelif gruplara dahil olanların cetvellerinin nasıl hazırlanacağı anlatılmaktadır. Buna göre:

- A grubu; Orduda görevli olmayan emekli ve yedek subaylar
- B grubu; Orduda görevli olmayan erbaş ve onbaşılar
- C grubu; 16-19 yaşına kadar erkekler
- D grubu; Silah altına girmiş ve 45 yaşını bitirmemiş erkekler
- E grubu; 46 yaşına girmiş ve 60 yaşını bitirmemiş erkekler
- F grubu; 20 ila 45 yaş arası kadınlar
- G grubu; gönüllüler

Bu teşkillerin silahları cephaneleri, talim ve terbiye için gerekli malzeme ve teçhizat, bunların taşınması bakımı ve kırtasiye masrafları Milli Savunma Bakanlığı'na sağlanacaktır. Bu silahlarla cephane ve malzemenin emniyeti ve korunması için gerekli yer, askeri birlik komutanı ve bulunmayan yerlerde jandarma komutanı ile birlikte idare amiri tarafından seçilecektir. Silah, cephane ve malzemenin iyi bir şekilde korunması ve bakımından idare amirleri sorumludurlar.

Şehir kasaba ve köylerde, bu maksatla vücuda getirilecek teşkillere 'avcı teşkilatı' adı verilmektedir.

Savaşçı gruplardan başka yardımcı gruplarda kurulmuştur. Gruplarda vazife görenlerin, tanınma işareti olarak sol kollarında 5 santimetre genişliğinde kırmızı kolluklar bulunacaktır.

Ödevliler talim terbiye ve tatbikat için yılda en çok yetmiş iki saat ve dokuz günü geçirmemek üzere celp olunacaklardır.

Kadın yurttaşların talimi, bulundukları köy ve mahallerde yapılacaktır. Ödevlilerin hizmete çağırılmasında bulundukları yerlerin özellikleriyle, ekim ve hasat zamanı göz önünde tutulacaktır.”⁴⁷

Türkiye bir yandan siyasi alanda konumunu güçlendirmeye çalışırken diğer yandan da askeri olarak bir Sovyet saldırısını göz ardı etmemiştir. Özellikle ordusunu modernleştirme çabası içine giren Türkiye'yi zor şartlar beklemektedir.

O dönemde bir savunma birlikteliği yani büyük ittifaklar veya bloklar henüz kurulmuş değildir. Oldukça geniş bir alanda sınır komşuluğu bulunan bir devletin tehdidi altında yaşamak Türkiye için kolay bir durum değildir. Elindeki bütün imkanlarını seferber ederek mevcut ordusunu güçlendirmiş olan Türkiye dost ve kardeş olan komşuları ile de iyi ilişkiler geliştirerek bu tehdidi bertaraf etmek istemiştir. Ancak kazandığı zaferin coşkusu ile sınırlarını her cephede genişletmek isteyen Sovyetler Birliği, Türkiye'nin bütün çabalarına rağmen sinir harbini sürdürmeye karar vermiştir.

⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Ekim 1945 Cuma, sayı: 7598, s: 1-3.

2. Türk Kamuoyunun Tepkileri

Türk Dışışleri Bakanı Hasan Saka Londra'da yaptığı temaslar sırasında İngiliz meslektaşları ile görüşmesinden sonra basına yaptığı demeçte: "Türkiye için hudut tadili veyahut arazi tavizleri mevzu bahis değildir." ⁴⁸ diyerek, Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya karşı tepkisini diplomatik açıdan dile getirmiştir.

Türk Hükümeti'nin uluslar arası alandaki güç birliği arayışları ile bir Sovyet saldırısına karşı Türkiye'nin içerideki hazırlıkları Türk kamuoyunda da destek gördü. Hükümetin çabalarını memnuniyetle izleyen basın ve basında söz sahibi yazarlar, gazetelerinde yorumlarla destekte bulundular. Bu yorumlardan en çarpıcı olan Prof. Dr. Yavuz Abadan'ın Boğazlar Meselesi ile ilgili olan yazısıdır. Yavuz Abadan Başmakalesinde şöyle demektedir:

"Bugünlerde Dış Politika olayları bakımından, Türk halkının duygulu dikkati, yeniden Londra'ya çevrilmiş bulunuyor. Dış işleri bakanları konseyinin gündeminde, Avrupa barışını yeniden kurma hazırlıkları ile birlikte Milli varlığımız için hayati önemi asla söz götürmeyen Boğazlar konusunun da yer almış bulunması, bu seferki konferansın ehemmiyetini, bir kat daha arttırmaktadır. Aşağı yukarı dört aydan beri dünyanın dört bucağında türlü yorum ve söylentilere yol açan boğazlar meselesinin artık ilgili diplomatlar arasında konuşulup milli selametimizle milletler arası güven ve işbirliğini sağlayacak kesin esaslara bağlanması zamanının geldiğine bizce de şüphe kalmamıştır.

Yalnız şu var ki esasında haklı, makul hiçbir sebep olmadığı halde durup dururken bir Boğazlar Meselesi'nin ortaya çıkarılması, bu suretle de bütün savaş süresince hürriyet ve demokrasi cephesinde müttefikler davasının zaferi için elinden gelen gayret ve fedakarlığı esirgememiş –Birmingham Post'un belirttiği gibi – "Milli egemenliğine kıskançlıkla bağlı" bir milletin harp biter bitmez kendi hayati hak ve menfaatlerini koruma kaygısına düşürülmesi, insanlık hesabına hiç de ümit ve övünç verici bir gösteri sayılamaz.

Devrimiz politika ahlakının da; unutkanlık, iki yüzlülük, samimiyetsizlik vesaire gibi eski kötü geleneklerinden büsbütün sıyrılmadığını, bu misal bize pek acı bir surette hatırlatıyor. Yoksa 1941'de "Montreux Mukavelesine sadakatini teyit, boğazlar hakkında hiçbir tecavüzü niyeti ve her hangi bir dileği olmadığını temin" ederek "Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğüne ihtimamla riayet" karar ve azmini muhtelif vesilelerle tekrarlayan bir devletin bugün bütün bunlara tamamen aykırı tasavvurlara kapılması izahsız kalmaya mahkum bir hal olurdu.

Londra'da toplanan Dışışleri Bakanları Konseyi'nin, özel olarak Boğazlar Meselesi'ni değil, genel olarak su yolları ve geçitleri işini inceleyip, prensip kararlarına varmaya çalışacağı anlaşılıyor. Önce su yolları ve geçitleri üzerinde yarınki dünya münakale ihtiyaçlarını karşılayacak, çarpışan özel menfaatleri barıştıracak, bütün meşru hakları tatmin edecek prensipler kararlaştırıldıktan sonra; bugünkü Boğazlar statüsünün bunlara uyarlık derecesini araştırmaya sıra gelecektir.

⁴⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Temmuz 1945 Perşembe, sayı: 7507, s: 1-3.

Boğazların her bakımdan hakiki sahibi ve hakimi olan Türkiye'nin iştiraki olmaksızın bu araştırmanın müspet bir neticeye ulaşmasına imkan yoktur. Gerek tarihi, gerek hukuki bakımdan Boğazlar Rejimi üzerinde asıl söz sahibi Cumhuriyet Hükümeti'dir ve öyle kalacaktır. Gerekirse maddi manevi bütün varlığımızla, Türk Boğazları üzerindeki tarihi ve milli haklarımızı, kıskançlıkla koruyacağımızdan kimsenin şüphesi olmamak lazım gelir.

Bu düşüncenin ve davamızda haklı olmanın yarattığı güven duygusu ile dışişleri bakanları konseyinin, su yolları ve geçitleri işinde, dünya barışının faydasına olarak tatmin edici kararlara varmasını dilemekteyiz. Şu kadar ki, çeşitli ve çapraşık menfaatleri karşılaştıran bu konu üzerinde herkesi sevindirecek tam bir uzlaşmaya varmanın güçlüğünü de taktir etmekteyiz. Amerika bir tarafa bırakılacak olursa, bugüne kadar konseye dahil devletlerin, su yollarına tatbik edilmesi istenilen rejim hakkında ne düşündükleri bile açığa vurulmamış bulunuyor.

Başkan Truman'ın Potsdam Konferansından sonraki sözleriyle, son basın konferansındaki demeci karşılaştırılınca, bu meseleye dair Amerikan tezinin ana hatları meydana çıkıyor. Amerikan siyaseti Tuna, Elbe, Rhin nehirleri ile Boğazlarda Kiel belki de Süveyş Kanalı'nda serbest geçişi sağlamak üzere; Birleşik Amerika, Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa ve ilgili diğer devletler arasında yeni statüler yapılması hedefini güdüyor ve bu sular üzerinde milletler arası bir kontrol sisteminde temayül ediyor. Dışişleri bakanları konseyinde Amerika'nın bu esasları ısrarla müdafa edeceğini de gene başkan Truman'dan öğreniyoruz.

Her şeyden önce şurasını belirtmek gerekir ki. Boğazlarımızın coğrafi durumu, siyasi statüsü ve stratejik vasıfları onların diğer sayılan su yollarıyla bir tutulmasına imkan bırakmaz. Devletler hukukunda yerleşen prensibe göre, milletler arası istifadeye açık ve gerekirse kontrolü tabii tutulacak su yolları muhtelif devletlerin topraklarından geçen nehirlerle açık denizleri doğrudan doğruya birbirine bağlayan geçitlerdir.

Kıyıları tamamen Türk hakimiyeti altında olan Boğazlar açık denizleri ancak bir iç Türk denizi olan Marmara delaletiyle birleştirmektedir. Bu bakımdan Boğazlar rejimi tayininde en mühim esas Türk hakimiyeti altında bulunan toprak ve suların emniyeti düşüncesi olmak lazım gelir. Bunu hesaba katmayan her hal teşebbüs, bir milletin en mukaddes hakkını çiğnemek manasına geçeceği için daha başlangıçta batıl ve hükümsüzdür.

Bu hassas emniyet faktörüne rağmen Türkiye, varlığının can damarı olan Boğazlar üzerinde, insanlığın hayrına ve kültür ve münakalenin gelişmesi için, milli egemenlik ve güvenliğiyle barışabilen her kolaylığı, bütün milletlere göstermekten asla çekinmemiştir. Boğazlar hakkında değişmeyen ve değişmeyecek olan Türk görüşü ta 1920'de Milli Misak'ın 4. maddesi ile tespit olunmuştu. Bu madde "Marmara ve İstanbul emniyeti masun kalmak şartıyla, boğazların cihan ticaret ve münakalesine açılmasının alakadarlarca kararlaştırılabileceği" hükmünü ihtiva ediyordu. Montreux Sözleşmesiyle gerçekleşen bu formülde kanaatlerimize göre, bugün de ne nazari ne de tatbiki değişikliği gerektirecek bir sebep ve hadise yoktur.

Boğazlar iyi maksatlar ve dünya ticareti için ardına kadar açıktır. The Economist'in pek isabetle belirttiği gibi: "Boğazlarda barış sırasında meşru

menfaatlerin hepsini himaye ve harp esnasında ne şekilde olursa olsun bu geçitlerin kullanılmasını bertaraf eden statü, esasen bundan evvel milletler arası bir antlaşma ile Montreux'ta erişilmiş olan hedeftir. Vaktiyle Lozan'da Çiçerin'in, Montreux'ta Litvinov'un Sovyet Rusya adına "Şarkta barışın en kuvvetli amili" saymakta birleştikleri, hür ve genç Türkiye; İkinci Dünya Savaşı süresince boğazlarda hem kendi emniyetinin hem de bölge barış ve güvenliğinin en liyakatli bekçisi olmuştur.

Boğazlarda Türk Hakimiyeti, bütün milletlerin ve insanlığın hayrına müspet tesirlerini göstermiştir. Şu halde boğazlarda, gerek ticari, gerek hukuki ve siyasi bakımlardan statüsünün değişmesini gerektirecek hiçbir ciddi mülahaza ileri sürülemez.

Buna rağmen ortada dolaşan Boğazlar Statüsü'nü yeniden tanzim isteğinin hakiki kaynağı hiç şüphesiz, stratejik menfaat mülahaza ve endişeleridir. İşin iç yüzü bu olunca, boğazlarda harp tekniği gelişimine ve değişen dünya şartlarına uygun bir emniyet sisteminin kurulmasını istemek, her millettten önce Türkiye'nin hakkıdır. Böyle bir emniyet sisteminin esas şartı, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile hükümlanlık haklarının her türlü tehdit ihtimalinden ve halelden masun bulunmasıdır. Bu sebeple Birleşmiş Milletler Emniyet Konseyi'nin müdahalesine hacet kalmaksızın, işleyecek milletler arası garantiye mazhar, böyle bir emniyet sistemi kurulmadan, Montreux Sözleşmesi'ndeki geçiş serbestisinin genişletilmesinden hele boğazlarda bir milletler arası kontrollüğü kurulmasından bahsedilmesi yersiz ve isabetsizdir.

Boğazların ve dolayısıyla Türkiye'nin emniyetini milletler arası bir garantiye bağlamadıkça Montreux'ta yapılacak her değişiklik Türkiye'nin olduğu kadar dünya barış ve güvenliğinin de zararına olacaktır."⁴⁹

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı sürdürdüğü tehditlere rağmen bazı aydınların, Sovyetlerle ilgili barış umutları hala bitmiyordu. Sovyetlerin Türkiye'den toprak talep etmelerine rağmen hala bir barışın olası olduğunu düşünen başyazarlardan Nadir Nadi daha çok karşılıklı tansiyonu düşürmeyi amaçlayan bir baş yazısında şunları açıklamıştır:

"Boğazlar Meselesi'nden her söz açılıştan ister istemez, Türk-Rus münasebetlerine de bir göz atmak gerekiyor. Politika hayatında bu iki mevzu adeta birbirini tamamlayıcı bir rol oynar. Biri aksamaya başladıktan sonra ötekini normal yürütmesine imkan yoktur. Biri yolunda gidiyorsa öbürü de memnunluk verici bir şekilde işliyor demektir. Milletler arası mühim bir geçit yolunun mukadderatı üzerine her zaman tesiri dokunabileceği için, Türk-Rus münasebetleri yalnız bir iki devleti değil başta büyük devletler olmak üzere, bütün dünyayı ilgilendiren bir mevzudur.

Bu münasebetlerin tarihte geçirdiği safhalar ibret verici derslerle doludur. Türkiye ile Rusya ne zaman dost yaşamışlarsa, Avrupa'da barış havası hüküm sürmüştü, iki devlet münasebetlerinin bozulması da her defasında politika havasını bulandırmış, barışı tehlikeye düşürmüştür.

Geçen harp sonu başlangıcının en mühim iki devrimini yapan Türkiye ile Rusya, aralarında sağlam bir dostluk bağı kurdukları zaman, bunun temin edeceği hayırlı neticelerden kimse şüphelenmiyordu. Realist ve İnkılâpçı liderler, tarihin

⁴⁹ "Boğazlar Meselesi", Yavuz Abadan, Cumhuriyet Gazetesi, 16 Eylül 1945, sayı: 7571, s: 1-3.

tecrübelerinden istifade etmesini bilmişler. Yüzlerce yıl müddetle iki millete de zarar vermekten başka hiçbir işe yaramayan sabit fikirleri bir tarafa atarak gerçek ihtiyaçlara en elverişli yolu aramışlar ve bulmuşlardı.

1921’de temelleri atılan ve 1926’da tam manasıyla gerçekleştirilen Türk-Rus dostluğu, o günden bu yana her iki millet hesabına da ölçüsüz faydalar sağlamıştır. Bu dostluk sayesinde ki, iki cemiyet, maziden arta kalan çeşitli köhne müesseseleri hiçbir dış tehlikenin korkusuna kendini kaptırmaksızın tasfiye etmiş, iç bünyesini yeni baştan sağlam direkler üzerine oturtmak imkanlarını bulmuştur.

Türk-Rus dostluğunu ilk gölgelendiren hadise, Montreux Konferansı olmuştur. Lozan Muahedesi’nin bizi tahkim etmek hakkından mahrum bıraktığı boğazlar, hakikatte bizim hesabımıza olduğu kadar, komşumuz Ruslar hesabına da elverişsiz bir nizama bağlı idi. Boğazları kuvvetle müdafaya muktedir dost bir Türkiye aynı zamanda Rusya için de bir emniyet unsuru sayılacaktı. Montreux’taki konuşmalar sırasında Rus isteklerine karşı, en anlayışlı davranan, Rus menfaatlerini en koruyucu bir netice alınmasına çalışan biz olduğumuz halde, nedense dostlarımız pek memnun görünmediler.

O günden itibaren, tarafımızdan hiçbir menfi gayret harcanmadığı halde, Türk-Rus dostluğu eski sıcaklığını yavaş yavaş kaybetmeye başladı. 1939 hadiseleri iki millet arasındaki münasebetleri daha da hırpaladı. O günden bugüne kadarsa Moskova’dan Ankara’ya, gittikçe artan acı bir havadan başka bir şey esmedi.

İşin tuhafı, bunun böyle olması için ortada ciddi bir sebepte yoktur. Sovyet Rusya ile arasındaki eski yakınlık duygularını canlandırmayı Türkiye birkaç defa denemiştir. Hürriyetine, toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına göz dikilmemek şartı ile aynı sıcak duyguları uyandırmaya bugünde hazırdır. Fakat karşı tarafta hüküm süren ruh ve düşünce değişikliği şimdilik buna imkan vermiyor görünüyor. Harbin acı yılları boyunca türlü ıstıraplara katlanan Rus hükümet mekanizmasında, bir başka türlü işleyiş bir başka türlü düşünüş var gibidir. Bu ruh değişikliğinin altında, bir zamanlar o kadar anlaştığımız inkılapçı dostumuzu tanımak güçtür.

Türkiye ile Rusya arasındaki münasebetler, yirmi yıl önceki günlerin sıcak havasını bulamazsa gerçekten yazık olacaktır. Bu da ancak eski dostlarımızın harcayacağı iyi niyetli gayretlere bağlıdır. Çünkü bizim ne duygularımız, ne de düşüncelerimiz değişmiştir.”⁵⁰

Tepkilerde siyasetin önde gelen isimleri ile aydın kesimden pek çok kimse aktif olarak rol almışlardır. Ancak bu tepkiler daima ölçülü ve Sovyetler Birliği’ni açıktan hedef tutarak tahrik edici düzeyde olmamıştır. Barışı esas alan Türk Dış Politikası bu gerginlikte de kendisini göstermiştir.

⁵⁰ “Türk Rus Münasebetleri”, Nadir Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ekim 1945 Cumartesi, sayı:7599, s.1.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE - SOVYETLER BİRLİĞİ GERGINLIĞININ DORUK NOKTASINA ULAŞMASI VE GELİŞEN OLAYLAR

Türkiye ile Sovyet Birliği arasındaki mevcut gerginlik, sabit çizgisinden sıyrılarak tırmanış dönemine girdi. Sovyet basını ve radyosu, Türkiye'yi sadece İkinci Dünya Savaşı süresince izlediği politikalarla eleştirmekle yetinmeyip Türkiye'nin iç işlerine müdahaleye varacak düzeyde eleştiriler başlattı. Bu eleştirilerin başında; Türkiye'de fikir özgürlüğünün bulunmadığını özgür basının olmadığını ve özgür düşüncenin olmadığını ileri sürüyorlardı. Bununla birlikte Türkiye'nin yönetim biçiminin demokratik olmadığını ve rejimin, farklı düşüncelere kapalı olduğunu ileri sürüyorlardı. Özellikle Tass Ajansı, Moskova Radyosu, İzvestiya Gazetesi ile Pravda Gazetesi bu konuları işliyorlardı.

İleri sürülen bu eleştiri ve fikirlere Türkiye içinden de destek ve aynı doğrultularda yorumlar yapılmaya başlandı. Sovyet Rusya'nın bu görüşlerini destekler mahiyette Türkiye'den "Tan" Gazetesi, "Görüşler" Dergisi, ve "Yeni Dünya" Kitap evi yayınlar yapmakta ve satmakta idiler. Bunlara Beyoğlu'ndaki "Berrak" Kitapevi de eklenince Sovyet Propagandası Türkiye'de yaygınlaştı.

1 Aralık 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde Moskova Radyosu kaynaklı bir haber şu şekilde verilmiştir. "Zekeriya Sertel'in fikirleri Moskova'da takdirle karşılanıyor. İstanbul'da çıkan 'Tan Gazetesi' Başyazarı Sertel bir makalesinde: 'Bugünkü Türk Hükümet ve Meclisinin Türkiye'yi idareye muktedir olmadığını, Hükümet ve Mecliste değişiklikler yapmak gerektiğini' yazmaktadır. 'Türkiye'nin bugünkü hükümeti ve parlamentosu, Türkiye'nin demokratlaştırılmasını istememektedirler.' Sertel, ayrıca vakit geçmeden Türkiye'de demokrasinin kurulmasında acele edilmesini yazmakta ve bugünkü Anayasa'nın değiştirilmesi ile siyasi partiler kurulabileceğini, söz ve basın serbestiliğinin sağlanacağını bildirmektedir." ⁵¹

Tan Gazetesi'nin Baş yazarı Zekeriya Sertel ile Sabiha Sertel eleştirilerini Türkiye'nin rejimine yönelterek mevcut rejimin değişmesi gerektiğini yazılarında açıklamaya başladıktan sonra basında da genel bir fikir çatışması başlamış ve Serteller'e karşı bir mücadeleye girişilmiştir. Bu mücadelede önderliği "Tanin" Gazetesi Baş Yazarı Hüseyin Cahit Yalçın üstlenmişti. Hüseyin Cahit Yalçın tarafından, 3 Aralık 1945 gün ve 4454 sayılı Tanin Gazetesinde "Sol-Sağ ve İleri-Geri" başlıklı şu makale yayınlanmıştır:

"Komünist dilinde, sol ve ileri makbul kelimelerdir. Kendileri bu "sol" ve "ileri"yi temsil ederler. "sağ" ve "geri" zem kelimeleridir. Komünistliği kabul etmeyen kim varsa hepsi sağdır, geridir, mürtecidir.

Ben 21 sene evvel, İstiklal Mahkemesi huzurunda söylediğim gibi, Cumhuriyetçi, Radikal ve Laik'im. Cemiyet içinde herkes için müsavi hak ve hürriyet taraftarıyım. Dört Hürriyete iman etmiş bulunuyorum ve bu liberal garp demokrasisi inancıdır ki, "Yeni Dünya"nın ve "Görüşler"ın komünist propagandasının karşısına

⁵¹ Cumhuriyet Gazetesi, 1 Aralık 1945 Cumartesi, sayı: 7645, s: 1.

dikiliyorum. Yegane silahım bu prensiplerimdir.” Yine aynı gazetenin sağ tarafında, Hüseyin Cahit Yalçın “Kalkın ey ehli vatan, bir vatan cephesine lüzum vardır.” Başlıklı iki sütunu boydan boya kaplayan büyük puntolarla dizilmiş ve gençliği ayaklanmaya çağıran yazısı yayınlanmış, 4 Aralık 1945 olaylarının meydana gelmesine neden olmuştur.⁵²

O günlerde Türkiye üzerinde Sovyet Rusya’nın istek ve baskıları gittikçe çoğalmıştır. Almanya’nın yenilgiye uğraması Sovyet ordularının başarıları, Sovyetlerin Türkiye’ye karşı tutum ve davranışlarını değiştirmiş, Kars, Ardahan ve Artvin ile ilgili toprak talepleri yanında boğazlarda üs isteyen dilekler gündeme gelmiştir. Türkiye Sovyet Rusya ilişkilerinde bir gerginlik dönemi yaşanmaktadır.

20 Aralık 1945 günlü Tanin şu başlıklarla yayınlanmıştır: “Kars, Ardahan, Artvin yetişmiyor; Trabzon Gümüşhane ve Bayburt isteniyor.” Dış politika yönünden böylesine sıkıntılı günlerde Hüseyin Cahit Yalçın, her gün yukarıda belirtilen konularla ilgili olarak çok ilgi çekici makaleler yazmakta ve okuyucunun merakını ve haber alma ihtiyacını imkanlar ölçüsünde gidermeye çalışmaktadır.”⁵³

Diğer gazeteler ve özellikle Cumhuriyet Gazetesi de, Tan Gazetesi ve görüşlerini şiddetle tenkit etmektedir. “Önce Fikir Sonra Adam” baş yazısıyla 3 Aralık 1945 günü Nadir Nadi bu gazete ile görüşlerini eleştirmekte ve “Daha ne istiyorlar?” sorusu gazetede sorulmaktadır. Ertesi günü manşette: “Bizim yoldaşlar nihayet maskelerini attılar. Fakat Türk Milleti’nin sağduyusu bunların yalancı demokratiğine ve sahte hürriyet aşıklığına aldanmayacak kadar kuvvetlidir.” denmekte ve manşet haberinin devamında: “Demokrasi isteriz, hürriyet isteriz feryatlarından sonra, istenilen demokrasi ile hürriyetin ne olduğu artık iyice ortaya çıktı. Bu demokrasi; Komünist Demokrasisi, bu hürriyet; Kızıl Hürriyettir. Orak Çekiç’e tapanlar artık maskelerini yüzlerinden atmışlardır. Onlar aylardan beri açık kapalı yaptıkları tenkitlerde kopardıkları yaygaralarla ne istihdaf ettiklerini, bilhassa son günlerde neşriyat sahasına attıkları, “Yeni Dünya” ve “Görüşler” adlı kızıl propaganda organları ile daha iyi açıklamışlardır.

Onlar hür ve müstakil Türk vatanındaki demokrasiyi ve hürriyeti beğenmiyorlar. Bu vatani ve milleti Moskovavari bir rejimin esiri yapmak için demokrasi ve hürriyet istiyorlar. İstedikleri, Sovyet Rusya’dan başka hiçbir yerde tanınmamış bir içtimai akide olan komünistlik de değildir; “Emperyalist Rus Bolşevikliği”dir.

Demokrasiyi tam manasıyla totaliter bir tek partinin tahakkümü addeden hürriyeti, yalnız kendileri konuşmak ve başka her sesi susturmaktan ibaret sayan bir rejimin taraftarları, bu rejimi Türkiye halkına da kabul ettirmeye çalışıyorlar.

Komünistlik ve Bolşeviklik, tıpkı Faşistlik ve Nazilik gibi hatta onlardan daha beter bir şekilde, fertlere hiçbir hürriyet tanımaz. Komünistlik ve Bolşeviklik Demokrasi gibi bir milletin ekseriyetine dayanan bir idare değil, küçük bir ekalliyetin büyük bir ekseriyete kıyasiye tahakkümünden ibarettir. Komünist rejimi kanlı ihtilaller neticesinde idareyi ele geçirdikleri yerlerde, istinat ettikleri işçilere dahi, ne hürriyet ne de refah vermiştir. Hiçbir rejim vaat ettiğini yüzde yüz temin etmemiştir; Fakat hiçbir rejim Bolşeviklik kadar, sözünü tutmamış, vaat ettiklerinin aksini yapmış değildir.

⁵² Tanin Gazetesi, 3 Aralık 1945 sayı: 4454, sayfa: 1.

⁵³ Nuri İnüç, Türk Basın Tarihi, Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul 1991, sayfa: 194-195.

Komünistliğin cenneti olan memlekette bile bu rejim, halk kütelleri için bir cehennem olmuştur. Parti ileri gelenleri zevk ve sefa içinde yaşarken halk sefaletin en fena derecesine düşmüştür.

İşte bizim yoldaşlar da Türk Milleti'ni böyle zalim bir rejimin cehenneminde yakmak istiyorlar. Fakat bu milletin sağ duyusu, kendisini kızıl cehenneme sürüklemek isteyenlerin, yalancı demokratlığına ve sahte hürriyet aşıklığına aldanmayacak kadar kuvvetlidir.”⁵⁴ Buna benzer haber ve yorumlar gazetelerde çıkmakta iken 4 Aralık 1945 sabahı İstanbul Üniversitesi önünde toplanan Türk gençleri Komünizmi tel'in ve Komünizm propagandası yapan yayınları protesto amacıyla, büyük bir miting düzenlemişlerdir. Bu miting sırasında bazı taşkınlıklar yaşanmış ve kargaşa ortamında bazı yayınevleri zarara uğramıştır. Olaylar, Türk basınının o günkü gazetelerinde şu şekilde yansımıştır:

“Üniversite gençliğinin dünkü nümayişi, ‘Tan’ ve ‘Yeni Dünya’ Gazeteleri ile ‘Görüşler’ Dergisinin matbaaları ve iki kitapevi nümayiş esnasında tahrip edildi. Mesele CHP Grubu’nun toplantısında konuşuldu. Milletvekilleri mevzu bahis gazetelerin hareketlerini olayda en büyük tahrik unsuru olarak mütalaa ettiler. Bazı Hatipler, işi Millet Meclisi’nin manevi şahsiyetini yaralamak cüretine kadar vardırıran yazıların mesullerini kanunun takibine vermek hususundaki isteklerini belirttiler.

Gençlerin ellerinde ‘İspanya kardeş kavgasını içimizde yaratmak isteyen kızıklar kahrolsunlar’ ibareli levhalar vardı. Aynı zamanda Atatürk ve İnönü’nün resimleri ile büyük bir çelenk taşıyan gençler bunları taksim abidesine koydular.”

Sıkı yönetim komutanlığının resmi tebliği:

CHP Meclis grubu başkan vekilliğinden:

“CHP Meclis grubu genel kurulu bugün başkan vekili Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen’in başkanlığında toplandı.

Oturum açıldıktan ve geçen toplantı tutanak özeti okunduktan sonra, kürsiye gelen İçişleri Bakanı Hilmi Uran; bu sabah İstanbul’da iki - üç bin kişi kadar tahmin edilen Üniversite öğrencisinin küçük gruplar halinde Tan Matbaası önünde toplanarak matbaayı taşlamak suretiyle camlarını kırdıklarını, defter ve kağıtlarını yaktıklarını ve bundan sonra karşı yakaya geçerek, Taksim meydanında üniversitenin bu bölgede bulunan diğer fakülteler öğrencileri ile birleşerek La Turquie, Yeni Dünya Gazeteleri ile “Görüşler” Dergisinin basılmakta olduğu binaya ve kızıl dergiler satan “Berrak” adında bir kitapçı dükkanına giderek bu dükkanda da tahripler yaptıklarını ve oradan yine üç grup halinde İstanbul tarafına geçerek, Ankara caddesinde kızıl dergiler satan ve bazı kimselerin toplantı yeri olan A.B.C, isminde ve Reşit adında birine ait bir kitapevini tahrip ettiklerini ve sonra Beyazıt’a giderek Lena isminde bir kitapevinin levhasını indirdiklerini, bazı Tramvay arabalarına ve duvarlara “Kahrolsun Serteller, Kahrolsun Komünizm” ibaresini taşıyan levhalar astıklarını, emniyet memurlarının bu sırada nümayişçileri adım adım takip ettiklerini, başkaca bir hadise cereyan etmediğini, tahkikatın devam ettiğini ve öğrenildikçe son safhalar hakkında gruba bilgi verileceğini söyledi.

⁵⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 4 Aralık 1945 Salı, sayı: 7648, s: 1-3.

İçişleri Bakanı dinlendikten sonra söz alan milletvekilleri, bakanın açıkladığı konu üzerinde uzun uzadıya tahliller yapmışlardır. Bilhassa son günlerde hızını ve saldırgan gayretini arttırarak tam hüviyetli bir tahrik cephesi halinde ortaya çıkan bazı gazetecilerin hareketini bu olayda en büyük tahrik unsuru olarak mütala etmişlerdir.

Bu vesileden faydalanan bazı hatipler yurt hizmetinde tam feragatlı bir çalışma cihazı olarak, iç ve dış büyük sarsıntılar arasında milletin siyasi olgunluğu için rehberlik eden Cumhuriyet Halk Partisinin derece derece bütün örgütlerine saldırmaktan başlayarak devletin en büyük şeref ve iktidar makamı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetini yaralamak cüretine kadar azıtan yazıların mesullerini kanunun takibine vermek hususundaki isteklerini hükümete bildirmişlerdir.

Söz alan Başbakan; Hükümetin, geniş demokrasi anlayışını kökleştirmek için bu yayın karşısında, sükunetli ve sabırlı bir hareketi tercih ettiğini ve kanun gözünde suç delili bulunanların dosyalarını kanunun takibine vereceklerini söylemiştir.

Bu konuşma sona erdiği zaman vakit geçmiş olduğu için gündemdeki işleri görüşmek üzere, toplantının aralık ayının yarınki beşinci Çarşamba gününe bırakılmasına karar verilmiştir.”⁵⁵

İstanbul'daki Tan Matbaasının yağmalanmasıyla sonuçlanan 'Komünizmi tel'in mitingleri', daha sonra İzmir'e ve ardından Bursa'ya ve diğer şehirlere sıçramıştır. Buralarda komünistlik lehinde neşriyatlar tel'in edilmiş Atatürk Anıtlarına gidilerek çelenkler konulmuştur. Bu tezahüratlarda daha çok gençler yer almışlardır. Türk İnkılabına, Cumhuriyete, hükümete bağlılıklarını göstermişler ve ellerinde Atatürk ile İsmet İnönü'nün resimlerini taşımışlardır.⁵⁶

Basında çıkan haberler ulusal gerilimi artırmakta ana rol oynuyorlardı. Ancak basının da sosyo politik düşüncelerin yer aldığı bir zemin olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Devletlerin siyasal politikalarının bir sonucu olan bu basın haberleri, halkı da galeyana getirmekte ve iki ülke halkı arasında bir nefret duygusu oluşmasını sağlamaktaydı. Sovyet basınının başından beri sürdürdüğü Türkiye'yi kendine mecbur kılma ve Avrupa devletleriyle ilişkilerini kısıtlı tutma eğilimi, Sovyetler Birliği'nin gerçek niyetinin de ortaya çıkmasıyla, Türkiye bu kısıkaçtan kurtulma çabalarına yöneldi. Bu dönemde Sovyet Rusya'ya ve rejimine karşı Türkiye'nin hemen hemen her ilinde ve ilçesinde küçüklü büyüklü aşağıda görüleceği üzere protesto mitingleri düzenlenmiştir.

Sovyetler Birliği Hariciyesi, Basını ve Moskova Radyosu 4 Aralık 1945 olaylarını çarpıtarak, Türk Hükümetini suçlayarak ve Türkiye'nin iç işlerine müdahale düzeyine varan eleştiri ve notası ile, Türkiye'yi suçlamış ve uyarmıştır. Rus basınının da olayda tahrikçi bir tutum izlemesi üzerine Türk basını günlerce: “Tass Ajansı tezvire hazırlanıyor.” vs. haberlerle mukabele etmiştir. Özellikle Ulus Gazetesinden Falih Rıfkı Atay'ın 7 Aralık 1945 tarihinde yazdığı “Tass'ın Hatası” adlı baş makalesi bunlar arasında sayılabilir.

⁵⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7649, s: 1-3.

⁵⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Aralık 1945 Perşembe, sayı: 7650, s: 1-3.

Atina Gazeteleri bu olayı “Milli Hiddetin Bir İfadesi” olarak nitelerken Belgrat, Bükreş ve Sofya Radyoları Moskova’nın ağız ile yayın yapıyorlardı.⁵⁷ Fransa basını Talebe Nümayişini dış siyasetle alakalandırmış, İngiltere basını, öğrencilerin sayısını 30 bin göstermiş ve ‘komünizmi tel’in mitingi’ olarak nitelendirmiştir.⁵⁸

Sovyetler Birliği ise sorumluluğu Türk kamuoyuna yükledi. Onlara göre: “Tass Ajansının Ankara’dan bildirdiğine göre 4 Aralık günü İstanbul’da polisin, açık himayesi altında faşist temayüllü birkaç bin lise, askeri okul ve diğer bazı okul öğrencileri nümayiş yapmışlardır. Nümayişin temayül ve mahiyeti, bunun önceden hükümet tarafından hazırlanmış olduğunu göstermektedir. Daha evvel yapılan mitinglerde hazırlanan öğrenciler Türkiye’de sayıları mahdud olan demokratik gazete idarehanelerine gitmişler ve demokratik “Tan”, “La Turquie”, “Yeni Dünya” gazetelerini tahrip etmişler, bu gazete mensuplarını dövmüşler, bütün baskı makinelerini kırmışlar, mobilyalarını harap etmişlerdir. Bu arada daha birçok faşist kabadayılık yapmışlardır. Sovyet kitapları satan bir kitapçı dükkanı da aynı suretle tahrip edilmiş, bu dükkanda mevcut bazı kitaplar ve diğer neşriyat imha olunmuştur. Faşist nümayişçiler Sovyetler Birliğine düşman şiarlar haykırılmışlardır. Buna rağmen Ankara ve İstanbul’daki bazı resmi şahsiyetler bu sokak rezaletini bir nevi “demokrat tezahürü” olarak göstermeye çalışmaktadırlar.

Son Telgraf Gazetesi’nin yazdığına göre ise, İstanbul Emniyet Müdürü, İstanbul sokaklarında geçen bu hadiseleri ‘Yurtsever bir tezahür’ olarak tavsif etmiştir.”⁵⁹ Rus basınında 4 Aralık Nümayişi bu ve buna benzer haber ve yorumlarla aksettirilmiştir. Sovyet Rusya bu konuyla ilgili olarak Türkiye’ye 8 Aralık 1945 tarihinde bir nota vermiş ve Türkiye’de buna karşılık 11 Aralık 1945 tarihinde, cevabi notasını Sovyet Rusya’ya tevdi etmiştir. Bu nota metinleri şöyledir:

4 Aralık 1945 tarihinde İstanbul’da vukua gelen nümayişler hakkında, Sovyetler Birliği Ankara Büyükelçiliği ile Türkiye Dışişleri Bakanlığı arasında aşağıdaki notalar teati edilmiştir.

8 Aralık 1945 tarihli Sovyet Notasının metni şudur: “Sovyet Hükümeti tarafından alınan malumata nazaran; 4 Aralık günü İstanbul’da vuku bulan nümayiş esnasında Sovyetler Birliği aleyhine defaatle hasmane sözler haykırılmış, Sovyet neşriyatının satıldığı iki kitapevi tahrip ve Sovyet kitapları imha edilmiştir. Bu hal nümayişe; Sovyetler Birliği aleyhine hasmane bir mahiyet vermektedir. Nümayişçilerin yukarıda anılan hasmane hareketleri, nümayiş himaye eden Türk Polisinin herhangi mukabil bir hareketi olmaksızın vuku bulmuştur.

Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliğine karşı, bu kabil kışkırtıcı hareketlere ehemmiyet vermemezlik edemez ve sözü geçen hareketlerin mesuliyetinin Türk Hükümetine raci olduğunu beyan eder.”

Türkiye Dışişleri Bakanlığı, bu Sovyet Notası’na aşağıdaki cevabı vermiştir.

“Sovyet Büyükelçiliği 8 Aralık 1945 tarih ve 196 sayılı nota ile İstanbul’da vaki nümayişler hakkında hükümetinin aldığı malumata istinaden Sovyetler Birliği’nin

⁵⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Aralık 1945 Pazartesi, sayı: 7654, s: 1-3.

⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Aralık 1945 Cumartesi, sayı: 7652, s: 1-3.

⁵⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Aralık 1945 Cuma, sayı: 7651, s: 1-3.

aleyhine defaatle hasmane sözler haykırış, Sovyet neşriyatını satan iki kitap evinin tahrip olunmuş ve Sovyet kitaplarının imha edilmiş olduğunu Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir. Mevzu bahis nümayişin Sovyetler Birliği aleyhine bir mahiyet aldığı ve nümayişçilerin hareketlerinin nümayişe müzaheret gösteren Türk Polisinin herhangi mukabil bir hareketi olmaksızın cereyan etmiş olduğu da notada zikr olunmaktadır. Netice olarak Sovyet Hükümeti'nin kendi aleyhine yapılan bu kışkırtıcı hareketlere ehemmiyet vermemelik edemeyeceği ve bunların mesuliyetinin Türk Hükümetine raci olduğu ilave edilmektedir. Dışişleri Bakanlığı Sovyet Büyükelçiliğinin notasını itina ile tetkikten sonra bu notada mevzu bahis edilen muhtelif noktaların iltizam ettiği aşağıdaki cevapları, büyükelçiliğe bildirmekle kesbi şeref eyler:

Her şeyden evvel 4 Aralık hadiseleri hakkında alakadar makamların yaptıkları ince tahkikat, nümayişin tamamıyla dahili mahiyette olduğunu kesin suretle tespit eylemiş bulunduğunu tebarüz ettirmek icap eder. Matbuatın tam serbestiden istifade eylediği bir çok memleketlerde olduğu gibi Türkiye'de de neşriyat sahasında muhtelif ideolojiler mücadele etmektedir. Resmi raporlardan ve aynı zamanda ecnebi muhabirlerin gazetelerine vak'aya dair verdikleri haberlerden de tebeyyün ettiği vechiyle 4 Aralık nümayışı sadece Türk umumi efkarının bir kısmının, bazı Türk gazetelerince yayınlanan nazariyelere aksülamelinden ibarettir. Bu hadise ne gaye itibariyle ne de fiiliyatta bu hududu aşmamış olup, buna Sovyetler Birliğine muarız bir mahiyet atfetmek tamamen yanlıştır. İşte bu müşahede neticesindedir ki, matbuat umum müdürlüğüne nümayiş hakkında katiyen doğru olmayan bir rapor ibraz eden Tass Ajansı mümessili, yanlışlarının tashihine anılan umum müdürlükçe dostça davet edilmişti. Tass Ajansı mümessili bunu katiyen reddetmiş ve Moskova'ya bu suretle verdiği yanlış malumatla, belki de gayri ihtiyari olarak 4 Aralık hadisesinin şümülü hakkında iki memleket arasında doğmuş görünen anlaşmazlığa sebep teşkil etmiştir.

Bununla beraber komşu memlekete iyi temayüllerin yeni bir nişanesini göstermek için, Cumhuriyet Hükümeti, Sovyet Notası'nın ihtiva ettiği iddialara müsteniden olayların açıklığına rağmen, Türk Sovyet münasebetlerinde suni suretle ihtilatlar ihdasında menfaatler bulanık suda balık avlayan kimselerin uzaktan veya yakından bu işte methaldar olup olmadıklarının tespiti için alakadar makamlara tamamlayıcı tahkikata girişilmesini emretmiştir. Bu hususta alınan cevap tatminkar ve Türk Hükümetine tam memnuniyet verici mahiyettedir. 4 Aralık nümayışı ne söz ne fiilde herhangi bir yabancı devlete karşı hasmâne bir mahiyet kaydetmemiştir.

Maddi tahribat bahsinde Türk Hükümeti müteaddit kitap evlerinin zarar gördüğünü ve maalesef bu kimseler arasında bir Sovyet vatandaşının da bulunduğunu öğrenmiştir. Bu suretle mutazarrır olan kimseler haklarını aramak için normal yol olan adli usulü takip etmelidirler. 4 Aralık hadiseleri esnasında zarar görmüş olan Türk vatandaşları bu hususta şimdiden müracaat etmiş bulunmaktadır.

Bu nümayişe Sovyetler Birliği aleyhine sözde muhasım bir mahiyet atfetmek isteyen haberler tamamen ve katiyen bertaraf edilmiş olduğundan ne polis kuvvetlerinin vazifelerinde bir hata ne de evveliyetle Türk Hükümetinin her hangi bir mesuliyeti bahis mevzu olamaz.”⁶⁰ Türk Hükümeti'nin cevabi notası budur.

⁶⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Aralık 1945 Pazar, sayı: 7660, s: 1-3.

Karşılıklı nota metinlerinin verildiği ve ilişkilerin yeniden gerildiği bu günlerde Moskova Radyosu son nota ile ilgili olarak Türkiye'yi yeniden suçlamış ve Türkiye de buna karşılık vermiştir. Moskova Radyosu bir yorumunda: "Aralık ayının dördüncü günü İstanbul'da bazı öğrencilerin iştirakiyle bir nümayiş vuku bulduğunu ve bu nümayiş esnasında bütün demokratik gazeteler ile Sovyet neşriyatı satan iki kitapçı dükkanının tahrip olduğunu ve Sovyet aleyhtarı bazı sözler söylendiğini evvelce gazetelerin yazdığını" belirtmiştir.

Sovyetler Birliğinin Ankara Büyükelçisi Vinogradof, bu münasebetle Aralık ayının sekizinde Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya bir nota vermiş ve bu notada "4 Aralıkta vuku bulan nümayiş esnasında Sovyet neşriyatı satan iki kitapçı dükkanının tahribi ve Sovyet aleyhtarı sözler sarf edilmesi gibi vakıaların bu nümayişe Sovyet aleyhtarı bir mahiyet verdiğini söylemiş ve nümayişe iştirak edenlerin hükümet kuvvetleri tarafından hiçbir muhalefet görmediklerini binaenaleyh Türk Hükümeti tarafından buna göz yumulduğunu, dolayısıyla bütün mesuliyetin Türk Hükümetine düştüğünü" belirtmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hasan Saka; Aralık ayının on birinde verdiği cevabi notada 4 Aralık günü vuku bulan nümayişin tamamen Türkiye'ye ait bir iç mesele mahiyeti taşıdığını memlekette yapılan bazı neşriyat karşısında Türk efkarının bir kısmında vuku bulan bir tepki olduğunu ve bu tepki esnasında herhangi bir ecnebi devlet aleyhine ne bir söz sarf edildiğini ne de bir hareket yapıldığını söylemiş ve Tass Ajansının nümayişin hükümet ve polis tarafından müzaheret gördüğü hakkındaki haberini tekzip etmiştir.

Türkiye Dışişleri Bakanı cevabi notasını verirken teati edilen notaların neşrini de istemiştir. Elçi Vinogradof verdiği cevapta; Türk Hükümeti, notaların neşrini zaruri görüyorsa kendisinin buna itiraz etmeyeceğini söylemiş ve Türk Hükümetinin cevabi notasını tatminkar bulmadığını ilave etmiştir."⁶¹

Gerginliğin üst düzeye çıktığı 1945 yılının son günlerinde karşılıklı notalar ve Türkiye'de meydana gelen Sovyet aleyhtarı gösteriler sürerken en az bunlar kadar önemli başka gelişmeler de ortaya çıktı. Bunlar arasında en önemlisi Türkiye topraklarının kuzeydoğu Anadolu kısmını oluşturan bölgenin, Sovyetler Birliğini oluşturan Gürcistan ve Ermenistan adına Sovyet Rusya'ya verilmesinin açıkça Türkiye'den istenmesidir. Özetle belirtmek gerekirse, Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak talep etmesidir.

⁶¹ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Aralık 1945 Cumartesi, sayı: 7659, s: 1-3.

A. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'DEN TOPRAK TALEPLERİNİ DİLE GETİRMESİ

Türk basınında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak isteklerini dile getirmesi, ilk defa ciddi olarak "Sovyet Şartları" manşetlerinin yer aldığı 27 Haziran 1945 tarihinden itibaren görülmeye başlandı. O döneme kadar barış ümitlerini kaybetmeyen ve barış taraftarı olan Türkiye bu isteklerle adeta sarsıldı. Konu basında B.B.C. (saat: 23:45) kaynaklı olarak şu şekilde verildi:

"Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile arasındaki dostluk muahedelerini yenilemek için ileri sürdüğü şartlar hakkında malumat alınmıştır. Times'in İstanbul muhabirine göre, Sovyetler Boğazları idarede imtiyazlı bir mevki istedikleri gibi, 1921'de Türkiye'ye verilen Kars ve Ardahan'ın iadesini de talep etmektedirler.

Siyasi bir muharrire göre, Boğazlara ait herhangi bir değişiklik Montreux Muahedelerini imzalayanların hepsini ilgilendirecek bir iştir.

Türkiye'nin bu gelişmeler hakkında müttefiklere mütemadiyen haber vermekte olduğu bildirilmektedir.

İngiliz Radyosu, dünkü eğlence yayınında haberi tekrarlayarak İngiliz ve Türk hükümetleri arasında bu mevzudaki sıkı temasın muhafaza edildiğini ilave eylemiştir.⁶² İngiltere ve Amerika bu haberden sonra Sovyet Rusya'nın Boğazlar Meselesini kendi başına yönlendiremeyeceğini bildirerek Potsdam'da görüşülmesini istediler. Bu sırada basında çıkan haberler arasında: "'Trakya topraklarında Sovyet İstekleri' manşetiyle, Ruslar Bulgaristan için Türkiye'den ve Yunanistan'dan arazi istiyorlarmış"⁶³ gibi toprak taleplerini içeren haberler yer almaktadır. Bir süre sonra toprak talepleri konusunun sadece Doğu Anadolu ve Karadeniz'i kapsayacağı anlaşılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den talepleri konusunda İngiltere basını da kısa süre sonra Türkiye'den yana, ancak Sovyet Rusya'yı karşısına almadan bir tavır takınmıştır. Bu konudaki İngiliz basınında yer alan görüşlerden Reuter kaynaklı şu haber dikkat çekmektedir:

"Türkler boyun eğer bir millet değildirler. Türkiye'nin kendi istiklalinin kaybı demek olacak şartları kabul edeceği, hakikaten tasavvur edilemez. Hiçbir zaman boyun eğer bir millet olmayan Türkler Kars'ı ve Ardahan'ı vermekten imtina ederlerse Anadolu'da 1914 hudutlarının iadesi için, Rus ordularının bir kere daha kullanılması lazım gelecektir. Bu meselede Ruslar, milliyetler prensibini ileri sürerek mucip sebeplerde bulmaya çalışmıyorlar. Çarlığın genişleme siyaseti ile komünistliğin emniyet siyaseti akıllıca birleştirilmiştir."⁶⁴

Dışişleri Bakanı Hasan Saka da Potsdam görüşmeleri öncesinde Londra'ya gitmiş ve Türkiye ile ilgili meselelerde İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Eden ile görüşmelerde bulunmuştur. Londra'da dünya basınına verdiği demeçte Türkiye'yi

⁶² Cumhuriyet Gazetesi, 27 Haziran 1945 Çarşamba, sayı: 7492, s:1.

⁶³ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Temmuz 1945 Salı, sayı: 7498, s: 1-3.

⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Temmuz 1945 Cumartesi, sayı: 7502, s: 1-3

ilgilendiren çeşitli konulara değinerek Hudutlar ve Boğazların geleceğı ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Türkiye için bir hudut tadili veyahut arazi tavizleri mevzu bahis değildir. Boğazların rejimi Montreux Mukavelenamesi ile tayin edilmiş olduğundan, bu rejimde herhangi bir değışikliğı, milletler arası bir hal suretine iktiranı gereken bir mesele olması icap eder.”⁶⁵

Potsdam Konferansı ile Türkiye’den toprak talebinde bulunan Sovyetler Birliğı, diğerk büyük devletler ve Türkiye’den gerekli anlayışı bulamayınca o dönemde yürürlükte olan mevcut antlaşmaları öne sürerek Türkiye’yi bölme girişimlerini sürdürdü. Eskiden kendisine ait olduğunu ve zayıf döneminde Türkiye’nin buraları işgal ettiğini şimdi ise şartların değıştiğini ve yeniden bu toprakların kendisine verilmesi gerektiğini ileri sürdü. Bu konuyu Rus basını 1945 ortalarından itibaren işlemeye başladı. Türkiye’nin Misakı Milli sınırları içerisindeki bir toprak parçasının Rusya adına koparılacak olması, Sovyet Rusya’da gelecek için daha büyük umutların doğmasını sağlayacaktı.

Türkiye’deki aydın kimseler de Sovyetlere yönelik iyi niyetlerini yavaş yavaş terk ederek ona cephe alan görüşler belirtmeye başlamışlardır. Cumhuriyet Gazetesi Baş yazarı Nadir Nadi “Bir Milletten Toprak İstemek” başlığı ile Sovyetler Birliğini şu şekilde eleştirmekteydi:

“Çarlık Rusyası’nın doymak bilmeyen emperyalist hislerinden ebediyen uzaklaştığı söylenen Sovyetler Birliğine karşı yirmi beş yıldır iyi sözler işitmiş, adeta bir Türk Sovyet dostluğu havası içinde yetiştirilmiş bir neslin çocuğı olarak, Sovyet tekliflerinin gerçekleştiğini görmek bizi hayal kırıklığına uğratacak ve sırf bu bakımdan üzecektir. Yoksa Dışışleri Bakanımızın İngiliz gazetecilerine söylediğı gibi, Türkiye için bir hudut değışikliğı yahut herhangi bir toprak tavizi meselesi elbette bahis mevzu olamaz. Biz vatanımızın bugünkü hudutlarını pazarlık yolu ile çizmediğimiz gibi bir lütuf ve ihsan eseri olarak da ele geçirmedik. Milli hürriyet şuurunu damarlarında duyan Türk Nesilleri koskoca bir İmparatorluğun tasfiyesi pahasına bu sınırları kanıyla sulayarak meydana getirdi. Nereden gelirse gelsin, kim olursa olsun ne rica, ne tehdit ne anlaşma, ne de tartışma yolu ile kimse bizden bir karış toprak koparamaz. Dağları ile taşları ile üzerinde yaşayan maddi ve manevi değerleri ile milletimiz bölünmez ve parçalanmaz bir bütündür ki, onun varlığını her tarafımızda bir ve beraber olarak koruyoruz. Büyük Atatürk’ün “Misakı Milli” adı altında kurduğı ve kurtardığı Türk bütünlüğünü başka türlü anlamaya imkan yoktur. Bu gerçeğı, vaktiyle her milletten önce kavradığını bildiğimiz idealist Rusya’nın aradan 20 yıl geçtikten sonra eski çarlar devrine doğru gerilediğini ve millet anlamının öz manasını unuttuğunu öğrenmek ayrıca hazin olacaktır.

Onun için Sovyet isteklerine dair yukarıda ileri sürülen iddialara şimdiye kadar yalanlanmış olmamakla beraber biz inanmak istemiyoruz. Almanya’nın en kudretli zamanlarında da söylemekten bıkmadığımız gibi, saldırganlık yolu ile toprak kazanmak devri artık geçmiştir. Bu Ortaçağ metodunu bu asırda hala yürüyebilir farz edenler, ne kadar aldandıklarını yürekleri sızlayarak gördüler. Milliyet fikrini öldürmedikçe,

⁶⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Temmuz 1945 Perşembe, sayı: 7507, s: 1-3.

milletleri boyunduruk altına sokmak hiçbir devlete nasip olamaz. Hayatı tersine çevirmek isteyen teşebbüsler, bu itibarla neticesiz kalmaya mahkumdur.”⁶⁶

Sovyetler Birliği sadece Türkiye’den değil aynı tarihlerde Yunanistan ve diğer bazı devletlerden toprak isteklerinde bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak “France Press’in 18 Ağustos 1945 tarihli haberi şöyledir: “Sovyet Hükümeti her halde müttefiki Bulgaristan’a verilmek üzere Ege Denizi üzerinde bir liman ve keza Ege Denizi’nin bazı adalarını kendisi için talep etmek niyetindedir. Bu son iddia Birleşik Amerika ile İngiltere’nin kati surette muhalefeti ile karşılanmaktadır.”⁶⁷

İngiltere basını da, Türkiye ile Sovyetler Birliğinin tehdidine maruz kalan devletlerle ilgili olarak Rusya’nın gerçek amacını şu şekilde ortaya koymaktadır: “Rusya ne istiyor?” başlığı kullanılarak, Sovyetler hudutları üzerindeki devletlerin kendisine dost olmasını ve ilk müdafaa hattını teşkil etmesini talep ediyorlar. İfadesini kullanarak devamla şu bilgiyi vermektedirler:

“İnsanlığın istikbali ister iyi ister kötü olsun, ne atom bombasına ne de milletler arası teşkilata değil, fakat Sovyetler Birliği ile batı memleketleri arasındaki münasebetlere bağlıdır. Batıda İngiltere’den daha çok Birleşik Amerika’da endişe uyandıran şey, Sovyet Rusya topraklarının genişliğinden ziyade, bu topraklar dışında nüfuz bölgeleri ihdasını güden Sovyet Siyaseti’dir.

Rusya’nın nüfuz ve itibarı en yüksek derecesini bulmuştur. Bu, komşu Slav memleketlerinde gurur, güven ve bir çok temayüller uyandırmaktadır. Bu şartlar içinde Sovyet hudutları etrafında Rus nüfuz bölgeleri ihdası kaçınılmaz bir keyfiyettir.

Rusya ne istiyor? Rusya iki cihetten emin olmak istiyor. Rusya gelecek atom harbinin icap ettireceği şartlar dahilinde, hudutlarının geçilmez bir halde olmasını ve öyle kalmasını istiyor. Rusya istiyor ki hudutları üzerindeki, yahut hudutlarına yakın bulunan her yerdeki devletler kendisine dost olsun. Bu siyaset Sovyet Rusya’nın ilk müdafaa hattını teşkil eder.

Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan’da kurulmuş olan rejimleri ne ile muaheze edebiliriz? Sovyetleştirilmiş olan bu rejimler totaliterliğe temayül ediyorlar diye mi? Yugoslav ve Macar Hükümetleri, daha ziyade birer kukla hükümet olan Romen ve Bulgar Hükümetlerine nazaran daha temsili olmakla beraber, bütün bu hükümetlerin demokrat olmadıkları meydandadır. Bu memleketlerde, tamamıyla Ruslara münhasır bir nüfuz bölgesi kurulmasına mani olabilmek için daha liberal bir rejim lazımdır. Bugün bu memleketleri tamamlamak ve rejimleri takbih etmek suretiyle bu gayeye varabilirler mi?”⁶⁸ Daily Telegraph Gazetesi Sovyetler Birliği’nin komşu ülkelere karşı olan emellerini böylece ortaya koymaktadır.

Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak talepleri konusunda 13 Temmuz 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde France Press Ajansı muhabiri bir Rus Projesinden söz etmektedir. Bu projeye göre: “Trakya’daki Yunan toprakları Bulgaristan’a, Türk toprakları da Yunanlılara verilmelidir. Böylece Bulgaristan Ege Denizi’ne çıkacaktır.

⁶⁶ “Bir Milletten Toprak İstemek”, Nadir Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, 13 Temmuz 1945 sayı: 7508, s: 1.

⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ağustos 1945 Cumartesi, sayı: 7544, s: 1.

⁶⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Eylül 1945 Pazar, sayı: 7559, s: 1-3.

Ancak bu projeye Türkiye'nin tepkisi ile birlikte İngiltere'nin tepkisi söz konusu olduğu için sıcak bakılmamaktadır.”⁶⁹

Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1945 tarihinde meclisi açış konuşmasında dış politika ile ilgili ve Sovyet tehdidine karşı şu tarihi nutkunu söylemiştir:

“Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefle yaşayacak ve şerefle öleceğiz. İkinci Dünya Harbi'ndeki hareket hattımız müttefik milletlerin vicdanında da zamanında zaruri görülmüş ve hakkımızdaki tenkitler, kara günler geçtikten sonra suni olarak meydana çıkarılmıştır...”⁷⁰

İstanbul, İzmir ve Bursa'da meydana gelen olayların ardından, iki Gürcü Profesörünün Kars ve Ardahan'dan sonra Karadeniz sahilinin Giresun'a kadar olan bölümünü, iç kısımlarda da Bayburt'a kadar uzanan toprakların tamamının Sovyet Rusya'ya verilmesini çeşitli mahfillerde açıkça söylemeleriyle ilişkiler yeniden gerginleşti. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı önceleri dostane ilişkiler içinde iken daha sonra saldırgan bir devlet konumuna gelmesi Türkiye'de eleştirilere neden oluyordu. Ankara radyosunda haftalık “Dış Politika Konuşması”nda Ahmet Şükrü Esmer şunları dile getirmiştir:

“Türkiye'nin İkinci Dünya Harbinde takip ettiği yolun, müttefik davasına yararlı olduğu, gerek İngiltere ve Amerika ve gerekse Sovyetler Birliği tarafından teslim edilmişti. Hatta o zamanlar Mareşal Stalin; Türkiye'nin bu hizmetlerinden dolayı, Bulgaristan'dan Burgaz Limanı'nın alınarak Türkiye'ye verilmesini teklif etmişti. Türk gazetecileri olarak İngiltere'yi ziyaret ettiğimiz zaman, Stalin'in böyle bir teklifte bulunduğunu Sir Stafford Gripps bize söylemişti. Gripps halen İngiliz İşçi Kabinesinde Ticaret Nazırı'dır ve o zamanda İngiltere'nin Moskova Elçisi bulunuyordu.

Halbuki Türkiye'nin müttefiklere yaptığı bütün hizmetler unutulmuş ve bugün kendi topraklarımızdan fedakarlık yapmamız istekleri ileri sürülmektedir.”⁷¹ Türkiye'nin en büyük lideri ve Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün sözleri Türkiye'nin teslim olmayıp mücadele edeceğinin en açık ifadesidir. Ancak Sovyetler Birliği sinir harbini devam ettirme düşüncesindedir.

Sovyet Hükümeti'nin planı ile hedefleri arasında sadece Doğu Anadolu'yu kendi içindeki Kafkas Cumhuriyetleri'ne bölüştürmek değil, bu düşüncüyü gerçekleştirirken aynı zamanda dünyanın güçlü devletleri olan ve bu durumla yakından ilgilenen İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ile olan ilişkilerini de bir anlamda engelleyerek, kendi yaptıklarının doğru olduğuna ikna etmek de bulunuyordu. Ancak Sovyetler Birliği'nin bu planı tutmadı. Gerek Türk kamuoyunun tepkileri gerekse bölgedeki çıkarları ve dengeleri açısından İngiltere ve ABD, Sovyetler Birliği'ne geçit vermek istemediler.

⁶⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Temmuz 1945 Cuma, sayı: 7508, s: 1-3.

⁷⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Kasım 1945 Cuma, sayı: 7619, s: 1-5.

⁷¹ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Aralık 1945 Cuma, sayı: 7672, s: 1-3.

1. Gürcistan Adına İleri Sürülen Talepler

Kazım Karabekir Paşa'nın 20 Aralık 1945'te TBMM'deki konuşmasının hemen ardından 21 Aralık 1945'de başlıca Moskova gazeteleri iki Gürcü Profesörün mektubunu yayınlamışlardır. Bu mektuba göre: Giresun, Gümüşhane ve Bayburt'a kadar olan Doğu Anadolu, Gürcistan topraklarından olması hasebiyle, bu bölgelerin Gürcistan Sovyet Cumhuriyetine iadesi isteniyordu. Şimdi Sovyet basını, ilk defa olarak Sovyet vatandaşlarının ağzından Türk toprakları üzerinde isteklerini yazılı bir şekilde ileri sürüyordu. B.B.C. kaynaklı ve Londra'da çıkan bu haber ve bilgilerden sonra bu konu Türk basınında da yer almaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti haritası üzerinde, Gürcistan tarafından istenen il ve bölgelerin durumu Türk okuyucularına çizilmiş olarak verilmiştir. Bu harita ve ilk bilgiler 21 Aralık 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ndeki "Soğuk Bir Şaka" manşetiyle şöyle yer almıştır:

"İki Gürcü Profesörü Giresun'a kadar bütün Kuzeydoğu Anadolu'nun Gürcistan'a ilhakını istiyorlar. Bundan birkaç gün evvel Sovyet akademisi azasından Prof. Dr. Canaşa ile Prof. Dr. Birdznşvili Tiflis'te intişar eden "Komünist" mecmuasında bir makale neşretmişlerdir. Her iki Profesör de Gürcü'dür. Pek uzun olan makale; "Gürcistan'dan zapt edilmiş olan topraklar geri alınmalıdır." başlığını taşımaktadır. Bu makalede İsa'nın doğumunun 5 Asır evvelinden başlayarak, geçen harp sonuna kadar geçen devrede Kars, Ardahan ve diğer Türk vilayetlerinin tarihi hakkında malumat verilmiştir.

Pravda ve Kızılyıldız Gazeteleri de dahil olduğu halde Moskova basını bu makaleyi 20 Aralık 1945 tarihinde aynen neşretmişlerdi. Makale bu gazetelerde 4 sütun kadar tutmaktadır. Ancak Moskova gazeteleri bu hususta hiçbir mütalaada bulunmamışlardır. Aynı suretle buna dair Moskova'da hiçbir resmi Sovyet noktayı nazarı da serdedilmemiştir.

Adı geçen makalenin mühim kısımları şunlardır;

"987'de Gürcü Devleti'nin sınırları Güney Doğu'da Van Gölü'nün batı köşesinden başlayarak Erzincan'a kadar ve Erzincan'dan Trabzon'un batısında denize kadar devam ederdi.

Bugünkü Lazlar, Müslümanlaştırılmış Gürcülerdir. Lazistan eski Colchide'nin bir parçasını teşkil eder. Colchide iki kısma ayrılmıştı. Doğu kısmı şimdi Gürcistan'ın doğusunda Mingrelya'yı, batı kısmı ise bugünkü Lazistan'ı vücuda getirmektedir.

Türklerle İranlılar yaptıkları bir muahede ile Gürcistan Devletini aralarında paylaştılar. Artık ondan sonra Gürcistan'ın sükutu devam etti ve Rusların kardeş yardımlarına kadar böyle gitti. Rus yardımı ile Türkler Gürcistan'dan atıldılar. Türkler Gürcülere birçok mezalimde bulunmuşlardır.

Gürcistan ile Rusya arasında 1793'te akdedilen muahdede, Rusya Türkiye'den zapt edeceği toprakları Gürcistan'a vermeyi taahhüt etmiştir. Rusya bunu namuslu olarak 1855 ve 1870'te ifa etti ve Gürcistan'ın zapt edilmiş memleketlerinin bir kısmını Türklerden alıp Gürcülere verdi.

Türkler Gürcülerden zapt ettikleri topraklarda asırlarca Gürcülere zulüm ettiler. Şehirlerin ve köylerin adlarını değiştirdiler. Tarihi abideleri yıktılar. Halkın adlarını ve soyadlarını değiştirdiler. Halkı kitle halinde iç vilayetlere sürdüler. Fakat bütün bunlara rağmen, Türk idaresi halkın ruhundan ve vicdanından Gürcülüklerini silememiştir.”

Makale şöyle nihayet bulmaktadır;

“Türkiye bu harpte faşist Almanya’nın arkasında durup ona yardım ettiği halde Gürcü Milleti umumi gayenin tahakkuku uğrunda kanını döktü. On binlerce evladını kurban verdi. Buna binaen; Gürcü milleti kendisine ait olan toprakların kendisine verilmesini ve tarihi haksızlığın tamir olunmasını talep etmektedir. Çünkü hükümet bu hakkından hiçbir zaman vazgeçmemiştir.

Biz bu büyük hakkımızdan hiç olmazsa bir kısmının tanınmasını istiyoruz. İstedığımız yerler şunlardır;

Kars, Ardahan, Artvin, Olti (Oltu), Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun’a kadar bütün Lazistan.”⁷²

Gürcistan tarafından dile getirilen toprak talepleri Türkiye’de ve batılı büyük devletlerde ilgiyle karşılandı. İngiltere ve Amerika Dışişleri Bakanları ve heyetleri de bu haberlerin neşredildiği günlerde dünya barışının sağlanması amacıyla Moskova’da bulunuyorlardı. Onların Moskova’da bulundukları bir dönemde ortaya atılan bu toprak talebi haberleri ertesi günü Moskova Radyosu’nda da yayınlanmış ve bu konuda yorumlar yapılmıştır.

Sovyetler Birliği’nin peykleri haline gelmiş olan Balkan ülkelerinin basın ve radyoları da Gürcü taleplerinde Rusya’nın ağız ile yayın yapmışlardır. Bu örneklerden Belgrad Radyosu Türkiye’yi suçlayarak şu yorumları yapmıştır:

Sırp Gazeteleri, iki Gürcü bilgini tarafından Gürcistan’ın Türkiye elindeki bölgeleri hakkında yayınlanan yazılarını iktibas etmişlerdir. Bu yazılara göre; “Türkler buralarda mevcut bütün Gürcü eserlerini yok ederek, buraların Gürcü karakterini değiştirmek için her türlü cebir ve tedhiş usullerini tatbik etmişler ve Gürcü unsurunu imha siyaseti gütmüşlerdir. Türkler Birinci Cihan Harbinde Faşist Almanya ile fiilen işbirliği ederek bütün Gürcistan’ı fethetmek emellerini beslemişlerdir. Şimdi de aynı gayeler peşinde giderek, Gürcistan’a ait yerlere sahip olmak arzusundadırlar.”

Bu haberin Türk kamuoyunda yansıması ise, “Meğer Biz Gürcülere Neler Yapmışız(!)”⁷³ şeklinde olmuştur. Yine bir başka günkü Belgrad Radyosu haberinde, Gürcistan’ın Türkiye’den toprak talepleri şöyle değerlendirilmektedir:

“Tiflis Radyosu iki Gürcü Profesörü’nün Moskova konferansına göndermiş oldukları mektupların metinlerini yayınlamıştır. Bu mektuplarda; bu savaşta Sovyet Rusya için bir çok evladını feda etmiş olan Gürcüler, Türkler tarafından gasp edilmiş olan topraklarının iadesi için Moskova’da toplanmakta olan Dışişleri Bakanlarına hitap edilmektedir. Bundan sonra böyle bir meselenin yalnız toprak bakımından değil, aynı zamanda ırk ve hars bakımından da pek önemli olduğu kaydedilmiştir. Gürcü

⁷² Gürcü Profesörlerin Makaleleri, Cumhuriyet Gazetesi, 21 Aralık 1945 Cuma, sayı: 7665, s: 1-3.

⁷³ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Aralık 1945 Cuma, sayı: 7672, s: 1-3.

Profesörler: Van, Artvin, Bayburt, Gümüşhane ile Trabzon şehirlerinin Türkler tarafından ellerinden nasıl alındığı ve burada bulunan tarihi ve paha biçilmez eski eserlerin Türkler tarafından acımasızca nasıl imha edildiklerini ve bu şehirlerde yaşayan Gürcülerin nasıl kovuldukları da mezkur mektuplarda anlatılmıştır.”⁷⁴

Bir süre sonra da Gürcü talepleri, Gürcistan Komünist Partisi Genel Sekreterliğince gündeme getirilmiş ve parti olarak Gürcü Profesörlerinin fikirlerinin arkasında oldukları kamuoyuna açıkça ilan edilmiştir. Gürcistan Komünist Partisi Genel Sekreteri K.N. Şarkviyani, Pravda’ya yazdığı makalede şunları söylemiştir:

“Gürcü halkının eski rüyalarından biri yani Gürcistan’ın toprak birliğinin ihyası henüz tahakkuk etmemiştir. Gürcü halkının, kültürünün, ve siyasi hayatının hakiki beşiğini teşkil etmiş ve milli aramızdan ayrılmış bulunan toprakların iadesi için Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti tarafından ısrarla ileri sürülen talepler makuldür.”⁷⁵

Moskova Radyosu ve basınında yer alan Gürcistan’ın Türkiye’den toprak talepleri konusunu, Moskova’daki Dışişleri Bakanları Mr. Bevin ve Mr. Byrnes İngilizce’ye tercüme ettirerek heyetlerine inceletmişlerdir. Ancak ilk günlerde kesin bir açıklamada bulunmaktan kaçınmışlardır.

Gürcistan’ın Türkiye’den talep ettiği topraklar konusunda İngiltere ve Amerika bir müddet sonra tepkilerini ortaya koymuşlardır. 23 Aralık 1945 tarihli gazetelerde “Londra’dan Yükselen Ses” başlığıyla verilen haberde: “Müşkül ve nazik bir durumda ve bir müttefik konferansının tam ortasında Moskova Basını ve Rus Radyosunun bu yeni istekleri yayma tarzı, bütün müttefik memleketlerini hayrete düşürmüştür. Bu isteklerin esası romantik geleneklere ve tarihin çok geride kalmış fasıllarına istinat etmektedir. Artvin’de oturan birkaç Gürcü’den başka bütün bölgenin halkı tamamıyla Türk’tür.” Denilmektedir.

Amerikan basınının tavrı da İngiltere basınından farklı değildir. Başkan Truman bu günlerde çok kesin ve etkileyici bir söz söylemiştir. “Artık hiçbir millet, diğer bir millete karşı kılıcını çekmeyecek ve milletler harp etmeyi öğrenmeyeceklerdir.”⁷⁶ Yine, “Amerika; Sovyet Rusya’nın batıya doğru yayılmasına asla razı olmayacaktır.”⁷⁷ Beyanları Amerika’nın İngiltere ile aynı yolu izlediğini göstermektedir.

Bir Yunan Gazetesi olan Akropolis de, Sovyet Gürcistanı’nın Türkiye’den toprak istemesine şöyle tepki göstermektedir:

“Sovyet Rusya şimdi de bir taraftan Karadeniz sahillerinde yeni Türk topraklarının kendisine terk edilmesini istemekte, diğer taraftan da Türkiye’nin doğu illerinden Kars ve Ardahan hakkındaki eski taleplerinde ısrar etmektedir. Geniş Sovyet İmparatorluğunun ne stratejik müdafaası, ne ekonomisi bakımından ve ne de herhangi diğer sebepten bu topraklara şüphesiz ki ihtiyacı yoktur. Ancak bu topraklar Rusya’nın bütün istikametlerde emperyalist hamleler yapması yolunda, birer adım teşkil eder. Fakat Kremlin’in doymak bilmez ihtirasları milletler arası münasebetlerde kasırgaların

⁷⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7670, s: 1-3.

⁷⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Şubat 1946 Salı, sayı: 7732, s: 1-3.

⁷⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Aralık 1945 Salı, sayı: 7669, s: 1-3.

⁷⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Nisan 1946 Pazartesi, sayı: 7780, s: 1-3.

patlak verdiği ölü noktaya varırsa orada neler olacaktır? Tanrı bütün dünyayı ve bütün dünya milletlerini bu gibi tahakküm hülyalarının gerçekleşmesinden korusun.”⁷⁸

Anadolu Ajansının Londra kaynaklı bir haberinde, İngiliz “Times” Gazetesi; “Türkiye Ağır Basıyor” başlığıyla Gürcistan adına ileri sürülen Sovyet taleplerinin haksız olduğunu şu şekilde belirtmektedir:

“Times Gazetesi Rus basınının Türk toprakları hakkındaki istekleri karşısında Türk tepkilerine sayfalarında geniş bir yer ayırmıştır. Gazetede aşağıdaki üç serlevha göze çarpmaktadır:

“Türkiye Ağır Basıyor”, “Gürcü İddiaları Reddediliyor”, “Bir Karış Toprak Terk Edilmeyecektir”.

Times yazısına şöyle devam ediyor:

“Türkler bugüne kadar toplanan muhtelif konferansların hakiki gayesi nedir? Diye kendi kendilerine soruyorlar. Bu konferansların gayeleri, eski düşmanlarla sulh şartlarını tespit etmektir. Yoksa son iki asır zarfında ortaya atılan tarihi iddialara göre hudutlarda değışiklikler mi yapmaktır?

Görünüşe göre Bulgaristan gibi, eski düşman memleketler hıyanetlerinin cezalarını çekmekten masun tutuluyor. Buna mukabil Yunanistan gibi müttefik saflarında harp etmiş milletler fena durumda bulunuyor ve İran ve Türkiye gibi Birleşmiş Milletlere çok büyük yardımlarda bulunmuş olan milletler parçalanmak tehlikesi geçiriyorlar.

Bu suallerin cevapları ne olursa olsun ortada hakikat olan bir şey vardır. Bu da, Türkiye’nin ne pahasına olursa olsun bir zamanlar muazzam olan imparatorluklarından bugün ellerinde kalan toprakları olduğu gibi muhafazaya karar vermiş olmalarıdır.

Ağustos 1941’de İngiliz Sovyet müşterek notasıyla Türkiye’nin toprak bütünlüğünün garanti edilmiş olduğuna da işaret edilmektedir. Türk efkârı umumiyesi yakın ve orta şarkın sükunete erişmesi veya karışmasının Moskova Konferansı’nın neticesine bağlı olduğu merkezindedir.

Moskova Gazetelerinin Türk toprakları hakkında ortaya attığı iddia Londra diplomatik mahfillerinde çok fena bir tesir uyandırmıştır.

Gürcü Profesörlerinin bu konudaki yazılarının yalnız Sovyet Gazeteleri tarafından neşredilmekle kalmayarak, Londra’da Tass Ajansının İngilizce neşrettiğı bülteninde de yayınlanması dikkat çekmiştir. Rusya’nın sonu gelmeyen emellerinden açıkça bahsedilmeye başlanmıştır. Rusların bu hareketleri Moskova ile anlaşmayı candan isteyen Londra mahfillerinin bu duygusuna Kremlin’in aynı şekilde anlaşma arzusu beslediğine dair iddialarını çürütmektedir.

Son Rus teşebbüsü hakkındaki umumi kanaat, Rusya’nın Türkiye’ye karşı açtığı sinir harbini şiddetlendirmek istediğı merkezindedir. Rusya bu gibi tehditlerle, Türklerin

⁷⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 24 Aralık 1945 Pazartesi, sayı: 7668, s: 1-3.

gözünü korkutarak; Kars, Ardahan, Artvin ve Boğazlar üzerindeki ilk talepleri karşısında Ankara'nın aldığı vaziyeti değiştirmek istemektedir. Halbuki Londra'da arazi bakımından yapılacak tavizlerin yeni taleplere yol açacağı idrak olunmakta ve Türkiye'nin hiçbir tavizde bulunmamak hususundaki kararı tasvip edilmektedir. Bazı mahfiller ise, Gürcü Profesörlerinin alet olduğu bu oyunun Azerbaycan'da olup bitenden nazarı dikkati başka yere celbetmek, gayesini güttüğünü düşünmektedir.”⁷⁹

Fransız France Presse Muhabiri Andre Clot'un bildirdiğine göre: Bir Türk siyasi şahsiyeti, Rus talepleri hakkında yaptığı demeçte, “Eğer Tarih, arazi talepleri için bir esas teşkil ediyorsa bizim de Viyana'ya kadar uzanan bütün araziyi istemekliğimiz lazım gelir.” Demıştır.

Görüldüğü gibi İngiltere, Amerika ve kısmen Fransa siyaseti, kısa bir süre sonra bu konuda da Türkiye'nin lehine bir tavır belirlemiştir. Basında görülen değişik yorumlarda yine “Gürcü Profesörleri'nin tezi doğru ve tarafsız bir araştırmaya tahammül edemez.” denilerek, “İngiltere'nin hiçbir suretle Türkiye'yi bırakmayacağı, Türkiye İstiklalinin İngiltere için hayati öneme haiz olduğu ve Sovyet Rusya'nın Türkiye meselesinde ateşle oynadığı” vurgulanmıştır. Sovyet Rusya'nın tehditle ulaşmak istediği amaç, özellikle dış etkenlerle en azından şimdilik bertaraf edilmiştir.

Bu dönemde yani 1945 sonu ile 1946 başlarında, yukarıda belirtilen İç ve Dış tepkilerin yanı sıra, Türkiye'nin kendi kamuoyunda da Halk şu tepkileri göstermiştir:

“Bir Karış Türk Toprağı İçin Bütün Türkiye Ateşe Atılmaya Hazırdır.”⁸⁰, “Trabzon Halkı Gürcü İsteklerini Protesto Ediyor, Biz Türkler Toprak İhsan Etmesini Değil, Vatan İçin Ölmesini Bilen Milletiz. Sevr'i Bu Zilletlere Katlanmak İçin Yırtmadık. Türk Vatanı Bölünmez Bir Bütündür.”⁸¹, “Rus İsteklerine Karşı Memlekette Galeyan, Kırıkhan ve Antakya'da Halk Heyecanlı Bir Gösteri Tertip Ederek Sovyet İsteklerini Şiddetle Reddetteler. ‘Türk Vatanı Pazarlık Konusu Değildir.’”⁸², “Rus İstekleri Karşısında Türk'ün Yükselen Sesi, Çukurova'da Heyecan: ‘En Büyüğümüzün Ağzından Çıkacak Emri ve Ardından Davulların Çalacağı Cenk Havasını Bekliyoruz.’”, “Bütün Zonguldak Namına, Milli Şefimize, Meclis Başkanımıza ve Başbakanımıza Çekilen Telgraflarda Halk Yekpare bir Vücut Kesilerek Gösterilecek Yolda Canla Başla Yürümeye Ant İçtiler.”⁸³, “Yurtta Asabiyet ve Heyecan Devam Ediyor, Çanakkaleliler: ‘Topraklarımıza Göz Dikenlere, Çanakkale'yi Hatırlatıyorlar. Hatay Köylerinde Mitingler.’”⁸⁴

Basında yer alan haberler ve Hükümet bildirileri, Sovyet Rusya'ya karşı Antakya halkının da tepkisini ortaya koymasına neden oldu. “Türk toprakları üzerinde ileri sürülmüş yersiz istekleri reddetmek ve bu istekler karşısında duyulan nefreti bütün dünyaya bir kere daha bildirmek için 30 Aralık 1945 tarihinde saat:14.00'te Cumhuriyet alanında; kadın erkek, şehirli ve köylü 30 bin Antakyalının katıldığı bir miting yapılmıştır.

⁷⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Aralık 1945 Salı, sayı: 7669, s: 1-3.

⁸⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7670, s: 1-3.

⁸¹ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Aralık 1945 Perşembe, sayı: 7671, s: 1-3.

⁸² Cumhuriyet Gazetesi, 29 Aralık 1945 Cumartesi, sayı: 7673, s: 1-3.

⁸³ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1945 Pazar, sayı: 7674, s: 1-3.

⁸⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Ocak 1946 Çarşamba, sayı: 7677, s: 1-3.

Mitingde söz alan hatipler tarafından; her karış Türk toprağının kanımızla sulanmadan düşmana bırakılmayacağını belirten heyecanlı nutuklar söylenmiş, manzumeler okunmuş ve Milli Şef İnönü'ye, Hataylıların sarsılmaz bağlılıklarını bildiren bir telgraf çekilmesi coşkun alkışlar arasında kabul edilmiş, Ebedi ve Milli Şeflerin büstlerine çelenkler konulmuştur.

Mitinge iştirak eden halk adına 5 kişilik bir heyet valiyi evinde ziyaret ederek Hataylıların bu asil duygularını kendisi vasıtasıyla Cumhuriyet hükümetine iblağ etmiş, on binlerce insan milli marşlar söyleyerek şehrin bütün caddelerini baştan başa dolaşmıştır.”⁸⁵

Bu manşetlere benzer Ocak 1946'da: Aydın'da, Sürmene'de, Çıldır'da, Ankara'da ve diğer bölgelerde Sovyet Rusya'yı protesto eden mitingler düzenlenmiştir. İleride değineceğimiz üzere Başbakan Şükrü Saraçoğlu da, Gürcü ve Ermeni isteklerine karşı çok net ve etkileyici bir demeçte bulunmuştur. Bu demeç ve mitinglerin ardından, Türkiye 6 Ocak 1946 tarihinde bu konuya adeta şu sözle son noktayı koymuştur.

“Türkiye'nin Kararı: ‘Türk Topraklarına Tecavüz Kimin Tarafından Gelirse Gelsin Türkiye Harp edecektir.’”⁸⁶

Rus basınının bu durum karşısındaki yoğun ilgisi ve öne sürülen iddiaların amacı; ilk olarak Türkiye'nin kuzeydoğu kesiminde bulunan topraklarının Gürcülere ait olduğuna hem kendi ve hem de batı kamuoyunu inandırma çabasıdır. Gürcistan'ı destekleyici manşetleri bir müddet dilinden düşürmeyen Rus basını, Türkiye Cumhuriyeti'nden toprak koparamayacağını anlayana kadar bu durumu sürdürdü. Ancak 1946 yılı ortalarından itibaren toprak talepleri konusunun yerini, notalarla birlikte boğazlardaki üs konusu alacaktır.

2. Ermenistan Adına İleri Sürülen Talepler

Ermenilerin gerek Türkiye ile, gerekse Gürcistan ve Azerbaycan ile münasebetlerinin hep soğuk olması dolayısıyla, bu küçük devlet, dış politikasının dayanaklarını daima dış güçlerin desteğinde aramış ve sınırlarını onların yardımlarıyla genişletmeyi düşünmüştür. Bunun sonucu olarak Ermenistan, Kafkaslar bölgesine dış etkenleri çeken ve bölge politikasını daha karmaşık hale getiren sorunlu bir ülke olmuştur.

Ermenistan, 1920 yılında elde ettiği bağımsızlığı ve Sovyetler Birliğine iltihakı ile beraber, bu küçük topraklarında geçmişten gelen bir emperyalizm verasetini de üstlenmiş oldu. Bu da Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerindeki Ermeni emellerini güçlendirdi. Gerek Osmanlı Devleti zamanındaki Ermeni istekleri, gerek daha sonraki toprak iddiaları ve hatta Sovyetler Birliği zamanında Doğu Anadolu hakkında ortaya atılan iddialar, Ermenistan'ın, Türkiye politikasının özelliğini oluşturmakta ve bu durum Türk Ermeni münasebetlerinin önünde bir engel gibi dikilmektedir. Ermenistan'ın durumundan faydalanmak isteyen Sovyet Hükümeti, Ermenileri Türk topraklarında hak

⁸⁵ “Antakya'da Büyük Nümayişler”, Cumhuriyet Gazetesi, 31 Aralık 1945 Pazartesi, sayı: 7675, s: 1-3.

⁸⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Ocak 1946 Pazar, sayı: 7681, s: 1-3.

iddia etmeye ortam hazırladı. Türkiye, Gürcü isteklerinde olduğu gibi bu kez de Ermeni istekleri dolayısıyla Sovyetler Birliği ile karşı karşıya geldi.

İlişkilerin bu denli zor koşullarda sürdüğü sıralarda Rusya, Ermenistan adına Doğu Karadeniz bölgesi ile Doğu Anadolu'nun kuzey kesimlerinden taleplerde bulundu. Bu istekler zaman zaman Gürcü istekleri ile birlikte zikredildi. Sovyet Rusya'nın amacı, Kafkasya'da olduğu gibi Türkiye'yi parçalara bölerek kendi rejimini bölgede hakim kılmaktı. Ancak bu isteğe, Türkiye ile birlikte dönemin diğer büyük güçleri de engel oldular.

Ermenistan da; en zayıf tarafı olan, topraklarının stratejik konumunun geliştirilmesi yönünde büyük uğraş veriyordu. Çünkü Ermenistan'ın Karadeniz ve diğer hiçbir denizle bağlantısı yoktu. Bu deniz bağlantısını ancak Türkiye üzerinden sağlayabilirdi. Bu konum, Türkiye'nin elinde tuttuğu potansiyel bir güçtü. İşte bu derece stratejik açıdan önemli Karadeniz kıyılarının Sovyetler Birliği tarafından Ermenistan adına talep edilmesi Rusya'nın Türkiye hakkındaki düşüncelerini o dönemde bir kere daha gözler önüne serilmiştir.

Rusya'nın bu dolaylı baskıları sonucunda Ermeniler, ilk önce 1945'te düzenlenen San Fransisko Konferansı sırasında isteklerini dile getirmeye başladılar. Konu ile ilgili ilk haber, Türk basınında Cumhuriyet Gazetesi'nde, 9 Mayıs 1945 tarihinde yer almıştır. Söz konusu haberi bizzat San Fransisko'da bulunan Doğan Nadi yazmıştır. Buna göre:

“Ermeni Milli Komitesi, bugün Türkiye'deki Ermenilerin Rusya'ya nakledilmelerini istediklerini bildiren acayip bir muhtıra vermiştir. Ermeni Komitesi'nin gösterdiği sebep ise, güya ‘Türklerin imhasından Ermeni Irkı’nı kurtarmak’tır. Amerika'daki gazeteler bunu, eşine rastlanmamış paradoksal bir jest saymaktadırlar. Bu ahmakça müracaatın hiçbir komite tarafından okunmaya dahi layık görülmeceğini söylemeye lüzum yoktur.”

Bu ilk haberle ilgili Türkiye'deki Ermeni vatandaşlara Cumhuriyet şu açıklamayı gerekli görmüştür:

“Türk vatandaşı olan Ermeniler, kanunlarımızın bahsettiği bütün haklardan diğer bütün vatandaşlarımız gibi müstefit olmaktadır. Ne onların bizden, ne de bizim onlardan şikayet etmeye hakkımız bulunmamaktadır.

Hal böyle iken, verildiği bildirilen muhtıra dünyaya huzur ve sükun getirmesi beklenen konferansın insanlık hayrına matuf meşgalesi arasında, bir ahmaklık, iftira, fesat vesikası olarak sırtıtmaktadır. Arkadaşımızın bildirdiği gibi muhtıra, taşıdığı çirkin vasıflarla şimdiden layık olduğu mukabeleyi görmüştür.”⁸⁷

Benzer haberler San Fransisko'dan Falih Rıfkı Atay tarafından Ulus Gazetesi'nde de yayınlanmıştır. Falih Rıfkı Atay, görüştüğü Ermenilerin fikirlerini de Türkiye'ye aktarmış ve diğer Ermenilerin aynı fikirde olmadıklarını, Türkiye ile hep dost kalmak isteyen Ermenilerin çoğunlukta olduğunu bildirmiştir.

⁸⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Mayıs 1945 Çarşamba, sayı: 7443, s: 1.

Bu dönemde Türkiye Ermenileri'nden cismani ve ruhani liderlerden oluşan bir heyet Sovyet Rusya'ya giderek oradan Ermenistan'daki yeni "Katoligos"'un seçimine iştirak etmişlerdir. Türkiye'den giden Ermeni Heyeti, Sovyet Rusya'da ilgiyle karşılanmış ve herhangi bir olay yaşanmadan dönmüşlerdir. Patrik Kaymakamı Kevork Aslanyan Hem Sovyet Rusya'ya, hem de Türkiye'ye, seyahatleri boyunca ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkürlerini bildirmiştir. Ermenistan'a giden heyet azaları Bu arada, Erivan'da 'Ermenilere Türk Toprağı verilmesi' yolunda hezeyanlarda bulunan İngiltere papazı Johnson hakkında şunları demişlerdir:

"Bu garip adam çok uzun boylu, sarı saçları, önü kapalı redingotlu ve kilot pantolonu ile nazarı dikkatimizi çekmişti. Kim olduğunu sordüğümüz zaman, Canterburg Baş Piskoposu'nun murahhası olarak geldiğini söylediler. Kendisini ancak iki defa, o da uzaktan gördük. Heyetimizden hiçbir kimse onunla temas etmemiştir. Acayip beyanatını da ancak buraya gelince haber aldık ve çok hayret ettik. Eçmiazin'de yapılan bütün toplantılarda ruhani meseleler bahis mevzu olmuş siyasi hiçbir şey konuşulmamıştır." ⁸⁸

Sovyet Rusya tarafından feshedilmiş bulunan 1925 tarihli Türk Sovyet Antlaşması'nın yenilenmesi için, Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'ye bazı şartların ileri sürüldüğünü yukarıda belirtmiştik. Bu şartlar arasında; Boğazlarda Ruslara üsler verilmesi ile Kars ve Ardahan'ın Sovyet Ermenistan'ına iadesi de isteniyordu. 29 Haziran 1945 tarihinde yer alan haberlerde Sovyetler Birliği Türkiye'den; Kars, Ardahan bölgesindeki hudut tashihiine karşılık, taviz olarak Halep şehrinin Türkiye'ye verilmesini istemişlerdir. Aynı zamanda Ruslar, Türkiye'de daha demokrat ve daha temsili bir Türk Hükümetin kurulması için talepte bulunmuşlardır. ⁸⁹

Bu istek ve teklifler Türkiye'de endişe ve tepki ile karşılanmaya başlamıştır. Bir süre sonra yapılan basın yorumlarında yukarıda da değindiğimiz gibi "Türkler boyun eğerek millet değildirler, Türkiye'nin kendi istiklalinin kaybı demek olan şartları kabul edeceği, hakikaten tasavvur edilemez. Çarlığın genişleme siyaseti ile Komünistliğin Emniyet siyaseti akılcıca birleştirilmiştir" tepkileri verilmeye başlanmıştır. Dışişleri Bakanı Hasan Saka da, 12 Temmuz 1945 günü Londra'da, Sovyetler Birliğinin Kars ve Ardahan'ın Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'ne geri verilmesi konusunda, "Türkiye için hudut tadili veyahut arazi tavizleri mevzu bahis değildir." Diyerek bu konuda sert tepki göstermiştir. Bu toprak talebi gerginliği 1946 ortalarına kadar sürmüştür.

Potsdam Konferansı'nda Ermeni talepleri de ortaya konularak gerilim uluslar arası boyuta taşındı. İngiliz siyasi çevrelerine göre Potsdam'daki görüşmeler Türk Rus gerginliğinden dolayı kesilme derecesine gelmişse de görüşmeler İngiltere'nin tutumu sonucunda tamamlanabilmiştir. Bu dönemde Moskova Radyosu'nun bir haberi Türkiye'de şu şekilde verildi: "Amerika'daki Ermeniler, Potsdam konferansı'na bir telgraf çekerek Ermeni Meselesi'nin de konferans gündemine alınmasını rica etmişlerdir. Amerika Ermenileri çektikleri telgrafta şunları dile getirmişlerdir:

"Birinci Dünya Harbinden sonra Rusya'da kurulan, müstakil Ermenistan Cumhuriyetinin, dev adımlarla inkişaf ettiğini, Ermenilerin Birleşik Amerika ve Sovyet ordularında büyük yararlılıklar göstererek, Birleşmiş Milletler davasına hizmet ettiklerini, Türklerin ise; harbin başından beri iki yüzlü bir siyaset güttüklerini, harbin

⁸⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Temmuz 1945 Cuma, sayı: 7508, s: 1-3.

⁸⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Haziran 1945 Cuma, sayı: 7494, s: 1-3.

ilk safhalarında Alman zaferlerine, hayranlık gösterdiklerini, Almanlar Stalingrad'ı almış olsalardı, Türklerin Almanlar lehine harbe girmelerinin muhtemel olduğunu, Türkiye'nin son dakikada Almanya aleyhine harbe girmesinin ise gülünç bir komedyadan başka bir şey olmadığını.”⁹⁰ Belirtmektedirler.

Gerçekten de Potsdam Konferansı esnasında bunlar yaşanırken Birleşik Amerika'da çıkmakta olan, “New York Times” Gazetesi, tanınmış Ermeni muharrirlerinden, Saroyan'ın bir mektubunu yayınlamaktaydı. Saroyan bu mektubunda, Ermenistan adına Kars ve Ardahan'ın Ruslara iadesini istemiştir.

Amerika'da kurulmuş olan Terakkiperver Ermeni Milli Konseyi, Ermeni Meselesi'nin konferans gündemine alınması için üç büyük lidere telgrafla müracaatta bulunmuştur. Teklif edilen usul üzerinde, gayri resmi telgrafların bir tesiri olabileceği sanılmamaktadır. Bu konu ile ilgili haber basında şu şekilde yer almıştır:

“Sovyetler Birliği, Türkiye ile Rusya arasında yeni bir dostluk paktının akti müzakereleri esnasında; Kars, Ardahan ve Artvin arazisinin, Ermenistan'a geriye iadesini istemişlerdir. Türk Rus meselesinin Potsdam'da görüşüleceği çok söylenmiştir.

“Amerika Birleşik Devletleri Ermeni Milli Konseyi”nin telgrafı, muhakkak olarak Sovyetler Birliği'nin, Türk Sovyet meselesinin gündemde yer almasını görmekten memnun kalacağı fikrini telkin etmektedir. Fakat Londra'daki kanaate göre, müzakereler üzerinde gayri resmi telgrafların muhtemel olarak tesir icra edeceğini sanmak safdillik olacaktır. Reuter Ajansı, Moskova Radyosu'na dayanarak şunları kaydetmiştir: “Kars, Ardahan ve Artvin'in Sovyetler Birliğine yeniden ilhakı için “Amerika Birleşik Devletleri, Ermeni Terakkiperver Milli Konseyi”nin Truman, Churchill ve Stalin'e gönderdiği Telgrafın, Amerikan basını tarafından yayınlanması hakkında tefsirlerde bulunarak demiştir ki:

‘Ermeni aslından Amerikalılar, tarihi memleketleri olan Sovyet Ermenistanı'nda yerleşmek isteyen Ermenilerin mukadderatını, hakkaniyete dayanır bir tarzda tayin edebilmek için Ermeni Milleti Meselesinin konferans gündemine alınmasını, ciddi suretle istemektedirler.’”⁹¹

Türk kamuoyunda şaşkınlığa ve tepkiyle karşılanan Ermenilerin bu istekleri fazla sürmeden Rus basınında da yankı buldu ve manasız tahriklerle desteklendi. Rus basını bu gibi haber ve yorumlarını sürdürdükçe Türk basınında da bu haberler hem aktarılıyor hem de cevap buluyordu.

Moskova Radyosu'nun Tass Ajansına dayanarak verdiği başka bir haberde:

”Birleşik Amerikalı Ermeniler ve orada kurulmuş olan Ermeni Milli Konseyi Londra'da toplanan beşler konseyine bir mesaj göndermişler ve Kars ile Ardahan'ın Sovyet Ermenistanı'na ilhakını istemişlerdir. Bu mesajda son yüz yıl içerisinde Ermenilerin Türklerden çektikleri ıstıraplar geniş olarak anlatılmakta ve: ‘Ermeniler için adaletin tecellisi zamanı çoktan gelmiştir’ denilmektedir. Ayrıca bütün dünyaya yayılmış olan Beş Milyon Ermeni'nin de Amerika'daki Ermenilerin isteklerine iştirak ettikleri ve bunların da Türkiye'deki iki vilayetin Sovyet Ermenistanı'na ilhakını

⁹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Temmuz 1945 Pazar, sayı: 7517, s: 1.

⁹¹ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Temmuz 1945 Pazartesi, sayı: 7518, s: 1.

istedikleri ilave edilmektedir. Bundan başka, Türklerin İkinci Dünya Savaşı'nda gösterdikleri tarafsızlık politikası şiddete tenkit edilmekte ve Türkiye'nin Nazilere yardım etmesine karşılık, Ermenilerin bütün harp devamınca Birleşmiş Milletlere yardım ettikleri de anlatılmaktadır.

Sovyet Ermenistanı'nın ancak 11.000 kilometre tutarında olduğu buraya 40 binden fazla Ermeni iskan edilebileceği belirtilmekte ve Türkiye'den kaçan bir buçuk milyon Ermeni muhacirine barınacak bir yer bulmak icap ettiğinden bahsedilmekte ve Londra'daki Dışişleri Bakanlarından Ermeni davasına müzaheret etmeleri talep olunmaktadır. Geçenlerde Amerika'da Reyriyan'de yapılan bir mitinge binden fazla Amerika Ermenisi iştirak etmiştir. Mitingde kabul edilen bir karar gereğince, Londra'daki konseye bir mesaj gönderilmiş ve bütün Ermenilerin Türk boyunduruğundan kurtarılmalrı istenmiş ve Kars'la, Ardahan'ın Sovyet Ermenistanı'na ilhakı talep edilmiştir.

Reyriyan'da Ermeni kilisesi mümessili, Kalfayan da Türkiye'deki Ermeni arazisinin Sovyetlere ilhakını ve Türkiye'den kovulmuş 1,5 Milyon Ermeni'ye yurt teminini istemiştir.”⁹²

Bu istekler ve haberler Türkiye'de nefret ve tepki ile karşılanmıştır. Bu konuda Türk kamuoyunda pek çok yazı ve görüş ortaya konmuştur. Bunlardan Abidin Daver, Cumhuriyet Gazetesindeki baş makalesinde “Ermeni İstekleri Diye Ortaya Atılan Manasız Tahrirler” başlığıyla 22 Eylül 1945 günü şunları söylemektedir:

“Dünkü Cumhuriyette Moskova'dan verilen bir Tass Ajansı haberinde Amerika'daki Ermenilerin isteklerinden bahsediliyordu. Tass Ajansının Amerikan Ajanslarından daha evvel öğrenmek yolunu bulduğu bu habere göre, Amerika'daki Milli Ermeni Birliği, Londra'daki Beşler Konseyi'ne bir mesaj göndermiş. Kars ve Ardahan vilayetlerinin Sovyet Ermenistanı'na ilhakını istemiştir. İş bu kadarla da kalmamış, mesajda: ‘Son yüzyıl içinde, Ermenilerin Türklerden çektikleri ıstıraplar mufassalan anlatılmış ve Ermeniler için, adaletin tecellisi zamanı çoktan gelmiştir.’ Denildikten sonra, ayrıca bütün dünyada yaşayan 5 milyon Ermeni'nin de Amerika'daki Ermenilerin isteklerine iştirak ettikleri ilave edilmiştir.

Kars ve Ardahan'ın Sovyet Ermenistanı'na yani Sovyetler Birliğine ilhakı yolundaki isteğin dünyada yaşayan bütün Ermenilere atıf ve izafesi de kafi gelmeyerek, Türklerin İkinci Dünya Harbinde gösterdikleri tarafsızlık politikası şiddetle tenkit edilmiş ve Türkiye'nin Nazilere yardım etmesine karşılık, Ermenilerin bütün harp müddetince Birleşmiş Milletlere yardım(?) ettikleri de ileri sürülmüş. Böylece Türkiye'nin Nazilere yardım ettiği gibi bir yalan ve iftira pek bayağı bir gammazlıkla ortaya atılmıştır. Bu pek sersemce iddiaya Beşler konseyinde, belki inanmadan inanır görünmek isteyen biri bulunabilirse de Türkiye'nin harp içinde takip ettiği siyasetle müttefik davasına ettiği büyük hizmetlerin kıymetinin gün geçtikçe daha iyi anlaşıldığı muhakkaktır. Ermeni istekleri denilen şeylerin hülasası şudur: Kars ve Ardahan Sovyet Ermenistanı'na ilhak edilmeli Türkiye'de yaşayan Ermeniler, Türk boyunduruğundan kurtarılmalı ve dünyada yaşayan bütün Ermeniler, bu büyük Ermenistan'da iskan edilmeli imiş.

⁹² Cumhuriyet Gazetesi, 21 Eylül 1945 Cuma, sayı: 7577, s: 1-3

Ömürleri, Politikacılık, Komitacılık ve büyük devletler hesabına tahrikatçılıkla geçen bazı Ermeniler, bir müddetten beri tekrar faaliyete geçmiş bulunuyorlardı. Ermenilerin bütün çektikleri hep bu komiteci ve politikacı güruhu yüzündendir. Tarih buna şahittir. Bir zamanlar Ermeniler, Türklerle kardeş gibi geçinip ve yaşayıp giderken, bu politikacılar ve komiteciler, sağdan soldan aldıkları paralarla tahrikat yapmışlar, işin iç yüzünü bilmeyen bir takım saf Ermenileri ayaklandırmışlar, bombalar attırmışlar, yaşadıkları vatan ve devlete karşı ihanetlere sevk etmişler, hatta kendilerine uymayan arkadaşlarını da öldürmekten çekinmemişlerdir.

Onlar bugün de aynı tahrikatı yapmaya başlıyorlar. Eskiden Çarlık Rusya'sı kendi emperyalist ihtiraslarını gerçekleştirmek için, bu politikacıları tahrik ve teşvik ederdi. Şimdi de bu adamlar, sırtlarını Sovyet Rusya'ya dayayarak, bütün dünya Ermenilerinin huzur ve rahatını kaçırmak istiyorlar. Biz 1942 sonbaharında Amerika'da temas ettiğimiz bütün Ermenilerden bu falsolu seslerin hiç birini işitmemiştik. Şimdi, Sovyet Rusya Kars ve Ardahan'ı isteyince, Amerika'daki bazı Ermeniler de aynı makamdan çılmaya ve Rus radyolarına tempo tutmaya başladılar. Dünkü haberin Tass Ajansı tarafından, Amerikan Ajanslarından evvel verilmiş olması dahi, Ermeni istekleri denilen şeyin nereden çıktığını ve kimin tarafından fitillendiğini göstermektedir. Ermeni meselesi denilen ve artık tarihe karıştığı sanılan meselede tarih tekerrür ettirilmek isteniliyor demektir.

Dünyadaki Ermeniler, Türkiye'den alınacak vilayetlerle de büyüyecek olan Sovyet Ermenistan'ına yerleştirilmeli imiş. Amerika'da, Fransa'da, Mısır'da ve başka memleketlerde oturan Ermenilerin değil, Türk boyunduruğu altında inledikleri iddia edilen vatandaşlarımız Ermenilerin dahi, Sovyet Ermenistanı'na gitmeye ve orada yaşamaya razı olacakları öyle ham bir hayaldir ki; buna Beşler Konseyindeki ağır başlı diplomatlar dahi güleceklerdir. Amerika'nın bilmem hangi kasabasında bir miting yapan 1000 Ermeni'den bir tanesi bile Amerika'yı bırakıp, Sovyet Ermenistanı'na gitmek istemeyecektir. Bizim Amerika'da görüştüğümüz Ermenilerin hepsi Türkiye'ye dönmek arzusunu izhar etmişler; Sovyet Ermenistanı'nın adını bile ağızlarına almamışlardır. Ermeni vatandaşlarımızın vatanlarını bırakıp oraya gitmek istemeyeceklerine katiyen eminiz. Türkiye'nin Sovyet Ermenistanı yanında her bakımdan cennet olduğunu bilmeyen kalmamıştır. Amerika'daki Gallup Enstitüsü buraya bir memur gönderip de bir anket yaptırarsa, dünya görür ki, Türkiye'deki Ermenilerden Sovyet Ermenistanı'na gitmek isteyecek tek kimse çıkmayacaktır.

Bu ipliği pazara çıkmış hayal propaganda ve tahrik usulleri ile hiçbir meselenin halledilemeyeceğini söylemek isteriz.”⁹³

Moskova'dan verilen Tass Ajansı kaynaklı diğer haberlerde, Amerika'daki Ermenilerin isteklerinden sık sık bahsediliyordu. Tass Ajansı diğer Ajanslardan daha evvel öğrenmek yolunu bulduğu bu haberlere göre: Amerika'daki Milli Ermeni Konseyi, Londra'daki Beşler Konseyine bir mesaj göndermiş. Kars ve Ardahan vilayetlerinin Sovyet Ermenistanı'na ilhakını istemiştir. İş bu kadarla da kalmamış, mesajda ‘Son yüzyıl içinde Ermenilerin Türklerden çektikleri ıstıraplar(!) ayrıntılı ve abartılı olarak anlatılmıştır. ‘Ermeniler için adaletin tecellisi zamanı çoktan gelmiştir’ denildikten sonra ayrıca bütün dünyada yaşayan 5 Milyon Ermeninin de Amerika'daki Ermenilerin isteklerine iştirak ettikleri belirtilmiştir.

⁹³ “Ermeni İstekleri Diye Ortaya Atılan Manasız Tahrikler”, Abidin Daver, Cumhuriyet Gazetesi, 22 Eylül 1945 Cumartesi, sayı: 7578, s: 1-3.

Kars ve Ardahan'ın Sovyet Ermenistanı'na yani Sovyetler Birliğine ilhakı yolundaki isteğin, dünyada yaşayan bütün Ermenilerin isteği olduğu belirtilmiştir. Yine Türklerin İkinci Dünya Harbi'nde gösterdikleri tarafsızlık politikası şiddetle tenkit edilmiş ve Türkiye'nin Nazilere yardım etmesine karşılık Ermenilerin bütün harp müddetince Birleşmiş Milletlere yardım (?) ettikleri ileri sürülmüştür. Oysa son yılına kadar tarafsız kalan Türkiye'nin daha çok müttefiklere yardımcı olduğu yine Amerikalı bir general tarafından Cumhuriyet sayfalarında açıklanmıştır. Böylece Türkiye'nin Nazilere yardım ettiği yalanı ve iftirası Sovyetler Birliği ve onun düşüncesine yakın olan Ermenilerce ortaya atıldığı anlaşılmıştır. Bu ön yargılı iddiaya, Beşler Konseyinde belki inanmadan inanır gibi görünmek isteyen bir üye varsa o da Sovyetler Birliği'dir. Türkiye'nin harp içinde takip ettiği siyasetle, müttefik davasına ettiği büyük hizmetlerin değeri, gün geçtikçe daha iyi anlaşılmış ve Sovyet Rusya haricindeki devletlerden böyle bir tepki o dönemde alınmamıştır.

Observer Gazetesinde çıkan bir haberde şöyle denmektedir:

“Suriye ve Amerika Ermenilerinin, Ermenistan adını vermeye devam ettikleri bir kısım Türk arazisinin Rusya'ya bağlanması için açtıkları mücadeleye Moskova Radyosu, birkaç günden beri faal bir surette müzaheret etmektedir. Ruslar kendi hesabına henüz bir şey söylememişlerdir. Bu durum da, Türklere karşı giriştikleri sınır harbinin bir tabiyesi olabilir. Her ne olursa olsun Boğazlar ve On İki Ada meseleleri ile Sovyet Ermenilerinin istekleri, orta şark durumunu karıştıran güçlülere yeni bir unsur ilave etmektedir.”⁹⁴

5 Aralık 1945 tarihli Türk gazetelerinde, Sovyetler Birliğinin; Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti ve diğer Ermenilerle ilgili önemli bir karar aldığı belirtilmektedir. Buna göre: Sovyetler Birliği Halk Komiserler Kurulu, aldığı bir kararla yabancı memleketlerde bulunan Ermenilerden arzu edenlerin Ermenistan'a dönmelerine müsaade etmiştir. Yüksek Sovyet Şurası da; dış ülkelerde yaşayan Ermenilerin Ermenistan Cumhuriyetine dönmelerine yardımda bulunmak için önemli kararlar almıştır. Ermenistan Cumhuriyetine dönecek Ermenilere bu yolda, her türlü yardımda bulunulacaktır. Gelen Ermenilere ev de verilecektir.⁹⁵

Bu haberlerin çıkmasından ve Türk Sovyet ilişkilerinin gergin bir safhada bulunmasından bir süre sonra Türkiye'de yaşayan bazı Ermeni vatandaşlar Sovyetler Birliğinin İstanbul'daki konsoloslughuna müracaat etmişlerdir. Konsolosluk binasının alt katında oluşturulan masada isimlerini kayıt ettiren Ermeni vatandaşlar Sovyet Rusya'nın beklediği bu çağrıya fazla ilgi göstermemişlerdir. Bununla birlikte basında yer aldığı gibi Ermenistan'a gidecek olan Ermeniler üç grupta ele alınmıştır.

“Bunlardan birincisini: kılıksız, kıyafetsiz, 60 yaşından yukarı ihtiyar kadınlar oluşturmaktadır ki, bunlar asıl vatanları saydıkları Ermenistan'da ölmek istemektedirler. İkinci grup, yine 60 yaşından yukarı olup artık hiçbir işe yaramayan fakir erkeklerden oluşmaktadır. Bunlar Rusya'da kendilerine birer ev verileceğini duyduklarından Sovyet Hükümeti tarafından bedava besleneceklerine inananlardır. Üçüncü grup, genç Ermeni çocuklarından oluşmaktadır. Bunların çoğu Türkiye'ye son senelerde gelip burada bir iş tutamayanlardır. Ekserisinin başında kasket bulunan bu Ermeni delikanlıları bir

⁹⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 1 Ekim 1945 Pazartesi, sayı: 7587, s: 1-3.

⁹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7649, s: 1-3.

maceraya atılmak hevesindedirler. Bunların ekserisi meteliksizdir. Aralık ayındaki bu müracaatlarda toplam sayı birkaç bini bulmamıştır. Bunun dışında Suriye, Lübnan ve Mısır'dan da bazı dönmek isteyen Ermenilerin de haberleri Türk kamuoyunda gündemde kalmıştır. Türkiye'deki ismini yazdırmış olan Ermeni vatandaşlarının bir Sovyet vapuru ile Rusya'ya götürüleceği belirtilmiştir.

Moskova Radyosu, Mısır'ın İskenderiye kentinde de kurulmuş olan 'Ermeni Milli Konseyi'nin isteklerini yayınlamıştır. Buna göre: "Türkiye'nin Sevr Antlaşması'na aykırı olarak Kars Muahedesi ile zorla zaptettiği Ermeni topraklarının Sovyet Ermenistanı'na terkinin istemektedir." ⁹⁶

Ermenistan'ın toprak talepleri meselesi Sovyetlerin daha önce Moskova Konferansı sırasında Gürcistan ile birlikte Türkiye'den toprak talebinde bulunması ile ikinci plana düşmüştür. Ancak daha sonra Sovyetlerin baskıları sonucu ve gündemi istedikleri gibi yönlendirme politikalarıyla yeniden ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu konunun Moskova Radyosu yayınlarıyla yeniden gündeme gelmesi de, şu şekilde gerçekleşmiştir.

Ermenistan Komünist Partisi Merkez komitesi sekreteri Grigori Arutinov, Ermenistan'ın başkenti Erivan'da, 6 Şubat 1946 tarihinde, "Ermeni halkının Türkiye tarafından zorla işgal edilen Ermeni topraklarının iadesini istediğini" söylemiştir. Konuşmasını şu şekilde devam ettiren Arutinov; "Bütün Ermeni milleti, şimdi Türkiye tarafından zorla işgal edilmiş olan toprakların Sovyet Ermenistanı'na iade edilmesi meselesini ortaya koymaktadır." demiştir. Bu konu Türk basınında şöyle yer almıştır:

"Ermenistan Komünist Partisi merkez komitesi sekreteri Grigori Arutinov, bugün Ermenistan'ın başkenti Erivan'da Ermeni halkının Türkiye tarafından, zorla işgal edilen Ermeni topraklarının iadesini istediğini söylemiştir. Bir seçim toplantısı esnasında söz almış olan Arutinov, 'Bütün Ermeni Milleti şimdi Türkiye tarafından zorla işgal edilmiş olan toprakların Sovyet Ermenistanı'na iade edilmesi meselesini ortaya atmaktadır.' Diğer taraftan Arutinov, vatanlarının dışında yaşayan Ermenilerin avdeti meselesini objektif bir suretle ortaya atmak zamanının gelmiş olduğunu söylemiştir. Sovyet Basını, Amerika Ermenileri tarafından bu toprak meselesine ait olarak Birleşmiş Milletlere bir dilekçe verildiğini bildiren bir telgrafi neşretmektedir.

Londra'daki Reuter Ajansının bir muhabiri; "Birleşmiş Milletler Kurulu koridorlarında söylendiğine göre, Ermeni Meselesi ile Polonya ordusu meselesi Güvenlik Konseyinin gündemine alınacaktır.

Ermeni ve Polonya ordusu meselelerinin tazeleneyeceği hakkındaki tahminler, Kars ve Ardahan illerinin Ermenistan'a ilhakı yolundaki, Sovyet Propagandasını tekrar başlatması ve İtalya'daki Polonya ordusunun beynelmilel güvenlik için hakiki bir tehlike teşkil ettiğine dair Pravda'nın son makalesidir. Ermenistan Meselesi hakkında en son Sovyet neşriyat ve demeçlerinden en manalıısı Ermenistan Komünist Partisi Genel Sekreterliğinin yaptığı demeçtir. Arutinov Türkiye'nin bu iki ili terk etmesini kati bir lisanla istemiştir." ⁹⁷

⁹⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7670, s: 1-3.

⁹⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Şubat 1946 Perşembe, sayı: 7713, s: 1-3.

Ermeni taleplerinin yeniden gündeme gelmesi sırasında “Ermeni Profesörü’nün yeni çılgınlıkları” manşetli haber de etkili olmuştur. Yine Moskova Radyosu kaynaklı bu habere göre:

“Moskova Radyosu’nun yayınladığı bir habere göre; bir Ermeni Profesörü Ermeni Milleti hakkında yazdığı tarihi eserini tamamlamıştır. Profesör, bu münasebetle akademide verdiği, ‘Türkiye ve Ermenistan’ adlı bir dersinde, Van Bitlis ve Erzurum bölgelerinin Ermenilere ait olduğunu, buraların Ermeniler tarafından meskun bulunduğunu tarihi vesikalarla ispat etmektedir. Profesör ayrıca, bütün Ermenilerin eski topraklarına dönmek arzusunda olduklarını söylemiş, bu isteklerinin tahakkukunu sağlayabilmek için bu toprakların Sovyetler Birliği topluluğuna dahil bulunan Ermenistan Cumhuriyeti’ne iadesi lüzumuna işaret etmiştir.

Bilgin ileri sürdüğü tezin kuvvetle ortaya atılmasında, bütün Ermenilerin müttefik bulunduklarını da sözlerine ilave etmiştir.”⁹⁸

Ermeni istekleri 1946 ortalarında azalma sürecine girerken bu sefer de Paris’teki komünist partisi konuyu yeniden gündeme getirmiştir. Paris’teki Komünist Partisi son zamanlarda Türkiye’yi ilgilendiren bazı kararlar vermiştir. Konu Türk basınında şöyle yer almış ve Türkiye Fransa’dan bu Ermeni teşebbüsü ile ilgili olarak 2 gün sonra açıklama istemiştir.

“Ermenilerin maruz kaldıkları zulümlere dair hissi ve ideolojik sebepler dermeyanile, Kars ve Ardahan’ın Ermeni Sovyet Cumhuriyeti’ne ilhakını sağlamak, Kilikya’ya muhtariyet verilmesini ve müstakil bir Kürdistan kurulmasını temine çalışmak, verilen kararlar meyanındadır.

Bu cümleden olarak ‘Türkiye Ermenistanı’nı müdafaa komitesi’ adı altında Paris’te kurulmuş olan teşekkül, yine Fransız Komünist Partisi’nin müzaheretiyile 2 Temmuz 1946 Salı günü bir lokantada toplanarak, Kars ve Ardahan’ın Rusya Ermenistanı’na ilhakı talebine dair Fransa Hariciyesine ve Dört Büyükler Dışişleri Bakanlarına bir arize vermeyi kararlaştırmıştır. Toplantıya komünist liderlerden Ohchin ‘Ordre’ Gazetesi başyazarı Brue, ‘Hümanite’ Gazetesi başyazarı olan ve eskiden beri Ermeni dostu geçinen ‘Ligue des droits de j’homme’ mensubininden eski bakan Justin Goddard ve vaktiyle Kilikya’da bir Ermeni kıtasına kumanda etmiş olan mahut emekli general Bremond --ki komite başkanlığına seçilmiştir.-- iştirak etmişlerdir.

Keza komünist partisinin müzaheretiyile, Taşnak ve Hınçak Cemiyetlerinin iştiraki ile Paris’te Salle Wagram’da büyük bir toplantı yapılmıştır. Bu tezahürler Marsilya, Lyon, Tulus ve Nis şehirlerinde tekrar edilecektir. Komünist partisinin kontrolü altındaki gazeteler Ermeni tezini müdafaayı deruhte etmişlerdir.

Ermeni zenginlerinden Matosyan ve Eknayan yukarıda adı geçen komitenin nüfuzlu üyelerindendir.”⁹⁹

Ermeni taleplerinin etkisiyle gerginleşen Sovyetler Birliğine gösterilen Türk tepkileri arasında, Türkiye’nin tavrını değerlendiren dış basında şunlar yer almaktadır:

⁹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Şubat 1946 Cumartesi, sayı: 7729, s: 1-3.

⁹⁹ “Fransız Komünistleri Bu Türk Topraklarını Ermenilere Peşkeş Çekiyorlar.”, Cumhuriyet Gazetesi, 6 Temmuz 1946 Cumartesi, sayı: 7862, s: 1-3.

“Türkiye kendine Güveniyor. Türkler teslim olmayacaklardır. Birkaç gün mukavemet edebilecek olsalar bile icabında dövüşeceklerdir.”, “Rusya bütün dünyaya hükmetmek istiyor, Bu devirde Deli Petro’nun ihtirasları gerçekleşemez.”, “Birleşmiş Milletlerden biri olan Türkiye’nin toprakları, hiçbir vakit pazarlık konusu olamaz, Rusya’nın yapmak istediği sinir harbi Ankara hükümetini, Türk ordusunu, asla zayıflatmamış ve Kars’la Ardahan’da İran Azerbaycanı’nda olduğu gibi, muhtariyetçi bir hareketin doğması bahis mevzu bulunmamıştır.” Amerikanın fikrine göre, “Rusya Türkiye ile Harp ederse kazanması muhtemel olan şeylerin daha fazlasını kaybedecektir.” Bu yorumlarda Türkiye’nin kendisini savunma konusunda, Sovyetler Birliği’nin gücü ne olursa olsun, kararlı bir yol izlediği belirtilmiştir.

İngiltere, Rusya’ya Türkiye’nin peyk devlet olmasını istemediğini, Türkiye’nin hür ve bağımsız yaşamasını ve Türk Rus muahedesinin yenilenmesini istediğini 21 Şubat 1946’da Sovyetler Birliğine bildirdi. Amerikan Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Connally da, Sovyetler Birliğine karşı: “Sovyet Rusya’nın kendi rejimini hudutlarının dışına yayamayacağını anlaması lazımdır.” diyerek tepki göstermiştir. Sovyet tehdidi altında bulunan Türkiye ve İran’a, 17 Mart 1946’da Amerika güvence verdiğini açıklamıştır. Buna göre ‘Amerika her hangi bir yabancı tecavüze karşı Türkiye ve İran’ın yanında azimli bir şekilde yer alacaktır.’ Amerika’nın aldığı bu karar Türkiye’ye resmen bildirilmiştir.

Türkiye, Ermenilerin ve Sovyet Ermenistanı’nın Sovyet Rusya’ya dayanan bu isteklerine karşı çeşitli düzeylerde tepki göstermiştir. Yukarıda Gürcü isteklerine dair gösterilen tepki, aynı zamanda Ermeni isteklerini de kapsamaktaydı. Gürcü İsteklerinden önce Ermeni isteklerine karşı da Türkiye’de büyük tepkiler gösterilmiştir. Türkiye’nin gösterdiği kendi tepkilerini de şöyle sıralayabiliriz.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Ermeni isteklerinin gündemde olduğu bir dönemde meclisi açış konuşmasında Sovyetler Birliği’ni kastederek şu tarihi sözü söylemiştir: “İkinci Dünya Harbindeki hareket hattımız, müttefik milletlerin vicdanında da zamanında zaruri görülmüş ve hakkımızdaki tenkitler, kara günler geçtikten sonra suni olarak meydana çıkarılmıştır... Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefle yaşayacak ve şerefle öleceğiz.”¹⁰⁰

Bu sözler mecliste büyük yankı bulmuş ve kopan alkışlar ile bravo sesleri o günlerde “Mecliste Ulvi Tezahürat”, “Türkiye Kars ile Ardahan için müzakereye girmeyecek, Boğazlarda üs vermeyecek” manşetleriyle Türk basınında geniş yer tutmuştur. Yine bu dönemde basında, doğu hudutlarımıza asker yığdığımız ve Sovyetler Birliğinin bundan dolayı Türkiye’yi protestoda bulunduğu haberleri yayınlanmışsa da bu haberler, Ankara’dan yayınlanan resmi bildiri ile yalanlanmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Sovyet tehdidine maruz kalmış olan Türk illerine bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Kars’ta şu tarihi sözleri sarf etmiştir: “Bütün milletin malı ve canı sınır boylarının her karış toprağı üzerine konmuştur. Türkiye’nin şerefli ve haklı durumu dünyanın hak ve adalet tanıyan milletlerince anlaşılmıştır.”¹⁰¹

Türkiye’nin Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın, ‘Türkiye’deki Ermeni ekalliyetleri’ hakkında Sovyet radyo neşriyatı karşısında Türk kamuoyunun tepkisine dair Londra’da gazetecilere verdiği bir demeçte Sovyetler Birliğine karşı şunları

¹⁰⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Kasım 1945 Cuma, sayı: 7619, s: 1-3.

¹⁰¹ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mayıs 1946 Pazar, sayı: 7821, s: 1-3.

söylemiştir: “Rusya’ya karşı hasmane siyaset takip etmemiş nadir memleketlerden biri olduğumuz düşünülürse, Sovyet Radyosu’nun yaptığı yayınlar (hücumlar) az çok garip gelir. Fiiliyatta bizden ne istendiğini anlamak da oldukça güçtür.”¹⁰²

Başkent Ankara’da Anadolu Ajansı muhabiri, Milletvekilleri ve muhtelif makamlarla görüştüktan sonra şu veciz cümle pek çok gazetenin manşetini oluşturmuştur: “Bir Karış Türk Toprağı İçin, Bütün Türkiye Ateşe Atılmaya Hazırdır”¹⁰³ Yine 23 Aralık 1945 günlü Cumhuriyet’in manşet haberinde “Ruslar bize karşı sinir harbi mi yapmak istiyor?, Uydurma tarih tezleri ile memleketimizi ele geçireceklerini sananlar aldandıklarını ilk adımda görecektir. Her hangi bir tecavüz karşısında şerefimizi ve varlığımızı korumak azmiyle son damla kanımıza kadar dövüşmeğe çoktan karar vermiş bulunuyoruz.” Denmekte ve Türk halkının muhtemel bir Rus saldırısına karşı kendisini koruyacağını açıkça ilan etmektedir.

Türkiye’nin çeşitli yerlerinde Gürcü ve Ermeni İstekleri dolayısıyla protesto mitingleri düzenlenmiştir. Bu sırada yayınlanmış olan Sovyetler Birliği’ni telin yayınlarından Trabzon’daki “Halk Gazetesi” Sovyetler Birliğinin küçük parçaları vasıtasıyla dile getirdiği toprak isteklerini “Gülünç bir İstek” başlığıyla şöyle dile getirmiştir:

‘Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz.’ Vecizesi büyük puntolarla yayınlandıktan sonra ‘Bu Vatan Türk’tür, Türk kalacak’ denilmiş ve şöyle devam edilmiştir;

“Bu isteklerin Türkiye’ye lisanen taarruz telakki edildiğini belirterek, küçük devletlerin haklarına saygısızlık ve yeni ve çetin bir mücadelenin başlangıcı olacaktır.

Sevr’i biz bu zilletlere katlanmak için yırtmadık, Doğu Anadolu’nun en ıssız köşesindeki bir köy evinden tutun da en mamur bir parçasındaki köşeye kadar içinde yaşayan her Türk vatandaşının kalbinde bu toprak uğrunda canını feda etmiş aziz bir ölünün ıstırabı saklıdır. Her evde, her barakada, hudutlarda can veren şehit bir babanın, nişanlının, kardeşin acıları nesillerden nesillere intikal ede gelmektedir. Biz ki vatanımızı kanımızla aldık, kanımızla koruduk, kanımızla yaşatacağız. Bizler ki vatanda köleler gibi hak sahibi değil, şerefli tarihimizin verdiği yetki ile oturuyoruz. Sevr’i yeni zilletlere katlanmak için değil, müstakil vatanımızda hür yaşamak için yırttık. Biz şerefli insanlar olarak doğduk. Şerefli insanlar olarak öleceğiz. Eğer dünyada Anadolu üzerinde hak iddia edecek bir millet varsa o da ancak ve yalnız Türk Milleti’dir. Hudutlarımızdan hiç kimseye bir karış toprak borcumuz olduğunu hatırlamıyoruz. Tarih bunu böyle yazıyor. Böyle yazacak. Anadolu Türk’tür. Türk kalacak.” Diye tepki gösterilmiştir.

Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, Türkiye Cumhuriyeti topraklarından bir kısmının Gürcistan, bir kısmının da Ermenistan adına Sovyetler Birliği tarafından istenilmesine zaman zaman gösterdiği tepkisini, bütün yerli ve yabancı gazetecilerinin önünde çok uzun, çok açık ve çok sert bir şekilde göstermiştir.

¹⁰² Cumhuriyet Gazetesi, 29 Kasım 1945 Perşembe, sayı: 7643, s: 1-3.

¹⁰³ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7670, s: 1-3.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu düzenlediği basın toplantısında Sovyet istekleri ile Gürcü ve Ermeni iddialarına karşı şunları söylemiştir:

“Kars ve Ardahan hakkındaki isteklerin mahiyeti;

1-Aylarca evvel malum bazı radyo ve gazetelerde ‘Kars ve Ardahan illeri yabancı memleketlere dağılmış olan Ermenilere yurt olarak verilmelidir.’ Şayiaları ve haberleri yayıldı:

a.Bütün dünya biliyor ki, bütün bu yerlerde bir tek Ermeni mevcut değildir. Memleketin başka yerlerine dağılmış olan ve çoğu İstanbul’da bulunan Ermeni vatandaşlarımıza karşı emniyetimiz vardır. Dışarıdaki tahriklere ve şüphe uyandırmak isteyen çalışmalara karşı Ermeni vatandaşlarımızla olan münasebetlerimizde en ufak bir gölge hasıl olmak ihtimali yoktur. Bütün vatandaşların dışarı oyunlara karşı birbirlerine ve Cumhuriyet kanunlarına olan güvenlerini hiç şüphelenmeden muhafaza edeceklerine eminim.

b.Osmanlı İmparatorluğu son Türk Rus Muharebesini kaybettikten sonra yapılan Ayestefanos Muahedesi’nde halkının büyük kısmı Türk ve Müslüman olduğundan dolayı Çarlık Rusya’sı açıktan açığa Kars ve Ardahan illerini istemeye cesaret edemedi. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun veremeyeceği miktarda harp tazminatı istedi. O zaman istenmiş olan bu tazminat 1 milyar 410 milyon ruble idi. Onun için Ayestefanos Muahedesi’nin 19. maddesine ‘Rusya İmparatoru, Devleti Aliye’nin müşkülâtı maliyesini göz önüne alarak ve padişahın arzusuna imtisal eyleyerek, yukarıdaki fıkrada münderiç meblağın büyük kısmının aşağıda yazılı toprakların terki suretiyle tesviyesine muvafakat eder.’ Hükmü konuldu. Bu hükmü harp tazminatı mukabilinde Rusya’ya bırakılmış olan toprakların büyük kısmını da Kars ve Ardahan illeri teşkil ediyordu.

Bu muahedeyi takiben yapılmış olan Berlin Muahedesi de aynı hükmü ihtiva etmektedir.

c.Birinci Dünya Harbinden felaketle çıkan Türkiye ve Rusya bu yerlerin talihini bir plebisitle (Halk oylaması) tayin etmeyi muvafık bulmuşlar ve yapılan plebisitle 87.048 oy sahibinden, 85.124’ü Türkiye lehine, 1924’ü Türkiye aleyhine oy vermiş, 1483’ü de oydan istinkaf eylemiş (Çekinmiş) ve böylece Kars ve Ardahan illeri Türkiye’ye verilmiş değil Türkiye’ye iade olunmuştur.

Bundan sonra mütareke geldi ve bir çok hadiseler oldu. Sovyetlerle akit olunan Kars Muahedesi’yle Şark hudutlarımız bugünkü şeklinde kesin çehresini almış ve etnik hakikatler bu suretle ve iki tarafın tam rızasıyla teyit olunmuştur.

d.Bazı gazete ve haberler, Ruslar zayıf olduğu bir sırada Türkler tarafından alındığını söylüyorlar. Bir kere almak ve alınmak diye bir şey yoktur. Halkın eski vatanlarına ve eski devletlerine kendi irade ve ihtiyarlarıyla avdet etmeleri keyfiyeti vardır. Bundan başka Rusya’nın zayıf sayıldığı o günlerde Türkiye yok denecek bir halde idi. Bu hakikat göz önünde dururken böyle bir iddia tamamıyla haksızdır.

Gürcü İsteklerine gelince;

2-İki hafta evvel iki Gürcü Profesörü Karadeniz kıyısındaki Türk illerinin yarısının vaktiyle sözde Gürcülere ait oldukları için Gürcistan'a ilhakını istedi. Bu istek Sovyet gazeteleri ve radyoları tarafından bütün dünyaya bol bol yayınlandı.

a.Vakıa bu illerde Gürcü Dilini de konuşan ve kendilerini Türk dinine, Türk vicdanına, Türk kültürüne ve Türk Diline sahip sayan insanlar vardır. Fakat bu insanlar, Çarların ve Çar ordularının önünden kaçıp, Anavatanına iltica eden Türklerdir.

b.Bu muhacirler Türkiye'nin her tarafına toplu olarak yerleştirildikleri için aralarında Gürcü Dilini de konuşmakta devam ediyorlar.

1935 tarihli devlet İstatistiklerine göre; bunların bütün Türkiye'deki sayıları: 57.325'tir. bu sayıdan bu iki profesöre göre, Gürcü oldukları için, Gürcistan'a iade edilmeleri istenen illerdeki Gürcülerin adedi: 1.746.329 yerli ve Türk nüfusa mukabil: 15.596'dır. Bu yekunda istenen illerdeki Gürcülerin miktarı şunlardır: Kars iline bağlı Ardahan ilçesinde 37, Erzurum'a bağlı Oltu, Tortum, İspir ilçelerinde 116, Gümüşhane'nin Bayburt ve Gümüşhane ilçelerinde sıfır, Şarki Lazistan dedikleri Çoruh ilimizde 15.325, Trabzon'da 3, Giresun'da 115'tir ki Toplam: 15.596'dır.

Bu Gürcülerden geri kalan 41.729 Gürcü'nün 23.863'ü Marmara ve Akdeniz kıyılarını teşkil eden Kocaeli, Bursa, Balıkesir illerimizdeki köylerde oturmaktadırlar. Geri kalan 17.866'sı da Türkiye'nin muhtelif yerlerine üçer beşer dağılmış bir haldedir. Görülüyor ki; Gürcistan'a ilhakı istenen illerdeki Gürcü denilen insanların toplamı: Rakamlarının manasız denecek derecede az olmasından başka, Türkiye'nin Akdeniz ve Marmara kıyısındaki üç ilinde bulunanların sayısından çok daha azdır.

11 yıl önceki resmi istatistiklere dayanan bu bilgilerin bu zavallı muhacirlerin Çar orduları önünden kaçarak Anavatana iltica etmiş ve Türkiye'nin her yerine yerleştirilmiş Türk muhacirleri olduğuna, ilim yaptıkları söylenen o profesörleri dahi ikna edeceğine ümit etmeyi severim.

c.Görülüyor ki, bu tarih profesörleri ne dünkü ne de bugünkü tarihi biliyorlar. Olsa olsa bu profesörler Hitler'in 'Hayat Sahası'nı tercüme etmeye çalışmışlardır. Yahut da bu tarih profesörleri okuttukları dersin icabı sanarak, masum kanların bir kere daha döküldüğünü görmek ve yazmak hastalığına tutulmuş olsalar gerektir."

Türk Gençliğine, Dünya basınına ve olaylar karşısında sükunetli olmaya dair;

3-Bu profesörlerin yazdıklarına karşı, bütün dünya gazete ve radyolarında görülen geniş ve sert itirazları ve Türk Milletine gösterilen emniyet ve muhabbet tezahürlerini, şaşmayan ve şaşmayacak olan dürüst politikamızın bir mükafatı addediyor ve bunun için genel olarak dünya radyo ve gazetelerine ve özel olarak da başta İngiliz gazete ve radyoları bulunduğu halde, Amerika, Yunanistan, İsviçre, Hindistan, Arap memleketleri, Fransa gazete ve radyolarına Türk milletinin teşekkürlerini sunuyorum.

4-Bütün bunlara rağmen temenni ediyorum ki bu profesörlerin yazıları yalnız bu profesörlerin yazısı ve malı olarak kalsın.

5-İnsanlığa, medeniyete ve terakkiye hizmetten ve komşu memleketler için muhabbetten başka bir dileği ve arzusu olmayan Türkiye Cumhuriyeti, San Fransisko Prensiplerine inanıyor hak ve adalet fikirlerine inanıyor, kendi varlık ve birliğine de güveniyor.

6-Bugünkü şartlar içerisinde bilhassa siyasi ve bulanık suların durulmasına kadar, Türk gençlerine, yaşlı veya genç Türk gazetecilerine yaraşan ve millet menfaatine uygun olan durum, ağır başlı ve soğuk kanlı insanların durumudur.

Böyle bir durumu gençlerimizden ve renkleri ne olursa olsun gazetelerimizden ısrarla istiyorum.”¹⁰⁴

Basın yayın umum müdürü Nedim Veysel İlkin, Londra’da verdiği bir demeçte Türkiye’deki Ermenilerle ilgili olarak şunları belirtmiştir. “Türkiye’deki Ermeniler iyi birer Türk vatandaşlarıdır. Bunlara Rusya’ya gitmeleri için hususi kolaylıklar gösterildiği halde hiçbir Ermeni bundan istifade etmek istememiştir.” diyerek, Türkiye Ermenilerinin ‘Rus’ olarak telakki edilmeyi asla istemediklerine dair kati delillere sahip bulunduğunu ifade etmiştir.

Abidin Daver’in dediği gibi, Ermeni istekleri denilen taleplerin özeti şudur: Kars ve Ardahan Sovyet Ermenistan’ına ilhak edilmeli Türkiye’de yaşayan Ermeniler, Türk boyunduruğundan kurtarılmalı ve Dünyada yaşayan bütün Ermeniler bu büyük Ermenistan’da iskan edilmelidir. Ancak bu istek ve amaçlar Türk kamuoyunda yukarıda belirttiğimiz gibi büyük tepkilerle karşılanmıştır. Bu tepkiler sonucunda; Hem Sovyetler Birliğine duyulan güven büyük ölçüde ortadan kalkmış, hem saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşmasının yeniden imzalanması ihtimali zayıflamış hem de Türkiye’de Ermenilere karşı duyulan nefret ve düşmanlık Ermenilerin istediği boyuta yükselmiştir. Başbakan Saraçoğlu’nun sözlerine Sovyet basını cevap vermişse de, bu konuda en etkili ve kesin tepki Başbakan’ın yukarıdaki sözleriyle gerçekleşmiştir. Ermeni isteklerinin yerini, Boğazlarda Ruslara üsler verilmesi konusu almaya başlamış ve Sovyetler Birliği Türkiye’ye resmi notalar vermeye hazırlanmıştır.

3. Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye Verdiği Notalar ve Türkiye’yi Kuşatma Çabaları

İkinci Dünya Savaşı’nın son yılında Sovyetler Birliği tarafından feshedilen Türk Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması, iki ülke arasındaki ilişkileri eski bulunduğu dostane durumdan uzaklaştırdı. İkinci Dünya Savaşı’nın getirdiği koşullar nedeniyle oldukça güçlenmiş olan Sovyetler Birliği o döneme kadar gizli tuttuğu emellerini açığa vurmaya başlamış, diğer bazı komşu ülkelerini olduğu gibi Türkiye’yi de rahatsız ederek kuşatma çemberine almıştır. Çarlık Rusya’sı döneminde kaldığı düşünülen yayılma siyaseti daha geniş bir şekilde sürdürülmüş ve güneydeki sıcak denizlere doğru açılmak için önünde bir engel bulundurmamak istememiştir. Aynı devletin daha önce imzalamış olduğu karşılıklı antlaşma ve sözleşmeler, bu hedefin gerçekleşebilmesi için yok sayılmıştır. Bunun sonucu olarak; ihtiras, tehdit ve kendi

¹⁰⁴ “Başbakan Saraçoğlu’nun Mühim Demeci”, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Ocak 1946, sayı: 7682, s: 1-3.

rejimini komşu devletlere uygulatma düşüncesi Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra benimsediği ana hedef olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin benimsediği bu ana hedefin önünde ilk engel ve güneye doğru açılmasını engelleyen en önemli ülke jeopolitik konumundan dolayı Türkiye olmuştur. Rusya'nın güneye doğru açılan hayat yolları adeta Türkiye'nin elinde bulunuyordu. Türkiye, diğer balkan ve Rusya'ya komşu başka ülkeler gibi Sovyet tehditleri karşısında boyun eğmiş ve rejimini Sovyetlere bağlamış bir devlet olmamıştır. Türkiye tüm bunların aksine, güç dengesi ne olursa olsun bağımsızlığından taviz vermemiş ve Sovyetler Birliği ile gerekirse savaşa varan mücadeleyi göze almış bir devlettir. Kendi iç durumunda ekonomik ve sosyal yönden sıkıntıya girmesine karşı, küçük bir grubun dışında Türk halkı Sovyetler Birliğine karşı kesin tavrını koymuştur.

Rusya, savaşın bitmesiyle emellerini masa başında gerçekleştirme stratejisini benimsedi. Bu bağlamda sıcak denizlere ulaşmasında hem karadan hem de denizden engel olan Türkiye üzerinde bir baskı oluşturmaya başladı. Ancak Türkiye'ye doğrudan bir saldırıda bulunması ve baskı oluşturmaya dünya devletlerince yadırganabilirdi. Bu nedenle, Türkiye'ye komşu olan bazı devletleri Türkiye aleyhine kışkırtmak ve bu kışkırtmalar sonucunda o devletlere siyasi ve askeri destek vererek Türkiye'yi bir kuşatma çemberi altına almak istiyordu. Orta doğuda sıkı bir propaganda mücadelesine girişmiş olan Sovyetler Birliği önce Lübnan'da kurdurduğu komünist partisini diğer Arap ülkelerinde de kurdurmak istiyor ve onlara bağımsızlık yolunda destek vereceğini bildirerek kendisini, orta doğuda Türkiye'yi çevreleyen ülkelerde bir denge unsuru olarak öne çıkarıyordu. Bir yandan Arap ülkelerinde etkinliğini arttırarak konumunu bu bölgede güçlendirirken bir yandan da Türkiye'nin hemen yanında bulunan On iki Adanın kendisine bırakılmasını resmen istemiştir.¹⁰⁵ Ancak, Türkiye'yi çevreleyen bu adaların Rusya'ya verilmesine Amerika ile İngiltere karşı çıkmışlar ve Adaların Yunanistan'a bırakılması konusunda görüş belirtmişlerdir.

Türkiye'nin doğusunda da, Sovyet orduları işgal ettikleri İran'dan bir türlü çekilmek istemiyorlardı. Diğer müttefik ülkeler 1946'da İran'dan tamamen çekildikleri halde en yakınında bulunmasına rağmen Rusya İran'dan çıkmamış ve bu durum müttefikler arasındaki en önemli sorun haline gelmişti. Bu olay Sovyetler Birliği'nin gerçek amacını Türkiye'ye de göstermekteydi. Yukarıdaki bölümlerde açıkladığımız gibi Türkiye bu tehdide karşı daima hazır durumda bulunuyordu. İran'dan çıkmak istemeyen Ruslara karşı ABD ve İngiltere birlikte hareket edince Ruslar geri adım atmak zorunda kalmışlar ve İran'ı boşaltmışlardır. Ancak, İran Azerbaycanı, Kuzey Irak ve Suriye'yi karıştırmak suretiyle bölgedeki etnik gruplar arasında bir kargaşa oluşturmaya çalışmışlardır. Türkiye'nin doğusunda da böyle bir karışıklık hedefleyen Ruslara karşı Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Londra'da "Türkiye'nin doğusunda, İran Azerbaycanı'nda olduğu gibi muhtariyetçi bir idare mevzu bahis değildir" diyerek tepkisini ortaya koymuştur.

Sovyetler Birliği Bu dönemde özellikle Bulgaristan üzerinden Ege Denizi'ne açılmak için siyasi girişimlerinin yanında tatbikatlar yaparak askeri hazırlıklar içinde bulunuyordu. Bulgaristan üzerinden Rusların Türkiye'ye doğru harekete geçtiklerine dair basında sık sık çıkan haberler genellikle ertesi günü resmi makamlarca yalanlanmaktaydı. Ancak bu tehdit sınırlarının dibinde, Ruslar Bulgaristan'da kaldığı

¹⁰⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Kasım 1945 Pazartesi, sayı: 7629, s: 1-3.

müddetçe Türkiye'yi rahatsız etmekteydi. Romanya ve Yugoslavya'nın da Bulgaristan gibi Sovyetler Birliği ile aynı çizgiyi sürdürmesi Türkiye'yi Rusya'ya karşı derin bir güven bunalımına sokmuştu. Türk kamuoyunda Sovyetler Birliği'nin barışçı politikalarını terk ettiği ve Çarlık Rusyası dönemi politikalarının aynen devam ettirildiği düşüncesi hakim olmuştu.

Sovyetler Birliği kışkırtma çabalarını komşu ülkelerle sınırlı tutmamış ve Türkiye'nin yönetim biçimini de eleştirmeyi sürdürmüştür. Türkiye'de yeni gelişmekte olan sendikalarda Sovyet propagandası yaptırmak, kendi ideolojisinde yayın yapan gazete ve dergileri desteklemek ve onları yüreklendirmek suretiyle Türkiye'ye ve Türk Hükümetine saldırılarda bulunmaya başladı.¹⁰⁶

Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu rejimi beğenmeyip eleştirenlere karşı 6 Eylül 1945 günü verdiği demeçte: "Birkaç haftadır 2 gazete; 'Hürriyet isteriz, Demokrasi isteriz. Bunları süratle vermezseniz yabancı devletler zorla size bunu verdireceklerdir.' tehdidini ileri sürdüler. Türk Devleti 20 yıldır demokrat devletler ailesi arasındadır." İfadelerini kullanmıştır. Bunun sonucu olarak Türkiye'de Sovyet Rusya'ya karşı tepkiler yoğunlaşmıştır. Konunun bu kesimi diğer bölümlerde açıklanmıştır.

Rus hükümeti arka planda sömürgesi olan küçük devletleri Türkiye'ye karşı kışkırtırken uluslar arası alanda da boş durmuyordu. Türkiye'nin girmiş olduğu yada girmeye çalıştığı barışçı teşkilatlara katılmak suretiyle bu mahfillerde şaşırtıcı demeçlerde bulunarak Türkiye'yi zor durumda bırakmaya uğraş veriyordu. Haftalık News The World gazetesinin 19 Aralık 1945 günkü makalesi bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir. Rusların Türkiye üzerinde yeni bir baskı oluşturmak amacını taşıdıkları Moskova Konferansı'nda;

"Mr. Bevin'in Moskova'da aydınlatılmasını isteyeceği meselelerden biri de Rusya'nın Türkiye'ye gösterdiği infialdir. Bu sinir harbinin ilk safhasında Rusya ne istemektedir?

Her şeyden evvel Molotov, Bevin ve Byrnes'e atom bombası hakkında ne düşündüklerini soracaktır. Bu suale verilecek olan cevapta, Rusya'nın İran, Türkiye ve önlere en kesif harp sisi kadar kalın bir perde çekilmiş bulunan diğer konulara dair suallere Sovyetlerin verecekleri cevaba bağlı bulunmaktadır.

Eğer Bevin, Molotov'u kozlarını açık oynamaya ikna edebilirse bunun bir muvaffakiyet teşkil edeceği şüphesizdir."¹⁰⁷ Yani Rusların gizli tehditler yolu ile değil ne yapmak istediklerini açıkça ifade etmelerini diğer büyük devletler istemişlerdir.

Beyrut Radyosunda ise: "Türk kamuoyu Moskova'da toplanacak olan 3 Dışişleri Bakanları toplantısının neticesini heyecanla beklemektedir. Türkiye hükümeti, kendisi ile istişare edilmeksizin, Moskova Konferansı'nda Türkiye hakkında alınacak herhangi bir kararı hiçbir suretle kabul etmeyecektir."¹⁰⁸ Şeklinde Rusya ve diğer devletlerin Türkiye'nin kendi kararı ve katkısı olmaksızın, kendisini ilgilendiren kararların alınmasını hiçbir zaman onaylamayacağını belirtmektedir.

¹⁰⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Eylül 1945 Cuma, sayı: 7569, s: 1-3.

¹⁰⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 19 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7663, s: 1-3; News The World Gazetesi.

¹⁰⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 19 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7663, s: 1-3.

Anadolu Ajansı'nın Moskova kaynaklı ve Moskova Konferansı sırasında, 21 Aralık 1945 günü yayınlanan bir haberde Reuter muhabirinin bildirdiğine göre; 'Üç büyük devlet Dışişleri Bakanları arasındaki konferansın ilgisi İran'dan Türkiye'ye teveccüh etmiş gibi görünmektedir.' denmektedir.

Mareşal Stalin Byrnes ve Bevin ile yaptığı görüşmelerden sonra, Sovyet Gazeteleri belli başlı Gürcü alimlerin bir mektubunu, en göze çarpacak bir şekilde neşretmişlerdir. Bu mektupta, Türkiye'nin Gürcistan'dan koparıp almış olduğu toprakların Gürcistan Sovyet Cumhuriyetine iadesi istenmektedir.

Mektupta Türkiye, Gürcü mimarisinin şaheserlerini tahrip etmiş olmak ve Gürcüleri kitle halinde iç vilayetlere sürmekle itham edilmektedir. Diğer taraftan mektup Türkiye'yi harp esnasında kendi isteğiyle Almanya'nın safına geçmek ve Sovyet topraklarına yeniden göz dikmekle de itham etmektedir.

Bu mektup Moskova'daki diplomasi çevrelerinde birçok yorumlara yol açmıştır. Üç dışişleri bakanı arasındaki görüşmelerden henüz hiçbir şey sızmamaktadır.”¹⁰⁹

Rus basını, Gürcü isteklerinden daha da ehemmiyetle Rus Hükümetinin Türkiye'den taleplerini belirtmişlerdir. Daily Expres gazetesi; "İsvestia ve sair Sovyet gazeteleri dün üç sütunlarını, "Komünist" isimli Gürcü gazetesinde 'Türkiye'den haklı isteklerimiz' başlığı altında çıkmış olan bir mektuba ayırmışlardır. Byrnes ve Bevin bu istekleri okuduktan sonradır ki Dışişleri bakanları konferansının beşinci toplantısına geçmişlerdir.

Mareşal Stalin bugünlerde 66. doğum yıldönümünü rahatça geçirirken, üç dışişleri bakanı üç büyük devletin bilhassa orta ve uzak şarkta karşılaştıkları meseleler hakkında görüşmelerine devam etmişlerdir. Türkiye'den Sovyetler Birliği için 11 bin mil karelik toprak temin etmek maksadıyla 22 Aralık günü Moskova Konferansında uzun müzakereler cereyan etmiştir.”¹¹⁰

Aynı şekilde tanınmış yorumcu Ewer, işçi partisinin gazetesi olan Daily Herald da, Sovyetlerin tutumuna yorumlarda bulunmuştu bu yorumlarda;

"Moskova Konferansı devam ederken, beklenmedik bir anda Sovyet Basını – Henüz Sovyet Hükümeti değil - Türkiye aleyhinde yeni istekler ortaya atıyor. Gürcü isteklerinin esası tarihidir. Mektubu yazarlar bu toprakların asırlarca evvel Gürcistan'a ait bulunduklarını ispat etmek için tarihçileri zikrediyorlar. Bunda şüphe yok, bu topraklar on birinci asırda Türkler tarafından işgal ve ilhak edilinceye kadar eski Gürcistan Krallığına dahil bulunuyordu. Bu krallık nihayet 1810 senesinde Çar tarafından ilhak edildi. İki tarihçinin böyle bir istek ileri sürmeleri ehemmiyetli değildir. Ancak ehemmiyetli olan şey iki resmi Moskova gazetesinin bu işe dört sütun ayırmalarıdır.”¹¹¹ denmektedir.

Türk hükümeti, Rusya'nın Türkiye'den 20.000 kilometre kareyi bulan bu arazi isteklerini bir süre sonra kesin olarak reddetmiştir. Toprak konularının yanında öne

¹⁰⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Aralık 1945 Cumartesi, sayı: 7666, s: 1-3.

¹¹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Aralık 1945 Cumartesi, sayı: 7666, s: 1-3; Daily Expres.

¹¹¹ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Aralık 1945 Cumartesi, sayı: 7666, s: 1-3; Daily Herald.

çıkmaaya başlayan Boğazlar Meselesi 1946 yılının siyasi gelişmelerine damgasını vurmuştur. Savaş sona ererken Sovyetler Birliği kendi güvenliğini gerekçe göstererek kendi topraklarından uzakta olan yerlerde kendisine üsler verilmesini barış konferanslarında gündeme getirmekteydi. Bunun için, savaşı kaybeden devletlerin elinden alınması gereken sömürge topraklarının müttefikler arasında paylaşılmasını savunuyordu. Barış görüşmelerinde Akdeniz’de İtalya’nın elinden alınan Trablusgarp ve On İki Ada ile Tanca Boğazı, Adriyatik’te Trieste Limanı, Afrika’da Eritre ve Süveyş Kanalı’nda söz sahibi olabilmek için Sovyet diplomasisi büyük uğraş vermiştir.¹¹² Bütün bu önemli konuma sahip olan yerlere göz dikmiş olan Sovyet Rusya’nın, Akdeniz’e giriş çıkışını adeta kontrol altında tutan boğazlara sahip olmak veya en azından Türk Boğazlarında üsler elde etmek istememesi düşünülemezdi.

Bunların dışında Türkiye’yi daha çok ilgilendiren zaman zaman Türk basınında da yer alan; İskenderun Körfezi, Girit, On iki Ada ve Marmaris Limanı’nı Sovyet donanmasının Akdeniz’de konaklayacağı birer üs haline getirilmesi teklifi ile Boğazlardan üs istenmesi, Türk basınında büyük tepkilerle karşılanmıştır. Bu teklifler diğer büyük devletlerce de kabul görmemiştir. Ancak bütün engelleme çabalarına rağmen, Sovyetler Birliği Akdeniz’e doğru genişlemekten vazgeçmemiştir.

Boğazlarda Sovyetlere üsler verilmemesini belirten ilk haberler basında şu şekilde yer alıyordu:

“Türkiye’nin Türk topraklarında yabancı üsler kurulabilmesi imkanlarını nazarı itibara alması ihtimali yoktur. Boğazlara müteallik ihtilaf herhalde Ankara’da değil daha ziyade büyük devletlerin üçlü konferanslarında ele alınacaktır. Rusya’nın esas hedefi, boğazların kontrolünü elde etmektir.”¹¹³ Rusya, bütün dünyaya hükmetmek istiyor. Bu devirde Deli Petro’nun ihtirasları gerçekleşemez şeklinde yukarıda verilen manşet haberlerde dikkati çekmektedir. Yabancı basında da boğazlardan üs verilmesi konusu ele alınmıştır. Bunlar arasında Birmingham Post: “Türkiye, şimdiye kadar kıskançlıkla muhafaza ettiği milli egemenliğine halel gelmemesi için elinden geleni yapacak ve boğazlar meselesinin diplomatik mahfillerde görüşülmesini sağlamaya çalışacaktır. Zira Montreux Antlaşması bir çok devletler tarafından garanti edilmiştir. Türk Rus görüşmeleri sonunda bir buhran çıkacak olursa, büyük devletlerin hepsinin buna karışacağı aşikardır.”¹¹⁴ Yine, “Rusya ne istiyor?” başlığı ile Daily Telegraph gazetesi şunları belirtmektedir: “Sovyetler Birliği, hudutları üzerindeki bütün devletlerin kendisine dost olmasını ve ilk müdafaa hattını teşkil etmesini talep ediyorlar.”¹¹⁵ Türk ve yabancı basınında 1945 yılı içerisinde buna benzer haber ve tepkileri gözlemlemek mümkündür. 1946 yılı başları ve ortalarında da benzer tepki ifadeleri ve görüşler basında yer almıştır. Bunlardan: “Rusya Doğu Akdeniz’de Niçin Liman İstiyor” başmakalesinde Abidin Daver, Rusya’nın doğu Akdeniz’de Libya, Yunanistan, On İki Ada, İtalya vb. yerlerden birinde ticaret üssü adı altındaki askeri üs isteğini eleştirdikten sonra konuyu Türk boğazlarına getirerek diyor ki:

“Eğer Sovyet Rusya bu ticaret limanını On İki Adada değil de Libya’da istiyorsa vaziyet yine aynıdır. Çünkü Rusya’nın Libya sahilleri ve Libya’nın hinterlandını teşkil

¹¹² Cumhuriyet Gazetesi, 3 Şubat 1946 Pazar, sayı: 7709, s: 1-3.

¹¹³ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Temmuz 1945 Pazartesi, sayı: 7497, s: 1-3.

¹¹⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Temmuz 1945 Pazartesi, sayı: 7525, s: 1.

¹¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Eylül 1945 Pazar, sayı: 7559, s: 1-3.

eden çöl ile iktisadi münasebetleri yok denecek kadar azdır. Buraya gönderilecek Rus mallarını Bingazi ve Trablusgarp limanlarına çıkarmak kafidir. Doğu Akdeniz'in Libya karşısındaki Avrupa kıyılarına yani Yunanistan'a İtalya'ya ve hatta Arnavutluk'la Yugoslavya'ya gönderilecek Rus mallarını da evvela Libya'ya çıkarmak sonra oradan Yunan, İtalyan, Arnavut ve Yugoslav limanlarına aktarma etmekte tamamıyla lüzumsuz bir külfet ve masraf olur. Bu da ticaret ve iktisat prensiplerine asla sığmaz. Doğu Akdeniz'in Avrupa, Afrika ve Asya (Yani Anadolu, Suriye ve Filistin) limanlarından herhangi birisine gönderilecek Rus malları, bugünkü süratli ve büyük gemilerle doğrudan doğruya bu limanlara götürülüp çıkarılır. Bunu ticaret ve iktisat prensipleri, istisnasız her devletin ticaret filolarına emreder.

Hülasa, Sovyet Rusya'nın Doğu Akdeniz'de hiçbir hususi ticaret limanına ihtiyacı yoktur. Bütün ticaret limanları her devletin gemilerine olduğu gibi Rus gemilerine de açıktır.

Bu Sovyet talebi üstü kapalı – fakat pek şeffaf bir örtü ile kapalı - bir askeri üs isteğinden başka bir şey değildir. Molotov yoldaş Rusya'nın asırlardan beri takip etmekte olduğu Akdeniz'e inmek arzusunu kamufle edilmiş, yani peçelenmiş bir şekilde tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyor. Akdeniz devletlerinden hiç birinin ve Akdeniz'in büyük stratejik ve siyasi ehemmiyetini pek iyi kavramış olan Birleşik Amerika'nın bu Rus isteğini kabul edecekleri kabul olunamaz.

Türkiye'nin orta doğuda takip ettiği siyasete gelince, bizde müttefikimiz İngiltere ve dostumuz Amerika gibi dünyanın bu bölgesinde barışın hakim olmasından başka bir şey istemiyoruz. Siyasetimizin hedefi, orta doğu milletlerinin her türlü tazyik ve tehditten uzak ve tam istiklallerine sahip olarak sükun ve huzur içinde birbirleriyle dost yaşamalarıdır. Bunu biz kendimiz için olduğu gibi bütün komşularımız için de isteriz.

Boğazlardaki siyasetimiz açık ve sarihtir. Boğazlar münhasıran ve yalnız Türk idaresi altında kalmakta ve milletler arası bir anlaşmanın hükümlerine uygun olarak herkese açık bulunmakta devam edecektir. Boğazlarda kimseye üs veremeyiz. Çünkü böyle bir şey Türkiye'nin hükümlerine haklarına ve istiklaline uymadığı gibi yakın ve orta doğunun, Akdeniz'in barışı için de büyük bir tehlike teşkil eder. Boğazlardaki siyasetimizi anlayan ve kabul eden her devletle dostuz ve dostluğumuzun şanına ve icaplarına uygun mertçe ve dürüst bir siyaset takibinden şaşmamak azmindeyiz.”¹¹⁶

Türkiye'de Sovyetler Birliğine karşı Türk Boğazları'ndan üsler verilmeyeceği fikrinin ilk kez gündeme gelmesi, 1945 ortalarında ortaya konmuş ve diğer toprak meseleleri ile birlikte Türk Sovyet ilişkilerinin ana konularından birini oluşturmuştur. Potsdam Konferansı sırasında bu konu görüşülmüş ve Sovyetler Birliği'nin isteği üzerine her üç devlet, Türk boğazları ile ilgili görüşlerini Türkiye'ye ayrı ayrı iletmeye karar vermişlerdir. Amerika ve İngiltere görüşlerini, 1945 Kasımı'nda Türkiye'ye birer nota ile bildirmişlerdir. Bu notalarda, Boğazlardaki hakimiyet ile kontrolün Türkiye'de kalması konusunda fikir birliği içinde olmuşlardır. Sovyetler Birliği ise, bu konuda oldukça geç davranmış ve uzunca bir sınır harbinin ardından, 7 Ağustos 1946 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nde büyük ve derin izler bırakacak olan notayı Dışişleri

¹¹⁶ “Rusya Doğu Akdeniz’de Niçin Liman İstiyor?”, Abidin Daver, Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mayıs 1946 Çarşamba, sayı: 7810, s: 1-3.

Bakanlığına vermişlerdir. Sovyetler Birliği'nin dostluk ve tarafsızlık antlaşmasının uzatılma ön koşulları arasında zikrettiği boğazlardan Ruslara üsler verilmesi konusunu, Ruslar ancak bir yıl sonraki Sovyet notalarında resmi bir şekilde dile getirmişlerdir.

Sovyetler Birliği Boğazlar hakkındaki görüşlerini Türk Hükümetine 7 Ağustos 1946'da verdikleri bir nota ile açıkladılar. Bu nota, Türk basınında hemen yayınlanmamıştır. 12 Ağustosta Türk kamuoyunun öğrendiği bu notanın tam metninin yayınlanması ise 14 Ağustos 1946 tarihidir. Notada Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında Boğazlardaki yetkilerini kötüye kullandığı ve Mihver Devletlerinin savaş gemilerine geçiş verdiği belirtildikten sonra, yeni Boğazlar rejiminin alması gereken şeklin esasları belirtiliyordu. İlk Sovyet notasının metni şöyledir:

“Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Hükümeti'ne aşağıdaki hususları bildirmekle şeref kazanır:

Geçen harp esnasında vuku bulan hadiseler boğazlara müteallik olarak, 1936'da Montreux'ta imzalanan Montreux Antlaşması'nın tesis ettiği Karadeniz Boğazları rejiminin Karadeniz devletlerinin güvenlik menfaatlerine tekabül ve boğazların Karadeniz devletleri aleyhine kullanılmasına mani olabilecek şartları temin etmediğini açıkça ispat eylemiştir.

Mihver Devletleri'nin bu harp esnasında harp ve muavin gemilerini boğazlardan Karadeniz'e ve aksi istikamette geçirdiklerine dair birçok misal zikretmek mümkündür ki, bu haller zamanında Sovyet Hükümeti'nin Türkiye Hükümeti nezdinde teşebbüs ve protestolarda bulunmasını mucip olmuştur.

9 Temmuz 1941 tarihinde Alman Komutanlığı, Boğazlardan Karadeniz'e “Seefalke” adlı Alman sahil muhafaza gemisini geçirmiş ve boğazlara dair Montreux Antlaşması'nın ağır bir şekilde ihlali demek olan bu keyfiyet Sovyet Hükümeti'nin Türk Hükümeti nezdinde teşebbüste bulunmasını mucip olmuştur.

Ağustos 1941 ayında Türk makamları “Tarvisto” adlı İtalyan muavin harp gemisine boğazlardan Karadeniz'e geçmek müsaadesini vermişlerdi ki, bu da Sovyet Hükümeti'nin mezkur muavin gemisinin Karadeniz'e geçmesi keyfiyetinin boğazlara müteallik anlaşmanın ihlali demek olacağı hususunda Türk Hükümeti'nin nazarı dikkatini celbeden bir teşebbüs yapmasına sebep olmuştur.

Ekim 1942 tarihinde Sovyet Hükümeti, Almanya'nın ceman yekün 140.000 tona balığ olan muavin harp gemilerini ticaret gemisi şeklinde boğazlardan Karadeniz'e geçirtmek niyetinde olduğuna dair Türk Hükümeti'nin tekrar nazarı dikkatini celp etmişti. Bu gemiler Mihver Devletleri'nin silahlı kuvvetlerinin bu harp malzemesinin Karadeniz'e nakline tahsis olunmuştu. Teşebbüsünde Sovyet Hükümeti, yukarıda mezkur gemilerin boğazlardan Karadeniz'e müruruna müsaade keyfiyetinin, bu gemiler Alman Hükümeti emrine verilmiş bulunduğundan ve esasında muavin harp gemileri demek olduğundan, boğazlar rejimi hakkında Montreux'ta imzalanan anlaşmanın sarih bir surette ihlalini tazammun edeceğini tebarüz ettirmiştir.

Haziran 1944 ayında Sovyet Hükümeti, Karadeniz'de askeri harekate iştirak etmiş bulunan “Ems” tipi (8 tane) ve “Kriegstrasport” tipi (5 tane) muhtelif Alman harp

ve harp muavin gemisinin mayıs ayı sonlarında ve haziran ayı başlarında Karadeniz'den Ege Denizi'ne Boğazlardan geçmeleri hadiselerini protesto etmiştir.

Yukarıdaki hadiselerden Almanya ve müttefiklerine karşı yapılan son harp esnasında boğazlara müteallik anlaşmanın düşman devletlerin boğazları, Sovyetler Birliği ve diğer müttefik devletler aleyhinde harp gayeleri için kullanmalarına mani olmadığı anlaşılmaktadır ki, böyle bir vaziyetten dolayı Türk Hükümeti gayri mesul bulunamaz.

Bu sebepleriyledir ki, Temmuz ve Ağustos 1945 aylarında Berlin'de yapılan 3 devlet, Büyük Britanya, Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği Konferansı'nda Sovyet Hükümeti, Montreux Antlaşması'nın tesis ettiği boğazlar rejiminin bugünkü şartlara uymadığı ve yeni bir boğazlar rejimi tesisi icap eylediği meselesinin münakaşasını teklif etmiştir. Berlin'deki 3 devlet konferansının aşağıdaki kararı aldığı malumdur:

a.Üç hükümet boğazlara müteallik olarak Montreux'ta imzalanan antlaşmanın bugünkü şartlara tekabül etmemesi hasebiyle tadil edilmesi lazım geldiğini kabul eylemiştir.

b.Üç hükümet müteakip merhalede, bu meselenin üç devletin her biri ile Türk hükümeti arasında doğrudan doğruya görüşmelere konu teşkil etmesini kararlaştırmıştır.

Bu hususta Britanya Hükümeti tarafından 21 Ekim 1945 tarihinde Türk Hükümetine verilen notanın muhtevası da Sovyet Hükümetince malumdur.

Sovyet Hükümeti de kendi namına boğazlar için aşağıdaki esaslara müstenit yeni bir rejim tesisini teklif etmektedir:

1-Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.

2-Boğazlar Karadeniz devletlerinin harp gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.

3-Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin boğazlardan geçmesi, hususi surette derpiş edilen haller müstesna memnu'dur.

4-Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan boğazlara müteallik rejimin tesisi Türkiye'nin ve Karadeniz'de sahili bulunan diğer devletlerin selahiyeti dahilinde olmalıdır.

5-Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestisini ve boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla alakadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği, işbu boğazların Karadeniz'de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalarıyla temin ederler.

Sovyet Hükümeti bu deklarasyondan Birleşik Amerika ve Büyük Britanya Hükümetlerini haberdar eder.”¹¹⁷

Böylece Sovyetler Birliği, Boğazların kontrolünü ellerine almak hususundaki isteklerini resmen açıklamış olmaktadır. Bunun için Birleşik Amerika 19 Ağustos 1946’da Sovyet Hükümetine verdiği bir nota ile, Türkiye’ye verilen notanın ilk üç maddesinin makul olduğunu; ancak, 4 ve 5’inci Sovyet isteklerine itiraz ederek kendisinin bunu kabul edemeyeceğini bildirdi.¹¹⁸ İngiltere de, 21 Ağustos 1946’da Sovyet Hükümetine verdiği notada 4 ve 5’inci isteklerini kabul etmedi ve “Boğazlardaki yegane kara kuvveti olması hasebiyle, Türkiye Boğazların kontrol ve savunmasının sorumlusu olarak kalmakta devam etmelidir.” dedi. Amerika ve İngiltere Türkiye’den önce Sovyetler Birliği’ne notalar vererek onun güneye yani Akdeniz’e doğru açılmasına ilk engeli oluşturdular.

Türkiye’de aynı günlerde bir Hükümet ve Başbakan değişikliği yaşanmış ve Şükrü Saraçoğlu’nun yerine Recep Peker Başbakan olmuştur. Başbakan Recep Peker, bir Amerikalı gazeteciye Türk Sovyet gerginliği ile ilgili şunları söylemiştir. “Türk Rus meselesinde eski hükümetin yolunda yürüyeceğiz. Çünkü bu bir parti politikası değil, Milli bir politikadır.”¹¹⁹ Diğer iki büyük devletin tepkisinden sonra, Sovyetler Birliği’nin bu notasına Türk Hükümeti de, 22 Ağustos 1946 günü cevabi nota ile karşılık verdi. Verilen cevabi notada Rus iddiaları bir bir ele alınarak cevaplandırılmış ve çürütülmüştür. Türkiye bu notanın birer suretini İngiltere ve Amerika’ya da tevdi etmiştir. Cevabi Türk notalarına aşağıda ayrıca değineceğiz. Karşılıklı bu notalardan sonra Sovyet Hükümeti, isteklerinden vazgeçmediğini ortaya koymuş ve Türklerin bu cevabi notasına, fazla beklemeden 24 Eylül 1946’da bir nota ile karşılık vermiştir.¹²⁰ Bu cevapta birinci notadaki ithamlar tekrar ediliyordu. Ancak Rus Hükümeti’nin bu ikinci notasına Türk kesimin tepkisi çok gecikmeden eskisinden daha açık ve daha sert bir şekilde verilecektir.

22 Ağustos 1946’da Boğazlar hakkında Sovyet Hükümeti’ne verilen Türk cevabi notasına, Sovyet hükümetinin mukabil notası; 24 Eylül 1946 akşamı Türk Dışişleri Bakanlığına verilmiştir. Bu ikinci nota ilkinde göre oldukça uzun ve ayrıntılıdır.

Sovyet hükümetinin mukabil notasının ilk kısmının metni şöyledir;

“Sovyet Hükümetinin Karadeniz Boğazları rejimi hakkındaki 7 Ağustos tarihli notasına cevap teşkil eden Türk Hükümetinin 22 Ağustos tarihli notasını Sovyet Hükümeti dikkatle incelemiştir.

7 Ağustos tarihli notasında Sovyet hükümeti son harp esnasında, Sovyetler Birliği ile ve Sovyetler Birliğinin müttefikleri ile harp halinde bulunan devletler tarafından Boğazların defaatle kullanılması hadiselerine işaret eylemişti. Bu notada yalnız 1941, 1942 ve 1944 seneleri zarfında Sovyet hükümetinin Türk Hükümeti nezdinde hususi teşebbüs ve protestolarına nispet teşkil etmiş bulunan vak’alar mevzubahis idi ki, bu Almanya ve İtalya’nın harp gemilerini ve harp muavin gemilerini,

¹¹⁷ İlk Sovyet Notası’nın Metni. Cumhuriyet Gazetesi, 14 Ağustos 1946 Çarşamba, sayı: 7901, s: 1-4.

¹¹⁸ Amerikan notasının Türkçe metni: Ayın Tarihi, Ağustos 1946, No: 153, ss: 74-75.

¹¹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ağustos 1946 Cuma, sayı: 7903, s: 1-3.

¹²⁰ Sovyetlerin İkinci Notasının Metni: Ayın Tarihi, Eylül 1946, No: 154, ss: 46-51, Cumhuriyet Gazetesi, 29 Eylül 1946 Pazar, sayı: 7945, s: 1-4.

Karadeniz'e ve aksi istikamette geçirmek için Boğazlardan istifade ettikleri bütün vakaları muhtevi değildir. 1942 ve 1943'te Alman seri çıkarma layterlerinin mükerrer defalar boğazlardan geçmelerini ve buna benzer vakaları zikretmek kafidir.”¹²¹

Notanın ilerleyen kesimlerinde; Türkiye'nin verdiği cevabi notaya benzer açıklamalarda bulunulmuş ve hatta madde madde Türk notasını çürütmeye yönelik örneklere de yer verilmiştir. Bunlar arasında; Boğazlardan geçtiği iddia edilen Mihver gemileri hakkında bilgiler verilmiş, Boğazların kontrolünün güçlüğü üzerinde durulmuş, Sovyetler Birliği'nin Karadeniz bölgesindeki güvenliği üzerinde durulmuş ve Sovyet Hükümeti'nin bazı konularda memnuniyeti dile getirilmiştir. Bununla birlikte Sovyet dileklerinin kabul edilmemesine bir anlam verilemeyerek yeni düzenlenecek Boğazlar rejiminde Türkiye ile Sovyetler Birliğine eşit düzeyde bir üstünlük verilmesi istenmiştir. Bunun 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın da bir gereği olduğu da hatırlatılmıştır. İlk Sovyet notasındaki, 4 ve 5. maddelerin, hem 1921 Antlaşmasının sonucu hem de günün koşullarının bir gereği olduğu belirtilmiştir. Notanın son kesimlerinde ise Türkiye'ye bazı uyarı ve hatırlatmalarda bulunulmuştur. Türk Hükümeti'nin itiraz ettiği 5. madde üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş ve bunun Türkiye'nin güvenliğinin de bir gereği olduğu hatırlatıldıktan sonra Sovyetler Birliği'nin, Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından müşterek müdafaası konusunda ısrarlı oldukları vurgulanmış ve denmiştir ki:

“Son harp esnasında mihver memleketleri, Sovyetler Birliğine karşı harp hareketlerinde Karadeniz'den faydalandılar. Bu hususa, işbu devletlerin Karadeniz'e bazı harp gemileriyle, yardımcı harp gemileri geçirebilmek imkanına malik bulunmaları yardım etmiştir. Buna benzeyen diğer bir hadise olarak 'Goben' ve 'Breslav' isimli Alman kruvazörlerinin 1914'te ansızın boğazlardan geçerek Rus donanmasına ve Karadeniz limanlarına taarruz etmeleri de pekiyi hatırlardadır. Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından müştereken müdafaası hakkındaki teklifte bütün bunlar göz önünde tutulmuştur ki, bundan maksat hem Türkiye'nin hem de diğer Karadeniz devletlerinin menfaatlerine uygun olarak, Yalnız Türkiye tarafından tam manasıyla sağlanamayacak olan boğazların esaslı bir suretle müdafaasını temin etmektir.

Diğer taraftan eğer Türkiye Sovyet tekliflerini ret ettikten sonra Karadeniz'de sahili bulunmayan bazı devletlerle müştereken boğazlarda askeri tedbirler almaya kalkacak olursa, bunun Karadeniz devletlerinin güvenlik menfaatleriyle tezat teşkil edeceği aşikardır. Karadeniz'de uzunluğu 2100 kilometreye varan Sovyet sahillerinin memleketin en mühim mıntikalarına isal ettiğini ve bu sebeple bu sahillerin güvenliğinin Sovyetler Birliği'nin Boğazların müdafaasına doğrudan doğruya iştirakiyle sağlanması lüzumunun Sovyetler Birliği'nin hayati menfaatlerinden neşet ettiğini unutmak haksızlık olur. Bütün bunlar Sovyet Hükümeti'nin ne için boğazların müdafaasının Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin müşterek kuvvetleriyle sağlanmasına ve bunda bütün Karadeniz devletlerinin güvenliğinin gaye ittihaz edilmesine lüzum gösterdiğini izah eder.”¹²²

Bu iki Sovyet notası da Türk kamuoyunda büyük tepkilere neden olmuştur. Resmi tepkilerin dışında; Aydınlar, düşünce adamları, köşe yazarları, siyasetçiler, ve halk kesiminde artık Sovyetler Birliği'nin ve onun uşaklarının maskelerini attıkları gerçek niyetlerini dışa vurdukları belirtilmiştir. Bu tepkiler sırasında yapılan

¹²¹ Cumhuriyet Gazetesi, 29 Eylül 1946 Pazar, sayı: 7945, s: 1-4.

¹²² Cumhuriyet Gazetesi, 29 Eylül 1946 Pazar, sayı: 7945, s: 1-4.

değerlendirmelerde artık Sovyetler Birliği'nin bir Çarlık Rusyası hatta ondan daha ileri giden en büyük emperyalist güç olduğu çeşitli görüşler tarafından dile getirilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin ikinci notasına karşılık Amerika ve İngiltere 9 Ekim 1946 tarihinde Rusya ve Türkiye'ye birer nota vermişlerdir. Bu notalarda da Boğazlar rejiminde köklü değişiklik yapılmasına gerek olmadığı ve boğazların sadece Türkler tarafından korunmasının uygun olacağı ve Türkiye'nin bağımsızlığına zarar gelecek girişimlere karşı olduklarını bildirmişlerdir. Türkiye'nin ikinci tepki notası da; 18 Ekim 1946 tarihinde Sovyetler Birliğine verilmiştir. Nota metninin son bölümünde; yazışmalar yolu ile sürdürülen ilişkilerin anlamsızlığı vurgulanarak bu durumun sona erdirilmesi şu cümlelerle istenmiştir:

“Türk Hükümeti'nin fikrince, Potsdam Konferansı'nın temenni ettiği hazırlayıcı çalışmalar, ilk önce ABD ve İngiltere Hükümetleri'nin Ankara'ya yaptığı tebliğler ve sonra da aynı konu hakkında Türkiye ile Rusya arasında vuku bulan nota teatisiyle bugün fiilen tamamlanmıştır. Onun için Cumhuriyet Hükümeti, bu suretle yapılmış temaların Türkiye ile 3 devletten her birinin Boğazlar Meselesi karşısındaki durumlarını sarahatle ve yeter derecede açıklamış olduğu kanaatindedir. Bu şartlar içinde Türk Hükümeti, yazışma yolu ile görüş teatisi usulüne devamın faydalı ve uygun olup olmadığı hususunda şüphe eder. Bu hükümet, tadil usulünün verimli bir şekilde harekete getirilmesi için zeminin yeter derecede hazırlanmış bulunduğu kanaatindedir.”
123

Sovyetler Birliği bu ikinci Türk Notası'ndan sonra Türkiye'ye cevap vermemiştir. Montreux Sözleşmesi'nin yenilenmesi için ilgili devletleri toplantıya çağırmamış ve normal süresi 20 yıl olan sözleşmenin süresi sona erdiğinde de sözleşmeyi feshedeceğini bildirmemiştir. 1953 yılındaki Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği, Türkiye üzerindeki toprak isteklerinden vazgeçtiğini bir bildiri ile açıklamıştır. Dolayısıyla bugün, Kars Antlaşması ve Montreux Sözleşmesi hala yürürlüktedir.

Ancak özellikle bu notaların etkisi ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi kuşatma çabaları; Türkiye'nin yeni arayış ve ittifaklara yönelmesine ve siyasi alandaki tutarlı ve istikrarlı politikalarını askeri alanda da kanıtlamasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak önüne sunulan ilk fırsatta Türk Ordusu'nun gücü 28 yıl sonra denenmiş ve Kore'de gösterilen başarı ile onun kuvveti bir kez daha ortaya konmuştur. Bu arada Türkiye'ye şüphe ile bakan bazı devlet ve uluslar arası kuruluşlar, gösterilen bu başarılarından sonra şüphelerinin yersizliğini anlamışlardır. Bu çabaların sonunda Türkiye, 1952 yılı şubatında NATO'ya çağırılmış ve onun günümüze kadar değişmeyen ve saygın üyeleri arasında yer almıştır. Böylece Sovyet tehditlerinin zorladığı Türkiye'nin güvenlik arayışları, NATO ile sonlanmış ve Türkiye kendisini daha sağlam bir güvenceye almıştır.

Bununla birlikte Sovyet Rusya, zaman zaman Türkiye'ye protesto ve notalarla gergin dönemler yaşatmaya devam etmiştir. Ancak bunlar 1945 ve 1946 yılları sırasındaki kadar etkili olmamış ve Türkiye de bunlara gerekli cevapları vermiştir. Bu nedenle Türk Sovyet ilişkilerinin bundan sonraki dönemlerine bir nota değişimi dönemi demek de mümkündür.

¹²³ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ekim 1946 Pazartesi, sayı: 7945, s: 1-4, Kamuran Gürün, aynı eser, s: 308.

B. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'YE YÖNELİK TEHDİT VE TALEPLERİ KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN TEPKİLERİ

1. Türkiye'nin Resmi Tepkileri

Sovyetler Birliği'nin 7 Ağustos 1946 tarihli notasına, Türk Hükümeti 22 Ağustos 1946 tarihli bir nota ile cevap verdi. Cevapta, İkinci Dünya Savaşı'nda Boğazlar Statüsü'nün Türkiye tarafından iyi korunmadığına dair ithamlar çürütüldükten sonra, Sovyet isteklerinin 4 ve 5'inci maddeleri reddedilerek, beşinci madde hakkında, bu Sovyet teklifinin, "Türkiye'nin hiçbir bakımdan feragat edemeyeceği ve takyidini kabul eyleyemeyeceği egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırı" olduğu bildiriliyor ve bunun Türkiye'nin güvenliğinin imhası demek olacağı belirtildikten sonra şöyle deniyordu: "Tarih Türkiye'nin dahil olup Türk Milletinin memlekete karşı vazifesini yapmadığı hiçbir savaş misali kaydetmemiştir." Bu sonuncu cümle Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı açık bir meydan okumasıydı. Bununla denilmek isteniyordu ki, Sovyet Rusya Boğazlar üzerindeki ihtiraslarını gerçekleştirmek için kuvvete başvuracak olursa, Türk milleti buna aynı şekilde karşı koymaktan kaçınmayacaktır. Bu, Türk Hükümetinin ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Sovyet tehdidine her ne şekilde olursa olsun, karşı koyma azminin bir ifadesidir.¹²⁴

Bağımsızlıktan ve toprak bütünlüğünden taviz vermek istemeyen Türkiye Cumhuriyeti, tutumunu büyük bir kararlılıkla ortaya koydu. Daha 1945 Temmuzundan itibaren Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın Londra konseyine verdiği nota ile Türkiye'nin bu konularda geri adım atmayacağı şu haberlerden anlaşılmaktadır: "Boğazlar Meselesinde Kati Kararımız: 'Başka devletlere üs vermeyi tasavvur bile etmedik.'" Times gazetesinin İstanbul muhabirinin bildirisinde "İngiliz Büyükelçisi Mr. Peterson, Londra'dan Ankara'ya gelmiş ve Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile bir saat görüşmüştür. Bu münasebetle anlaşıldığına göre: Türkiye'nin, Boğazlar Meselesi karşısındaki durumu hakkında hariç memleketlerde dolaşan haberler doğru değildir. Bu yanlış haberlerde, Türkiye'nin Londra'daki Dışişleri Bakanları Konferansına bir nota vererek Boğazlarda üs vermeyi esas itibarıyla kabul ettiği, fakat boğazların yalnız Rusya tarafından değil bütün devletler tarafından kontrolünü şart koştuğu söyleniyordu. Bu haberler tamamıyla asılsızdır ve hakikat şudur;

Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Temmuzda Londra'ya geldiği vakit, İngiliz hükümetine verdiği bir muhtıra ile Boğazlar meselesi üzerindeki görüşünü bildirmiş ve o zaman bu muhtıranın bir sureti de Amerika'ya verilmiştir. Bu muhtırada Türk görüşünün şu şekilde olduğu belirtilmiştir;

Türkiye kendi hak ve menfaatleri rencide edilmemek şartıyla, Boğazlardan serbestçe geçilmesine muvafakat edecektir. Türkiye'nin diğer bir arzusu da Rusya ile arasındaki münasebetlerin bir esasa bağlanması ve ileride çıkabilecek ihtilaflara meydan verilmesine mani olunmasıdır.

Boğazlarda başka devletlere üs vermeyi tasavvur bile etmemiş olan Türkiye'nin bu meseledeki görüşü gene aynıdır ve Türkiye'de boğazlar meselesinin sık sık ortaya

¹²⁴ Fahir Armaoğlu, aynı eser, s: 429.

çıkarılmasına bir mana verilmemekte ve boğazlarda deniz veya hava üslerine sahip olmanın o devletlerce ne gibi faydalar temin edeceği merakla beklenmektedir.”¹²⁵

Türk Hükümeti'nin bu cesaret dolu çıkışı karşısında başta şaşkınlık geçiren Sovyet Rusya, diğer Doğu Avrupa devletleri gibi Türkiye'nin de kendisine fazla direnemeyip çabuk teslim olacağını düşünmüştü. Ancak Türkiye 1945 yılının bütün zor şartlarına rağmen Sovyetler Birliği'ne karşı koymuş ve kendi kuvvetini artırma yoluna gitmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıldırma politikası, tehdidi, ve istekleri Türkiye'ye geri adım attırmamış tam tersi kendisine duyulan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmuştur.

Türk hükümetinin basın yolu ile mücadelesi, zamanla yerini somut eylemlere dönüştürdü. 5 Ocak 1946 tarihinde Evening News Gazetesi, “Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın Londra'yı ziyaretinden bahsetmiş ve Türk Dışişleri Bakanının ‘Türk topraklarına tecavüz kimin tarafından gelirse gelsin Türkiye'nin harp ilan edeceğini tasrih ederek bu topraklar hakkındaki bütün teklifleri kati olarak reddetmek hususunda talimat aldığını’ yazmaktadır. Birleşmiş Milletler Teşkilatının genel kurul toplantısında hazır bulunacak olan Hasan Saka'nın İngiliz ve Amerikan yetkilileriyle görüşmelerde bulunacağını da belirtmiştir. Hasan Saka'nın Londra'daki temasları hakkında aynı gün verilen haberde; “Türkiye'nin yetkili siyasi çevreleri Bevin ile Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın'ın görüşmesi hakkında hiçbir tafsilat vermemektedirler. İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin, Moskova dönüşünden sonra, ilk olarak Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın'la görüşmüştü. Bu İngiltere'nin Türkiye'ye önem vermesinden ileri gelmektedir.

Türkiye Dış işleri Bakanı Hasan Saka'nın Londra'yı ziyaretine Ankara, büyük bir ümit bağlamıştır. Türk Basını Hasan Saka'nın Londra'da yapacağı temaslara büyük önem vermektedir. Hasan Saka, İngiltere'yi Türkiye tarafına çekmek için elinden geleni yapacaktır. Türk siyasi çevreleri Hasan Saka'nın Londra ziyaretinin Türk Rus münasebetlerinde bir tesir yapacağını sanmaktadır.”¹²⁶

Bu haberde de görüldüğü üzere, Türk Hükümeti artık bir uzlaşmaya varmak istemektedir. Bu uzlaşmanın da kalıcı olmasını beklemektedir. Türkiye'nin hala yarı savaş durumundan çıkmamış olması ülkeyi kaygılandırmış ve bir an önce kesin sonuca varılması istenmiştir.

Britanova Ajansının Birleşmiş Milletler nezdindeki muhabiri şunları yazmaktadır; “Birleşmiş Milletler Genel kuruluna iştirak eden Türk murahhaslarının Sovyet Basını ve Radyosu tarafından ileri sürülen istekler meselesini ortaya koymak hususunda hiçbir niyetleri yoktur. Ancak Rusya'nın yapacağı resmi bir teşebbüs, Türk murahhaslarını genel kurula, mukabil tekliflerde bulunmaya sevk edebilecektir. Türkiye kendi topraklarından bir santimini terk etmemek kararını muhafaza etmekle beraber ‘Şu anda her türlü hareketten içtinap etmek’ arzusundadır. Bunun sebebi de, sadece bizzat Rusya'nın resmi hiçbir teşebbüste bulunmamış olmasıdır. Türkiye'nin İran gibi hareket edeceği hakkında ki tahminler şiddetle ret olunmaktadır.”

Basın ve yayın Genel Müdürü Nedim Veysel İlkin; “Her nede olsa Birleşmiş Milletler teşkilatı daha henüz kurulmuştur ve şu anda bir mesele ortaya atmak usule

¹²⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Eylül 1945 Cuma, sayı: 7584, s: 1-3.

¹²⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Ocak 1946 Pazar, sayı: 7681, s: 1-3.

aykırı düşer. Hatta sonraları da meseleye girişecek olan Türkiye olmayacaktır. İlk adımı Rusya atmalıdır.”¹²⁷ demiştir.

Türkiye’de tepkiler dalga dalga yayılmış ve sonunda halkın protesto ve mitingleri bütün ülkeyi gerekirse Rusya’ya karşı savaşa hazır hale getirmişti. “Rus istekleri karşısında Türk’ün yükselen sesi; Çukurova’da heyecan, En büyüğümüzün ağzından çıkacak emri ve ardından davulların çalacağı cenk havasını bekliyoruz. Türk harbe, düğüne gider gibi gider. Türk; silahını, atını, karısını ve yurdunu değil vermek emanet bile etmez! Gözlerimiz canlı, kalbimiz savaş aşkı ile heyecanlı, kulağımız kırışte.”¹²⁸ Denilerek Türkiye’deki tepkiler dile getirilmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün mecliste milletvekillerine hitaben dediği şu sözler de yukarıdaki tepkilerin güçlenmesinde etkili olmuştur. “Açıkça söyleriz ki, Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefle yaşayacak ve şerefle öleceğiz.” Yine bu dönemde, Başbakanlar; Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker ayrıca Kazım Karabekir, Eski Başbakanlardan Rauf Orbay ve Celal Bayar, Londra Büyükelçisi Cevat Açıkalın, Milletvekili ve Tarihçi Yusuf Hikmet Bayur gibi pek çok siyasi kimliği öne çıkan devlet adamları Sovyetler Birliğine ve onun isteklerine tepki göstermişlerdir.

Bu tepkiler arasında eski Başbakanlardan Rauf Orbay bir Amerikan Ajansına verdiği beyanatta Boğazlar meselesi ve Sovyet tehdidi ile ilgili şunları söylemiştir: “Son 600 sene zarfında memleketim zor ve tehdit altında imzaladığı anlaşmalara bile sadık kalmıştır. Uzun yıllardan beri devlet işleri ile uğraştığım için vatanımı ve milletimi pek yakından ve iyi tanırım, nelere göğüs gerebileceklerini de bilirim. 48 yıllık diplomatlık ve bahriye subaylığı hayatım sırasında memleketimi hiçbir zaman bugünkünden daha fazla birleşmiş olarak görmedim. Biz barış içinde yaşamak istiyoruz.”¹²⁹ Başbakan Recep Peker 30 Kasım 1946’da yanına Milli Savunma Bakanı Cemil Cahit Toydemir’i alarak Trakya’daki askeri garnizonları teftişe çıkmıştır. Edirne ve Kırklareli sınır birliklerini teftiş ettikten sonra Mehmetçikle beraber karavanada yemek yiyen Başbakan onların eğitimiyle de yakından ilgilenmiş ve demiştir ki: “Kahraman ordumuz, ona yüklediğimiz vatan sınırlarını bekleme ve koruma vazifesini hem de teknik vasıtaları liyakatla kullanma suretiyle neşe içinde ferah verici ve gönül açıcı bir surette ifa etmektedir. Ordunun omuzlarına yüklenmiş olan yurdun müdafaası durumu hepimize rahatlık ve emniyet verici bir haldedir.”¹³⁰

Sovyetler Birliği’ne gösterilen tepkiler arasında kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Dışişleri Bakanlığı’nın büyük bir titizlikle inceleyip hazırladığı mümtaz diplomat Feridun Cemal Erkin tarafından kaleme alınan notalar en önemli yeri tutmaktadır. Bu notalar aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

Amerika ve İngiltere’nin Sovyetler Birliği’ne, Potstam’da alınan karar gereği Türk Hükümeti’ne görüşlerini bildirdiklerini, bundan sonra yapılacak olan görüşme ve yazışmaların ise üçlü kararlarda yer almadığını bildirmişlerdir. Karşılıklı cevaplaşma suretiyle meselenin uzatılmaması gerektiğini de Sovyetler Birliğine hatırlatmışlardır. Bu suretle Boğazlar konusundaki tartışma sona eriyordu. Şimdi meselenin bir konferansta görüşülmesi ve yeniden karara bağlanması gerekiyordu. Ancak yukarıda belirttiğimiz

¹²⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ocak 1946 Perşembe, sayı: 7692, s: 1-3, Britanova Ajansı.

¹²⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1945 Pazar, sayı: 7674, s: 1-3.

¹²⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ekim 1946 Çarşamba, sayı: 7962, s: 1-3.

¹³⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 1 Aralık 1946 Pazar, sayı: 8005, s: 1-3.

gibi bu konferans bugüne kadar toplanmamış ve boğazlarda Montreux Rejimi yürürlüktedir.

Ancak Sovyet tehdidi ve tehlikesinin Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve hükümlerlik hakları üzerinde bir gölge gibi durmaya başlaması bu tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği, Türkiye'nin hem bağımsızlık ve egemenliğine ve hem de toprak bütünlüğüne yönelik istekler ileri sürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti, tarihinin en buhranlı zamanlarından birini geçiriyordu. Bu zorluklar Türkiye'yi hem haklı tepkiler göstermeye sevk ediyor hem de gücünü arttıracak yeni ittifak arayışlarına yöneltiyordu.

a. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve TBMM'nin Tepkileri

Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığından sonra Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü'nün seçilmesi ülkenin mevcut politikasının kökten değişmesine neden olmamıştı. İsmet İnönü, Atatürk'ün sağlığında onun hep yanında olmuş gerek iç gerek dış meselelerde Atatürk'ün belirlediği politikayı en iyi uygulayan ve takip eden bir başbakan olarak kalmıştı. Atatürk Son 2 yılında başbakan olarak Celal Bayar ile birlikte çalışmış ise de, ölümünden sonra Türk kamuoyu İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanlığı makamına uygun görmüştür. Türkiye'de Atatürk'ün ölümüyle oluşan boşluğu doldurabilmek ve onun izinden yürümek için büyük devlet meselelerinde vaktiyle Atatürk'ün tavsiye ve görüşlerinden şekillendirdiği strateji ile hareket ediyor, fakat tamamı ile de aynı felsefeyi kullanmıyordu. Zaten kullanması de beklenemezdi. Özellikle eski milli mücadele komutanlarını yeniden çeşitli görevlerle meclise veya diplomasiye kazandırdı. İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyetinin ikinci Cumhurbaşkanı sıfatıyla, hem değerli komutanların deneyimlerinden yararlanma yoluna gitti, hem de Atatürk'ten sonra kendi konumunu güçlendirdi.

İkinci Dünya Savaşı boyunca tarafsız kalmayı yeğleyen bir politika izlemesine rağmen savaşın son yılında Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etme mecburiyetinde kaldı. Ülkeyi bir macera içine çekmek istemeyen İsmet İnönü'nün bu tutumu, Sovyet Rusya'yı rahatsız etmiştir. Sovyetler Birliğini iyi tanıyan ve o ülkeye bir ziyaret gerçekleştirmiş olan İsmet İnönü Rusların bu tutumuna başlangıçta bir anlam verememişse de Sovyetler Birliği'nin isteklerini somutlaştırıp ısrar etmesi üzerine tavrını koymuştur. Bağımsızlıktan ve toprak bütünlüğünden hiçbir ülkeye taviz verilmemesi gerektiğini savunan İnönü, Sovyetler Birliği'ni karşısına almak pahasına onlara ödün vermemiştir. İsmet İnönü, Sovyetler Birliği ve onun savunduğu komünizm yerine, demokrasiyi, batılı devletlerle birlikte olmayı ve batı düşünce sistemini tercih etmiştir. Durum böyle olunca da yoğunlaşan Sovyet Baskısı üzerine, gerek mecliste gerekse Sovyetler Birliği'nin tehdit ettiği doğu illerine giderek burada Ruslara karşı sert tepki göstermiştir. İnönü yurt içinde çalışmalar ve konuşmalar yaparak sorunun Türkiye menfaatlerine uygun bir hal içersinde sonuçlandırılmasını sağlamak istiyordu. Ona göre, kimseye bir şey verilmemeli ve kimseden bir şey alınmamalıydı.

Sovyet Rusya'nın baskılarının arttığı 1945 yılında, daha çok çekimser bir politika izleyen İsmet İnönü yılın ikinci döneminden itibaren tavrını netleştirmeye başlamıştır. Basında yer alan Sovyet gerginliği konusunda, Sovyetler Birliği'ne karşılık verme politikasını izlemeye karar verdi. 29 Ekim 1945 günü Cumhuriyetin 22. yıl dönümü münasebetiyle yapılan geçit resmi başlarken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü –

Milli Şef - Türk milletine o mutlu gününde şu hitabeyi okuyarak halkına güven duygusu aşılamıştır:

“Vatandaşlarım, Cumhuriyet yıldönümünü hepinize kutlarım. Cumhuriyet Bayramını, Kadın ve Erkek bütün vatandaşlarıma benim en iyi dileklerimi söylemek için kıymetli bir fırsat sayarım. Memleketin iç durumu, bir çok sıkıntılarımıza ve darlıklarımıza rağmen ilerleyen azimli bir milletin halini gösteriyor.

Milletimizin vatanseverliği ve sağ duygusu, türlü akımlar ve aldatma oyunları içinden, memleket ve millet için selamet yollarını ayırt edecek sağlamlıktadır.

Memleketimizin dış durumu, bütün Birleşmiş Milletler gibi, barış ülküsünün dünyada kazanacağı üstünlüğe bağlıdır. Herhalde sağlam bir millet bünyesi dışarıda memleketimizin iyiliğini istemeyeceklerin ümitlerini kıracaktır.

Ordumuzdan ve izcilerimizden, şimdi bu meyanda aramızda bulunanları samimi duygularla karşılarken, kadın erkek bütün vatandaşlarıma da Sevgilerimi ve dileklerimi yolluyorum.”¹³¹

Cumhurbaşkanı çok geçmeden meclisin açılış konuşması sırasında, Türkiye üzerinde toprak talebi ve boğazlarda üs konularının sıkça gündeme geldiği günlerde özellikle Sovyetler Birliğine hitaben, Türkiye Cumhuriyeti’nin toprak ve hükümlerlik haklarından taviz vermeyeceğini belirten bir nutukta bulunmuştur. Yalnız yurt içinde değil dünya kamuoyunda da derin yankılar uyandıracak olan bu nutuk Cumhuriyet tarihinde her zaman için önemli bir yer tutacaktır. İsmet İnönü’nün bu nutuk sırasında ‘Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefle yaşayacak ve şerefle öleceğiz’ cümlesi ile mecliste büyük alkış ve tezahürata sahne olan İsmet İnönü, konuşmasının dış politika ile ilgili kısmını şu şekilde dile getirmiştir;

“Sayın Milletvekilleri;

Cihan barışının kurulması için çalışmaları bizde heyecanla takip ediyoruz. Bu kadar felaket ve ıstıraptan sonra insanlığın Birleşmiş Milletler tarafından ilan olunan esaslar üzerine barış içinde yaşama gayesine kavuşabilmesi, bütün milletler için bugün tek emel olmuştur. Bu kesin hesap günlerinde Türkiye, adalet hissi olan her insana ve her cemiyete karşı, alnı açık ve temiz vicdanla bakacak durumdadır. Türkiye’nin İkinci Cihan Harbi’ndeki rolünü 6 seneden beri türlü değişik durumlarda Birleşmiş milletler türlü açıdan görmüşler ve türlü teraziye vurmuşlardır. Müsaade buyursanız, memleketimizin İkinci Cihan Harbi’ndeki durumunu, henüz söylenemeyecek sırlara dokunmamaya çalışarak birkaç cümle ile tekrar göz önünden geçirmek isterim.

1939 ilkbaharında, ufuklar karardığı zaman, Türkiye kendi benzerleri içinde tek millettir ki idealin doğru istikametini görerek açıktan İngiltere ve Fransa’nın yanında mevki almıştır.

1940’ta Fransa düştüğü ve Britanya harbe başladığı zaman, İngiltere’nin kahramanlığını öven ve onun yanında bulunduğunu söyleyen tek millet gene biziz. Fransa ve İngiltere arasındaki siyasi münasebetlerin kesildiği ve Merselkebir ve Dakar

¹³¹ “İnönü’nün Cumhuriyet Bayramı mesajı”, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ekim 1945 Salı, sayı: 7616 s: 1.

muharebelerinin yapıldığı günlerde bulunuyoruz. Fransa ve İngiltere ile yaptığımız üçlü ittifak antlaşması, iki müttefikimiz arasındaki olaylar yüzünden bizi hukukça kati bir tarafsızlığa mecbur ediyordu. Buna karşı kendiliğimizden İngiltere ile ittifakımızın yaşamakta olduğunu ilan eden biz olduk. İttifak taahhütlerimizin bizi Sovyet Rusya ile hiçbir silahlı ihtilafa sevk edemeyeceğini, hususi bir protokol ile kayıt altına almıştık.

1941 başında Rodos'tan Trakya'ya kadar, bütün Alman ve İtalyan kuvvetlerine karşı seferber olarak bekliyorduk. Hatırlamanızı isterim ki bu zamanda Irak'ta bir mihver hükümeti kurulmuş ve Suriye'de Vişi Hükümeti, İngilizlere karşı açıktan cephe almıştı. Her taraftan mihverle sarılmış olan Türk Milletinin, bütün Avrupa'yı ellerinde bulunduran mağrurlara karşı yalnız kendi insanlarıyla ve son mali kaynaklarını tüketircesine fedakarlıkla istila yollarını kapaması inşafıyla hatırlandığı zaman, milletimizin yaptığı hizmetler ve göze aldığı tehlikeler taktir edilmek lazım gelir.

Sovyetlerle Almanlar arasında harp başladıktan sonra, bu harp için tarafsız bulunduğumuzu iki savaştan tarafa hemen bildirdik. 1941 ve 1942 Sovyet Rusya ve İngiltere'nin mihverin zorlamasına karşı çetin günler geçirdikleri zamanlardır. Bizim durumumuz bu zamanlarda ne kıymeti haiz olmuştur, bunu yetkili savaştanların dillerinden hikaye edeceğim.

Türkiye'nin durumunun müttefikler için gerçekten faydalı olduğunu, Sovyet Hükümeti, büyükelçisi vasıtasıyla, Dışişleri Bakanlığımıza Sovyetlerin takdirlerini belirten tafsilat vererek, 19/1/1942 tarihinde resmen tebliğ etmiştir.

4 Aralık 1941 tarihinde, Amerikan Cumhurbaşkanı Türkiye'nin savunması Amerika'nın savunması için hayati bir ehemmiyette olduğunu beyan ederek, kendiliğinden ve bir sözleşme imza etmeksizin bize ödünç verme ve kiralamadan malzeme vereceğini ilan etmiştir. Amerika ile ödünç verme ve kiralama sözleşmesinin imzalanması 23 Şubat 1945 tarihindedir.

İngiliz hükümeti ise birçok defalar takdirlerini bildirilmiş ve 1943 başında İngiliz Başbakanı Adana'da daima iyi hatırlayacağımız demeçte bulunmuştur.

Şimdi Büyük Mecliste 1943 sonundan beri Türkiye hakkında başlayan tenkitlere cevap vermek isterim.

Bilirsiniz ki milletler arası münasebetlerde devletler arası sırlar tek bir devletin malı değildir. Yalnız basit bir hakikatin ifadesi olmak üzere bize yapılan isnatların haksızlığını huzurunuzda belirtmek isterim.

Almanlarla Sovyetler arasında harp çıkmazdan önce, bizim Almanlarla dostluk antlaşması yapmış olmamız tenkit olunmuştur. İstanbul'un kapısına gelmiş olan Almanlar, Sovyet Rusya ile saldırmazlık antlaşması ile daha önce bağlanmışlardı. Memleket, mihverin bütün kuvvetlerine karşı yalnız başına dururken, Amerika harpte yokken, İngiltere bütün kuvvetlerini adalarını Alman istilasına karşı ayakta tutarken ve Sovyetler Almanlarla bir saldırmazlık antlaşması ile bağlı iken, Almanların bize saldırmayacaklarını kağıt üzerine koymayı reddetmemiz bizden ne hakla beklenebilirdi? Hususıyla bu antlaşmada Türkiye'nin ittifak ödevlerine bağlı bulunduğu açıkça zikredilmiş, önce ve sonra bütün görüşmelerde, Türkiye'den geçerek Almanların Suriye ve Irak'a yardımları kesin olarak reddedilmiş ve bu şartlar Almanlara kabul ettirilmiştir.

Bu antlaşma Almanlar için, Türkiye hareketinin arzu ettikleri tarihe kadar sadece bir geciktirilmesi mahiyetinde olduğu, sonraki ve bugünkü ifşalarla meydana çıkmıştır. Fakat bizim için de bütün askeri tedbirlerimizin ve milli fedakarlıklarımızın yanında nazik zamanları kazanacak bir vasıta olmuştur.

Sovyet Hükümeti'nin, İngiltere'nin ve Amerika'nın, Türk durumunu tenkit ettikleri tarihler, Almanlarla yaptığımız antlaşmadan sonradır. Demek ki bu antlaşma müttefik milletlerin vicdanında da zamanında zaruri görülmüş ve tenkitler kara günler geçtikten sonra, suni olarak meydana çıkarılmıştır.

Almanlar Volga'ya kadar ilerledikleri zaman, bizim de kuvvetlerimizi doğu sınırlarımıza çekerek, Sovyetlere sıkıntı verdiğimiz birçok yerlerde söylenmiştir. Hakikat milletlerce malum olmasa bile, resmi müttefik makamlarınca teferruatı ile bilinmek lazımdır ve hakikat bize isnat olunanların tamamıyla aksidir. Almanlar Volga'ya kadar ilerleyince, bizim savunma cephemiz, Rodos'tan Hopa'ya kadar genişlemiştir. Almanların bütün Karadeniz cephemize karşı ansızın bir harekete geçmeleri ihtimali kuvvetlerimizi bütün Karadeniz cephesine yaymamıza ve hatta Ankara'nın savunulması için burada, başkentte kuvvet toplamamıza sebep olmuştur. Bu ihtiyat tedbirlerinin yersiz olmadığını, son günlerde meydana çıkan Alman planları açıkça göstermiştir. 1942 yaz sonunda Sovyet Hükümeti'ne Almanların Kafkas cephesini arkadan vurmak için Trabzon'dan ve Hopa'dan çıkarma yapmaları ihtimaline karşı buralarda kuvvet topladığımızı ve memleketteki kuvvet yayımının sebebi bu olduğunu resmen tebliğ ettik ve karşılık olarak Sovyetlerden memnurluk duyuları aldık. Harp sırasında kuvvetlerimizin yayımı yalnız mihvere karşı olduğunu daha inandırıcı bir surette söylemek mümkün değildi.

Almanlara ve Japonlara Harp açmamız müttefiklerin isteği ile oldu. Şimdi Almanlar ve Japonlarla harp haline girmemizin tenkitlerine geliyorum. Harp ilanımız tesirsiz ve müttefik zaferi kesin mahiyet aldıktan sonra yapılmış olduğu söylenmektedir. Harp ilanımızın tesiri hakkında bir iddiamız yoktur. Bizim iddiamız, harp ilan etmezden önce senelerce süren kabus devrinde güttüğümüz hareket hattının müttefiklerimizin zaferine yardım ettiği merkezindedir ve bundan ibarettir. Bizim Almanlar ve Japonlarla harp haline girmemiz yalnız müttefiklerin isteği üzerine olmuştur. Onlar için herhangi bir ehemmiyeti var idi ki bizden bunu istediler. Müttefik zaferi kesin olduktan sonra harp ilan ettiğimiz bize söylenemez. Karanlık günlerde beraberdik, zafer günlerinde de ganimetten bir hisse almak davamız yoktu ki fırsattan istifadeyi düşünelim. Hareketimiz sadece müttefiklerin isteği üzerine ve onlarla beraberlik gereği yapılmıştır.

1944 Ağustosunda münasebet kestiğimiz zaman, derhal harbe girmeyişimiz de tenkit olunuyor. Münasebet kestiğimiz anda İngiltere ile aramızda yazı ile kararlaşan durum şudur: Karar, fiili savaşılanlığa doğru birinci adımdır. Türkiye'nin harbe girmesinin teferruatını Britanya Hükümeti, sonradan bizimle görüşeceğini bildirmiştir.

O zamandan beri müttefiklerimiz bizden, ellerindeki hazır kararın tatbikini istemektedirler.

Boğazlardan Rusya'ya gönderilecek yardım gemilerinin tarafımızdan geçirilmemesi iddiasına gelince, bu tamamıyla boş bir iddiadır. Bütün İkinci Cihan Harbi boyunca, Türkiye'nin bu bahiste bir kusuru yoktur. Eğer müttefikler, boğazlar yolu ile birbirlerine yardım edemedilerse, bu bizim herhangi bir tesirimizden değil,

mihverin Akdeniz yollarını denizden ve havadan 1945 senesine kadar kapalı tutabilmiş olmasındandır. Bu bahiste şunu arz etmeyi de faydalı görüyorum ki 1944 senesi haziranında bazı Alman gemilerinin Karadeniz'den çıkmalarına İngiltere dikkatimizi çekti. Montrö Sözleşmesi'nin bir bağıtçısı sıfatıyla itiraz etti. Montrö Sözleşmesi'nin sarıh hükümleri üzerinde açılan hukuk tartışmaları nihayet bir hafta sürdü ve bizim, İngilizlerle ittifakımızı ve Birleşmiş Milletler davasını göz önüne alarak, kesin ve radikal kararımızla tartışmalar bitti. İkinci Cihan Harbi'nde Montrö Sözleşmesi'nin herhangi bir şekilde zararlı olduğunu söylemeye imkan yoktur.

Boğazların emniyetli ellerde olduğu ve bütün milletlerin menfaatine, serbest geçidin hiç bir engel karşısında bulunmadığı sabit olmuştur.

Sayın milletvekilleri; Türk Topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz.

Alman siyaseti İkinci Cihan Harbi'ni, birincinin devamı saymıştır. Gerçek şudur ki, Birinci cihan harbinde, merkezi grup tarafında bulunan bütün devletlerden yalnız Türkiye'den başkaları aynı safta bulunmuşlardır. Türkiye ise, Birinci Cihan Harbi'ni her memlekettten fazla olarak 4 sene daha yüklenmiş ve 1923'te barış yapabilmiş, büyük bir İmparatorluk kaybetmiş, hayatını ve milli sınırlarını kurtarabilmek için hesapsız felaketler geçirmiştir. İşte bu memleket, on altı sene sonra çıkan İkinci Cihan Harbi'nde türlü tehlikeleri göze alarak, açıktan açığa İngiltere'nin yanında ve Birleşmiş Milletler davasında kesin durum almıştır. Bu duruma karşı eskiden kaybettiklerinden ve yeni ihtimallerden hiç bir şey istemeksizin elinden geldiği kadar faydalı olmaya çalışmıştır. Her hangi bahane ile toprağı ve hakları üzerinde Türkiye'den bir şey istemek en ufak bir insaf ile izah edilemez.

Biz geçen hadiseleri ve haklarımızı, Sovyet milletlerine, İngiliz imparatorluğu milletlerine ve Birleşik Amerika milletlerine anlatabilsek, milletlerin bizi haklı bulacaklarına asla şüphemiz yoktur. Bu imkanı bulabilmek için bir hayal yapmıyorum. Sovyet, İngiliz ve Amerika milletlerinin içine girerek, bu geniş Ummanlarda bu davayı işittirebilmek maddeten imkanımız dışındadır. Şu halde Büyük Milletlerin bizim meselelerimizden doğru olarak haberleri olabilmeleri, esaslı surette bu memleketlerde idare başında bulunanların adalet ve insaf hislerine bağlıdır. Eğer bu hisler, hakikatten ayrılırsa, büyük milletler içindeki anlayışların mahiyetini kestirmek güçtür. Bütün bunlarla beraber Birleşmiş milletler anayasasının prensiplerini iyi ve samimi niyetlerle konulmuş olduklarına inanmak istiyoruz. Eğer insanlık hisleri gelecek dünya için temel tutulmak boş bir sözden ibaret değilse, Türkiye'nin yeni cihan barışı için faydalı bir unsur olduğunun teslim olunacağına inanıyoruz. Açıkça söyleriz ki, Türk Toprakları'ndan ve haklarından hiç kimseye verilecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz.

Sayın milletvekilleri;

Dış münasebetlerimizin bugünkü hali şudur:

Sovyetlerle aramızdaki dostluk antlaşmasının feshi üzerine, yeni esaslarda ve ciddi olarak iyileştirilmiş bir antlaşma yapmak için bütün gayretlerimizi sarf ettik. Bu gayretlerimizin bugünkü neticesini biliyorsunuz. Hakikatlerin daha iyi anlaşılacağından,

iyi komşuluk hislerinin galebe çalarak, iki memleket arasında iyi münasebetler kurulması ihtimalinden ümidimizi kesmiş değiliz. İmkanları daima iyi yürekle karşılayacağız.

İngiltere ile ittifak münasebetiyle bağlıyız ve İkinci Cihan Harbi esnasında geçen türlü hadiselerden sonra, İngiliz milletinin bizimle iyi ve müttefik münasebetlerini faydalı bulacağına inanıyoruz.

Amerika Birleşik Devletleriyle münasebetlerimiz artan bir dostluk içinde gelişmektedir. Amerika'nın Birleşmiş Milletler anayasasının prensiplerini samimi olarak her millet için takip edeceğine güveniyoruz.

Bulgaristan'dan başlayarak Irak'a ve İran'a kadar bütün komşularımızın bağımsız milletler olarak yaşamalarını ve kendileriyle iyi münasebette bulunmamızı istiyoruz. Harp felaketinden sonra dost Yunanistan'ın kalkınması ve yaralarını iyileştirmesi yolundaki gayretlerini yakın bir sempati ile takip ediyoruz. Irak ile dostluk münasebetlerimizin gelişmesi ve derinleşmesi ihtimallerini memnurlukla karşılıyoruz. Medeni bir millet ve devlet olarak insanlık ailesinin çalışkan ve faydalı bir uzvu olmaktan başka bir siyasi hedefimiz yoktur.”¹³²

İsmet İnönü'nün bu konuşması dünyaya Türkiye lehine barış mesajları verse de Rusya'yı yapmayı düşündüğü planlarından alı koyamadı. Sovyetler Birliği, kukla devletleri vasıtası ile Türkiye'den toprak talep etmeye devam etti. Her ne kadar bu tarihte Sovyetler Birliği Hükümeti, Türk Hükümetine bu toprakları daha resmen talep ettiğini bildirmemişse de, onun başlattığı sınır harbi ve taleplerin yalanlanmaması, İsmet İnönü'nün ardından Türk Hükümetini de harekete geçirdi. Diğer büyük devletlerin de konu üzerinde yeterince bilgi sahibi olmalarının ardından Türk Hükümeti, doğrudan doğruya Sovyet Rusya'ya cevap vermeyi uygun gördü.

Ankara'da radyo gazetesi hükümet yetkililerine dayanarak demiştir ki; ‘Türk Milletinin İradesini İfade Eden Cevap’, başlığı altında, başkentte milletvekilleri ve muhtelif makamlara sorulan suale böyle mukabele ettiler. “Bir Karış Türk Toprağı İçin Bütün Türkiye Ateşe Atılmaya Hazırdır.” Diğer taraftan Anadolu Ajansının bir muhabiri Ankara'da muhtelif makamlar, milletvekilleri ve gazetecilerle bu iddialar hakkında temaslarda bulunmuştur. Anadolu Ajansı muhabiri, başkentte yaptığı bu temasların intibahını kısa fakat kısa olduğu kadar da açık ve kati olarak şu cümle ile ifade etmektedir:

‘Bir Karış Türk Toprağı İçin Bütün Türkiye Ateşe Atılmaya Hazırdır.’ Sınirlerimiz gevşemiyor bilakis çelikleşiyor. Bütün Türk Milletinin iradesini ifade eden bu cümleyi tekrarlayalım.”¹³³ Bu sözler, Türkiye'nin resmi makamlarında 1945 yılının sonunda Sovyetler Birliğine karşı oluşan tepkiyi ortaya koymaktadır.

Bir yandan askeri alandaki çalışmalar hızlandırılırken bir yandan da Türkiye Büyük Millet Meclisinde Türk ordusuna güven duygusu pekiştirilmiş ve askerin moralini zinde tutmak için onu yücelten söz ve tavırlar sergilenmiştir. Bu konuyla ilgili olarak hatiplerin sözleri Gazete manşetlerinde şöyle yer almaktadır: “Mecliste Rus İstekleri Meselesi Görüşüldü.”, “Boğazlar Milletimizin Boğazı, Kars Yaylası

¹³² İnönü'nün TBMM'yi Açış Nutku, Cumhuriyet Gazetesi, 2 Kasım 1945 Cuma, sayı: 7619, s: 1-5.

¹³³ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7670, s: 1-3, Radyo Gazetesi.

Belkemiğidir”, “Meclisten Orduya Selam”, “Dışışleri Bakanımızın Mecliste verdiği izahat: ‘Kimseden bir şey istemeyen ve kimseye bir şey vermeyecek olan milli politikamızı daima takip edeceğiz.’” manşetiyle verilen haberin özetinde “Hitler’i durduran bu ordu kendisini yarın tekrar tecrübe etmek isteyecekleri de durduracaktır.” Meclisin Orduya güveniyle ilgili haber şöyledir: “Mecliste bugün Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi görüşülürken Fikret Yüzatlı, Orgeneral İzzettin Çalışlar ve General Seyfi Uzgören söz aldılar. Fikret Yüzatlı ezcümle dedi ki:

“Daima önemi olan İstanbul Garnizonunda vaktiyle Milli Savunmaya ait büyük binaların okul ve üniversite olarak alındığını, şimdi de İstanbul’da büyük teşekküller olması dolayısıyla tedbirler alınması gerektiğini söyleyerek hiç olmazsa eski harbiye binasının modern şekle konulmasını, İstanbul’a gelen subayların istirahati için ordu evinin genişletilmesini istedi. Askerlik şube işlerimizi daha iyi düzenlemek zamanı gelmiş olduğuna işaretle şubelerde çalışanları diğer ihtisas sınıfları gibi bir sınıf haline getirmek gerektiğini söyledi ve bir çok askerlik şubeleri binalarının da elverişsiz olduğunu” ileri sürdü.

Orgeneral İzzettin Çalışlar, Milli Savunma Bütçesine ayrılan ödeneği kafi bulmadı. Normal zamanlarda Milli Savunma Bütçesi hiçbir zaman genel bütçenin Dörtte birinden aşağıda kalmamışken şimdi, Altıda bir olduğunu, nüfusumuza göre her yıl askerlik çağına girenlerin sayısı ortalama 190.000 bin kişi olduğuna ve askerlik süresi 2 sene bulunduğuna göre 380.000 kişilik bir kuvvetin her yıl talim ve terbiye için elde tutulacağını, bu tahsisatın yetismeyeceğini anlattı.

Muhittin Baha da söz aldı ve dedi ki:

“Bütçeden paradan bahsedildi. Konan para bugün içindir. Ordudan bahsedilince Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde bütçenin hududu yoktur. Bugün 200 Milyon yarın 200 Milyar öbür gün 20 Milyar ve nihayet 19 Milyonun malı, canı, varı, yoğu ordunundur. Hitler’i durduran bu ordu kendisini yarın bir daha tecrübe etmeye kalkışacak olanı da durduracaktır.”

Bundan sonra Milli Savunma Bakanı Ali Rıza Artunkal kürsüye geldi. Harp okulu binasının arzu edildiği şekilde yapılması kararının alındığını, yalnız bütçe durumu dolayısıyla her sene bir miktar verilerek düzenleneceğini, askerlik şubesinde çalışmanın bir ihtisas şekline konulması için tedbirler alındığını elverişsiz şube binalarını düzeltmek için bütçe imkanları dahilinde ve hazırlanmış olan bir planla çalışıldığını kaydetti. Ödeneğin kifayetsizliği hakkındaki mütalaalar dolayısıyla da “Para yetmediği zaman ordudan esirgenmeyeceğinden, yalnız bakanlığın değil, bütün milletin ve dünyanın emin olduğunu” orduda subay açığı bulunmadığını kaydetti ve sözlerine şöyle devamla dedi ki:

“Askeri fabrikaları devir için düşüncemiz vardır. Bunu yapmak lazım geldiği zaman meclise bir tasarı ile geleceğiz Tamirhaneler hariç askeri fabrikaların da bir elden idare edilmesi lazım geldiğine kani olmuş bir adamım. Nitekim harp yıllarında Sümerbank Fabrikalarından kendi fabrikalarımız gibi istifade ettik. Hazırlanan büyük ekonomi planında bizim ihtiyaçlarımız da tetkik edilmiş, mütehassıslarımız da planın hazırlığında beraber çalışmışlardır. Askeri fabrikaları, bizim ihtiyaçlarımızı karşılayacak olan ekonomi bakanlığına arzu ile iftiharla devrederiz.”

Bakan, hatiplerin ordu hakkında gösterdikleri güven ve taktirlerinden dolayı da şükranlarını sundu.

Bundan sonra bölümlere geçildi ve Milli Savunma Bütçesi kabul edildikten sonra, Şükrü Sökmensüer, Doktor Aziz Uras ve arkadaşlarının, zamanı gelince ödevini ecdadına yaraşır şekilde ifa edecek olan Kahraman Türk Ordusuna Büyük Millet Meclisinin selam ve güvenini belirten takrirı alkışlar arasında kabul edildi.

General Ali Rıza Artunkal kürsüye gelerek ordu adına teşekkür ederken: “Ordumuzun her zaman her türlü şartlar altında vereceğiniz vazifeyi güvenle yapacağına emin olmanızı da arz ederim.” dedi. Dışişleri Bakanı Hasan Saka da aşağıda açıklayacağımız Kazım Karabekir’in konuşmasından sonra söz alarak şunları söylemiştir:

“Biz bütün devletlerle dost yaşamak istiyoruz ve bunun için çalışıyoruz. Hedefimiz büyük şefimizin dediği gibi ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ tür. Kimseden bir şey istemeyen ve kimseye bir şey vermeyecek olan milli politikamızı şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonrada takip edeceğiz. Sovyetlerin aramızda mevcut dostluk ve saldırmazlık antlaşmasını yenilememeleri bile, bizdeki dostluk arzu ve emelini azaltmış değildir. Bu dostluğu tazeleyip kuvvetlendirmeye daima hazırız. Esasen böyle bir neticeye varmak hususundaki ümitlerimizi muhafaza etmekteyiz.”¹³⁴

Sovyet talepleri konusu, Dışişleri Bakanlığının bütçesi dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisine geldiğinde yukarıdaki tarihi konuşmalar yapılmıştır. Bu konuşmaların en önemlisi İstanbul Milletvekili ve Doğu Cephesinin kahramanı aynı zamanda, Kurtuluş Savaşı’nın unutulmaz kumandanı ve İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir’in konuşmasıdır. 20 Aralık 1945 tarihinde meclisteki konuşmasında Kazım Karabekir, meclis kürsüsünde şunları dile getirmiştir:

“Arkadaşlar, Dışişleri bütçemizi görüşürken aynı zamanda Moskova’da üç büyük devletin dışişleri bakanları hemen baş iş olmak üzere bizden bahsetmektedirler. Bunun için bir milletvekili olarak bazı faydalı gördüğüm hususları huzurunuza arz edeceğim. İstanbul’da halkla temasımızda bazı kimseler ve gazeteciler bize dediler ki, biz hakkımızdaki kararları veyahut tartışmaları ecnebi ajanslarından dinliyoruz. Niçin hükümetimiz bunu açıklamıyor? Ben onlara karşı şu cevabı verdim. Hükümet kesin ve bir defa olarak fikrini söylemiştir. Bazı işler vardır ki, Hükümetin o işleri çok söylemesi fayda yerine zarar verir. Bu cevabımın iyi tesir yaptığını gördüm.

Ben bu gazeteci arkadaşlara cevap verdiğim sırada, burada başbakanımızla da görüştüm. Bu hususta herhangi bir resmi çağrılışa gidecek birini Dışişleri Bakanımızın iyice teşhis etmelerini rica ettim ve bu iddiaları çürütecek vesikaları da kendilerine verdim.

C.S. Barlas (Gaziantep) – Eksik olma.

Kazım Karabekir (Devamla)

¹³⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Aralık 1945 Cuma, sayı: 7665, s: 1-3.

Bu arada İnkılap Enstitüsüne de uçları üstünde mürekkepleri duran ve bu üç muahedeyi imzalayan kalemleri hediye ettim. Önce şunu belirtmek isterim ki: biz İstiklal Harbimizde bazılarının zannettiği veyahut iddia ettikleri gibi şarktaki askeri hareketlerimizden ve şarktaki muahedelerimizden istifade etmemiş değiliz. Fakat şunu belirtirim ki, Ruslar da bizimle dostluklarından elan istifade etmemiş değillerdir. Ruslar İnkılaplarını tamamlayabilmek için başlarında Lenin olduğu halde, yeni doğan Türkiye evlatlarına medyundurlar. Bunu cihana bağırabilirim. Eğer o zaman biz Ruslarla harbe girseydik işler büsbütün başka mecra alırdı. Bizden ziyade onlar zarar görürdü. Bunu kendilerine mükerrer görüşmelerimizde, söylediğim gibi, resmi nutuklarında onlar da söylediler. Onlarda istifade etmiştir. Bu vesikalar ortadadır

Şimdi yeni iddialara karşı medeni mantıkla şahsi cevaplarımı veriyorum;

1.Kars denen yer kimlerindir?

Bu asırlarca Türk halkı ile meskun olan ve ancak kısa bir zaman için Çarlık idaresine tazminat karşılığı olarak verilen bir Türk ülkesidir.(Bravo Sesleri)

Biz Sarıkamış'a Soğanlı ve Allahüekber dağlarını aşarak girdik. Akdeveler, Beniahmetler, Üçler Tepesi, Kocahaliller, Küçük ve Büyük Yahniler, Alacadağlar, Çalkavurlardan geçtik. Nihayet Arpa çayından, Çıldır gölünden su içtik. Hududumuzu da son Türk ülkesidir diye Arpa çayı ile çizdik.(Bravo Sesleri)

Arkadaşlar eğer haritayı açarsanız bu yerlerin isimleri bile tamamıyla Türk'tür. Çarlık Rusyası 40 küsur seneden beri oradaki Türklerin ne dilini nede milliyetini ve hatta nede köylerinin isimlerini değiştirememiştir. Oradaki Ermenice adlar tek tük şuradan buradan gelmiş bir surette olabilen birkaç köyden ibarettir. Orayı böyle bulduk ve orada, bizim meşhur 93 Rus muharebesinden kalmış gazilerimizle sarıştık, öpüştük.

2.Biz oraları Ruslardan almadık, iki defa oralarda hareket yaptık. Biri Cihan Harbi'nde Ruslar kendi yurtlarına çekilmiş ve orada ne Rus nüfusu nede ordusu yoktu. İkincisi İstiklal Harbimizde her ikisini de Ermeni müstevlilerden aldık ve oradaki Türklerin hemen yarısını katliam edilmiş, evleri köyleri yakılmış bir halde bulduk. Koştuk onları kurtardık.

3.Kars ve Gümrü'deki Amerikan heyetleri bu hareketimizi gördüler. Yazıları ile bizi taktir ettiler. Kars'taki Amerikan heyetinin verdiği vesika, Türk ordusunun çok muntazam bir ordu olduğunu ve medeniyet seviyesinin Avrupalılardan asla geri kalmadığını aceze ve çocuklara karşı katiyen zulüm ve katil yapılmadığını bildirmiştir. Bunlar, kendi hükümetlerince verdiği ilk rapordu.

Gümrü'deki Amerikalılar vaziyeti gördüler. Ermenilerin halini gördüler ve onlarda Amerika'ya şunları yazdılar. Türk Milleti'ne yardım ediniz. Türk İstiklal Davası'na yardım ediniz. Türkler büyük bir millettir. Onun yetiştirdiği Ordu bugün elimizden tutarak çocuklarımızı ve bizi en medeni milletler gibi himaye ediyor ve bize yardım ediyor.

Sonra bir kısmı General olmak üzere birçok Ermeni esir subaylarının verdiği imzaları altındaki vesika; Türk ordusunun katiyen katliam yapmadığını ve esirlere çok iyi bakıldığını, Türklere karşı Ermenilerin bundan sonra silaha sarılmamalarını Ermeni

çocuklarının ve ahfadının bilmesi lazımdır dediler. Bütün bu vesikayı da Başbakanımıza verdim.

4.Arkadaşlar, Moskova Muahedesi bu olan bitenlerin samimi kabulü idi. Kars muahedesi ise, Kafkas milletleri ile beraber Rusların bu Moskova Muahedesini tespit etmeleri idi.

Ortaya bir iddia çıkıyor. Nereden bilmiyorum. Güya biz Rusların zayıf zamanlarında zorla bu muahedeleri onlara imzalatmışız. Bu iddia Moskova'dan geliyorsa onlara şu hatırayı arz edeyim; Moskova Muahedesi zamanında, bizim bütün şark ordusu orada şarkta idi. Batum'un işgali akabinde Moskova Muahedesi imzalandı. Amma Kars vilayeti ve civar vilayetleri bize tamamiyle terk eden esas muahede, Kars Muahedesi'dir ve Kafkas federasyonu milletlerinin de delegeleri ve Dış bakanları olduğu halde, Ruslarla Kars Muahedesi'ni imzaladığımız zaman hala biz kuvvetli değildik. Şark ordumuz Garba dönmüş, cephaneleri ağır topları hep o tarafa sevk edilmişti. Bunu pekala Ruslar da biliyorlardı.

5.Kars Muahedesi ebedi dostluğa dayanan bir muahede idi. Bunu nutuklarımızda da bildirdik. Bundan başka bizim yerimizde başka bir millet ve hınç besleyen bir ordu olsaydı Ermeni mevcudiyeti kalmazdı. Bunun için Ermeniler Kars Muahedesine imzalarını koydukları zaman, bunun şükran borcu olduğunu ifade etmişlerdi. Görülüyor ki bu muahede de bir tazyik, bir kuvvet yoktur. (Bravo Sesleri)

Kars Muahedesi'ni Ruslar namına imzalayan Ganeski'nin nutkunu da başbakanımıza verdim. O zaman Lenin, devlet reisi, Çiçerin, Hariciye Komiseri idi. Onlarda aynı mealde nutuklarla cihana haykırıyorlar ve diyorlardı ki;

Türkler istiklal harbi yapıyorlar biz adilane sulhlarla Türklerin haklarını teslim ettik. Türkler önce haklarına, hakları içinde güçlerine güveniyorlar. Ey Avrupa milletleri Türklerin haklarını teslim ediniz. Biz şarkta onların tamamıyla hakkı olan hudutları çizdik. Sizde garpta bizim kadar medeni olunuz. Bunları söyleyen Lenin, Çiçerin ve Kars muahedesini imzalayan Ganeski'dir.

Bunu bu şekilde inkar eden bir idare, demek ki bütün tarihi bütün samimiyeti inkar haline geçmiş idaredir. Ben burada şunu da cihana belirtmek istiyorum:

Kars yaylasına hakim olmak demek, Anadolu'yu istila etmek için pusuya yatmak demektir. Kars yaylasına hakim olmak demek, Dicle ve Fırat boyunca Akdeniz ve Basra Körfezine inen yolların tepesine hakim olmak demektir. Kars yaylası oralara inecek büyük bir seli tutan, biricik settir.

Boğazlar ise milletimizin hakikaten boğazıdır. Oraya el saldırtmayız. Fakat şunu da bilmelidir ki, Kars yaylası da milli belkemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz (Bravo Sesleri-Alkışlar).

Rus komşularımızı idare eden yüksek heyet bilirler ki, biz İstiklal Harbine hangi şartlar altında girdik. Tek bir müttefikimiz mi vardı?

Bütün cihana hakim olan galip devletlere karşı istiklal davasına atıldık. Ölüm bir kere olur dedik sonuna kadar çarpışırız. Tek bile kalsak son bir dağın başına çekilip de kendimize orayı mezar yaparız dedik.

Halbuki bugün iş bu kadar da kötü değildir. Benim temennim bir Türk Milletvekili olarak, Rus dostluğunu birinci derecede yapmış, muahedelere bağlamış, hükümete bu suretle vazife görmüş bir insan sıfatıyla derim ki;

Eski Çarlık düşmanlığı bir kere hortlamasın! Bu dostluk asla bizim tarafımızdan bozulacak değildir. Eğer bozulursa, cihan yıkılıncaya kadar düşmanlık sürüp gidecektir. Bundan Türkiye çok zarar görecektir. Fakat Rus dostlarımızda gene o zaman kendilerinin de ağzından gene defalarca işittiğimiz gibi çok zararlar görecektir.

Arkadaşlar biz şimdi cihan sulha gidiyor diye, dışımızdan, tırnağımızdan tasarruf yaparak fabrikalarımızı, imarımızı bu kadar yıllardır harabeye dönen vatanımızı şenlendirmeyi düşünürken size bir hatıra arz edeyim. Bu paralar bakınız nereye doğru akabilecektir.

Henüz milli hükümetimiz kurulmamıştı. Amerikan Harbourd Heyeti memleketimizin her tarafını garptan şarka kadar gezdi. Erzurum'daki tabyaları görünce bana birazda istihfafla dediler ki, Şu tabyaların her birine sarf ettiğiniz para bir fabrika değerindedir. Eğer bunlara sarf ettiğiniz paralarla, fabrikalar, yollar, yapsaydınız bugün ne kadar zengin ve yüksek seviyede bir millet olurdunuz. Benim onlara verdiğim şu cevap istikbalimiz için de bir cevaptı: Evet sizin gibi medeni komşularla hem hudut olsaydık dediğiniz gibi olurdu. Eğer Çarlık Rusyası bize nefes aldırıysaydı, milletimizin dışından tırnağından arttırdığı paralarla böyle tabya yaparak, Anadolu yaylasını gece gündüz burada beklemezdik. Bizi Cihan Harbi'nde Almanların safına sokan da bu korku idi.

Şimdi umuyoruz ki Çarlık artık yıkıldı. Umuyoruz ki Sovyet Rusya komşularımızla dostça yaşar ve dediğiniz gibi yaparız. Fakat yirmi, yirmi beş senede bir saldıran düşmana bizim gibi siz de komşu olsaydınız ne yapardınız? dedim. Bana tarziye verdiler. Evet bizde tabyalar yapardık dediler.

Eğer Ruslar bizden yer istemekte ısrar ederlerse, hiç şüphe yoktur ki, dövüşeceğiz. Fakat istikbal bize olduğu kadar kendileri içinde karanlık olur. Cihan yıkılıncaya kadar ve tek bir Türk kalıncaya kadar varımızı yoğumuzu ortaya koyarak uğraşacağız. Paramızı, dışımızdan, tırnağımıza kadar silahlanmaya sarf edeceğiz. Bu takdirde iki tarafta hayattan, beşeriyetten ve medeniyetten nasibini alacak değildir. Burada son sözümü söylerken, Rus komşularımıza, Rus dostlarımıza bir cümle daha ilave etmek yerinde olur;

Türk dostluğu Ruslara da kuvvet verir. Türklere güvensinler. Fakat Türk dostluğunun yolu da ancak milletimizin iradesinin tecelli edebileceği bu Büyük Millet Meclisi'nden ve onun kurduğu devlet manzumesinden geçer.(Bravo Sesleri – Şiddetli ve Sürekli Alkışlar)" ¹³⁵

¹³⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Aralık 1945 Cumartesi, sayı: 7666, s: 1-3.

Bunun yanında Ankara'daki diğer milletvekilleri ile yapılan görüşmelerde de milletvekilleri düşüncelerini belirtmişlerdir; Bunlar arasında yukarıda belirttiğimiz İstanbul milletvekili Kazım Karabekir ve Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur görüşlerini en sert bir şekilde ifade etmişlerdir. Celal Bayar da bu görüş sahipleri arasında sayılabilir. Yine bütçe görüşmeleri sırasında değişik milletvekilleri Orduya selam anlamında Sovyet tehditlerine karşı tavırlarını ortaya koymuşlar ve Türk Ordusu'na bu konuda hem güven duyduklarını hem de büyük destek vereceklerini ifade etmişlerdir. Bu ifadeler arasında en önemlisi şudur: "Hitler'i durduran bu ordu kendisini yeniden denemek isteyenleri de durduracaktır."

Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gerginleştiği bir dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Rusya'nın istediği Türk sınır illeri ile onlara komşu illerini ziyaret ederek vatandaşlarına büyük moral aşılayan konuşmalarda bulundu. Bu konuşmalar arasında kuşkusuz en önemli ve etkili olanı Kars ve Trabzon'daki konuşmalarıdır. Serhat kenti olarak nitelenen Kars'ta Sovyet isteklerine cevaben halka bir konuşma yapmıştır. Anadolu Ajansının muhabirine göre Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Kars'ı ziyareti ve konuşması şöyle gerçekleşmiştir:

"Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bugün Kars'ı şerefletirmişler ve vatandaşların muhabbetiyle karşılanmışlardır. Halkevinde Kars'ın içinden ve ilçelerinden gelmiş olan her meslekten ve her tabakadan seçkin bir topluluk önünde memleketin iç ve dış büyük meselelerini açıkça anlatmışlardır. İnönü; Kars, Ardahan ve Artvin bölgelerinin bütün memleketin gözünde büyük kıymet taşıdıklarını söylemişler ve aynıyla demişlerdir ki:

'Bütün milletin malı ve canı, sınır boylarının her karış toprağı üzerine konmuştur. Türk Milletinin şaşmaz ve sarsılmaz iradesini memleketin her köşesindeki vatandaşlarla temas ettikten sonra size bu şekilde ifade ediyorum. Türkiye'nin şerefli ve haklı durumu dünyanın hak ve adalet tanıyan milletlerince anlaşılmıştır.

Birleşmiş Milletler Anayasasındaki, hürriyet, toprak bütünlüğü ve istiklal haklarının boş sözlerden ibaret olmadığına inanıyoruz. Bugün milletlerin hayatında kuvvet ifadesi onların ileride gösterebilecekleri sağlamlıkla ölçülmektedir. Bozguncu ve fitnecilerin tesirlerini, milletin serbest muhakeme ve temyiz kudretiyle ortadan kaldıracılar yaşamak hakkını ispat etmiş olurlar. İkinci Cihan Harbi ve sonrası devrinde bütün hudut vilayetlerimiz bu bakımdan övüneceğimiz bir kıymet göstermişlerdir. Karşılara bu uğurda ispat ettikleri sağlam anlayıştan ve iman kuvvetinden dolayı teşekkür borçluyum.

Milletin iradesini vasıtasız olarak göstermek için yakında büyük seçime gideceğiz. Vatandaş vazifesini anlamak ve anlatmak bakımından da Karşılıkların bütün millete iyi bir örnek olmalarını isterim ve beklerim."¹³⁶

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Trabzon'da aynı şekilde yaptığı diğer bir konuşmasında milli birlik ve beraberlikten söz etmiştir. Gezisi sırasında uğradığı, Rize, Kars, Artvin, Gümüşhane, Erzurum, Erzincan, Sivas ve Ağrı illerindeki vatandaşların kendisine gösterdikleri muhabbet ve devlete bağlılıklarını taktirle karşılamış ve demiştir ki:

¹³⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mayıs 1946 Pazar, sayı: 7821, s: 1-3.

“Toprak bütünlüğünde ve egemenlik haklarında büyük milletimizin baştan başa dikkatli, duygulu ve kararlı olması varlığımız için esaslı teminattır. İçinde bulunduğumuz güçlüklerden şerefle ve selamlele çıkacağımıza yürekten güveniyorum.” İsmet İnönü; bu sağlam birlikteliğin yanı sıra, halkın kendi iradesine hakim olması gerektiğini vurgulayarak, hükümetin kendilerinden yardım isteyeceği zamanlarda yardım etmelerini, aksi takdirde yapılacak nümayiş ve mitinglere katılmamalarını önemle belirtmiştir.¹³⁷

Bu ziyaret ve konuşmalardan sonra basında Cumhurbaşkanı’nın sözleri üzerinde geniş tahliller yapılmış ve Sovyet Rusya’ya gereken cevabın verildiği dile getirilmiştir. Tüm bu girişimler Türkiye Cumhuriyeti’nin kuzeydoğu kesiminin sahipsiz olmadığını önce, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına sonrada, dünya devletlerine ve son olarak da Rus Hükümetine göstermiştir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1946 günü TBMM’nin açılış konuşması sırasında, dış tehlike karşısında milli birlik ve beraberlik üzerinde durmuş ve demiştir ki: “Özellikle dış tehlike karşısında, her partiden vatandaşlar, şuurlu bir vatanseverlik duygusu içindedirler.” Dış politika ile ilgili olarak İnönü meclis kürsüsünden şunları söylemiştir:

“Sayın Milletvekilleri;

Dış politikada emniyet meselesi, şüphesiz ki bütün meselelerimizin en önünde bulunuyor. İkinci Cihan Harbi’nin milletler arasında umumi bir barışla kapanması her memleket gibi bizim için de en kıymetli bir arzuudur. Barış konferanslarını dikkatle takip ederken, memleketimiz Montreux Mukavelesi’nin tadili meselesi ile karşılaşmıştır. Biz Montreux Sözleşmesi’nin yeni şartlara uygun ve Montreux’un açıkça söylediği usuller ve hudutlar içinde iyileştirilmesi lüzumunu taktir ediyoruz. Sözleşmenin milletler arası bir konferansta görüşülmesini iyi niyetle alıyoruz. Türkiye’nin toprak bütünlüğünü egemenlik haklarını sağlayan esaslar içinde, bütün ilgililerin meşru menfaatlerini göz önünde tutan değişimleri, geniş yürekle karşılayacağız. İkinci Cihan Harbi içinde Montreux Sözleşmesi’ne, tarafımızdan en büyük dikkatle riayet edildiğine tam bir vicdan istirahati ile kanmış bulunuyoruz. Montreux Sözleşmesi’nin, mihver devletlerinin faydalarına olarak uygulandığı iddiası, açık bir surette haksızdır. Biz hareketlerimizin hakem incelemesine ve hükmüne arz olunmasından çekinmiyoruz. Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda, bizim için ve bütün ilgili milletler için, Boğazlar Meselesi’nde de her türlü teminatı görüyoruz. Hep beraber hükümleri ile bağlı olduğumuz Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın toprak bütünlüğü ve egemenlik hakları kayıtlarına riayet edildikçe, Sovyetler Birliği ile aramızdaki münasebetlerin düzelmesine ve iyileşmesine hiçbir engel olmamak lazımdır.

Diğer bütün komşularımızla ve daha uzak memleketlerle münasebetlerimiz, davasız ve dostçadır. Aramızda siyasi ve ekonomik münasebetleri genişletmek için her fırsattan istifade ediyoruz.

Milletimizin kıymetini hakkıyla taktir ettiği, bir ittifak antlaşması ile bağlı olduğumuz Büyük Britanya ile en iyi dostluk münasebetleri içinde bulunmakla bahtıyarız. (Alkışlar.)

¹³⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Haziran 1946 Pazar, sayı: 7828, s. 1-3.

Birleşik Amerika ile temas ve münasebetlerimiz yeni dünyanın bu büyük ve şanlı demokrasisi ile aramızdaki dostluğu her gün daha ziyade kuvvetlendiren karşılıklı gayret ve hamlelerle genişlemektedir.(Alkışlar)

Birleşmiş Milletler Teşkilatının bütün milletler için adalet ve eşitlik içinde tesirli bir barış vasıtası haline gelmesi için medeniyet ve insanlık ülküsü güden milletlerin gösterdikleri ciddi gayrete, Türk Milleti azimle ve hayranlıkla katılmaktadır.

Fransa ile aramızdaki samimi dostluk müşterek ideallere bağlılıktan doğan hızla, her gün yeni ve mesut tezahürler kaydetmektedir.

Yunanistan ile münasebetlerimizin dostluk ve güvenle dolu olan mahiyetini çok kıymetli tutuyoruz ve daima genişleyeceğine kuvvetle ümit besliyoruz.(Alkışlar)

Arap memleketleri ile münasebetlerimizin bahtiyar bir gelişme içinde dostça ilerlemesi için ciddi bir arzu besliyoruz. (Bravo sesleri)

Komşumuz Bulgaristan ile barış ve huzur içinde iyi münasebetlerimizin gelişmesini temenni etmekteyiz.

Sayın Arkadaşlarım:

Cihanda hakiki bir barışın kurulması aziz dileğimizdir. Türk Milleti, her milletin bağımsız ve şerefle barış hayatına girmesini samimi olarak arzu eder.”¹³⁸

1947 yılının bütçe görüşmeleri sırasında Milli Savunma Bakanlığı'nın bütçesi görüşülürken Türk Sovyet ilişkileri üzerinde de durulmuş ve söz alan milletvekilleri arasında Ali Fuat Cebesoy ile Kazım Söğüttekin görüşlerini belirtmişler ve Türk ordusuna saygı ve selamlarını bildirmişlerdir. Bu görüşmeler şu şekilde gerçekleşmiştir:

“Bundan sonra Milli Savunma Bakanı kürsüye geldi. Önce bütçe komisyonuna teşekkür etti. Bakan Fahri Kurtuluş'un sıhhiye sandıkları hakkında söylediklerini tetkik edeceğini eksik varsa tamamlayacağını söyleyerek dedi ki:

‘Saim Ali arkadaşımın, yaraların ilk tedavisi hakkında söylediği sözlerden müstefit olduk. Sıhhiyeci arkadaşlardan rica edeceğim. Mamafih biz gerek harp esnasında, gerek şimdi muhtelif zamanlarda, sıhhiye heyetlerimizden birçok arkadaşları muhtelif ekipler halinde İngiliz ve Amerikan orduları arasına gönderdik. Bu esaslar üzerinde ciddi surette çalışmaktayız.

Haziranda İsviçre’de açılacak sıhhi kongreye bir heyet göndereceğiz. Sıhhiye teşkilatımız ordunun diğer teşkilatı ile muvazi olarak ilerlemektedir. Silah ve cephane kadar mühim olan efradın sıhhatini korumak hususundaki noksanlarımızı da ikmal etmek kararındayız.’ dedi.

Maddelere geçildi. Bütçe kabul edildi. Bundan sonra Ali Fuat Cebesoy, Kazım Söğüttekin ve Eyüp Durukan tarafından verilmiş olan önerge okundu. Bu önerge, Türk

¹³⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Kasım 1946 Cumartesi, sayı: 7979, s: 1-3.

Cumhuriyeti'nin müdafisi ve istiklalinin nigehtarı olan şanlı orduya, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin güvenini, selam ve saygısını belirtiyordu. Bu mealde diğer bir taktir de verilmişti. Önerge alkışlar arasında kabul edildi.

Savunma Bakanı kürsüye gelerek, meclisin orduya karşı beslediği sevgiye ve belirttiği güvene ordu adına teşekkür etti ve ordunun meclisin itimadına layık olarak her ihtiyaç hasıl oldukça bütün şeref ve mevcudiyetiyle ödevini yerine getireceğini beyan etti.

Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü bugün meclis müzakerelerini teşrif etmişlerdir. Meclise, Milli Savunma Bütçesi'nin müzakeresi esnasında gelmiş olan İnönü, hususi dairelerinden müzakereleri takip etmişlerdir.”¹³⁹

Görüldüğü gibi gerek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve gerekse Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı başlattığı ve sürdürdüğü sınır harbine karşı tepkilerini koymuşlar ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünden ödün vermemişlerdir. Yurtta görülen ve yaygınlaşan tepkilerin artması da, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve TBMM'nin aldığı kesin tavırların doğal sonucudur.

b. Türkiye'nin Sovyet Notalarına Karşı verdiği Cevabi Notalar

Boğazlar konusunda Sovyet Rusya'nın 1945 yılının ilk yarısında başlattığı mücadele hızı, bu yılın sonunda yavaşlamış ve yerini başka konular almıştır. Boğazlar Meselesi'nin yerini Türkiye'den toprak talepleri almış ve bu iki isteğin birleşmesiyle diğer bölümlerde açıkladığımız gibi Türkiye'de büyük tepkiler oluşmuştur. 1946 yılının ortalarından itibaren Boğazlar Meselesi, yeniden önemli bir sorun haline gelmiştir.

Bunda Potsdam Konferansı gereği diğer devletlerin birer nota ile görüşlerini Türkiye'ye zamanında bildirmiş olmalarına rağmen Sovyetler Birliği'nin, görüşünü 10 ay sonra ve son haftaya bırakmasının etkisi büyük olmuştur. Bu arada Sovyet Rusya gerginliği tırmandırma politikası izlemiş ve Türkiye ile sınır harbini sürdürmüştür. Moskova Radyosu ile basınının ve diğer uydu devlet yöneticilerinin demeç ve yazıları gerginlikte baş etken olarak sayılabilir. Karadeniz'e sahili olan devletlerin sözcüsü gibi davranan Sovyet Rusya, büyük devletlerle görüşmelerinde boğazlar konusunu; 'Karadeniz devletlerinin güvenliğini öngören bir statünün belirlenmesi' olarak gündemde tutmuştur. Türkiye ise bu durumdan memnun olmadığını ve Boğazlar sorunu diye bir sorunun bulunmadığını başlangıçta belirtmişti. Ancak zaman ilerledikçe Türkiye Cumhuriyeti, Potsdam Antlaşması gereği Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yeni şartlara göre düzenlenebileceğini, buna karşılık Türk bağımsızlığından ve topraklarından taviz verilemeyeceğini çeşitli vesilelerle dile getirmiştir.

Sovyetler Birliği Hükümeti, Ankara Büyükelçiliği vasıtasıyla Türk Hükümetine 7 Ağustos 1946 tarihinde bir nota verdi. Bu notada Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında müşterek müdafaa edilmesi, yani ortak savunulması ele alınıyor ve bunun gerekli olduğu savunuluyordu. Bu notayı yukarıda belirtmiştik. 7 Ağustos 1946

¹³⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Aralık 1946 Cuma, sayı: 8024, s: 1-4.

tarihinde Rusya tarafından tevdi edilen bu notaya Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Amerika ve İngiltere ile giriştiği yoğun bir diplomasi temasının ardından ve o ülkelerden hemen sonra 22 Ağustos 1946 da Sovyetler Birliği'ne cevabi bir nota ile karşılık vermiştir. Cevabi notada şunlar yer almaktadır;

Sovyet Notası'nın mütalaasından anlaşıldığına göre, İkinci Cihan Harbi esnasında vuku bulan hadiseler, Sovyet Hükümeti'nin fikrince, Montreux Sözleşmesi'nin tesis etmiş olduğu rejimin Karadeniz devletlerinin güvenlik menfaatlerine uymadığını ve Boğazların Karadeniz devletleri aleyhine kullanılmasına mani olabilecek şartları temin etmediğini açıkça göstermiştir. Bu tezi teyit eden nota, Boğazlardan her iki istikamette 'Seefalke' ve 'Tarvision' gibi mihverin harp ve yardımcı gemileri ile asker nakline mahsus gemilerinin geçişmelerini hatırlatmaktadır ki, Sovyet Hükümeti'nin kanaatine bu vakaların heyeti mecmuası, Boğazların Sovyetler Birliğine ve diğer müttefik devletlere karşı düşman devletler tarafından kullanılabilme imkanına delil teşkil etmektedir. Türkiye hükümetinin bu yolda vaki istifadeden gayri mesul olduğunu beyan edemeyeceği hususu da notada ilave olunmaktadır.

Nota müteakiben Potsdam'da temmuz ve ağustos 1945 aylarında Boğazlar hakkında cereyan eden ve neticesinde ilgili 3 devlet tarafından;

- a. Montreux Sözleşmesi'nin bugünkü şartlara uymadığı için tadil edilmesi,
- b. Bu meselenin üç devletin her biri ile Türkiye Hükümeti arasında doğrudan doğruya görüşmelere konu teşkil etmesi,

Kararına varılan İngiliz, Amerikan ve Sovyet görüşmelerinin kısa bir hülasasından sonra yeni bir Boğazlar Rejimi tesisi için Sovyet tekliflerini irae etmektedir. Bu teklifler aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

1. Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
2. Boğazlar Karadeniz devletlerinin harp gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
3. Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi hususi surette derpiş edilen haller müstesna memnudur.
4. Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin tesisi, Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer devletlerin selahiyeti dahilinde olmalıdır.
5. Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestisini ve boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla ilgili ve bunu icraya en ziyade kadir olmaları sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği işbu boğazların Karadeniz'de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalarıyla temin ederler.”¹⁴⁰

Sovyet Notası, bölümler halinde incelenip bütün bölümlerdeki iddialar tek tek cevaplandırıldıktan sonra; 'Meselenin Esası' adlı son bölümünde Türk hükümeti Sovyet Rusya'ya şu cevabı bildirmektedir:

¹⁴⁰ Sovyet Notasının Metni, Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ağustos 1946 Cumartesi, sayı: 7911, s: 1-3.

“Ortaya atılan meselenin esasına gelince, Cumhuriyet Hükümeti, Sovyet tadil tekliflerini teşkil eden beş prensipten bilgi edinmiştir. Cumhuriyet Hükümeti ilk üç noktada Amerika Birleşik Devletleri hükümeti tarafından Montreux Sözleşmesi’nin bugünkü şartlara uygunlaştırılması hakkında 2 Kasım 1945 tarihinde yapılmış olan telkinlerin aşağı yukarı aynı ifadelerle tekrarlandığını müşahade etmektedir. Amerikan telkinlerine zamanında verdiği cevapta, Türk Hükümeti ezcümle şunları bildirmişti:

‘Ticaret gemilerinin ve harp gemilerinin boğazlardan geçiş serbestisi prensibinin Türkiye’nin egemenlik ve güvenlik hakları ile en iyi tarzda telifi bizzat Montreux Sözleşmesi’nin bünyesinde derpiş edilmiş bulunan vaziyül imza devletleri arasında akit edilecek beynelmilel bir konferans terettüp eder.

Türkiye Hükümeti Potsdam’da temsil edilmiş olan üç devletin Boğazlar Meselesi hakkındaki tüm noktai nazarlarını öğrenince meseleyi esaslı bir tetkike tabi tutmaktan fariğ olmayacak ve bunun neticesinde tezini yukarıda zikri geçen devletlere bildirmeye müsaraaat edecektir. Bununla beraber Türk Hükümeti’nin Amerikan telkinlerini müsait suretle karşılamakta olduğu ve bu telkinlerin bazı şartlar ve ihtirazi kayıtlar altında müzakereye esas teşkil etmeye layık bulunduğu şimdiden söylenebilir.

Amerika Birleşik Devletleri’nin mutasavver konferansa iştirakine gelince, Türk Hükümeti bunu, sade hararetili bir temenninin tahakkuku olarak değil, aynı zamanda mutlak bir milletler arası zaruret olarak da mütalaa eder.’

Dördüncü ve Beşinci taleplere dair:

Sözü geçen notanın dördüncü ve beşinci noktalarındaki, üzerinde daha derin düşünülmesi gereken teklifler için vaziyet aynı değildir. Hassaten dördüncü noktada, Sovyet Notası diğer bütün ilgili devletlerin hariç bırakılması suretiyle, yalnız Türkiye ile Karadeniz’de sahili bulunan devletlerin tanzimine iştirak edecekleri, yeni esaslara istinaden derpiş edilmiş yeni bir Boğazlar Rejimi ileri sürer görünmektedir. Böyle bir telakki evvelemirde, en aşağı 1956 yılına kadar sürmesi lazım gelen Montreux Sözleşmesi’nin müddetini ve umumi ahenk ve çerçevesi Montreux rejiminden ayrılan bir rejimin tesisini esas itibariyle reddeden tadil prosedürünün tadili, ancak bazı hükümlere inhisar ettiren vasfını kaale almaz gibi gözükmektedir. Bundan başka müzakerelere ve muaddel metnin imzasına iştirake eşit hakları bulunan ve bu müzakerelere iştirak etmek arzularını en açık bir tarzda ifade etmiş olan sözleşmeyi imzalamış diğer devletlerin menfaatlerinden tegafül eder görünmektedir.

Sovyet Notası’nda ileri sürülen beşinci prensibe gelince, Cumhuriyet Hükümeti bu teklife Akdeniz’den gelecek herhangi bir tecavüze karşı Boğazların emniyetini müşterek bir Türk - Sovyet müdafaası tesisi suretiyle tanzimden başka bir mana verilemeyeceğini müşahade etmektedir.

İşbu teklif milli bakımdan, Türkiye’nin hiçbir suretle feragat edemeyeceği ve takyidini kabul eyleyemeyeceği egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırıdır. Aynı teklif uluslar arası bakımdan da çok ciddi itirazlar davet etmektedir. Bu teklifin kabulü, Türkiye’nin Boğazlarda oynadığı muvazene ve irtibat unsuru rolünün sona ermesi ve Karadeniz devletlerinin sözde güvenliğinin, Türkiye’nin güvenliğinin imhası üzerine kurulması demek olacaktır. Türkiye Hükümeti 7 Ağustos tarihli notada ileri sürülen yeni güvenlik sisteminin karşılayacağı Sovyet endişelerinin künhüne varamamaktadır.

Cumhuriyet Hükümeti, memleketi, nereden gelirse gelsin her tecavüze karşı var kuvvetiyle müdafaa vazifesinin kendisinde olduğu kanaatindedir. Tarih, Türkiye'nin dahil olup, Türk Milletinin memlekete karşı vazifesini yapmadığı hiçbir harp misali kaydetmemiştir. Binaenaleyh memleketin güvenliğini dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehlide karşı sağlamak üzere bütün gerekli tedbirleri almak Türkiye'ye aittir. Şayet Türkiye, boğazlar üzerinde haiz olduğu egemenlik haklarını kendi vasıtalarıyla korumak iktidarında olmasaydı, tarihin kaydettiği en büyük harpte, cümlesi tecavüze uğrayan veya askeri işgal altına giren komşularının akıbetinden kurtulamazdı.

Diğer taraftan bütün dünya milletlerinin bir barış ve emniyet devresi kurmak için hisselerine düşeni yapmak hususunda birbirleri ile yarıştıkları şu sırada muvaffakiyetle tecrübe edilmiş bulunan bir müdafaa şeklinin daha fazla takviyesini istemek, hem Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın mevcudiyetini ve amaçlarını inkar etmek hem de idealleri gelecek nesilleri harp musibetinden korumak olan işbu milletlere karşı Türkiye Hükümeti'nin, sebebini anlayamadığı, bir itimatsızlık göstermek olacaktır. Sovyetler Birliği için Karadeniz'de en sağlam emniyet garantisi, Boğazlarda bağımsız bir memleketin vakarı ve egemenlik hakları ile telifi imkansız imtiyazlı bir stratejik mevki aramasında değil, fakat kendi hesabına dostane ve itimada müstenit münasebetlerin ihyası uğrunda bütün gücü ile çalışmaya azmetmiş olan, lakin bu husustaki gayretleri kuzey komşusundan gelecek aynı iyi niyetle desteklemeye muhtaç bulunan, kuvvetli bir Türkiye ile kendi arasında böyle bir mesut devrenin kurulmasındadır.

Bundan başka Türkiye'nin kendi tarafından verilen bu kuvvetli teminat haricinde dahi, Türk Hükümeti, San Fransisko Antlaşması'nın Sovyetler Birliği gibi müşterek imzalayıcısı sıfatıyla harp hakkındaki yeni telakki tarzına göre her devletin güvenliğinin, Sovyetler Birliği'nin de Türkiye misillü üyelerinden olduğu Birleşmiş Milletler Teşkilatı emrine verdikleri milletler arası kuvvetlerinin garantisi altında bulunduğunu düşünmekte kendini haklı görmektedir. Şu halde Sovyet Rusya'nın Karadeniz'deki mevkilerinin boğazlardan geçerek Akdeniz'den gelecek bir tecavüz neticesinde taarruza uğramasından endişe etmesi gibi tamamen gayri muhtemel bir halde bile, Türk Hükümeti kendisinin, kuvvetle bağlı bulunduğu Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın müessirliğine Sovyet Rusya'nın güvenmesi gerekeceği fikrindedir.

İşbu notanın birer sureti Montreux Sözleşmesi'nin müzmirlerine ve keza Montreux Sözleşmesi'nin tadili için toplanacak milletler arası konferansa iştirakinden, Türkiye'nin bahtiyar olacağı Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine gönderilmiştir.”¹⁴¹

Türk Hükümeti, Sovyet Notası'ndaki her maddeyi uzun paragraflarla açıklayarak anlatmıştır. Gerekli görüldüğü yerde tarihten örneklemeler ile güçlendirilen Türk Cevabi Notası, beklenildiği kadar Rus tarafında çok fazla etkili olmadı. Aradan bir buçuk ay geçtikten sonra Sovyetler Birliği Türkiye'ye birinci notaya benzer ve isteklerinin tekrar edildiği ikinci bir nota daha vermiştir. Bu notanın içeriğini de yukarıda açıklamıştık. Rusların bu nota ile Boğazlar Meselesi'nde ne kadar ısrarlı oldukları bir kere daha gözler önüne serilmiştir.

24 Eylül 1946 tarihli bu notaya karşılık olarak Türkiye Cumhuriyeti de birinci notada izlediği yolu, ikincide tekrar etmiştir. Amerika ve İngiltere ile yapılan

¹⁴¹ Sovyet Notasının Metni: Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ağustos 1946 Cumartesi, sayı: 7911, s: 1-3.

görüşmelerin ardından Sovyetler Birliğine verilecek olan nota metni hazırlanmıştır. Bu iki devletin Sovyet Rusya'ya, Potsdam kararlarının dışına çıkılmaması ve Türkiye'den üsler istemek yolu ile Türkiye'nin bir peyk devleti durumuna düşürülmemesi konusunda uyarılarını Sovyetler Birliğine açıkça yaptıklarını basındaki pek çok haber ve manşetlerden görmek mümkündür. Amerika ile İngiltere'nin ardından Türkiye Cumhuriyeti 18 Ekim 1946 tarihinde Sovyetler Birliğine ikinci cevabi notasını vermiş ve bu konunun karşılıklı notalar şeklinde sürmemesi gerektiğini hatırlattıktan sonra Türkiye açısından bu konunun kapandığını vurgulamıştır. Nota metninde şunlara yer verilmiştir:

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Montreux Sözleşmesi'nin muhtemel tadili meselesi hakkında geçen 22 Ağustos 1946 tarihli Türk Notası'na cevap teşkil eden Sovyet Hükümeti'nin 24 Eylül 1946 tarihli notasından bilgi edinmiştir. İşbu belgenin inceden inceye tetkiki neticesinde vasıl olduğu görüş ve mülahazaları aşağıda arza müsaraa eyler.

Sovyet Notası, birinci kısmında boğazların mihver memleketlerine ait gemiler tarafından sözde kullanılması konusunu yeniden ele almakta ve 22 Ağustos tarihli Türk notasında bu hususta ileri sürülen redde karşılık, Sovyet iddiasının doğruluğunun bir defa daha teyidi için 1942-1943 yıllarında Alman süratli çıkarma Layterlerinin geçişi olaylarını anmaktadır.”

Nota metninin ilk kısımlarında, Sovyet iddiaları tekrar edilerek bir önceki notada bunların cevaplandırıldığı hatırlatılmıştır. Türk Hükümetinin boğazlardan geçişlerde yıllık olarak düzenleyeceği raporların diğer ülkelere verilmediği iddiası ayrıntılı bir şekilde cevaplanmıştır. Ardından boğazların kontrolünü güçleştiren sebepler açıklanmıştır. Türk Hükümetinin boğazları müdafaadaki dürüstlüğü de anlatıldıktan sonra boğazlarda yapılabilecek ‘makul’ tadiller üzerinde durulmuştur. Karadeniz devletlerinin mevcut sözleşmede üstünlüklerinin bulunduğu belirtildikten sonra, Sovyetler Birliğine Karadeniz devletleri adına konuşma yetkisinin verilmediği vurgulanmıştır. Türkiye'nin teminatı anlatıldıktan sonra “Sovyetlerin sürdürdüğü tartışma konusu artık tarih olmuştur.” denilmekte ve “Ortak savunma fikrinin imkansız olduğu” anlatılmaktadır. Notanın son bölümünde şunlara yer verilmiştir:

“Boğazlarda bir Türk Sovyet müşterek savunma sistemini iltizam eden Sovyet notasının 5. noktasına gelince; Sovyet Hükümeti, Türkiye Hükümetinin bu teklife Türkiye'nin egemenlik hakları ve güvenliği ile telifi kabil olmadığı düşüncesinde bulunduğunu ve ilk önce Sovyet Hükümeti'nin bu husustaki müspet mülahazalarını öğrenmeden bu sonuca vardığını müşahade eylemektedir. Böylece esassız ve Sovyetler Birliğinin vakarı ile telifi gayri kabil şüpheler göstermek suretiyle Türkiye Hükümetinin Sovyetler Birliği ile karşılıklı itimada dayanan dostane münasebetleri yeniden kurmak yolundaki kendi sözleri ile tam tezat halinde bulunduğu notada ilave olunmaktadır. Sovyet Hükümeti yaptığı teklifin uygulanmasının yalnız Türkiye'nin egemenliğine en ufak bir zarar vermemekle kalmayıp hatta güvenliğinin pek mahsus derecede artması suretiyle gerçekleşebileceği mütalaasında bulunmaktadır.

Türkiye Hükümeti, ilkönce Sovyet Hükümetinin müspet telkinlerini öğrenmeden bile egemenlik hakları ve güvenliğiyle telifi kabil olmadığı mütalaasında bulunduğu beşinci noktanın görüşülmesine muvafakat etmediği hakkındaki düşünceye iştirak etmemektedir. Burada her şeyden önce, Türkiye Hükümeti'nin kendileriyle münasebette

bulunduğu yabancı devletlerin teşebbüslerini ilgi ve hayırhahlıkla karşılamaktan asla geri kalmadığını söylemek lazımdır. Bu münasebetle Türkiye Hükümeti, ilk defa olarak 1939 yılında Saraçoğlu – Molotov görüşmeleri sırasında ortaya atılan Boğazların Türkiye tarafından müşterek savunması meselesinin sonradan Moskova’da Türk temsilcisi ile bir görüşmede, keza Sovyetler Birliği’nce daha ağır bir şekilde ele alınmış olduğunu bir kez daha hatırlatmak ister. Bu konu pek doğru olarak bir memleketin bağımsız olması ve bağımsız kalması, kendilerine gösterilecek riayetden ayrılmayan haklara dokunur mahiyette sayıldığı içindir ki, Türkiye’nin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Heyeti umumiyesiyle Boğazlar Meselesi, keza son zamanlarda Ankara ve Moskova arasında yapılan etraflı muhabere ile Türkiye ve Sovyetler Birliği’nin karşılıklı durumlarının esaslı bir incelenmesine konu olmakta devam eylemiştir. Bu itibarla Türkiye’yi 5.inci noktayı aydınlatmak için Sovyetler Birliği ile dostça konuşmalar yapmaktan kaçınmak töhmeti altında bulundurmak haksızdır. Boğazlardan geçiş serbestliği prensibi herkesçe kabul edilmiş kaidelere göre, güvenliğini ve ülkesinin savunmasını sağlamak hususunda sahildevletinin haiz bulunduğu hakla sınırlanmış olup hiçbir veçhile bu devletin varlığını koruma hak ve ödevini eksiltmez. Herhangi bir saldırıya karşı kendini koruma hakkı şerefini bilen bağımsız bir devlet için hiç şüphesiz ki, egemenliğinin en esaslı bir vafıdır.

Türkiye tarafından Boğazların müşterek savunmasının kabulü, egemenliğinin yabancı bir devletle paylaşılmasından başka bir mana ifade edemez. 22 Ağustos tarihli notasında Cumhuriyet Hükümeti Sovyet Hükümetine Türk topraklarını herhangi bir saldırıya karşı şimdiye kadar olduğu gibi savunmak hususundaki kesin azmine dair gereken bütün teminatı vermiş ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında samimi ve güven verici münasebetlerin kurulması isteğini açıklamıştır. Aynı teminatı yeniden teyit eylemekle bahtiyardır. Türkiye Hükümeti Karadeniz’deki Sovyet kıyılarının 2100 kilometreyi bulan bir uzunlukta olduğunu gözden kaçırmamakta; fakat aynı denizdeki Türk kıyılarının hemen hemen o kadar uzun olduğunu unutmamaktadır. Şayet boğazların Karadeniz’de kıyısı olmayan devletlere kapalı tutulması prensibi – ki bu haddi zatında Sovyetler Birliği’nin güvenliği için çok değerli bir teminat teşkil etmektedir.- Sovyet endişelerini gidermeye yetmiyorsa, bu devlet için Karadeniz’e karşı bir saldırı halinde yapılacak şey, işi, saldırıları önlemek yolunda bugüne kadar insanlığın bulduğu en mükemmel hal çaresine, yani milli kuvvetlerle, Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın nereden gelirse gelsin bütün saldırıları önlemekle ödevli kuvvetlerinin savunmasına bırakmaktır.

Lausanne’de Rus Murahhasları Ne Demişti?

Bu mülahazalar bir tarafa bırakılsa dahi, Türkiye Hükümeti, Sovyetler Birliğinin savunma hakkının, Türkiye’de bu memleketin egemenlik hakları hiçe sayılarak kullanılabilmesini anlayamamaktadır. Türk Hükümeti burada Çiçerin’in Lausanne Konferansı’nda nasıl şiddetli bir lisanla boğazlardan geçiş kontrolünün Türkiye’nin elinden alınması tasavvuruna itiraz ettiğini ve nasıl haklı olarak “Türkiye’nin egemenlik ve bağımsızlığının açık bir ihlali” diye tavsif ettiği bu fikre muhalefeti bildirdiğini hatırlatmaktan kendisini alamamaktadır. Türkiye Hükümeti bugün Sovyetler Birliği’nin kendisi için benimseyerek ileri sürdüğü aynı kontrol talebinin Türkiye tarafından reddedilişini Sovyetler Birliği’nin kendi vakarı ile telifi gayri kabil saymasını idrak ve tasavvur edememektedir. Halbuki Cumhuriyet Hükümetinin kanaatince, bahis mevzuu olan şey bilakis, Türkiye’nin bağımsız bir devlet sıfatıyla şeref haysiyet ve hatta mevcudiyetidir.

Sovyet notası tezini desteklemek için, 1914 yılında Goeben ve Breslaw Alman Kruvazörlerinin boğazlardan geçişini hatırlatmaktadır. Osmanlı Hükümeti tarafından satın alınan bu iki gemiye yapılan atıf, ne bahse konu mesele ile, ne de Montreux Sözleşmesi'nin tatbikatı ile alaka göstermekte ve daha ziyade kara sularına sığınan muharip gemilerin tarafsızlarca satın alınıp alınmayacağı keyfiyeti ile ilgili bir devletler hukuku mevzuu olarak görünmektedir.

Keza Karadeniz'e kıyısı olmayan birkaç devletle birlikte güya boğazlarda askeri tedbirler alındığına mütedair olarak Sovyet notasında yapılan ima da Türkiye'de anlaşılmamıştır. Çünkü bu telminin taallük ettiği olaylar her türlü esastan âridir ve bu sebeple ima tartışma dışında kalmaktadır.

Türkiye'nin Teminatı

22 Ağustos tarihli notasında Türkiye Hükümeti, Sovyetler Birliği'nin Karadeniz'deki güvenliğinin en sağlam teminatının Boğazlarda, bağımsız bir devletin vakar ve egemenliğiyle telifi gayri kabil bir imtiyazlı stratejik vaziyet aranmasında olmayıp, aradaki münasebetlerde bir düzenlik eseri husulüne yardım etmeyi hararetle isteyen, fakat muvazi sahadaki gayret noksanından dolayı bu uğurdaki çalışması maalesef sektelelere uğratılan kuvvetli bir Türkiye ile güven verici münasebetlerin yeniden kurulmasında bulunduğunu belirttikten sonra Türkiye tarafından verilen bu birinci derecede önemli teminattan başka, ayrıca Sovyetler Birliği'nin Boğazlardan tamamıyla ihtimal dışı bir tehlike halinde kendisinin ve Türkiye'nin üyesi bulundukları Birleşmiş Milletler Teşkilatının müessirliğine de güvenmesi gerektiğini ilave eylemekte idi.

Sovyet Hükümeti notasında bu atfı hatırlattıktan sonra 5 numaralı teklifin anılan teşkilatın prensip ve amaçlarına tamamıyla uygun olduğunu beyan eylemektedir. Türk Hükümeti Sovyetler Birliğini, tabii olarak pek ziyade ilgilendiren bir meselede Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın önemini belirtirken, bilhassa antlaşmanın yeni milletler arası teşkilatın bundan böyle emrine verilmiş olan milletler arası kuvvetlerin teminatı altında bulunan her devletin güvenliğinden sorumlu bulunduğu hükmünü koyan prensip ve amaçlara mütedair birinci maddesine işaret eylemek istemiştir. Türk Hükümeti keza Birleşmiş Milletler Antlaşmasının "Teşkilat üyelerinin, milletler arası münasebetlerinde, gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçlarıyla telif edilmeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınmaları" hususundaki prensiplere mütedair, ikinci maddesi gereğince üye devletler tarafından aleni ve resmi surette alınmış olan taahhüde atıfta bulunmak istemişti.

Beşinci Madde Türk Egemenliğini İhlal Etmektedir.

Dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı her memlekete kendisini istediği gibi savunmak hakkını tanımak zarureti hususundaki mülahazalar bir tarafa bırakılırsa, Cumhuriyet Hükümeti sükun ve barışı iştiaqla isteyen bütün milletlerin ümitlerini San Fransisko eserinden doğan güvenlik teminatlarına bağladıkları bir zamanda, yeni teşkilatı ve bahsettiği müşterek güvenlik teşkilatlarının mevcudiyetini hesaba katmayan bir teklifin bu teşkilatın amaçları ve prensipleri ile nasıl telif edilebileceğini anlamakta zorluk çekmektedir. Keza kendi ülkesinde güvenlik kurmak için komşusunun güvenlik

ve egemenliğini yok etmeyi mübah sayan aynı teklifin, başkasının toprak bütünlüğüne ve siyasi egemenliğine saygı göstermek vecibesıyla nasıl telif edilebileceğini izah edememektedir. Bu itibarla, Cumhuriyet Hükümeti 7 Ağustos tarihli Sovyet Notası'nın 5.inci noktasının, Türkiye'nin terkine imkan bulunmayan egemenlik hakları ve hiçbir tehdide tahammülü olmayan güvenliği ile telifi gayrı kabil bulunduğunu yeniden tekrarlamak mecburiyetindedir.

Türk Hükümeti yukarıda uzun izahlara dayanarak Montreux Sözleşmesi'nin tadili için toplanacak bir konferansa iştirak etmeyi kabul eylemekle iyi niyetinin ve uzlaşma fikrinin maddi delilini vermiş olduğuna kani bulunmaktadır. Cumhuriyet Hükümeti kendi tekliflerinin doğurduğu düşüncelerin Sovyet Hükümeti tarafından da aynı objektif görüş ve hayırhahlıkla incelenmesini talep eder.”¹⁴²

Notanın son paragrafında ise Türk Hükümetinin, İkinci Sovyet Notası olan 24 Eylül tarihli notasının birer örneğini Amerika ve İngiltere'ye de verdiğini belirttikten sonra Türk cevabi notasının da, Japonya haricindeki bütün Montreux Sözleşmesi üyelerine ve Amerika'ya verildiği belirtilmektedir.

Türkiye'nin kendisi açısından kapanması gerektiğini açıkladığı yazışmalara Sovyetler Birliği de uymuş ve bu konuda bir daha Türkiye'ye uyarı notası vermemiştir. Bu durum Sovyet lideri Stalin'in ölümüne kadar sürmüştür. Stalin'in ölümünden sonra 1953 yılında Sovyetler Birliği bu konuda özür anlamına gelen bir bildirimde bulundu. Sovyetler Birliği'nin yayılmacı lideri Stalin'in ölümünden sonra ilişkilerde, gerginlik artmamış tam tersine zaman zaman azalmışsa da bu soğukluk Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar sürmüştür.

2. Türk Kamuoyunun Tepkileri

Türk kamu oyundaki tepkiler değişik kesimlerde değişik tarzlarda olmuştur. Basında yer alan tepkiler, halkın tepkisinden biraz daha farklı olmakla beraber Üniversite gençliğinin tepkilerine ön ayak olan tepkiler şeklinde oluşmuştur. Sovyet isteklerine ve onun içerideki destekçilerine karşı Türk halkı büyük tepki göstermiş ve bazı olaylar meydana gelmiştir. Bu olayları haber veren bir basın haberinde şunlar yer almaktadır. “İstanbul'da yapılan tezahürat kimseyi hayrete düşürmemelidir. Türk Milletinin fevkalade milliyetçi olduğunu ve Türkiye'de müfrit solculuğun olmadığını biliyorduk.

Türkiye, İnkılâpçı Atatürk'ün damgasını taşıyan demokrat bir rejime sahiptir. Türkiye'ye müteallik meseleleri bilenlerin nokta-i nazarı İstanbul hadiselerinde milletler arası durumun akislerini görmeye mütemayil değildiler. Milletler arası siyaset ufukları Türkiye'nin siyasi havasına az çok tesir etmiş olabilir. Fakat Türk öğrencilerinin tezahüratında, herhangi istikamete olursa olsun, harici bir mesuliyetin mevcudiyeti bahis mevzu değildir. Genel olarak bu hareketler İspanya'da, Portekiz'de ve diğer memleketlerde olduğu gibi aşağıdan yukarıya ve hükümetin aleyhinde tecelli eder. Halbuki Türkiye'de hareket gene aşağıdan milletin sinelerinden gelmiş fakat hükümetin lehinde olmuştur. Bundan çıkarılacak netice şudur:

¹⁴² Sovyet Notasının Metni: Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ekim 1946 Pazartesi, sayı: 7967, s: 1-3.

Bahis mevzu hareket tam manasıyla bir milli hiddetin ifadesidir. Ve tabii kaynağı olan gençlikten fişkırmıştır. Halk partisinin kuvvetli olduğu ve ona karşı gelenleri milletin iyi karşılamadığı ve millet gözünde bu gibi kimselerin rejimi devirmek ister telakki edildiği bir hakikattir.”¹⁴³

Meclisin açılışında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün yaptığı konuşmalar dış basında hemen etkisini buldu. İsmet İnönü, Türkiye’nin gerek arazisi ve gerek haklarından hiç biri üzerinde fedakarlıkta bulunulmayacağını bildirmiş, Türkiye’nin bu hususta kimseye borcu olmadığını belirtmişti. Avrupa basınında çıkan yorumlarda ise; “Türkler; Kars ve Ardahan hakkında müzakereye girişmeyecek Boğazlarda yabancı devletlere üs vermeyecektir.” Denilmektedir.

Bulgar gazeteleri ise Türkiye Büyük Millet Meclisi açılışında Cumhurbaşkanı Ekselans İsmet İnönü tarafından açıklanan nutuktan geniş parçalar neşretmişlerdir. Diğer taraftan çiftçi partisinin gazetesi olan Zemedelsko Zname, Türkiye Cumhuriyeti’nin 22. yıldönümü münasebetiyle şunları yazmaktadır;

“Bundan 22 sene evvel, büyük devlet adamı Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerini attığı zaman onun yaptığı gayretler hiçbir memlekette, bizimkinde olduğu kadar kuvvetli akisler yaratmamıştır. Kemal Atatürk’ün ve Türk milletin eseri, Milletimiz tarafından büyük bir sempati ile takip edilmiştir.

Şurasını belirtmek lazımdır ki, bugün de bizimle Türk Cumhuriyeti arasındaki resmi iyi komşuluk münasebetleri değişmemiştir. Bazı muhabirlerin hakkımızda doğru olmayan hareket tarzları, bu dostluk münasebetleri üzerine tesir etmeyecektir.”¹⁴⁴

Yabancı basındaki bu iyi niyet gösterileri Türk Hükümetince olumlu karşılandı ve Atatürk döneminde ilke edinilen Yurtta sulh cihanda sulh politikası izlenilmeye devam edildi. Bu gelişmelerden rahatsız olan Sovyet Rusya, Türkiye’yi içten çökertme çabalarına hız verdi ve 4 Aralık olaylarının oluşmasına zemin hazırladı. Böylece Türkiye’nin komşu devletler ile edindiği bu iyi ilişkilere de bir nebze olsun engel koymayı hedefledi. Bu çabaları sonuç vermeye başladı ve Türk Bulgar ilişkileri 1945 sonu itibarıyla Türk Sovyet ilişkileri ile aynı seyri izledi.

4 Aralık olaylarının ardından Türk Hükümetince, öncelikle eylem yapanlara karşı soruşturma açılacağı bildirisi yayınlandı. Tüm kışkırtmalara rağmen hiçbir gücün devletin gücünün üstünde olmayacağı görüşünde olduğunu belirten hükümet, üniversite öğrencilerinin de adı geçen Tan ve Yeni Dünya gibi gazetelere yaptığı eylemi tasvip etmediğini yaptığı açıklamada dile getirdi. Ancak olayın tek taraflı olmadığı ve yanlış yayın yapan bu gazeteler hakkında işlem yapılması gerektiği basının diğer kesiminde çok geniş bir biçimde belirtiliyordu.

Zekeriya Sertel ile, Tan ve Yeni Sabah gazetelerinin aşırı sol yayın ve Komünizm propagandası sonucu mahkemeye verildiğinin haberi basında geniş yankı buldu. “Yazdıkları makalelerle kendilerine verilen görevleri yapmalarından ötürü, Büyük Millet Meclisi üyelerinden ve Bakanlar Kurulu’ndan veya resmi kurumlarla devlet memurlarına isim ve madde gösterilmeyerek müphem ve kötü zannı

¹⁴³ “Milli Hiddetin Bir İfadesi”, Akropolis Gazetesi’nden çeviri, Cumhuriyet Gazetesi, 10 Aralık 1945 Pazartesi, sayı: 7654, s: 1-3.

¹⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Kasım 1945 Cumartesi, sayı: 7620, s: 1-3.

doğurabilecek şekilde yayınlar yaparak bu suretle bunların şeref ve haysiyetlerini kırmak iddiası ile matbuat kanununun 30.' uncu maddesinin ikinci fıkrasına aykırı hareketlerinden ötürü, Tan Gazetesi başyazarı Mehmet Zekeriya Sertel ile Neşriyat müdürü Halil Lütfü Dördüncü ve Yeni Sabah Gazetesi başyazarı A. Cemaleddin Saraçoğlu ve Neşriyat Müdürü M. Sami Karayel haklarında Cumhuriyet Savcılığı'nca dava açılmıştır. Dava 2. Asliye ceza mahkemesinde görülecektir. Öğrendiğimize göre suça konu olan yazılar Tan'da Zekeriya Sertel ve Yeni Sabah'ta, Yeni Sabah imzası ile çıkmıştır. Davaya önümüzdeki hafta içinde başlanacaktır.

Açılan davada bahis mevzu olan Matbuat Kanununun 30.' uncu maddesinin ikinci fıkrası şudur; Milli hisleri inciten veya bu maksatla milli tarihi yanlış gösteren yazıları neşredenler 50 ile 500 lira arası ağır para cezası ile cezalandırılırlar. Türk Ceza Kanununun 156'ncı maddesi sarahati haricinde kendilerine mevdu vazifenin ifasından dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi azasından, icra vekilleri heyetinden ve resmi heyetlerle devlet memurlarından biri veya bir kaç hakkında isim ve madde gösterilmeyerek müphem ve suizannı davet edecek mahiyette mütecavizane yazı ve resimlerle Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve icra vekilleri heyetinin ve resmi heyetlerle Devlet Memurlarının biri veya bir kısmının şeref ve haysiyeti ihlal olunursa 3 ile 6 ay arası hapis ve 100 liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası hüküm olunur.”¹⁴⁵

Hükümetçe gazetelerin maksatlı yayın yapmalarına karşı tedbirler alınması ve bu gazeteler aleyhinde dava açılması yönetim biçimi demokrasi olan Türkiye Cumhuriyeti'nde söylentilere neden olabilirdi ve Rusya'nın bu konuda da Türkiye'yi sıkıştırmaya çalışması, beklenebilecek bir hamleydi. Bu maksatla Türk Hükümeti çıkabilecek haberlere karşı önceden tedbir alarak basın bildirisinde bulundu. Başbakan Şükrü Saraçoğlu; “Politikamız gazete kapatmak politikası değildir. Fakat sert bir ihtiyaç kendini hissettirirse mevcut salahiyeti kullanmamak teminatını hiçbir zaman taahhüt edemem.”¹⁴⁶ sözleri ile konuya bakış açısını halka ve dış basına duyurdu. Bu açıklamadan sonra olay eski önemini kaybetti ve basında bu konuyla ilgili fazla bir haber yer almadı.

4 Aralık olaylarını yeterince kullanamadan atlatan Rusya, yeni bir strateji ile Türkiye üzerinde uyguladığı baskının niteliğini değiştirme yoluna gitmiştir. Sovyet Rusya bünyesinde sınırlı bir şekilde özgür oldukları bilinen, ancak sıkı bir Sovyet Emperyalizminin baskısı altında bulunan, neticede Rus Hükümeti'nin sözünden çıkamayan kukla devletler aracılığı ile Türkiye'den toprak talebinde bulunmaya teşebbüs ettiler. Ancak bu sefer durumun önemi tüm dünya devletleri tarafından anlaşılmış ve Rusya'ya karşı yalnız Türkiye değil, diğer bir çok devlet de tavrı almıştı. Rusya'nın kabul edilemeyecek istekleri, basında türlü eleştirilere muhatap oluyordu. Nitekim Trabzon Gazetelerinde yayınlanan eleştiriler Sovyetlere en güzel cevap olma niteliğini taşıyordu. Çünkü Trabzon ve çevresi Rusların talep ettiği topraklardı. Ruslar bu toprakları istemesine sebep olarak, buralarda yaşayan halkın aslen Ermenistan yada Gürcistan'a ait olduğunu savunuyorlardı. Dolayısıyla böyle bir tezi çürütecek en iyi cevap bu yörelerin halklarından gelebilirdi.

¹⁴⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 19 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7663, s: 1-3.

¹⁴⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Aralık 1945 Perşembe, sayı: 7664, s: 1.

Trabzon'daki Anadolu Ajansı Muhabiri bölgedeki tepkiyi şöyle aktarmıştır; “Moskova’da Üçler Konferansı sırasındaki iki tarih bilgini Gürcü’nün yayınladığı mektuptaki toprak talepleri, büyük bir asabiyetle karşılanmıştır. Umumi yerlerde halk bu talepleri reddetmekte ve asırlardan beri Türk yurdu olan bu bölge etrafındaki haksızlık protesto edilmektedir. Trabzon basını bu konuya geniş sütunlar ayırarak, bu isteklerin Türk ruhunda açtığı derin yaranın izlerini belirtmektedir.”¹⁴⁷

Aynı şekilde bölgedeki Halk Gazetesi bu isteklere ait haberleri; “Gülünç bir istek” başlığı altında vermektedir. Bu gazete ayrıca İnönü’nün son tarihi nutkundan olan “Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz” vecizesini de büyük puntolu harflerle başlık yapmıştır.

Mahmut Kucarlı imzası ile çıkan yazıda; “Bu vatan Türk’tür, Türk kalacak” başlığını taşıyan başyazıda, isteklerin mahiyeti açıklanmakta ve “bu isteklerin Türkiye’ye lisanen taarruz telakki edildiğini belirterek küçük devletlerin haklarına saygısızlık ve yeni ve çetin bir mücadelenin başlangıcı olacaktır.” denilmektedir.

Devamında ise; “Sevr’i bu zilletlere katlanmak için yırtmadık. Doğu Anadolu’nun en ıssız köşesindeki bir köy evinden tutun da en mamur bir parçasındaki köşeye kadar içinde yaşayan her Türk vatandaşının kalbinde bu toprak uğrunda canını feda etmiş aziz bir ölünün ıstırapı saklıdır. Her evde, her barakada, hudutlarda can veren şehit bir babanın, nişanlının, kardeşin acıları nesillerden nesillere intikal ede gelmektedir. Biz ki vatanımızı kanımızla aldık kanımızla koruduk, kanımızla yaşatacağız. Bizler ki vatanda köleler gibi hak sahibi değil, şerefli tarihimizin verdiği yetki ile oturuyoruz. Sevr’i yeni zilletlere katlanmak için değil müstakil vatanımızda hür yaşamak için yırttık. Biz şerefli insanlar olarak doğduk, şerefli insanlar olarak öleceğiz. Eğer dünyada Anadolu üzerinde hak iddia edecek millet varsa o da ancak ve yalnız Türk milletidir. Hudutlarımızdan hiç kimseye bir karış toprak borcumuz olduğunu hatırlamıyoruz. Tarih bunu böyle yazıyor, böyle yazacak. Anadolu Türk’tür Türk kalacak!

Türk vatanı bölünmez bir bütündür. Türk’ün nabızı Ardahan’da, Kars’ta, İzmir’de, Edirne’de Milli Misak’ın hudutları içinde çarpar. Biz Atatürk’ün çocukları, vatanımız üzerinden bir karış toprak fedakarlığında bulunmak hakkına malik değiliz. Ancak her karış toprak için canımızı feda etmek mecburiyetindeyiz. Biz istiklal savaşını yokluk ve fedakarlıkla kazandık. Bu bizim vatan aşkımızın, istiklal kaygımızın ifadesidir. Milli Misak bizim en büyük idealimizdir. Ondan ne bir karış ileri ne de geri. Biz Türkler esir yaşamasını toprak ihsan etmesini değil yaşamak için ölmesini bilen milletiz.”¹⁴⁸ ifadelerine yer verilmektedir. Bu şekilde öncelikle bölgede ve diğer yerlerde Sovyet İsteklerine tepkiler gösterilmiştir

¹⁴⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Aralık 1945 Perşembe, sayı: 7671, s: 1-3.

¹⁴⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 27 Aralık 1945 Perşembe, sayı: 7671, s: 1-3.

a. Üniversite Gençliğinin Tepkileri

Türk Hükümetinin basın yayın özgürlüğünü arttırmasının ve demokrasiye geçiş sürecini başlatmasının ardından komünizm lehinde yayınlar yapmaya başlayan bir takım basın ve yayın organları, halktan ve özellikle öğrencilerden tepkilerle karşılaşmaya başladı. Sovyet yanlısı bu yayınlara ve Sovyetler Birliği adına ileri sürülen taleplere o dönemin tek üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi'nden büyük bir grup üniversite öğrencisi 4 Aralık 1945 tarihinde ses getirir bir eylemde bulundular. Bu eylem bir gün sonraki gazetelerde geniş bir şekilde yer aldı. İşte gazetelerdeki başlıklardan bir kısmı:

“‘Tan’ ve ‘Yeni Dünya’ Gazeteleri ile ‘Görüşler’ dergisinin matbaaları ve iki kitap evi nümayiş sırasında tahrip edildi.”

“Gençlerin ellerinde; ‘İspanya kardeş kavgasını içimizde yaratmak isteyen kızıklar kahrolsunlar.’ İbareli levhalar vardı. Aynı zamanda Atatürk ve İnönü’nün resimleri ile büyük bir çelenk taşıyan gençler bunları taksim abidesine koydular.”

“Mesele parti grubunun toplantısında konuşuldu. Milletvekilleri mevzubahis gazetelerin hareketlerini olayda en büyük tahrik unsuru olarak mütalaa ettiler.”

“Bazı hatipler, işi Millet Meclisi’nin manevi şahsiyetini yaralamak cüretine kadar varıran yazıların mesullerini kanun takibine vermek hususundaki isteklerini belirttiler.”

Anadolu Ajansı konunun mecliste parti grubunda ele alındığını belirterek olayı şu şekilde vermiştir: CHP Meclis Grubu Genel kurulu 4 Aralık 1945’te başkan vekili Ankara millet vekili Mümtaz Ökmen’in başkanlığında toplandı. Oturum açıldıktan ve geçen toplantı tutanak özeti okunduktan sonra, Kürsüye gelen İçişleri Bakanı Hilmi Uran; bu sabah İstanbul’da 2-3 bin kişi kadar tahmin edilen üniversite öğrencisinin küçük gruplar halinde Tan matbaası önünde toplanarak matbaayı taşlamak sureti ile camlarını kırdıklarını, defter ve kağıtlarını yaktıklarını ve bundan sonra karşı yakaya geçerek, Taksim meydanında üniversitenin bu bölgede bulunan diğer fakülteler öğrencileri ile birleşerek, “La Türki”, “Yeni Dünya” gazeteleri ile “Görüşler” dergisinin basılmakta olduğu binaya ve kızıl dergiler satan “Berrak” adında bir kitapçı dükkanına giderek bu dükkanda tahripler yaptıklarını ve oradan gene üç grup halinde İstanbul tarafına geçerek, Ankara caddesinde kızıl dergiler satan ve bazı kimselerin toplantı yeri olan A.B.C. isminde ve Raşid adında birine ait bir kitap evini tahrip ettiklerini ve sonra Beyazıt’a giderek “Lena” isminde bir kitap evinin levhasını indirdiklerini, bazı tramvay arabalarına ve duvarlara “Kahrolsun Sovyetler, Kahrolsun Komünizm” ibaresini taşıyan levhalar astıklarını, emniyet memurlarının bu sırada nümayişçileri adım adım takip ettiklerini, başkaca bir hadise cereyan etmediğini, Tahkikatın devam ettiğini ve öğrenildikçe son safhalar hakkında gruba bilgi verileceğini söyledi.

İçişleri Bakanı dinlendikten sonra söz alan milletvekilleri, Bakanın açıkladığı konu üzerinde uzun uzadıya tahliller yapmışlardır. Bilhassa son günlerde hızını ve saldırgan gayretini arttırarak tam hüviyetli bir tahrik cephesi halinde ortaya çıkan bazı gazetecilerin hareketini bu olayda en büyük tahrik unsuru olarak mütalaa etmişlerdir. Bu vesileden faydalanan bazı hatipler yurt hizmetinde tam feragatlı bir çalışma cihazı olarak iç ve dış büyük sarsıntılar arasında milletin siyasi olgunluğu için rehberlik eden CHP’nin derece derece bütün örgütlerine saldırmaktan başlayarak devletin en yüksek

şeref ve iktidar makamı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetini yaralamak cüretine kadar azıtan yazıların mesullerini kanunun takibine vermek hususundaki isteklerini hükümete bildirmişlerdir.

Söz alan Başbakan; "Hükümetin, geniş demokrasi anlayışını kökleştirmek için bu yayın karşısında, sükunetli ve sabırlı bir hareketi tercih ettiğini ve kanun gözünde suç delili bulunanların dosyalarını kanunun takibine vereceklerini söylemiştir." ¹⁴⁹

İstanbul'daki 4 Aralık olaylarının hemen ardından İzmir ve Bursa gençleri de komünizm aleyhinde ve 'komünizmi tel'in' adı altında benzer tezahüratlarda bulundular. Bu konuda basında yer alan haberler şu şekilde yer almıştır.

İzmir Anadolu Ajansının haberine göre: "İstanbul gençlerinin dünkü tezahürleri haberi üzerine İzmir'de Karşıyaka ve diğer bazı semtlerde dün öğrenciler, memlekette son zamanlarda komünistlik lehine yapılan neşriyata karşı tezahürlerde bulunmuşlar ve duvarlara bu yönde beyannameler yapıştırmışlardır. Polis bu beyannameleri kaldırmıştır."

Bursa'daki olaylar da basında şöyle yer almıştır: "Bugün öğleden sonra 3 bine yakın Bursalı genç Setbaşı'na gelmiş, muhtelif yerlerde rastladıkları "Görüşler" ve "Yeni Dünya" afişlerini yırttıktan sonra birçok kitap evlerine uğrayarak buralardan "Tan", "Yeni Dünya" ve "Görüşler" gazete ve mecmualarını toplayıp Cumhuriyet alanına gitmişlerdir. Gençler burada Atatürk anıtına çelenk koymuşlar, inkılâba, Cumhuriyete ve Atatürk rejimine ve Milli Şefe bağlı kalacaklarına ant içmişlerdir. Gençler CHP ve hükümet binaları önünde de tezahürat yaptıktan sonra dağılmışlardır." ¹⁵⁰

4 Aralık olayları sonrasında Moskova Konferansı'nda Rus isteklerinin ardından yeniden gerginleşen Türk-Rus ilişkileri karşılıklı basın atışmaları ile yeniden hiddetlendi. 4 Aralık olaylarından sonra başlatılan soruşturmalar doğrultusunda aktif olarak eylem yapan bir kısım öğrenci örgütleri de bu durum nedeniyle sessiz kalmışlardı. Ancak Rusların Anadolu'dan toprak talep etmeleri karşısında gerginleşen ortamın, basında çıkan tepkiler ile Antakya'da ve ilçelerinde büyük bir eyleme dönüşmesi ve Ankara'daki üniversite gençlerinin toplanmasına neden oldu. Bu olaya basın şöyle yer vermiştir; "Bugün öğleden sonra muhtelif gruplar halinde Ulus meydanına gelen birkaç bin öğrenci heyecanlı bir toplantı yapmışlardır. Öğrencilerin ellerinde bayraklar ve Ebedi Şef Atatürk ile Milli Şef İnönü'nün büyütülmüş fotoğrafları bulunuyordu. Ayrı bir grup da bu arada Ebedi Şef'in muvakkat kabrinde toplanarak Gençliğe Hitabesi'ni tekrarlamışlar ve İstiklal Marşını söylemişlerdir.

Ulus meydanındaki toplantıdan haberdar edilen İçişleri Bakanı Hilmi Uran ve toplananların öğrenciler olması nedeniyle de Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Ulus meydanına gelerek öğrencilere öğütler vermişlerdir.

Vatani maksatlarla ve Milli Şef'imize, hükümetimize bağlılıklarını belirtmek üzere toplandıkları anlaşılan gençler, hiçbir taşkınlığa sebep olmamışlarsa da gene zabıtaca intizamın muhafazası için tedbirler alınmış ve hadiselerin caddelerde bir nümayiş mahiyeti alması önlenmiştir. Bu sırada bazen itfaiyenin arazözleri de

¹⁴⁹ Anadolu Ajansı 4, Cumhuriyet Gazetesi, 5 Aralık 1945 Çarşamba, sayı: 7449, s: 1-3.

¹⁵⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Aralık 1945 Perşembe, sayı: 7650, s: 1-3.

kullanılmıştır. Her ne maksatla olursa olsun bu çeşit toplantıların daha önceden izin almaya bağlı olduğu malumdur. Bugünkü toplantıyı yapanlar böyle bir müsaadeyi almamışlardır. Bu sebeptendir ki bu harekete girişenler hakkında ilgili makamlarca ciddi takiplere girişilmiş ve birkaç kişi nezaret altına alınmıştır.”¹⁵¹

Öte yandan İngiltere’de Birleşmiş Milletler genel kurulu toplantısı devam ederken 4 Aralık 1945 olayları neticesinde haklarında soruşturma açılan Yeni Sabah ve Tan gazetelerinin cezaları belli oldu. Yeni Sabah ve Tan gazeteleri aleyhine muhtelif yazılardan dolayı açılan bu davalarda, İstanbul İkinci Asliye ceza mahkemesince gazete sahipleri ve neşriyat müdürleri 3’er ay on beşer gün hapse mahkum oldular. Davaya bakan Hakim Reşid Nomer tarafından bildirilen karar on sayfa tutmaktadır. Kararda müdafaalar yerinde görülmeyerek topyekûn ret edilmektedir. Kararda şöyle denmektedir:

“Bütün yazıların muayyen ve müspet bir tenkit hududu aşılarak yukarıda kısaca işaret olunduğu üzere; milletvekilleri, bakanlar ve devlet memurları haklarında kendilerine mevdu görevlerin ifasından dolayı suizannı tevlit, şeref ve haysiyetlerini ihlal edici mütecavizane neşriyat dahilinde bulunduğu” neticesi ortaya konulmaktadır.

Bu suretle ‘Yeni Sabah’ta çıkan yazılar sebebiyle yazıcısı ve gazete sahibi Cemalettin Saraçoğlu, Neşriyat müdürü Sami Karayel, ve ‘Tan’ gazetesinde çıkan yazılar sebebiyle, yazıların muharriri Zekeriya Sertel, gazetenin sahibi ve neşriyat müdürü Halil Lütfi Dördüncü, Savcı Hicabi Dinç tarafından ileri sürülen mütalaaya uygun olarak, hareketlerine temas eden Matbuat kanununun 27. maddesi delaletiyle 30. madde mucibince ve ‘Suç ef’alinin tekerrürüne mebni’ Ceza kanununun 80. maddesi gereğince 6’da 1 nispetinde artırılma yapıp 3’er ay 15’er gün hapis ve 116 lira 60’şar kuruş ağır para cezalarına mahkum edilmişlerdir. Sanıklardan Sami Karayel ile Halil Lütfi Dördüncü’nün, ‘Hal ve vaziyetlerine ve tecile mani mahkumiyeti olmadığı anlaşılmamasına mebni’ cezaları tecil olunmuştur. Ahmet Cemalettin Saraçoğlu ile Zekeriya Sertel’in cezalarının da ‘tecil edilmemesine’ karar verilmiştir. Temyizi kabil olmak üzere verilen bu karar oturumunda sanıklardan yalnız ‘Tan’ Gazetesi baş muharriri ile aynı gazete sahibi ve neşriyat müdürü hazır bulunuyorlardı. Hüküm kendilerinin yüzlerine karşı, ‘Yeni Sabah’ sahibi ile neşriyat müdürünün de gıyaplarında anlatılmıştır.”¹⁵² Üniversite gençliğinin bu tepkileri halkın tepki ve gösterileri ile birleşmiş ve üniversitelerin olduğu illerde protestolara dönüşmüştür. Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun yukarıda anlatıldığı gibi mitinglerin yapılmamasını istemesi üzerine, tepkiler azalmış ve bu tepkiler devlet düzeyinde sürdürülmüştür.

b. Basının Tepkileri

Sovyet Rusya ile ilişkilerde yaşanan sorunlar sonucunda Rus Hükümeti’ne cevap veren Türk Hükümeti’ne en büyük destek halktan ve dolayısıyla bu haberleri diğerlerine de ulaştıran basından geldi. Bir nevi hükümetlerin karşılıklı notalarına basın da ayak uydurmuş ve Rus basını ile karşılıklı atışmalar içerisine girilmişti. Başlangıçta Sovyetler Birliği’ne karşı oluşan tepkiler, yakın bir zamanda komünizme karşı da cephe aldı.

¹⁵¹ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Ocak 1946 Cumartesi, sayı: 7680, s.1-3.

¹⁵² Cumhuriyet Gazetesi, 24 Ocak 1946 Perşembe, sayı: 7699, s.1-3.

Hem yerli basın hem de yabancı kaynaklı ancak Türkiye ile yakından ilgilenen basın haberlerinde bu tepkileri görmek mümkündür. Üniversite gençliğinin İstanbul'daki tezahüratını yorumlayan haftalık bir Yunan dergisinde Türk gazetelerinin sert cevaplarla tepkileri şu şekilde dile getirilmiştir: "Partsalidisciler (Partsalidis, Yunan Komünist liderlerinden biridir.) Türkiye'de komünizmi geliştirmek için müsait hiçbir saha bulamamışlardır. Milli hislerin derin bir suretle tesiri altında kalmış, felaket ve anarşi yaratan insanların, milliyetçiliğin düşmanı telkinlerine uymamış olan Türk gençliği, memleketi ileriye götürmek ve tarihi mukadderatını gerçekleştirmek ideallerinin sarsılmaz bir bekçisi olarak ortaya dikilmiştir. Türkiye hiçbir zaman milliyetçilik düşmanı yabancı mücadelelere meydan olmayacaktır. Türkiye yaşayacak ve kendini kendisine has idealleriyle idare edecek bir mucize yaratacaktır. Bir vatan, bir aile isteyen insanları ilerletmek, yükseltmek, kemale erdirecek idealler arzu eden gençler işte böyle düşünüyorlar."¹⁵³

Ülkede oluşturulan basın özgürlüğünün önemli bir sonucu da Komünizm lehinde yazılar yazan gazete ve mecmuaların oluşmasıydı. Bu gazeteler bir nevi Sovyetler Birliği basınının vereceği cevapları Türkiye'de vererek Sovyet baskısını Türkiye topraklarında da devam ettiriyordu. Diğer konularda olduğu gibi basın da bu konuda boş durmadı ve Türk gazetelerinin çoğunluğu bu gazeteleri hedef alarak onlarla mücadele etmeye başladılar. Türk gazetelerinde çıkan en sert haberlerden biri olan ve 4 Aralık olaylarının bir çeşit tetiklenmesini sağlayan bir makalede şunlar söylenmektedir:

"Demokrasi isteriz, Hürriyet isteriz! Feryatlarından sonra, istenilen demokrasi ile hürriyetin ne olduğu artık iyice meydana çıktı. Bu demokrasi, Komünist demokrasisi, bu hürriyet kızıl hürriyettir. Orak çekice tapanlar artık maskelerini yüzlerinden atmışlardır. Onlar, aylardan beri açık kapalı yaptıkları tenkitlerde kopardıkları yaygaralarla neyi istihdaf ettiklerini bilhassa son günlerde neşriyat sahasına attıkları "Yeni Dünya" ve "Görüşler" adlı kızıl propaganda organları ile daha iyi açıklamışlardır.

Onlar hür ve müstakil Türk vatanındaki demokrasiyi ve hürriyeti beğenmiyorlar. Bu vatanı ve milleti Moskovavari bir rejimin esiri yapmak için demokrasi ve hürriyet istiyorlar. İstedikleri, Sovyet Rusya'dan başka hiçbir yerde tutunamamış bir içtimai akide olan komünistlik de değildir; Emperyalist Rus Bolşevikliğidir.

Demokrasiyi tam manasıyla totaliter bir tek partinin tahakkümü addeden hürriyeti, yalnız kendileri konuşmak ve başka her sesi susturmaktan ibaren sayan bir rejimin taraftarları, bu rejimi Türkiye halkına da kabul ettirmeye çalışıyorlar.

Komünistlik ve Bolşeviklik, tıpkı Faşistlik ve Nazilik gibi, hatta onlardan daha beter bir şekilde, fertlere hiçbir hürriyet tanımaz. Komünistlik ve Bolşeviklik Demokrasi gibi bir millet ekseriyetine dayanan bir idare değil, küçük bir ekalliyetin büyük bir ekseriyete kıyasıyla tahakkümünden ibarettir. Komünist rejimi, kanlı ihtilaller neticesinde idareyi ele geçirdikleri yerlerde, istinat ettikleri işçilere dahi, ne hürriyet ne de refah vermiştir. Hiçbir rejim vaat ettiğini yüzde yüz temin edememiştir; Fakat hiçbir rejim Bolşeviklik kadar, sözünü tutamamış, vaat ettiklerinin aksini yapmış değildir.

¹⁵³ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Aralık 1945 Perşembe, sayı: 7658, s.1.

Komünistliğin cenneti olan memlekette bile bu rejim, halk kitleleri için bir cehennem olmuştur. Parti ileri gelenleri zevk ve sefa içinde yaşarken halk sefaletin en fena derecesine düşmüştür.

İşte bizim yoldaşlarda Türk milletini böyle zalim bir rejimin cehenneminde yakmak istiyorlar. Fakat bu milletin sağduyusu, kendisini kızıl cehenneme sürüklemek isteyenlerin, yalancı demokratiğine ve sahte hürriyet aşıklığına aldanmayacak kadar kuvvetlidir.”¹⁵⁴

Basının karşılıklı atışmalarında önemli bir fark vardı ki bunu atlamak yanlış olur kanısındayım. Sovyet Rusya ve onun kurduğu komünist ittifakı, gerçek dışı haberlerle Türkiye’de olan olayları mümkün olduğunca çarpıtarak ve büyütürerek Avrupa’ya yansıtmaya çalışıyorlardı. Türkleri olmayan rejimlerin içinde göstermeye çalışıyorlardı. Bir bakıma masa başındaki bu atışmalardan belki de Rusya, basın yolu ile kazançlı çıkmak istiyordu. Sovyet Rusya ve onun müttefik basınları, Amerika’nın desteğini yanında bulunduran Türkiye’yi, olmayan koşullarda göstererek, gerek Avrupa’dan gerekse Amerika’dan gördüğü ilgiden uzaklaştırmak istiyorlardı. Atina Anadolu Ajansı özel muhabirinin bir bildirisinde şunlar belirtilmektedir:

“İstanbul öğrencilerinin tezahüratından güdülen gayenin ne olduğunu inceleyen Akropolis gazetesi diyor ki: İstanbul’da yapılan tezahüratlar kimseyi hayrete düşürmemelidir. Türk Milletinin fevkalade milliyetçi olduğunu ve Türkiye’de müfrit solculuğun mevcut olmadığını biliyorduk. Türkiye inkılâpçı Atatürk’ün damgasını taşıyan demokrat bir rejime sahiptir.

Gerek basın haberleri, gerekse resmi tebliğ, nümayişçilerin ‘Biz ne faşist ne de komünistiz, demokratız; diye bağırdıklarını bildirmektedir. Beyazıt meydanından hareket eden bu öğrencilerin demokrat oldukları münakaşa götürmez bir gerçektir. İçlerinden hiç biri hilafetin avdetini istemezler, hiçbir Türk Milletine yeni bir hayat kazandırmış olan Cumhuriyete şu veya bu suretle dokunulmasına müsaade edemez.

Aylardan beri gazeteler Türkiye’nin idare sisteminde münakaşa etmekte idiler. Bidayette bu münakaşa nazari bir mahiyet taşımakta idi. Fakat derece derece ilerletilerek hükümetin; faşist diktatör ve müstebit olduğunu söyleyecek kadar hat bir safhaya girildi. Bu kadar şiddetli siyasi münakaşalara alışık olmayan Türk kamuoyu sinirlenmeye başladı. Halkın endişe ve hiddeti büyüdü. İstanbul hadiselerinin sebebi, basında bir kısmının hükümet aleyhinde açmış olduğu münakaşalardır.”¹⁵⁵

Bu dönemde basındaki müthiş çıkışlar ile tansiyonun hat safhaya gelmesi halkı da tedirgin etmekteydi. Ancak Türkiye’de ortamı sakinleştirmeye çalışan yazılar da yayınlanıyordu. Moskova Radyosunun, 4 Aralık olaylarından sonra 7 Aralıkta Tass Ajansının haberinde yer alan ‘4 Aralık nümayişini hükümetin hazırladığını, Nümayişçilerin de Rusya aleyhinde sözler söylediklerini’ yayınlayarak tahrik ve tezvirlerde bulunmasına Türk basınından cevap Falih Rıfkı Atay’dan geldi. Falih Rıfkı Atay, bu tepkilerle ilgili olarak; “İlk nokta, Bu gençler nümayişinin hazırlıksız bir heyecan eseri olması, tahrikin doğrudan doğruya bozguncu gazeteler tarafından gelmiş bulunmasıdır. Falih Rıfkı Atay bundan sonraki satırlarını yapılmakta ısrar edilen

¹⁵⁴ “Bizim Yoldaşlar Nihayet Maskelerini Attılar”, Cumhuriyet Gazetesi, 4 Aralık 1945, sayı: 7648, s:1-3.

¹⁵⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 10 Aralık 1945 Pazartesi, sayı: 7654, s: 1-3.

tahriklerden bazılarını h lasaya hasretmiştir. Atay'ın üstünde durduğu ikinci nokta da şudur:

Sebebi ne kadar haklı olsa da, Büyük Millet Meclisi'nin ve Cumhuriyet Hükümeti'nin kanunsuzluğa asla müsaade etmeyeceğinin anlaşılmasıdır. Nümayişler sadece milli duyguları ve kaygıları göstermek ve kanunların izin çemberi içinden çıkmamak kaydı ile hoş görülebilir. Hiçbir tepkisi olmayan hissiz gençlik bizi demokrasimizin gelişmemesinden  rk tt ğu kadar, herkesin davasını, kanuna aykırı yollardan görmeye kalkışması da bize aynı kaygıyı verir. Hele hiç kimsenin hürriyetine ve malına hiçbir sebeple el uzatılamaz. İstanbul şehrinde her türlü toplantıları men eden sıkı yönetim komutanlığının 4 Aralık n mayişinin suç işleme derecesine vardığını hatırlatmakta hakkı var.

 zerinde durulan üçüncü nokta da; Tass Ajansı muhabirinin düpedüz bir kışkırtıcılık yapmaya kalkışmasındaki büyük hatadır. Devletler arasındaki münasebetlerde doğru ve yanlış haberlerin ehemmiyeti büyüktür. Hele Tass gibi adeta resmi organlar; bu münasebetlerin mutlaka bozulması gibi suikastları olmadıkça son derece dikkatli davranmak zorundadırlar. Tass muhabiri Moskova Radyosunun yanlış yayınlarından birini daha sermayelemek için böyle hareket etmiştir. Fakat hadisenin nasıl geçtiğini ve Tass muhabirinin bile bile nasıl tahrikte bulunduğunu şimdi Türkiye'deki bütün yabancı muhabirler biliyor. Bu bir kazanç mı, yoksa kayıp mıdır sormak isteriz.”¹⁵⁶

4 Aralık olaylarının gerek basın yolu gerekse de hükümet bildirilerince açıklanmasının ve Türk Hükümeti'nin bu olaylarda kışkırtıcı rolünün olmadığının belirtilmesinden sonra, Rusya hayallerinin devamı için başka yollar, başka planlar yapmaya yönelmişti. 4 Aralık olaylarının hemen ardından, gene Aralık ayında Ruslar Moskova'da yapılan konferans ile Türklerin karşısına çıkmışlardı. Sovyet Rusya Hükümeti bu konferans aracılığı ile Türklerden toprak talep etmekte hatta aynı zaman içerisinde Rusların kukla devleti konumundaki Gürcistan'ı da kışkırtarak Türkiye'den toprak talebinde bulunmalarını istemiş ve Gürcistan adına taleplerde de bulunarak onları destekler durumda g z km şlerdir.

Ancak bu duruma hem Türkiye'den hem de dünya devletlerinden sert cevaplar geldi. Artık Rusların planları sadece Türkiye tarafından değil dünya devletleri tarafından da anlaşılır duruma gelmişti. Durumun bu şekilde cereyan etmesinde, Türk basını fevkalade söz sahibi olmuş yerinde ve zamanında yazılar ile Rusların demeçlerine karşı ilk cevapları vererek meselenin dünya basınında da yanlış anlaşılmasını engellemişlerdi. Cumhuriyetten Başyazar Nadir Nadi'nin bu olaylara hitaben yazdığı makalesinde şunlar dile getirilmektedir;

“Topraklarımızdan parçalar yutmayı hedef tutan emperyalist istekler karşısında, Doğu sınırlarımızı Ege kıyılarına bağlayan Türk bütünlüğü aynı heyecanın aleviyle doğruldu. Kars ve Ardahan'ın demir vücutlu yavruları ile Trabzon'un  elik kollu delikanlıları, İzmir ve Edirne'nin korku bilmez yiğitleri hep bir ağızdan haykırdılar; -Hayır olmaz! Bir karış Türk toprağı  ğruna bütün Türkiye ateşe atılmaya hazırdır. Yurt toprakları üzerinde her türlü tartışmaları ve hasis pazarlıkları peşin olarak reddeden bu açık ve erkekçe s z n kaynağını Milli Misak şuurunda aramalıdır. O Milli Misak şuuru

¹⁵⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Aralık 1945 Cuma, sayı: 7651, s: 1-3.

ki yüzyıllar boyunca uzayıp giden bir imparatorluğun tasfiyesini kendi iradesiyle başarmış, gene kendi iradesiyle Türk varlığının değişmez sınırlarını çizmiştir.

Milli Misak şuuru bu vatani ölümünden kurtaran şurudur. Çeşitli insan kütlelerinin yer yer kaynadığı, Türü ihtirasların ortalığa dal budak saldığı bir devirde vaktiyle sayısız ölkeler fethedip, kıtalara hükmetmiş bir ırkın çocukları olan bizler sadece milli haklarımızın tanınması amacıyla ortaya atıldık. Tarihin en büyük yapıcılarında biri olduğumuz halde, eski devirlere ait saklı emeller beslemediğimizi ve beslemeyeceğimizi yüksek sesle ilan ettik. Yirminci yüzyılın adalet ölçüsü bildiğimiz milliyet prensibine herkesten önce dört elle yürekten sarıldık. Üzerinde katıksız Türklerin yaşadığı sevgili yurdumuz için, son karış toprağı kurtuluncaya kadar dövüşü bırakmamaya ant içtik.

Sözünün eri bir millet olduğumuzu bütün dünya gördü. Yalnız zaferlerimizle değil, zaferlerimizden sonraki hayatımızla da, Milli Misak şuurunu kavramış bir millet olduğumuzu dost düşman bütün cihana ispat ettik. Milletçe ilerlemenin, milletçe yükselmenin toprak kazançlarıyla ifade edildiğı tarih çağları artık geçmiştir. Başkaları aleyhine toprak ihtirası duyanları, medeniyet düşmanı, barış düşmanı bildik. Aynı duyguları prensip edinen milletlerle dost yaşamaya ehemmiyet verdik. Yurtta sulh cihanda sulh parolası, çeyrek yüzyıldır dış politikamızı aydınlatan bir ışık oldu. Milli Misak şuru içimizde yer etmiş benliğimize karışmış olmasaydı, bazı toprak ihtiraslarına bizde çoktan katılır, şu veya bu şekilde iddialarla ortaya çıkar, dünyayı rahata kavuşturmak gayretiyle çalışanların başına dert olurduk.

Böyle yapmadık çünkü düşünce ve inançlarımızda samimiyiz. Her milletin kendi mukadderatına sahip olmasına taraflıyız. İnsanlık, medeniyet, barış ölkülerine ancak bu yoldan varılacağına inanıyoruz. Milli Misak şuru, sınırlarımız dışında macera aramaktan bizi alıkoyan bir siyasi ahlak kaidesi halinde zihinlerimize girmiş varlığımızı kavramıştır.

Fakat aynı şuurla milli sınırlarımız içindeki, her karış toprağı elimizle, kanımızla yoğurmuş, vücudumuzla birleştirmiştik. İmparatorluklar gibi ekleme devlet değiliz. Dili bir tarihi bir, duygu ve emelleri bir, bölünmez parçalanmaz bir milletiz. Bizden toprak istemeye kalkmak, sağlam bir adamın kolunu, bacağına kesmeye niyetlenmekten farksızdır. Ölümü göze almaksızın durup dururken alil yaşamaya razı olacak bir canlı varlık tasavvur edilebilir mi? Başkaları aleyhine gizli açık emeller beslememize engel olan Misakı Milli şuru bize çevrilecek kem gözlere karşı da bizi her zaman uyanık tutar. Karsın ucu, Edirne'nin köşesi, yahut Ankara'nın göbeğı yoktur. Sadece et ve kemik halinde birleşmiş canlı bir Türk yurdu vardır. O mukaddes yurdun bir noktasına dokunmak isteyenler bütün varlığıyla Türk milletini karşılarında göreceklerini iyi bilmelidirler.”¹⁵⁷

Nadir Nadi'nin bu coşku dolu sözleri sonunda tüm Anadolu'da bir takım kıpırdanmalar başladı. Bu kıpırdanmalar, halk içinde değil bizzat yerel gazetelerdeki yazılarda Rus Hükümeti ve Basınına karşı dile getirilen tepkilerdi. Yeni Mersin gazetesinde “Balta” imzasıyla ‘Bekliyorum’ başlığı altında çıkan bir yazıda yazılanlar şunu ortaya koymuştur;

¹⁵⁷ “ Milli Misak Şuru”, Nadir Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, 28 Aralık 1945 Cuma, sayı: 7672, s: 1.

“İki Gürcü Profesörünün topraklarımız üzerindeki istekleri muhitimizde nefretle karşılanmıştır. Garip olduğu kadar gülünç olan bu istek Çukurova basınında devamlı olarak tepkilere yol açmış bulunuyor. Sovyet Rusya iki buçuk Gürcüyü öne sürerek, milyonlarca şehidimizin kanı ile yoğrulmuş vatanımızdan bir kısmını istemekte imiş... Buyursunlar alsınlar! Yalnız iş istemeye kalırsa, Koca Türkistan, Kırım ve Kafkasya'nın çoğunluğunu Türk'ten başka hangi millet teşkil ediyor? Bunu da mülhaza etmek lazım değil mi? Fakat biz, bize dost olana daima iyi bir dost, düşman olana da amansız bir düşman oluruz. Bunu tarihimiz bizden daha üstün, hem çok üstün olarak etraflı yazar.

Türk harbe, düğüne gider gibi gider. Türk silahını, atını, karısını ve yurdunu değil vermek emanet bile etmez! Gözlerimiz canlı, kalbimiz savaş aşkı ile heyecanlı, kulağımız kırışte, En büyüğümüzün ağzından çıkacak emri ve ardından davulların çalacağı cenk havasını bekliyoruz.”¹⁵⁸

Yurdun dört bir yanında basında başlayan bu coşku, Zonguldak'ta Cumhurbaşkanına çekilen bir telgrafla farklı bir hale bürünmüştü. Zonguldak'ta yeni yıl münasebetiyle başta vali olmak üzere parti merkez ve şubeleri, belediyeler, kurumlar, halkevleri, işletme ve müesseseler amele birliği, ticaret odaları, baro, basın, spor kulüpleri, kömür madenlerinden 30 bin ve demir endüstrisinden 5 bin amele ve halk adına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda'ya ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na telgraflar çekilmiştir. Telgrafta şunlara yer verilmiştir; “Biz bütün Zonguldak halkı, Türk vatanını barış içinde yaşatan yüce önderimize yeni yıl dolayısıyla en temiz duygularımızı ve bağlılıklarımızı sunarız. Biz, bütün Zonguldak halkı yekpare bir vücut kesilerek göstereceğiniz yolda can ve başla yürümeye ant içmiş bulunduğumuzu ve şanlı bayrağımız altında, milli hürriyet ve istiklalimiz ve tarihimiz uğrunda gerekirse kanımızın son damlasına kadar savaşmak için her an işaretinizi beklemekte olduğumuzu teyit eder ve milli varlığımızla yurdumuza karşı düşman seslerin yükseldiği şu sırada kahraman başbuğumuz etrafında tek bir vücut ve irade halinde bulunduğumuzu belirtmeyi en şerefli ve mukaddes bir vazife sayar ve kutlu ellerinizi öperiz.”¹⁵⁹

Bu ve benzeri tepkiler Profesör Dr. Yavuz Abadan, Falih Rıfkı Atay, Necmettin Sadak, Hüseyin Cahit Yalçın, Abidin Daver, Nadir Nadi, Ömer Rıza Doğrul, Burhan Felek tarafından Türk basınında yer almakta iken 1946 yılında Sovyet notalarının Türkiye'ye verilmesinin ardından Rusya'ya tepki yazıları daha da sıklaşmıştır. Sovyetlerin genişleme emellerinin Türkiye'ye vereceği zararı sık sık dile getiren görüş sahiplerinden Abidin Daver, Türk boğazlarına dair verilen notaların ardından Marmaris ve On iki Ada ile İskenderun'da Ruslara üsler verilmesinin de gündeme gelmesi üzerine, “Marmaris'te üs mü? Asla!” başlığı altında şu tepkiyi göstermektedir:

“Dost Amerikan filusunun İzmir'i ziyareti münasebetiyle Amerikan Associated Press Ajansının muhabiri Mr. Edvin B. Greenwald'ın İzmir'den çektiği bir telgrafta bu filonun 1922 yılından beri güzel İzmir limanına ilk demirleyen Amerikan filosu olduğu, kaydedildikten sonra şöyle deniliyor:

‘Amerika son 7 ay içinde ikinci defa olarak kudretli savaş gemilerini Türkiye'ye göndermiş bulunmaktadır. Geçen nisan ayında Rusya'nın gittikçe artan isteklerini ileri

¹⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1945 Pazar, sayı: 7674, s: 1-3. Yeni Mersin Gazetesi'nden naklen.

¹⁵⁹ “Zonguldak Halkı Ant İçti”, Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1945 Pazar, sayı: 7674, s: 1-3.

sürdüğü bir sırada, Birleşik Amerika'nın dış siyaseti, dünyanın bu bölgesine teveccüh etmiş ve Missouri zırhlısı ile refakat gemileri İstanbul'u ziyaret etmişlerdi.

Bu defa gazete muhabirlerini amiral gemisi olan Fargo Kruvazörüne kabul eden Amerikan Akdeniz kuvvetleri komutanı Amiral Bernard H. Bieri, bu seferki ziyaretin tanışma maksadıyla yapıldığını ve filonun bu vesile ile birkaç gün istirahat edeceğini beyan etmiştir. Bundan sonra filo daha güneyde bulunan ve mükemmel bir liman olan Marmaris'e gidecektir. Yetkili çevrelerin ifadesine göre Rusya bu limanı 'Kömür alma' üssü olarak kullanmak istemektedir.'

Amerikan Ajansı muhabirinin bu telgrafında en mühim nokta, şüphesiz ki; "Marmaris'i Rusya'nın kömür alma limanı olarak kullanmak istediği" kısmıdır. Bu haberi okur okumaz gayri ihtiyari:

"-Kars ve Ardahan'dan Giresun'a kadar, doğu illerimizden, boğazlardan sonra bir de Marmaris mi?" diye infial ve hiddetle bağırmaktan kendimizi alamadık. Hiç şüphesiz dünkü gazetelerde bu haberi okuyan her Türk'ün ruhunda aynı infial ve hiddetin yükseldiğine şüphe yoktur.

Tass Ajansı, belki de, bu haberi yalanlayacaktır. Fakat Associated Press muhabirinin 'yetkili çevrelerin ifadesine göre' kaydıyla verdiği bu kadar mühim bir haberin uydurma olmasına kolayca ihtimal verilemez. 'Ateş olmayan yerden duman çıkmaz' diye bir söz vardır. Sovyet Rusya tarafından belki de bir sondaj ve iskandil nevinden böyle bir istek gizli olarak ortaya atılmış ve bunu da Amerikalı muhabir, yetkili çevrelerden öğrenmiştir.

Marmaris Limanı bir zaman Sovyet Rusya'nın üs istediği On İki Ada'nın en büyüğü olan Rodos'un karşısında mükemmel bir tabii limandır ki, Osmanlı İmparatorluğu zamanında orada donanmamız için bir deniz üssü ve harp limanı vücuda getirilmesi, uzun müddet düşünülmüş fakat bu düşünce gerçekleşmemiştir. Marmaris hiçbir rüzgardan müteessir olmayan en sığ yerlerinde bile 6-20 kulaç arasında su bulunduğu için en büyük harp gemilerinin bile barınmasına müsait ve yüz ölçüsü 9 kilometre kare tutan geniş ve emin bir limandır. Marmaris'te tesis edilecek bir deniz – hava üssü ile On İki Ada'ya, Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki Siklad Adalarına ve bu ada grupları arasındaki Ege Denizi parçasına hakim olmak imkanı temin edilebileceği gibi, buradan Doğu Akdeniz'in Muğla kıyıları-Kıbrıs-Girit üçgeni arasındaki kısmına da hakim bir stratejik vaziyet elde etmek mümkündür.

İşte Amerikan Ajansına göre Sovyet Rusya'nın kömür üssü olarak istediği Marmaris böyle bir limandır. Eğer bu haber doğru ve Rusya burada bir kömür limanı, yani deniz üssü vücuda getirmek hırsına kapılmışsa gayri askeri olarak Yunanistan'a verilmesi Paris konferansında kararlaştırılan On İki Ada da tatmin edemediği ihtirasını Marmaris'te gerçekleştirmek hülyasına kapılmış demektir. Türkiye'nin Boğazlarda Sovyet Rusya'ya vermeyi katiyetle reddettiği bir üssü, Marmaris'te vereceğini sanmak ham bir hayale saplanmaktan başka bir şey değildir. Moskova, bu isteğinde de en kati bir ret ile karşılaşacağına zerre kadar şüphe etmesin.

Hem kömür alma üssü ne demektir? Akdeniz'den Karadeniz'e gidip gelen bütün gemilerin normal yolu, Marmaris'in o kadar uzağından geçerler ki, Marmaris'te ve On İki Ada'da değil, hatta güney ve doğu Sikladdlarda, bunlar için yakıt deposu lüzumsuz ve

manasızdır. Sonra harp ve ticaret gemileri kömürlüklerine ve sarnıçlarına aldıkları kömür ve bilhassa mazotla binlerce mil kat edebilirler. Kaldı ki ticaret ve harp gemileri, yakıt ihtiyaçlarını normal rotaları üstünde bulunan yabancı limanlardaki depolardan tedarik edebilirler. Böyle olunca da hiçbir memleketin hususi yakıt üslerine sahip olmasına lüzum yoktur. Sovyet Rusya, Akdeniz’de ve Ege’de bir kömür veya mazot üssü temin etmek isterse bunun asıl hedefi, mutlaka bir deniz üssü ve harp limanı ele geçirmekten veya oraya yerleşmekten ibarettir. Sovyetler Birliği’nin Akdeniz’de ve Ege’de böyle bir üsse sahip olmak istemesi hiçbir tesadüfi maksada istinat ettirilemez. Sadece bu devletin taarruzi gayeler ve emperyalist ihtiraslar peşinde koştuğunu ispat eder. İşin hakikati bu merkezde olunca da hiçbir Ege ve Akdeniz devleti, buna razı olmayacağı gibi, İngiltere ve Amerika da takip ettiği politika ile, dünya barışı için, daha bugünden açık bir tehlike ve tehdit teşkil eden Sovyet Rusya’nın Akdeniz’e inip yayılmasına müsamaha ve müsaade edemezler.

Bize gelince, hiçbir devlete Türk topraklarında, askeri üs vermeyiz. Onun için temenni ederiz ki, Sovyetler Birliği’nin Marmaris’te kömür üssü tesis etmek istediği hakkındaki haber doğru çıkmasın. Çünkü aksi taktirde, eskisi gibi dost olmak istediğimiz komşumuzla mevcut ihtilaflara bir yenisi daha katılmış olur.”¹⁶⁰

Türk basınının yoğunlaşan baskısıyla birlikte, meseleye dahil olan ve menfaatlerine ters düşen diğer dünya devletlerinin basınları da Rusların kabul edilemeyecek isteklerine karşı yazılar yazıyorlardı. B.B.C. Londra muhabiri; “Her ne sebepten olursa olsun Moskova Konferansı’nın gündemine ve tebliğine dahil edilmemiş olan ve en güç ve karışık meseleleri teşkil eden Rusya’nın Türkiye’den toprak talepleri ile diğer bazı meseleler normal diplomatik vasıtalarla müzakere ve halledilecektir. Şayet bu meseleler normal diplomasi yollarıyla halledilemezse, İngiliz, Sovyet ve Amerikan Dışişleri Bakanlarının Washington’da yapacakları toplantıda görüşeceklerdir.

Rus Türk çıkmazı en çetin ve en ciddi konuyu teşkil etmektedir. Sovyet Rusya, Boğazlar hakkında, Montreux Muahedesi’nin değiştirilmesi ile Türkiye’den toprak istemektedir. İngiltere’nin Montreux Antlaşması hakkındaki durumu açıktır. İngiltere sabık düşman muharip memleketleri müstesna olmak üzere muahedeyi imza eden devletlerin iştirakiyle Montreux Antlaşması’nın tadilini desteklemektedir. Fakat Rusların üsler istemeleriyle bu tadil güçleşecektir. Türkler egemenliklerine aykırı gördükleri bu isteğe şiddetle muhalefet ediyorlar.

Rusların Kars, Ardahan ve Artvin’i istemeleri de aynı derecede nazik bir mesele teşkil eder. Türkler bu talebe de şiddetle muhalefet ediyorlar. Moskova Konferansı’nda üç büyük devletin münasebetlerinde hasıl olan düzelme, Türkiye’nin durumu hakkında yapılacak görüşmelere de tesir edecektir. Londra’daki kanaate göre mesele nispeten çok aydınlanmıştır.”¹⁶¹ Demektedir.

Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkilerinin gerginliği ve Rusya’nın toprak istekleri konusunda tenkitlerini ortaya koyan İngiliz Spectator Gazetesi şunları yazmaktadır; “Rusya ile müzakere ve anlaşma güçtür. Zira bugünde Rusya’nın eski siyasetine devam ettiği görülmektedir. Bir mesele müzakere edilirken ortaya yeni bir mesele atmak ve aşırı taleplerde bulunmak Rusya’nın adeti olmuştur. Bu sefer de Moskova Konferansı

¹⁶⁰ “Marmaris’te üs mü? Asla!”, Abidin Daver, Cumhuriyet Gazetesi, 25 Kasım 1946 Pazartesi, sayı: 7999, s: 1.

¹⁶¹ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1945 Pazar, sayı: 7674, s: 1-3. – B.B.C. yayını.

devam ederken Rusya ortaya bir Gürcistan Meselesi çıkardı ve Türkiye’den bazı toprak talebinde bulundu. Rusya’nın müzakerelerde kendi lehine fazla bir şey koparmak için böyle aşırı isteklerde bulunduğu anlaşıyor.”¹⁶²

Sol görüşlü Tribune gazetesi de Rus siyasetini aynı derecede sert bir lisanla tenkit etmiştir. Gazetede şöyle denilmektedir: “Sovyetlerin Türkiye’den bazı toprakları istemeleri, Türk-Rus münasebetlerinden daha şümulü bir mahiyet taşımaktadır. Rusya bu talepleri ileri sürerken Boğazlara hakim olmak gayesini gütmektedir ki, bu da ortada gene bir itimatsızlık havası yaratmaktadır. Batı dünyası ile Rusya arasındaki itimatsızlığı arttırmak hususunda bu talepler büyük bir rol oynamakta ve üçlerin arasında ahenksizlik ve anlaşmazlık doğurmaktadır. Rusya’nın bu gibi hareketleri bilhassa dostlarını müteessir etmektedir.”¹⁶³

1946’nın Haziran ayına gelindiğinde Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki gerginlik bir miktar azalmışsa da sorun dünya basınında karşılıklı bildirilerle devam etmekteydi. Öte yandan ara ara ilişkilerin sertleşmesi ve Amerikan zırhlısının İstanbul’a gelmesi dışında kayda değer bir durumun olmaması gazete haberlerini ikinci plana düşürmüştü. Ancak yaşanan olaylar karşısında makaleler yazan köşe yazarlarının yorumlarına ilgi sürmekte ve bu makaleler gerginliği işlemeye devam etmekte idiler. Abidin Daver’in bu mahiyette yazdığı makaleler o dönemde bir hayli ilgi çekicidir. “Türkiye Bir Peyk Devleti Olamaz!” başlığını taşıyan makalesinde şöyle demektedir:

“İngiliz Dışişleri Bakanı, Sovyet Rusya’nın dünya barışına çelme takan siyasetinden şikayet etmiş ve Boğazlar Meselesi’ne temas etmiştir. Boğazlar ve Türkiye hakkındaki çok önemli sözlerini tekrar edelim: ‘İngiltere Hükümeti, Türkiye’nin Boğazları yeniden silahlandırmasını sağlayan Montrö Mukavelenamesi’nin tekrar gözden geçirilmesine muarız değildir. Fakat Türkiye’nin hakiki istiklalini baltalayacak ve bu memleketi Peyk bir devlet haline getirecek olan herhangi bir hareketi yapmaktan veya kabul etmekten şiddetle kaçınmaktadır. Böyle bir hareket tarzına mani olmağa karar vermiştir.’

Bu sözlerin Londra siyasi çevrelerinde memnunlukla karşılandığını Anadolu Ajansının muhabiri şu telgrafla bildirmektedir:

‘İngiliz Dışişleri Bakanı’nın orta şark meselesinden bahsederken Boğazlar Meselesi’ne de temas etmesi ve Türkiye’nin egemenliğine hanel gelmesine İngiltere’nin hiçbir zaman razı olmayacağı hakkında teminat vermesi meclis mahfillerinde memnuniyetle karşılanmıştır. Bu münasebetle muhalefet partisinin Bevin’e cevabında Türkiye Meselesini tekrar ele alması ve dışişleri bakanının bu konuda daha ileri gitmesini istemesi, İngiliz efkarının orta şark meselesine ve Türkiye’nin durumuna ne kadar ehemmiyet verdiğinin en büyük delili addedilmektedir.’

Boğazlar meselesinde ve Türkiye’nin istiklali bahsinde, Türk Milletinin umduğu ve beklediği gibi muvafık ve muhalif İngiliz partilerinin aynı hassasiyeti göstermeleri ve aynı fikirde olmaları Türk İngiliz ittifak ve dostluğunun yeni bir tezahürüdür. 10 yıl önce eski İngiltere Kralı ve Britanya İmparatoru Edward’ın İstanbul’u ziyareti sırasında, Atatürk’le beraber ilk temel taşı koydukları bu dostluk zamanla daha da kuvvetlenmiş ve nihayet 1939 yılında bir ittifak şeklini almıştır. Türkiye bu ittifak antlaşmasının altına

¹⁶² Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1945 Pazar, sayı: 7674, s: 1-3. – Spectator Gazetesi.

¹⁶³ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Aralık 1945 Pazar, sayı: 7674, s: 1-3. – Tribune Gazetesi.

koyduğu bu imzaya her zaman sadık kalmış ve 1940-1941 yılında İngiltere mihver devletlerinin karşısında yapayalnız kaldığı zamanlarda bile, sağdan soldan gelen çeşitli tehditlere, bu tehditler sökmeyince de yapılan türlü vaatlere rağmen dostluk ve ittifak yolundan asla ayrılmamıştır.

İngiliz Milleti, Türk Milleti'nin yalnız iyi gün dostu değil aynı zamanda kara gün dostu olduğunu da tecrübe etmiş bulunuyor. Bizim Sovyet Rusya gibi bu harbin başında İngiltere'ye ve demokrasilere hasım bir cephe almadığımızı ve ancak Hitler'in taarruzundan sonra zoraki dost ve müttefik olmadığımızı, harpten sonra da İngiltere'nin ve demokrasinin karşısına gene hasım olarak dikilmediğimizi İngilizler pek iyi bilirler. Manevi ve ahlaki bakımdan İngiliz Milletinin ve siyasetinin sadık bir dost ve müttefike karşı aynı sadakati göstermesi tabiidir.

Fakat İngiltere ve Britanya İmparatorluğu için, Türkiye yalnız manevi ve ahlaki bakımdan değil; siyaset, strateji ve ideoloji bakımlarından da büyük ehemmiyeti haizdir. Bu bakımlardan Türkiye ile İngiltere ve Britanya İmparatorluğu'nun menfaatleri ve gayeleri aynıdır. Demokrat bir Cumhuriyet olan ve batı demokrasilerini örnek alan Türkiye; siyaset, strateji ve ideoloji cephelerinde yakın ve orta doğuya taşmak isteyen Sovyet Rusya önünde tek kuvvetli settir. Bu set yıkılırsa veya bir peyk durumuna girer de kapılarını açarsa, İngiltere'nin ve Britanya İmparatorluğu'nun bütün yakın doğu, orta doğu ve Akdeniz siyaseti ile buralardaki büyük menfaatleri tehlikeye düşer. İngiltere bu bakımdan da 'Türkiye'nin hakiki istiklalini baltalayacak ve onu bir peyk devleti haline getirecek olan bir hareket tarzına mani olmaya karar vermiştir.'

Biz memleketimizin mühim ve nazik vaziyetini pek iyi bildiğimiz için, dış siyasetimizin ana prensibi olarak tam istiklalimizi muhafaza etmek ve hiç kimsenin peyki olmamak karar ve azmindeyiz. Bu karar ve azmimizi her zaman olduğu gibi harp içinde de harp sonrasında da göstermekten başka bir şey yapmış değiliz.

Türkiye, Komşumuz Sovyet Rusya ile müttefikimiz ve dostumuz batı demokrasileri arasında bir irtibat hattı, bir dostluk ve anlaşma köprüsü teşkil etmek siyasetine büyük kıymet ve ehemmiyet vermiştir. Bütün hareketlerini ve siyasetini bu yolda yürütmüştür. Sovyet Rusya ile olan münasebetlerde son zamanlarda husule gelen soğukluğa hiçbir suretle biz sebebiyet vermedik. Sovyet Rusya'ya karşı takip ettiğimiz siyaset her zaman aynıdır. Vaktiyle şimal komşumuzla dost olduğumuz uzun senelerde yürüdüğümüz yoldan inhiraf etmedik O kadar ki 1939'da imzaladığımız ittifak antlaşmasına bu ittifakın Sovyet Rusya'ya karşı yürümeyeceğini gösteren bir kayıt ve şartta ilave ettik. Sonra da birbirinden uzaklaşan bu iki manzumeyi yaklaştırmaya çalıştık. Gariptir ki Sovyet Rusya harp içinde İngiltere'ye bir ittifakla bağlandıktan, yani bizim yapmak istediğimiz şey, Hitler'in taarruzu neticesinde husule geldikten sonra Sovyet Rusya, bize karşı muamelesini büsbütün değiştirdi ve nihayet boğazlarda üs istemek, Ermeni ve Gürcü iddiaları diye ortaya atılan ihtirasları desteklemek ve körüklemek yolunu tuttu. Bunlar, Türkiye'nin istiklali, hükümranlılığı, toprak bütünlüğü ve emniyeti itibariyle kabul edilecek şeyler değildi. Sovyet Rusya, Türkiye'yi kendisine dost bir devlet halinden çıkararak bir peyk haline getirmek istiyordu. Biz ise her devlet ile olduğu gibi Sovyetler Birliği ile de dost, fakat tam istiklalimize riayet edilmek şartıyla dost yaşamak istiyorduk. Bu siyaset dünya barışı ve nizamı için de en doğru bir siyasettir. Moskova bize karşı son zamanlarda takip ettiği politikadan ve asla kabul edemeyeceğimiz isteklerden vazgeçtiği gün, Sovyetler Birliği ile de eskisi gibi dost

olmamıza hiçbir mani yoktur. Türkiye dün olduğu gibi bugün de, yarın da hiçbir devletin peyki değildir ve hiçbir devletin peyki olmayacaktır.”¹⁶⁴

Ancak 1946'nın Ağustos ayında gelen Rus Notası ile taşıdığı iyi niyetli düşünceleri bırakan Abidin Daver “Sovyet Rusya'nın gerçekleştirmek istediği ihtiraslar” başlığı ile Rus Notasını şöyle değerlendirmektedir;

“Çarlık Rusyası gibi Sovyet Rusya'da Boğazlara hakim olmak istemektedir. Bu ebedi Moskof ihtirası Sovyetler Birliğinin Montreux Antlaşması'nın değiştirilmesini isteyen son notası ile bir defa daha kendini göstermiştir. Moskova'nın istekleri bu ihtirasın bir ifadesi ve ileri sürdüğü deliller ise bunun haksız yersiz ve mantıksız bir iddiasıdır. Montreux Antlaşması'nın tadili maskesi altında Sovyet Rusya'nın istediği şunlardır;

1. Karadeniz'i bir Rus Gölü haline sokmak;
2. Boğazlarda Türk Hükümlerini sıfıra indirerek Karadeniz Boğazı, Marmara ve Çanakkale Boğazı Bölgesine kendisi hakim olmak;
3. İstanbul'u daimi surette tehdit altında bulundurmak ve günün birinde Türkiye'nin en büyük şehri olan Fatih'in eşsiz kıymetteki 500 yıllık yadigarı Türk İstanbul'un üstüne oturmak;
4. Türk vatanının Avrupa'daki parçası olan Trakya'yı Anadolu'dan ayırmak ve burayı da ele geçirerek Balkanların 'kelimenin tam manasıyla' hakim olmak;
5. Türkiye Cumhuriyeti'nin istiklalini yok ederek, devletimizi bir Sovyet Peyki ve Moskof Sömürgesi haline sokmak;
6. Karadeniz'i başka milletlere kapatırken kendisi Ege denizine ve Akdeniz'e inmek;
7. Yunanistan'dan başlayarak büyük küçük bütün Akdeniz devletlerini tehdit etmek;
8. İngiltere'nin imparatorluk yolunu her zaman kesebilecek kadar mühim bir stratejik duruma girmek;
9. Karadeniz kıyılarından itibaren, Akdeniz ortalarına, hatta batısına kadar uzanan geniş bir sahada siyasi, iktisadi ve stratejik menfaatler sağlamak suretiyle, Akdeniz'de, yakın ve orta doğu da tam bir üstünlük kurmak;
10. Bu üstün vaziyetten faydalanarak Bolşevikliği alabildiğine yaymak.

İşte Sovyet Rusya, hükümetimize verdiği son nota ile ebedi Moskof ihtirasının bu hedeflerine birbiri peşi sıra varmak istiyor. Bu ihtirasın ilk kurbanı da Türkiye olması, Moskova'da tam bir tasmin ve taammüdle kararlaştırılmıştır. Sovyet Rusya, Karadeniz Boğazının akıntıları gibi Boğazlardan akıtmak istediği bu ihtiraslarını haklı göstermek için, notasında sözde bir takım mucip sebepler de ileri sürmüştür. Bu uydurma mucipler de şunlardır;

‘Montreux Antlaşması'nın tesis ettiği Karadeniz Boğazları rejiminin Karadeniz devletlerinin güvenlik menfaatlerine tekabül ve Boğazların Karadeniz devletleri aleyhinde kullanılmasına mani olabilecek şartları temin edemediği açıkça sabit olmuştur. Mihver devletlerinin bu harp esnasında harp ve muavin gemilerinin Boğazlardan Karadeniz'e ve aksi istikametlere geçtiklerine dair bir çok misal zikretmek mümkündür.’

¹⁶⁴ “Türkiye bir Peyk Devleti Olmayacaktır”, Abidin Daver, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Haziran 1946 Cuma, sayı: 7833, s: 1-3.

Bir defa notada bahsedilen ‘Karadeniz Devletleri’ tabiri yanlıştır. Bunun yerine sadece Sovyet Rusya demek lazım gelirdi. Çünkü harpte, öteki iki Karadeniz devleti, Romanya ile Bulgaristan, Sovyet Rusya ile beraber değil mihverle beraber idiler. Onlar Rusya’nın aksine olarak Boğazların mihver harp gemilerine açılmamasının, kendi menfaatleri aleyhinde olduğunu iddia ediyorlardı. İki muharip taraf da memnun olmadığına göre, demek ki Türkiye tarafsız ve dürüst hareket etmiştir. Aksini yapsaydı, iki taraftan birinin memnun olması lazım gelirdi.

Sovyet Rusya’nın notasında harp gemilerinin ve muavin gemilerin Boğazlardan geçtiği iddia ediliyor; Bazı isimler zikredilerek, sözde deliller ileri sürülüyor. Rusların muavin harp gemisi dedikleri gemiler de ticaret gemileridir. Montreux Antlaşması; harp, muavin harp ve ticaret gemilerini tarif ve izah etmiştir. Harp içinde ticaret gemileri de deniz altılara ve uçaklara karşı birkaç topla teçhiz edilmişler; fakat ticaret gemisi vasfını kaybetmemişlerdir. Hatta boğazlardan geçen mihver ticaret gemilerinin topları da meydanda değildi. Montreux Antlaşması’nın 4. Maddesinde ‘Harp zamanında, Türkiye muharip olmadığı takdirde Bayrak, hamule ne olursa olsun, İkinci ve üçüncü maddelerde derpiş edilen şartlar dahilinde (yani barış zamanı geçiş şartları dairesinde) boğazlardan mürur ve seyrü sefain serbestisinden müstefit olacaklardır.(Ticaret Gemileri)’ Denildiğine göre Türkiye ticaret gemilerinin boğazlardan geçmesine mani olmazdı. Nitekim silahlı oldukları muhakkak bilinen müttefik ve Sovyet ticaret gemileri de -geçebildikleri zaman- Boğazlardan geçmişlerdir.

Türkiye İngiltere tarafından vaki olan bir şikayet üzerine, ticaret gemisi şeklinde boğazlardan geçmek isteyen bir Alman gemisinin, silahları ambarlarında saklı bir muavin harp gemisi olduğunu anlayınca bunu hemen durdurup geri çevirmiştir.

Türkiye harpten evvel Montreux Antlaşması’nın 2 numaralı lahikasına uygun olarak denizci devletlerden muavin harp gemilerinin bir listesini istemiş ve bunların harp zamanında boğazlardan geçmelerine müsaade etmemişti. Mussolini İtalyası galiba ticaret gemilerinin boğazlardan geçerken vermekle mükellef oldukları resimleri vermemek hasisliğine kapılarak devlete ait bazı ticaret gemilerini muavin harp gemisi listesine koymuş, harp içinde bunlardan birini ticaret gemisi diye boğazlardan geçirmeye teşebbüs etmişse de hükümetimiz bu geminin İtalyan listesinde yardımcı harp gemisi olarak kayıtlı bulunduğunu ileri sürerek Boğazlardan geçmesine müsaade etmemiş, geri döndürmüştür.

Türkiye Rus Notası’nda iddia edildiği gibi Montreux Mukavelesi hükümlerini, mihver lehine ihlal etmiş değildir. Sovyet Rusya’nın boğazları Türkiye ile beraber müdafaa etmek istemesinin Türk hükümlerine istiklaline ve emniyetine yüzde yüz muhalif olduğu meydandadır. Böyle olmadığı iddia edilse dahi, yarın Sovyet Rusya bir Akdeniz devleti ile harbe girdiği ve o devlet de boğazları zorlayıp Karadeniz’e geçmek istediği takdirde Bolşeviklerin ela gözleri için bizim de o devletle harbe girmemiz lazım gelecektir. Biz tarafsız kalarak ve boğazlardaki Türk kuvvetlerini, Akdeniz’den gelen devletlere karşı kullanmasak bile o devlet, bütün boğaz bölgesini hayli içerilere kadar bombardıman edecektir. Bu yüzden Türk şehir, kasaba ve köyleri yanacaktır. Türk vatandaşları ölecektir. Sonra bu Akdeniz’den gelen ve Karadeniz’e geçmek için Boğazlar Bölgesi’ndeki Ruslarla savaşan devlet, Boğazları daha uzaklardan çevirip zaptetmek için Boğazlar bölgesi dışındaki Türk kıyılarına da asker çıkarmak ve indirmek isteyecektir. Biz buna mani olmak için o devletle, Rusların güzel hatırı için

harp mi edeceğiz? Harp etmesek, kuvvetlerimizi geri çeksek dahi Türk toprakları gene harp sahası olacaktır. Niçin? Sovyet Rusya'nın mahallinde pek mükemmel surette müdafaa edebileceği Karadeniz Kıyılarını, Boğazlar Bölgesi'nde müdafaa için neden Türk kanı dökülsün ve neden Türk yurtları yanıp yıkılsın? Böyle bir teklif nasıl kabul edilebilir?"¹⁶⁵

Yabancı basının da desteği ile durumunu güçlendiren Türk basını her gün Anadolu'nun farklı bir bölgesinde çıkan Rus karşıtı miting ve gösteri haberleri ile meseleyi daha da genişletti. Basındaki genel kanının artık meselenin yalnızca Türkiye meselesi olmadığını, Türkiye'nin de üyesi bulunduğu Birleşmiş Milletlerin bir meselesi olduğunu açıklayan yazılar ve Türkiye topraklarının pazarlık konusu olamayacağını belirten Ankara Radyosu demeçleri ile sonlanmıştı. Bu konuda bir radyo haberinde şöyle denilmektedir:

"Boğazlar hakkındaki Türk Hükümetinin görüşü bütün dünyaca malumdur. Toprak isteklerine gelecek olursak, bu vaziyet karşısında Türk milletinin hassasiyeti ve değişmez iradesi bir daha kendini göstermiş ve hiç yoktan bir 'mesele' icat etmek isteyenlere cevap verilmiştir. Şöyle ki; Bir karış Türk toprağı için bütün Türkiye ateşe atılmaya hazırdır! Bu vesile ile Başbakanımızın son günlerde Büyük Millet Meclisi'nde söylediği şu sözleri de milletçe tekrarlayalım: "Dış Politikada tutuğumuz yol, istiklal Savaşı'ndan beri tutuğumuz yoldur. Milletlerin hürriyeti yoludur ve kendi milletimizin hürriyeti ve istiklali yoludur ve eğer gerekirse milletin çizeceği ve Büyük Millet Meclisinin göstereceği şeref yoludur."¹⁶⁶ Şeklindeki hükümet bildirisi ile de Millet-Hükümet kaynaşması sağlanarak ülkenin tek vücut olarak Rusya'nın isteklerine karşı konulacağı belirtilmiştir.

c. Siyasal Muhalefet Tepkileri

İkinci Dünya Savaşı sona erdiği dönemde Türkiye çok partili bir döneme girmiştir. Artık her konuda yalnız bir tek parti görüşü yerine iktidar ve muhalefet olmak üzere Türk siyasi hayatında değişik görüşler de yer almıştır. Bu dönemde muhalefetin en belirgin ve güçlü partisi Demokrat Parti'dir. Demokrat Parti'nin dışında küçük çapta diğer partiler de kurulmuştur. Demokrat Parti 1946'dan 1950 yılına kadar muhalefette kalmış ve 14 Mayıs 1950 yılında çok güçlü bir şekilde iktidara gelmiştir. CHP ise muhalefete düşmüştür.

Türk Sovyet ilişkilerinin gergin olduğu dönemde Muhalefetin en güçlü üyesi Demokrat Parti'dir. Bu partinin dış politikada takip ettiği yol iktidar partisi olan CHP'den çok farklı değildir. Demokrat Parti'nin dış siyaseti ve 1945-1946 yıllarındaki dış durumumuz hakkındaki görüşlerini anlamak maksadıyla, Anadolu Ajansının bir muhabiri o dönemde Parti Genel Başkanı Celal Bayar'a müracaat ederek bazı sualler yöneltmiştir. Celal Bayar'ın ve Demokrat Parti'nin, sualler karşısında meydana çıkan Türkiye'nin dış politika görüşü Cumhuriyet Gazetesi'nde Celal Bayar'ın sözleri ile şöyle izah edilmiştir;

¹⁶⁵ "Sovyet Rusya'nın Gerçekleştirmek İsteddiği İhtiraslar", Abidin Daver, Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ağustos 1946 Çarşamba, sayı: 7908, s: 1-3.

¹⁶⁶ "Türkiye Meselesi Diye Bir Mesele Yoktur.", Cumhuriyet Gazetesi, 31 Aralık 1945 Pazartesi, sayı: 7675, s: 1.

“Partimizin Dış siyaseti hakkındaki umumi prensipler, programımızın hususi bir maddesinde çok açık olarak izah edilmiştir.

Biz yeryüzündeki bütün milletlerin eşit haklara malik olmalarını, kollektif emniyet ve komşuluk esasları dairesinde milletler arası bir işbirliği teessüsünü, hülasa Atlantik Beyannamesi’nin ruhuna tamamıyla uygun, bir barış dünyası, hakiki bir milletler birliği kurulmasını istiyoruz.

Atatürk’ün Türkiye istiklalini, dünya barışını hedef tutan dış siyaseti, Partimizin de daima sadakatle takip edeceği yoldur.

Bugünkü dış durumumuz hakkındaki sorunuza gelince; Türkiye istiklaline ve Toprak bütünlüğüne, uzaktan yakından tevcih edilebilecek, herhangi bir tehdit karşısında milli haysiyet ve şeref emrettiği tek yolda yürümek için bütün yurttaşlar arasında ufak bir düşünce farkı bulanabileceğine asla ihtimal verilemez. Bu münakaşa götürür bir siyaset mevzuu değil, bir milli varlık davası, vatan aşkımızın ve yüzlerce yıllık bir tarihin yarattığı milli karakterimizin tabii icabıdır.”¹⁶⁷

Yeni kurulan Demokrat Partinin Genel Başkanı bir müddet bu konuda fazla görüş belirtmemiştir. Celal Bayar bu konuşmasının ardından zaten karışık bir ortamda bulunan Türkiye’yi daha da çıkılması güç bir duruma sokmak istememiştir. Ancak Türkiye Sovyet Rusya krizinin bir türlü çözülmemesi karşısında yavaş yavaş sessizliğini bozmuş dış politika ve Sovyet tehdidi ile ilgili görüşlerini daha da belirginleştirmeye başlamıştır. Öncelikle bir Amerikan muhabirini ağırlayan Celal Bayar bu durumun ardından Türk basınının bir anda odak noktası haline gelmiştir. Basında bu konu şöyle yer almıştır:

“Şimali Amerika gazeteleri birliği ajansına son günlerde vermiş olduğu mülakat ve bu mülakatın bazı Türk gazetelerinde uyandırdığı tenkitler münasebetiyle Demokrat Parti başkanı Celal Bayar Ankara’da bulunan gazete muhabirlerinin müracaat ve ricaları üzerine bugün kendilerine beyanatta bulunmuştur. Gazete muhabirleri Celal Bayar’dan evvela şu suali sormuşlardır:

“Bazı Türk gazeteleri son günlerde Amerikalı Ajans muhabirine verdiğiniz mülakat üzerinde duruyorlar ve Türk Sovyet münasebetlerine dair olan sözlerinizi tavzih etmenizi istiyorlar. Sözlerinizin vazıh olduğunu bilmekle beraber kendimizi onların yerine koyarak şu suali sormamıza müsaade buyurun:

‘Rivayet edilen Rus isteklerinin hakikatle bir alakası yoktur’ derken, ‘bu gibi rivayetler yoktur’ mu demek istediniz. Yoksa şu ikinci şekli mi kastettiniz? ‘Bu gibi rivayetler filhakika vardır ancak bunların ihtiva ettiği isteklerin hakikatle bir alakası yoktur.’”

Celal Bayar’ın yanıtı şu şekilde olmuştur; ‘Şüphesiz ki ikincisini kastettim.’ Demiş ve ayrıca da şu sözleri ilave etmiştir: “Milletlerin haklarına riayet edilmesi ana prensibinin hüküm sürdüğü böyle bir zamanda haklarımıza göz dikilebileceğini kabul etmek istemiyoruz.

¹⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ocak 1946 Cuma, sayı: 7686, s: 1-3.

Amerikalı gazetecinin suallerine cevap verirken önümde dışişlerimizin mesul ve selahiyetli bakanı eski arkadaşım Hasan Saka'nın beyanatı bulunuyordu. Bakanın 17 Nisan 1946 tarihli bu beyanatında şu soru ve cevaplara rastlamış bulunuyoruz. 'Ruslar boğazlarda üs isterse ne olur?' Sayın Hasan Saka'nın cevabı: 'Ortada böyle bir mesele yoktur. Mesele Boğazları bütün milletlerin gemilerine açmaktan ibarettir.' 'Kars, Ardahan ve Boğazlar üzerinde bir talep var mıdır?' Soru line de Hasan Saka'nın verdiği cevap şudur; 'Rivayetler duydum. Fakat resmi bir talep olmadı.' 'Sovyet Radyosu'nu resmi telakki etmiyor musunuz?' Soru line de sayın Hasan Saka şu cevabı vermiştir; 'Elbette etmiyorum.'

Son defa olarak şunu ilave edeyim ki, Türkiye'nin istiklaline ve toprak bütünlüğüne uzaktan ve yakından tevcih edilebilecek herhangi bir tehdit karşısında milli haysiyet ve şeref emrettiği tek yolda yürümek için bütün bu hadiseler arasında ufak bir düşünce farkı görmediğimizi 10.01.1946 tarihinde Demokrat Parti namına Anadolu Ajansı ile yaptığımız bir görüşmede ilan etmiştik. Memleketin toprak bütünlüğünü tehdit eden herhangi bir tehlike karşısında bütün vatandaşlarla birlik olduğumuzu bu vesileyle de tekrar ederiz.

Hariçten gelecek herhangi bir haksız istek ve tecavüz karşısında Türk milletinin içinde tam bir birlik ve ahenk vardır ve mutlaka olması lazımdır. Böyle meselelerin parti münakaşalarının üstünde tutulması memleketin yüksek menfaatleri icabıdır. Memleket için müşterek olan görüş tarzını kimimiz şiddetli, kimimiz temkinli bir lisanla ifade etmeyi doğru bulabiliriz. Hiçbir vatandaşın, 'Neden tıpkı benim gibi ifade tarzımı takip etmiyorsun?' diye diğerine tarizde bulunmaya hakkı yoktur."¹⁶⁸

Celal Bayar'ın muhalefet lideri konumu ile yaptığı açıklamalara iktidar partisi ve basın tarafından eleştiri de yapılmıştır. Bunların başında Ulus Gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay yer almaktadır. Yine bu dönemde yeni partilerin kuruluşları aşamasında CHP içinde olmasına rağmen onu eleştirerek muhalefet edenlerden Yusuf Hikmet Bayur'un iktidar partisi CHP'yi eleştirmesini Moskova Radyosu kendi lehine kullanmış ve Türk Hükümeti'ne yüklenmiştir. Bu hücumu ise yine Yusuf Hikmet Bayur kendisi cevap vermiştir.

Yusuf Hikmet Bayur'un CHP ile arasının açık olduğu Aralık 1945'te ve 1946 başlarında Hükümetin bazı icraatlarını, meclisteki bir konuşmasında eleştirmesini fırsat bilen Sovyet Rusya'nın Moskova Radyosu, "Türkiye'de kopacak fırtınayı görmemek kabil değildir." Demıştır. Ankara radyosunda ise, bu konuda şu yorumda bulunulmuştur: "Moskova Radyosu'nun kopmasını beklediği fırtına diğer balkan memleketlerinde ne türlü estiğini bildiğimiz fırtına ise, Türkiye'nin bu türlü esintilere en az müsait yer olduğunu kendisi de pekiyi bilir. Türkiye, Moskova'nın pek övdüğü balkanlardaki kalkınma yolundan bambaşka bir yoldadır ve başarısını kendi fırtınasız yolunda ilerleyerek elde edecektir. Bayur'un bazı sözlerinin Moskova Radyosu'nda Türkiye'nin aleyhinde yorumlanması üzerine Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye Cumhuriyeti'ni savunan şu sözleri söylemiştir:

"Biz burada gerçek ve büyük demokratik bir ülkenin çocuklarıyız. Hürriyete ve demokratik esaslara bağlı olarak kendi dertlerimizi, alabildiğimiz şiddetle münakaşa etmekteyiz. Bu yoldaki münakaşaların şiddeti hür ve demokratik olduğumuzun delilidir.

¹⁶⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mayıs 1946 Salı, sayı: 7802, s: 1-3.

Halbuki, kuvvetle gördük ki bazı yabancı radyo ve basın bunu tamamen tersine alıyor. Biz burada kavga ederken aynı yurdun evlatlarıyız. Daha iyisi nasıl olur, diye kavga ederiz. Bu da ruhlarımızın vicdanlarımızın hür olduğunu gösterir.” Hikmet Bayur bu sözleriyle kendisine izafe edilen ters düşünceyi, ters düşünenlerin yüzüne çarpmış ve bir Türk milletvekilinin nasıl düşünebileceğini bütün aydınlığıyla belirtmiştir.¹⁶⁹

Gerginliğin hat safhaya ulaştığı dönemde yeni partiler kurulmaya başlanmış ve bu partiler de genel olarak dış politikada iktidar partisi olan CHP ile aynı yolda olduklarını beyan etmişlerdir. Bu meselenin bir parti meselesi olmadığını belirten parti sözcüleri, Türk topraklarına ve hükümlanlık haklarına gelebilecek saldırıda bütün partilerin aynı çizgide olacaklarını ve milli birlik ve beraberlik içinde hareket edeceklerini belirtmişlerdir.

3. Türkiye’nin İttifak Arayışları

Türk basını Sovyet basınının toprak talepleri ve boğazlara dair notaları üzerine, bu gibi baskılara tabiatıyla cevapsız kalmamıştır. Avrupa’nın durumu da İkinci Dünya Savaşı nedeniyle iktisaden son derece kötüdür. Altı yıllık savaş bütün ülkelerin ekonomik kaynaklarını tüketmiştir. Savaş bütün ülkelerde ağır tahribat yapmıştır. Bir bakıma toplumlar açlıktan kıvrınmaktadır. Ekonomileri harekete geçirecek kaynak yoktur. “Sovyet Rusya bu durumu fırsat bilerek, komünizm propagandasını şiddetlendirmişti. Komünizm propagandası fakirliğin müsait zemininde çok müessir olmaktadır. Sovyetler Birliği, komünist partilerinin bilhassa kuvvetli olduğu Fransa ve İtalya’yı seçmişlerdi. Bu iki ülkede komünist partilerin kışkırtması ile çıkan grevler, bu ülkelerin ekonomilerini felce uğratmıştı. Bu grevlerle komünist partilerin iktidara gelmeleri amaçlanmıştı.”¹⁷⁰

Rusya’nın Moskova Konferansı’nda Türkiye’den toprak talebinde bulunduğunu açıklamasından sonra, başta Amerika ve İngiltere olmak üzere Fransa gibi bazı Avrupa devletleri –ki bunlar daha çok Akdeniz’de kıyısı olan devletlerdir –, Sovyetlere karşı tepkilerini dile getirmişlerdir. Türk Hükümeti de, Rusya’nın bu istek ve tehditlerine karşı olarak Amerika’dan sonra Avrupa ve Türkiye’nin güneyindeki bazı devletler ile ittifak arayışı içerisinde bulunmuştur. Rusya’nın 1946 Ağustosunda Türkiye’ye verdiği notanın ardından Türk Amerikan ve Türk İngiliz ilişkilerinde daha büyük bir canlanma görülmüştür. Sovyetler Birliğinin bölgede başka devletleri de tehdit etmesi ve genişleme amacının bütün devletlerce kavranmasının ardından Türkiye’ye dış destek ve Türk tezinin haklılığı bölgedeki diğer bazı devletler tarafından da kabul edilmiştir. Bu dış desteğin temelinde; Rusların Türklere verdikleri notanın Türkiye Cumhuriyeti menfaatlerine uymamasının yanında, Akdeniz’de kıyısı olan diğer bazı devletlerle Amerika ve İngiltere’nin de menfaatlerine uygun düşmemesidir.

Boğazlar konusunda Rus Notası’na karşılık sadece Türkiye’den değil, diğer ülkelerden de Rusya’ya cevabi notalar gönderildi. Amerikan Hükümeti’nin Rusya’ya verdiği notayı, Washington’da bulunan Ajans Press haber ajansı diğer basın dünyasına şöyle bildirmektedir:

¹⁶⁹ “Hep Tezvir, Hep Tahrif!” Cumhuriyet Gazetesi, 27 Aralık 1945 Perşembe, sayı: 7671, s: 1-3.

¹⁷⁰ Burçak, adı geçen eser, s: 202

“Birleşik Amerika Hükümeti, bugün Boğazların müdafaasına iştirak hususundaki Sovyet taleplerine tamamıyla muarız bulunduğunu Rusya’ya bildirmiştir. Bu haberi veren diplomatik çevreler, Amerika’nın görüşlerini bildiren notanın Sovyet maslahatgüzarı Feder Orehov’a verildiğini açıklamışlardır.

Aynı zamanda öğrenildiğine göre, Ankara’daki Amerikan elçiliği, Türkiye Cumhuriyeti hükümetine de Amerikan görüşünü bildirmiştir. Diplomatik çevrelerden öğrenildiğine göre, bahis mevzu notada aşağıda yazılı 4 esaslı noktanın bulunduğu anlaşılmaktadır.

1. Amerika, Boğazların Türkler ve Sovyetler tarafından müştereken müdafaası hakkındaki Rus teklifini kabul edemez.
2. Birleşik Amerika, Boğazların müdafaasının münhasıran Karadeniz devletleri arasındaki bir antlaşmaya göre yapılması hakkındaki Rus teklifine muvafakat edemez.
3. Amerikan Hükümeti, Boğazların müstakbel kontrolü meselesini Birleşmiş Milletler Prensipleri çerçevesi içinde tesviye edilmesine yani Montreux Antlaşması’na muvazi, milletler arası geniş bir antlaşma halinde neticelenmesine taraftar bulunmaktadır.
4. Amerika, Boğazların kontrolünün tadil edilmesi hakkında toplanacak herhangi milletler arası bir konferansa iştirak etmeyi memnuniyetle kabul edecektir.

Rus Notası iki hafta evvel, Türk Hükümetine tevdi edilmiş, birer kopyası da İngiliz ve Amerikan hükümetlerine gönderilmişti. Bu nota Washington’da müteaddit gizli toplantıların yapılmasına sebebiyet vermiştir. Beyaz Saray’da yapılan toplantılara; Cumhurbaşkanı ile Milli Savunma, Bahriye ve Dışişleri Bakanlığı erkânı iştirak etmiş ve Rusların Boğazlara doğru askeri bir yayılmalarına karşı, metin bir durum takınılmasına karar verilmiştir.”¹⁷¹

“Diğer taraftan Fransızlar da Ruslara bir nota vermiş ve durumun Fransa açısından önemini Ruslara bildirmişlerdir. Fransız Hükümet sözcüsünün bildirdiğine göre, Fransa hükümeti, Montreux Antlaşması’nda yapılacak herhangi bir değişikliğin, bahis mevzu anlaşmanın çerçevesi dahilinde ve bütün alakadar devletlerin iştirakiyle yapılmasında ısrar etmektedir.

Fransız Hükümeti, Rusya, Türkiye Amerika ve İngiltere’ye göndermiş olduğu bir notada Boğazlar antlaşmasında bir değişiklik yapılmasına muarız olmadığı fakat herhangi bir değişikliğin bahis mevzu anlaşma çerçevesi dahilinde yapılmasını istediğini bildirmiştir. Montreux Antlaşması mucibince, antlaşmada yapılması istenilen değişikliklerin Fransa’ya bildirilmesi icap etmektedir. Fransa Dışişleri Bakanlığı’ndan bildirildiğine göre, bugüne kadar, Paris Hükümetine henüz böyle bir müracaatta bulunulmamıştır.

Aynı şekilde İngiliz hükümeti bugünlerde bir nota hazırlamıştır. Notada; İngiltere Hükümeti’nin Montreux Mukavelenamesi’nin tadili hakkındaki görüşlerini İngiliz Dış işleri Bakanlığı, Rusya’ya verilmek üzere halen hazırlanmakta bulunan notada benzer görüşleri ifade etmektedir. İngiliz Dışişleri Bakanlığının bir sözcüsü 21 Ağustos 1946 sabahı yaptığı bir demeçte, İngiliz Hükümeti’nin görüşlerinden haberdar

¹⁷¹ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ağustos 1946 Çarşamba, sayı: 7908, s: 1-3.

edilmiş olan Türkiye'ye ayrıca bu mesele hakkında İngiltere tarafından bir nota gönderilmeyeceğini tasrih etmiştir.

Görünüşe göre bu meseleyi mütalaa bakımından İngiliz görüşleri bu son günlerde bazı tahavvüller geçirmiştir. Türkiye'ye verilen Sovyet Notası suretinin İngiltere hükümetine tevdiinden az bir müddet sonra resmi mahfillere bu hususta hiç bir teşebbüs yapılmayacağı ve bu ise teşebbüsün Rusya ve Türkiye'ye terettüp etmekte olduğu ihsas edilmekte idi. Birkaç gün sonra İngiltere Hükümeti'nce Türkiye'ye ve çok muhtemel olarak da Rusya'ya bir nota gönderileceği beyan edilmiştir. Bugün öğrenildiğine göre ise Türkiye'ye değil yani Rusya'ya bir nota gönderilecektir.”¹⁷²

Rusya'ya gönderilen notaların Rus cephesinde fazla bir endişeye maruz kalmaması karşısında, Amerika meselenin daha iyi açıklanabilmesi için Türkiye'yi destekleyen bir mahiyette çok açık bir bildiri yayınladı. Çünkü bütün Amerika siyaseti, Rusya'nın ya Türkiye'ye ideolojik anlamda hakim olması yahut da, bu memleketi işgal etmesi ihtimali üzerine kurulmuştu. Birleşik Amerika hususi bir durum takınmakta ve Türkiye'nin hakimiyeti meselesinde münakaşa kabul edemeyeceği hususunda Rusya'yı sert bir lisanla şöyle ikaz etmekteydi;

“Biz pazarlık yapmıyoruz, biz blöf yapmıyoruz. Biz üzerinde katiyetle durmak azminde bulunduğumuz kararı almış bulunuyoruz. Biz bu keyfiyetin herkes tarafından şüphe götürmez bir şekilde açıkça bilinmesini istiyoruz. Anlaşmazlık yaratmak tasavvurunda değiliz. Fakat noktai nazarımızda metanetle ısrar edeceğiz. Türkiye'nin hakimiyeti meselesinde münakaşa kabul etmeyiz.

Sovyetlerin Bir takım müsaadekarlıkta bulunmaları lazımdır. Yoksa siyaseten tecrit edilmek ve haklarında ekonomik zecri tedbirler alındığını görmek tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır. Birleşmiş Milletler Kurulu Rusya'sız da işlerine devam edebilir.”¹⁷³

Türkiye; İngiltere, Amerika, Mısır, Irak ve Yunanistan ile ilişkilerini daha da güçlendirmek istemiş ve bu ülkelerin çeşitli düzeylerdeki devlet adamları bu dönemde Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Türk Dışişleri Bakanı ve diğer yetkililer ile basın kuruluşları da Mısır ve İngiltere gibi ülkeleri bugünlerde ziyaret ederek ilişkileri güçlendirme yoluna gitmişlerdir. Türkiye Sovyet tehdidine karşı güçlü devletler ve dost ülkelerle konumunu güçlendirmeye özen göstermiştir.

a. ABD ve İngiltere ile Yakınlaşma Çabaları

Türk Sovyet gerginliğinin başladığı ilk dönemde Amerika ve özellikle İngiltere'nin çekimser davranmaları, Türkiye'de zor fakat onurlu bir dönemin yaşanmasına neden oldu. Türkiye gerek İkinci Dünya Harbi süresince gerekse İkinci Dünya Harbi sonralarında Boğazlarla ilgili meselelerde devamlı olarak İngiliz ve Amerikan Hükümetleri ile iletişimini sürdürdü ve onların görüşlerini de göz önünde bulundurdu.

¹⁷² Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ağustos 1946 Çarşamba, sayı: 7908, s: 1-3.

¹⁷³ Cumhuriyet Gazetesi, 23 Ağustos 1946 Cuma, sayı: 7910, s: 1-3.

Sovyetler Birliği, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğe yönelik emellerini batılı ÷lkelere çarpıtarak aktarmak, Türkiye'yi savaş sırasında Almanya'ya yardım eden bir devlet olarak nitelemek istiyordu. Bunun sonucu olarak mihver devletlerine yardım eden devletlerin de toprakları yeniden ele alınabileceğine göre Türkiye toprakları da paylaşılabilmeliydi. Rusya'nın Türkiye'yi kötü gösterme çabası başlangıçta İngiltere üzerinde etkili oldu. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonu ve sonrası, İngiltere ile Rusya'nın aynı grupta yer alması, Türkiye'nin İngiltere'den Rusya'ya karşı bu desteği bulmasını engelledi. Ancak savaşın kesin olarak sonuçlanmasının ardından, İngiltere'nin önünde bir düşman devletin olmayışı ve Rusya'nın emellerinin açığa çıkması ile bu devletin izlediği yol değişmiş ve Türkiye'yi destekleyici bir mahiyet kazanmıştır.

Rusların dünya devletleri üzerindeki niyetlerinin anlaşılması üzerine, İngiltere ve özellikle Amerika yavaş yavaş işin önemini kavramışlardır. Türkiye'nin yakınlaşma çabalarına olumlu bir şekilde karşılık vermeye başladılar.

İngiltere'de Sovyet Rusya'nın emellerinin anlaşılmasıyla İngiliz basınında Rus karşıtı yazılar yazılmaya başlandı. Böylece İngiliz basını ve daha sonra Amerikan basını Rusya üzerinde daha fazla durmaya başladılar. Uluslar arası İngiliz yorumcusu Ever şunları belirtmektedir. “Bir Amerikan muhabirinin suallerine Mareşal Stalin'in verdiği cevaplara rağmen, bunun üzerinden bir hafta geçmeden Sovyet temsilcisi M. Gromiko Güvenlik Konseyi'nin toplanmakta olduğu salonu terk etti. Bu tezat, diğer devletler üzerinde de soru işareti yarattı. Bunun üzerine ‘Sovyet Politikasının realitesi nedir?’. Acaba Birleşmiş Milletler Derneği ile Rusya'nın harpteki silah arkadaşlarıyla işbirliği yapmak mı, Yoksa kendi gayelerinin, tek taraflı ve başkalarını nazarı itibara almaksızın takibi mi?

Bu suallere cevap vermeye hazır çok kimse vardır. Komünistler gayet tabii herhangi bir tezatın olmadığını söyleyeceklerdir. Onlara göre; Sovyet Hükümeti ne yaparsa yapsın “dürüst” bir harekettir. Böyle bir tezat arayanlar da “Harp Kundakçılarıdır.” Diğer taraftan, Rusya'nın bugün bir arazi genişlemesi, bir siyasi tahakküm ve iktisaden işletilecek sahalara arayan emperyalist bir devlet olduğuna ve Mareşal Stalin'in söylediği sözlerin “yabancıları şaşırtmak maksadıyla gözlerine bir parça kum atmak” teşebbüsünden başka bir şey olmadığına kani olanlar da vardır.

İlk nazarda görüldüğü gibi Rusya, bugün hiç şüphesiz bir çok emelleri olan bir devlettir. Hadiselerden çıkan netice budur. Rusya bu emellerinden birkaçına ulaşmış, “Çarlık İmparatorluğunun kaybettiğı toprakların” bir çoğunu geri almıştır. Baltık devletleri, Baserabya, Finlandiya'nın bir kısmı ve diğer harp arasında Doğu Polonya'ya teşkil eden büyük bir bölge bunlardandır. Daha başka emelleri de vardır. Bunların arasında; Boğazların kontrolü, Türkiye'den Gürcistan ve Ermenistan'a “geniş bölgeler verilmesi” hususundaki propaganda da ortadadır. Keza Trablusgarp üzerindeki bir vesayet talebi vesaire de diğer hedefleri arasındadır.

Sovyet diplomasisi genişleme isteği ve büyük devletler arasında işbirliği zihniyetinden ibaret olan çifte gayesiyle anlaşılmaz bir şekilde kendini haklarından mahrum edilmiş saymıştır. Sovyetler Birliği şu fikre dayanmıştı: Emperyalist devletler ve bilhassa İngiltere; nasıl vaktiyle Çarlık Rusya'nın genişleme isteklerini anlamışlarsa, bugünde öyle bir anlayış zihniyeti göstereceklerdir. Onlara göre Emperyalist devletlerin prensip hakkında herhangi bir itirazları bahis mevzu olamazdı. Çünkü kapitalist

emperyalizmin hiçbir prensibi yoktur ve eğer işbirliği yapmak isterse herhangi bir pazarlığa kemali memnuniyetle girişebilir ve nüfuz bölgelerinin herhangi bir şekilde taksimini itirazsız kabul edebilir. Şuna kainiyim ki: Sovyet liderleri Kuzey İran'daki hareketlerinin zımnın tasvip edileceğini ve bu bölgenin bir Sovyet nüfuz bölgesi olarak telakki edileceğini kuvvetle ümit ediyorlardı ve gene şuna da eminim ki karşılaştıkları tepkiden hayrete düştüler ve kızdılar.”¹⁷⁴

Aynı şekilde Amerika'nın: “Rusya'nın Batıya doğru yayılmalarına asla izin verilmeyecektir.” şeklindeki demeci Türk basınında sevinçle karşılandı. Amerika Dışişleri Bakanı Mr. Byrnes, Sovyet istekleri karşısında müsaadekarlıkta bulunmaktansa üçler arasındaki birliği bozmayı ve sulh konferansının iflasını bile göze alıyor. “İngiltere'nin Akdeniz'deki mevkisinin himaye edilmesi Amerikan menfaatlerine uygundur.” başlıkları ise Türkiye basınında Rusya'ya verilmiş tokat gibi cevaplar olarak değerlendirildi.

Associated Press Muhabiri John Hiftower; “Resmi mehafilin kanaatine göre, Sovyet nüfuzunun batıya doğru yayılmasıyla Amerika ve İngiltere yeniden bir takım anlaşmazlıklarla karşılaşacaklar ve dünya siyasi nizamı bir nesil müddetçe hayati bir şekilde müteessir olacaktır.

Bu arada iki mühim nokta Akdeniz ve Alman stratejik topraklarının kontrolü meselesidir. Her iki mesele Paris'te 25 Nisanda toplanacak olan dışişleri bakanları programına dahil edilecektir. Zannedildiğine göre Amerikan Dışişleri Bakanı Byrnes, Rus istekleri karşısında ciddi müsaadekarlıkta bulunmaktansa, Rus-İngiliz-Amerikan Birliğini tehlikeye sokacak, belki de Paris toplantısını iflas ettirecek olan bir müdahaleye başvuracaktır.

Paris'te temas edilecek ilk mesele Akdeniz Meselesi olacaktır. İtalya ile barış antlaşmasında Rusya kendi payına Trablus'un idaresini istemektedir. Trablus Kuzey Afrika'nın kilidi mevkiindedir ve buna sahip olmakla Rusya, Akdeniz'deki İngiliz hatlarının yanına yerleşmiş olur. Amerika, On İki Ada Yunanistan'a iade edildiği takdirde dahi gayri askerileştirilmelerine muhalefet etmektedir. Ruslar On iki Adada üslere sahip olmayı yahut henüz bilinmeyen bazı hareket sayesinde burada tesis edilecek bütün Yunan üslerinin kontrolünü elde etmeyi ümit ediyorlar. Bu takdirde Rusya, Akdeniz'de İngiltere'nin durumunu altüst eden bir mevkie sahip olacaktır.

Amerikan diplomatik mahfilleri, İngiltere'nin Akdeniz'deki mevkiini himaye etmesinin Amerikan menfaatine uygun olduğunu ve Rus isteklerinin İngiliz İmparatorluğu'nun can alacak noktalarını tehdit ettiği müddetçe, Amerika'nın Rusya'ya muhalif bir vaziyet takınması lazım geldiğini söylemişlerdir.”

Aynı şekilde Sunday Times'ın Amerikan muhabiri; “Bazı Amerikan mahfillerinin Paris Konferansı'nın Rusya ile üç büyük batı devleti arasında çıkacak bir anlaşmazlıkla sona ermesinden korktuklarını” bildirirken aynı gazetenin Moskova muhabiri Rusya başkentinde büsbütün farklı duyguların hakim olduğunu haber vermekte ve şöyle yazmaktadır;

¹⁷⁴ “Rusya'nın Emelleri”, Cumhuriyet Gazetesi, 9 Nisan 1946 Salı, sayı: 7774, s: 1-3.

“Sovyet Resmi Ajansının daha birkaç gün evvel sulh konferansı için 1 Mayıs tarihini ileri sürmesi Sovyet Hükümeti’nin 25 Nisanda toplanacak olan Dışişleri Bakanları Konseyine büyük ümitler bağlandığını gösterir. Moskova’nın siyasi mahfillerinde Romanya, Macaristan ve Finlandiya meselelerinde güçlük çıkabileceği sanılmamakla beraber İtalya işi bilhassa Trieste ve sömürgeler gibi bazı çetin meseleleri ihtiva etmektedir. İleri sürülen ve müzakereleri hızlandırabileceği sanılan bir hal tarzı da sömürgeler meselesini sonra tetkik etmek üzere muvakkaten bir tarafa bırakmaktır.”

Observer yorumcusu ise şöyle demektedir; “Bu sömürgelerin askeri mülahazalar sebebiyle ilhak edildiğini kimse iddia edemez. Bu askeri mülahazalar kime karşıdır? Aşkar olarak İngiltere’ye karşı. Rusya hiçbir tarihi veya coğrafi hak ileri süremez, bu memleketlere tek bir Rus askeri ayak basmadığı gibi buralarda Rus muhabirlere de ya hiç tesadüf edilmemiş ya da pek az rastlanmıştır.”¹⁷⁵

Rusların niyetlerinin İngiltere ve Amerika hükümetlerince anlaşılmasından sonra Türkiye bu iki devletle arasında varolan ilişkilerinde önemli aşamalar kaydetti. Özellikle Moskova Konferansı’ndan sonra, Rusya adına ortaya atılan isteklerin, İngiltere ve Amerika’yı da rahatsız etmesi, bu devletlerin meseleye el koymalarına da zemin hazırladı.

Washington News’in başmakalesinde; “San Fransisko Konferansı’nı Polonya’da kurduğu kukla hükümetle bir emrivaki karşısında bırakan Moskova, şimdi de üç dışişleri bakanları konferansı cereyan ederken ajanları vasıtasıyla Kuzey İran’da bir kukla hükümet kurmuştur.

Şimdi de Ruslar tahmin edildiği gibi Türkiye’yi tazyik etmeye başlamışlardır. Sovyetlerin takip ettiği hattı hareket, Kuzey İran hadiselerindekinin aynısıdır. O zamanki gibi şimdi de Moskova kontrolü altındaki radyolar ve basın, Türkiye’ye karşı hücumu geçmişlerdir. Sovyetlerin takip ettiği bu emperyalist politika hem Birleşmiş Milletler Beyannamesi’ne, hem üç büyükler arasında yapılan anlaşmalara, hem de Rusya’nın imzalamış olduğu diğer bir çok muahedelere aykırıdır. Şimdi Rusya dünyayı ve bilhassa Moskova’da toplanan dışişleri bakanlarını şu iki ciddi sual karşısında bırakmaktadır.

- ‘Bu tecavüzlerden Rusya’nın maksadı nedir?’
- ‘Bunlara karşı ne yapılabilir?’

Görüldüğüne nazaran Rusya’nın maksadı açıktır. Eğer bu programda devam ederse ve muvaffak olursa, Avrupa’daki hududu boyunca, sıraladığı kukla hükümetler zincirini orta doğuya kadar uzatacaktır. Bundan başka Çarlık Rusyası’nın şu iki emelini tahakkuk ettirecektir.

- ‘Güneyde sıcak su limanları elde etmek’
- ‘Britanya’nın can damarını kesmek’

Ne olursa olsun Rusya, bugünkü durumu ile Birleşmiş Milletler Teşkilatı’na meydan okumakta ve mevcut anlaşmaları hiçe saymaktadır.

¹⁷⁵ “Amerika, Rusya’nın Batıya Doğru Yayılmasına Asla Razi Olmayacaktır.”, Cumhuriyet Gazetesi, 15 Nisan 1946 Pazartesi, sayı: 7780, s: 1-3.

Şüphe yok ki, Mr. Byrnes ve Mr. Bevin orta doğu memleketlerine karşı suikast yapmakta Sovyetler Birliğine yardım etmeyeceklerdir. Üç büyüklerin Polonya hakkında verdikleri kararı henüz ne Britanya ne de Amerika halkı tasvip etmemiştir. Bir başka memleket hakkında aynı kararın verilmesini desteklemeye ise hiç niyetli değildir. Rusya milletler arası taahhütlerine riayet etmediği taktirde, Moskova Konferansı Londra Konferansı'nın akıbetine uğramaya mahkumdur. Moskova gazetelerinin Türk Toprakları hakkında ortaya attığı iddia Londra diplomatik mahfillerinde çok fena bir tesir uyandırmıştır. Gürcü Profesörlerinin bu konudaki yazılarının yalnız Sovyet gazeteleri tarafından neşredilmekle kalmayarak Londra'da Tass Ajansının İngilizce neşrettiği bülteninde de yayınlanması nazarı dikkati çekmiştir. Rusya'nın sonu gelmeyen emellerinden açıkça bahsedilmeye başlanmıştır. Rusların bu hareketleri Moskova ile anlaşmayı candan isteyen Londra mahfillerinin bu duygusuna Kremlin'in aynı şekilde anlaşma arzusu beslediğine dair iddialarını çürütmektedir.”¹⁷⁶

Son Rus teşebbüsü hakkındaki umumi kanaat, Rusya'nın Türkiye'ye karşı açtığı sınır harbini şiddetlendirmek istediği merkezindedir. Rusya bu gibi tehditlerle, Türklerin gözünü korkutarak Kars, Ardahan, Artvin ve boğazlar üzerindeki ilk talepleri karşısında Ankara'nın aldığı vaziyeti değiştirmek istemektedir. Halbuki Londra'da arazi bakımından yapılacak tavizlerin yeni taleplere yol açacağı idrak olunmakta ve Türkiye'nin hiçbir tavizde bulunmamak hususundaki kararı tasvip edilmektedir.

Bazı mahfiller ise Gürcü Profesörlerinin alet olduğu bu oyunun Azerbaycan'da olup bitenden nazarı dikkati başka yere celp etmek gayesini güttüğünü düşünmektedir. İngiliz ve Amerikan mahfillerinin kanaatine göre, İngiliz İmparatorluğunun anayolu üzerinde mühim mevki işgal eden bütün bu bölgelerdeki Rus faaliyeti, Irak'taki İngiliz Petrol membalarını doğrudan doğruya tehdit ettiği gibi, Suudi Arabistan'a kadar uzanmak tehlikesini gösterip Amerikan menfaatlerine de dokunabilir. Bu itibarla Ankara Hükümeti'nin metin hattı hareketinin Washington ve Londra'nın tasvibine mazhar olduğu söylenmektedir. Times gazetesi Rus basınının Türk toprakları hakkındaki istekleri karşısında Türk tepkilerine sayfalarında geniş yer ayırmıştır. Gazetede aşağıdaki üç serlevha göze çarpmaktadır. “Türkiye ağır basıyor”, “Gürcü iddiaları reddediliyor”, “Bir karış toprak terk edilmeyecektir”.

Times'ın yazısı şöyle devam etmektedir. “Türkler bugüne kadar toplanan muhtelif konferansların hakiki gayesi nedir? Diye kendi kendilerine soruyorlar. Bu konferansların gayeleri, eski düşmanlarla sulh şartlarını tespit etmektir, yoksa son iki asır zarfında ortaya atılan tarihi iddialara göre hudutlarda değişiklikler mi yapmaktır?

Görünüşe göre Bulgaristan gibi, eski düşman memleketler, hıyanetlerinin cezalarını çekmekten masun tutuluyor. Buna mukabil Yunanistan gibi müttefik saflarında harp etmiş milletler fena vaziyette bulunuyorlar ve İran ve Türkiye gibi Birleşmiş Milletlere çok büyük yardımlarda bulunmuş olan milletler parçalanmak tehlikesi geçiriyorlar. Bu suallerin cevapları ne olursa olsun ortada hakikat olan bir şey vardır. Bu da Türklerin ne pahasına olursa olsun bir zamanlar muazzam olan İmparatorluklarından bugün ellerinde kalan toprakları olduğu gibi muhafazaya karar vermiş olmalarıdır. Ağustos 1941'de İngiliz Sovyet müşterek notasıyla Türkiye'nin toprak bütünlüğünün garanti edilmiş olduğuna da işaret edilmektedir. Türk efkarı umumiyesi yakın ve orta şarkın sükunete erişmesi veya karışmasının Moskova

¹⁷⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Aralık 1945 Salı, sayı: 7669, s: 1-3.

Konferansı'nın neticesine bağlı olduğu merkezindedir. Daha kesin bir suretle ifade etmek lazım gelirse, Boğazların müstakbel rejimi meselesi, daha umumi olan orta şark meselesinin arasına girmiş bulunmaktadır.”¹⁷⁷

Türkiye Sovyet tehdidine maruz kaldıktan bir süre sonra büyük devletlerden İngiltere ve savaştan sonra dünyanın en büyük devleti konumuna gelmiş olan ABD'den destek görmüştür. Bunda önemli olan etkenler Türkiye'nin kendi savunmasını tek başına karşılama zorluğu ve ABD ile İngiltere'nin Türkiye ile bu dönemde, çıkarlarının aynı noktada birleşmesidir. İki taraf da bu konuda yakınlaşma ve işbirliğini ön planda tutmuş ve böylece çok gergin bir dönemde Sovyet tehdidi Türkiye açısından geçici de olsa savuşturulmuştur.

b. Irak ve Mısır ile Yakınlaşma Çabaları

Türkiye Hükümeti Sovyetler Birliğinin tehdit ve talepleri karşısında, Avrupa ile yakın temaslarını sürdürürken Ruslar da, bir yandan Türkiye'yi çevreleyen devletleri harekete geçirmeye çalışmışlardır. Bunlar arasında kendi toprakları saydığı Ermenistan ve Gürcistan'ın yanı sıra, İran Azerbaycan'ı ve Kuzey Irak gösterilebilir. Sovyet Rusya Lübnan ve Suriye ile de Türk İngiliz yakınlaşmasına tepki olarak ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve onların bağımsızlıklarını destekleyerek kendi yanına çekmeye çalışmıştır.

Savaştan sonra kendi sınırlarını genişletmeyi hedefleyen Sovyetler Birliği Irak'ın parçalanmasını istemekte ve Mısır'da bulunan Süveyş Kanalı üzerinde İngilizler kadar hak talep etmektedir. Sovyet Hükümeti bunu barış görüşmelerinde sık sık dile getirmektedir. Rusya'nın bu yoğun baskıları Irak ve Mısır üzerinde de hissedilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler üzerine Türk Hükümeti, ABD ve İngiltere'den sonra Irak ve Mısır'la da yakın ilişkiler kurmuş ve karşılıklı olarak üst düzeyde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sovyet tehdidinin bu bölgede geniş olarak hissedilmesi bu devletleri birbirine yaklaştırmıştır. Tek başlarına küçük olan bu devletler Sovyetler Birliği'ne karşı güç birliği oluşturmuş ve denge sağlamaya çalışmışlardır. Türkiye böylece doğu, güney doğu ve güneydeki Türk sınırlarının güvende olmasını amaçlamıştır. 1946 yılı içinde Türkiye ile Irak arasında dostluk ve işbirliği havasının hakim olduğu pek çok görüşme gerçekleştirilmiştir. Türkiye'ye gelen Irak yetkilileri Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından da ağırlanmışlardır. Bu yakınlaşmalar sonucunda 1946 yılının mart ayında ikili yakınlaşma antlaşması imzalanmıştır. 1946 Ocak sonunda Irak hükümetince alınan bir kararla Türkiye'yi ziyaret süreci başlamış ve Türk basınında bu olay şöyle yer almıştır:

“Irak Hükümeti, Şubat ayının ilk haftasında Türk Irak ilişkilerini daha önce alınan kararlar doğrultusunda kuvvetlendirmek üzere Türkiye'ye bir heyet göndereceğini açıkladı. Heyet eski Irak başbakanı Nuri Said Paşa'nın başkanlığında olacak ve bu ziyaret Irak Kral Naibi Altes Abdülillah'ın Türkiye'ye gelişleri sırasında Türkiye Irak münasebetlerinin daha sıkı bir şekilde tanzimi yolunda alınmış kararla doğrudan doğruya ilgilidir.

¹⁷⁷ “Türkiye Toprakları Garanti Edilmiştir.”, Times Gazetesi'nden çeviri, Cumhuriyet Gazetesi, 25 Aralık 1945 Salı, sayı: 7669, s: 1-3.

Irak heyeti, iktisadi, kültürel, gümrük ve mali meselelerin düzenlenmesi ve karşılıklı yardımlaşma şeklinin tespiti için yeni anlaşmalar yapmak üzere delegelerimizle görüşmelerde bulunacaktır. Irak Heyeti sekiz kişiden oluşacaktır.”¹⁷⁸ Görüşmeler Türkiye cephesinde memnuniyetle karşılanmıştır. Başyazar Nadir Nadi aynı gün, “Türk Irak Dostluğunun kuvvetlenmesi” başlığı altında yazdığı başyazıda, Irakla olan ilişkilerin güçlendirilerek her alanda geliştirilmesinin yararlarını belirtmiştir. İkili görüşmeler karşılıklı olarak sürmüştür. Türkiye’deki görüşmelerde Başbakan Şükrü Saraçoğlu şunları söylemiştir. “İki kardeş milletin düşünce ve menfaatleri birdir.” Nuri Sait Paşa’da: “Türkiye ile Irak aynı yurt ve milletin iki vilayetidir.”¹⁷⁹ Demiştir.

Durum böyle olunca Türkiye-Irak arasında yapılan yakınlaşma antlaşması gerek Sovyetler Birliği gerekse İngiltere basınında yankı buldu. Rus basını bunun Arap Birliği davasına indirilmiş bir darbe olduğunu söyleyerek kışkırtıcı neşriyat yapıyordu. Moskova’daki Anadolu Ajansı muhabiri bu konuda şunları bildirmektedir:

“İzvestia Gazetesi’nde Yeni Türk-Irak ve İngiliz-Ürdün antlaşmalarını yorumlayan Lisovski, “Ürdün’e Irak’inkine benzer bir statü verilmesinin, doğu Arap dünyasında Türkiye’nin himayesi altında kuvvetli bir federasyon kurulmasına doğru ilk adım teşkil ettiğini yazmakta ve yazısına şöyle devam etmektedir.

Yalnız Ürdün ile Irak arasında bir birlik kurulması dahi Mısır’ı Arap yarımadası, Arap hükümetlerini ve yakın doğu devletlerini birbirinden ayıran setler teşkil etmek suretiyle Arap aleminin siyasi ve stratejik durumunu tamamiyle değiştirebilecektir. Diğer taraftan Türkiye ile Irak arasında yaklaşımda bir Türk-Irak bloğu hazırlıklarının gittikçe daha ziyade faal bir mahiyet aldığını göstermektedir. Bu bloğun hususiyeti şu olacaktır ki, buna bütün Arap devletleri değil, fakat bunların arasından fiiliyatta müstakil olmayanlar ve İngiliz hareket hattını takip edenler gireceklerdir. Böyle bir bloğun teşkili Arap Birliği davasına ve istiklaline vurulmuş muazzam bir darbe olacaktır. Aynı zamanda böyle bir bloğun Doğu Akdeniz’deki siyasi istikrara herhangi bir nispette yardım edebileceğini tahmin de güçtür.”

Bu arada Ankara’daki Anadolu Ajansının bildirdiğine göre, Nuri Sait Paşa’nın başkanlığındaki Irak Heyeti Türkiye’deki görüşmelerini tamamlayarak Toros Ekspresi’ne bağlanan özel vagonla Irak’a gitmek üzere Ankara’dan ayrılmıştır.”¹⁸⁰

Rus basınının karalayıcı propagandaları üzerine Nuri Said Paşa, Trenle ülkesine dönüştü, Adana’da Vali ve şehrin ileri gelenleri tarafından garda uğurlanırken gazetecilerle görüşmüş ve Rus İzvestia Gazetesi’nin yorumlarına şu cevabı vermiştir: “Onlar her türlü yorumda bulunabilirler, biz dostluğumuzu temadi ettirmek için her türlü işbirliğine devam edeceğiz.” Bununla birlikte Irak reisi Rusya’nın Irak Kürtlerine karşı isyan çıkarmaya yönelik kışkırtmaları ile ilgili iddialarına şu cevabı vermiştir; “Bunlar zaman zaman vuku bulan ve ehemmiyeti olmayan işlerdendir.”¹⁸¹ Nuri Sait Paşa, Türkiye’de kaldığı sürece yakın ilgiden duyduğu memnuniyeti de gazetecilere tekrar tekrar ifade etmiştir.

¹⁷⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ocak 1946 Pazartesi, sayı: 7707, s: 1.

¹⁷⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Mart 1946 Pazar, sayı: 7737, s: 1-3.

¹⁸⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 2 Nisan 1946 Salı, sayı: 7767, s: 1-3.

¹⁸¹ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Nisan 1946 Çarşamba, sayı: 7768, s: 1-3.

Irak ile Türkiye arasındaki bu yakınlaşmanın devam etmesi Rus Hükümeti'nin tepkisini çekti. Sovyet Rusya'nın bu tehditleri üzerine, Türkiye'nin müttefiklerini arttırması kaçınılmazdı. Sovyet Rusya bunun üzerine yeni oluşan Arap Birliğini kullanarak Irak hükümetine de baskı yapmaya çalıştı. "Moskova, Araplara, Türkiye'ye karşı eski kinlerini hatırlatıyor. Ruslar Arap Birliği ile Sadabat Paktı devletlerini birleştirmeye matuf tasavvur aleyhinde açıkça cephe aldılar." Manşeti Cumhuriyet Gazetesinde şöyle yer aldı; "Reuter'in siyasi muharriri John Kimche şunları yazıyor: 'Yeni zamanlar' adlı Sovyet Dergisi'nin bir makalesi; Sovyet Rusya'nın orta şarktaki siyasetinde bir değişiklik olduğunu göstermektedir. Bu makaleden anlaşıldığı üzere Rusya Arap Birliğine karşı daha dostane bir tavır takınmıştır.

Bundan başka Sovyet Rusya, Arap Birliği'nin, gerek Basra körfezine sahilدار memleketleri de kadrosu içine alarak büyümek, gerekse bir Doğu Birliği teşkil etmek suretiyle faaliyetini genişletmesine muarız olduğu anlaşılmaktadır.

Doğu Birliği hakkındaki bu telmih, Irak'ın başlıca siyasi şahsiyetlerinden biri olan Nuri Sait Paşa'nın birliğe dahil olan memleketleri Sadabat Paktı'na imza koymuş memleketlerle birleştirmeye matuf teşebbüsleri üzerine yapılmıştır.

Diğer taraftan Sovyet Dergisi, Mısır ve yakın şarkta İngiliz kıtalarının mevcudiyetini ileri sürerek ve Filistin akıbetini tayine, yalnız İngiltere ile Amerika'nın mı hak sahibi olduğunu sorarak doğrudan doğruya İngilizlere hücum etmektedir.

Orta şarkta Sovyet siyasetinin yeni bir safhaya girdiğinden şüphe edilemez. Son günlerde Moskova Radyosu Arapça neşriyatında, Arapların, Türklere karşı olan tarihi kinlerini bahis mevzu etmeye ve Mısır tarafından İngiltere'ye yapılan talepleri tasvibe başlamıştır.

Suriye Komünist Partisi de, Sovyetlerle söz birliği etmiş gibi, bir karar sureti yayınlarak yalnız İngilizleri bahis mevzu etmiş ve Fransızlara karşı hiçbir telmihte bulunmamıştır. Orta şarkta Rus siyasetinin bugünkü gidişine bakılırsa, Rusların bu bölgede istedikleri şey tam tarafsızlıktan da başka bir şeydir. Ruslar, Türkiye'yi komşularından tecrit etmek için Arapların müzaheretini istemektedirler." ¹⁸²

Türkiye Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Irak ile olan ilişkilerini bir düzene sokmasının yanında, diğer yandan orta doğuda stratejik bir konuma sahip olan Mısır ile de ilişkilerini iyileştirme yoluna gitti. Mısır Arap dünyası içindeki konumu, coğrafi yapısı ve büyüklüğü ile iki kıta arasındaki konumundan dolayı Türkiye ile büyük benzerlikler göstermektedir. Aynı zamanda konumunun etkisi ile Türkiye'ye benzer tehditlere maruz kalmaktadır.

Mısır ile olan ilişkilerin geliştirilmesi, Mısır tarafından da olumlu karşılanması üzerine, bölgede Türkiye'yi Rusya önünde daha da etkin bir konuma getirdi. Mısır ile karşılıklı ziyaretler bu dönemde arttırılmış ve Ömer Rıza Doğrul'un Mısır seyahati iki ülke arasındaki dostluk gösterilerine dönüşmüştür. Türk Hükümetinin barış yanlısı hareketlerini takdir maksatlı, Mısır Basın Birliği, Mısır'da Cumhuriyet Gazetesi şerefine bir çay ziyafeti vermiştir. Çayda Mısır gazeteleri baş muharrirleri, ayan ve mebusan meclisi azasından bazı zatlar, diğer birçok maruf gazeteciler ve Türk sefaret erkanı hazır

¹⁸² Cumhuriyet Gazetesi, 5 Şubat 1946 Salı, sayı: 7711, s: 1.

bulunmuşlardır. Birlik başkanı Fikri Ebuzer Bey, güzel bir nutuk söylemiş ve “Cumhuriyet”in iki memleket arasındaki ananevi dostluğu kuvvetlendirmek yolunda büyük bir hizmet ifa ettiğini belirtmiştir. Bu münasebetle, Cumhuriyet Gazetesi baş muharriri Ömer Rıza Doğrul da, şahsı hakkında dostane iltifatlarla dolu olan başkanın nutkuna cevap vererek teşekkür etmiş ve iki memleket basınının daha yakından tanışmaları gerektiğini ve bunu sağlayacak teşebbüslerin iki tarafı da memnun edeceğine kani olduğunu söylemiştir. Çay çok hareketli dostluk tezahürlerine ve konuşmalara vesile olmuştur.¹⁸³

Sovyetler Birliği, Türkiye engelini aşmak için Türkiye’yi çevreleyen ülkeleri içeriden ele geçirmek amacıyla Kafkas ve Balkanlardan sonra orta doğudaki diğer ülkelerde Sovyet Rusya’nın propagandasını yapacak olan komünist partilerin kurulmasını teşvik ediyordu. Rusya bunun üzerine Lübnan ve Suriye’den sonra, Mısır’da da bir komünist partisinin kurulmasını istemiştir. Mısır’da bir Komünist partisini kurmak arzusunu gösteren Rusya’nın bu konu ile ilgili tutumu basında şöyle yer almıştır.

“Mısır’da bir komünist partisini kurmak arzusunu göstermekten suçlu bir çok kimseler polis tarafından tevkif edilmişlerdir. Bunlar bir toplantı salonu açmışlar, üyelere aylık tahsis etmişler ve propaganda gazeteleri ile beyannameler dağıtmaya başlamışlardır. Bununla beraber üyeler arasında bir anlaşmazlık çıkmış ve iki gruba ayrılmışlardır. Gruplardan her biri bazı işçilere, yüksek tahsil gençlerine ve Mısır ordusundan bazı kimselere istinat ediyordu. Polis bir toplantının hararetli anında baskın yaparak hazır bulunanları tevkif etmiştir. Tevkif edilenler arasında birkaç Mısırlı asker de bulunmaktadır.”¹⁸⁴

Türkiye’nin Mısır ve Irak hükümetleriyle girdiği iyi ilişkiler sayesinde Rusların Türkiye üzerinden Akdeniz’e inme fikri de zora girmişti. Türkiye jeopolitik konumu itibarıyla Rusya’nın genişleme yoluna çıkıyor ve sıcak denizlere inerek Akdeniz’e açılmasını engelliyordu.

¹⁸³ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Aralık 1945 Pazar, sayı: 7660, s: 1.

¹⁸⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Aralık 1945 Salı, sayı: 7669, s: 3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE SOVYETLER BİRLİĞİ GERGINLIĞINDE SON DÖNEM

A. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞLE BİRLİKTE KURULAN SOSYALİST PARTİLER VE KOMÜNİST TEVKİFATI

1. Sosyalist Partilerinin Kurulmaları ve Kapatılmaları

Çok partili hayata geçme hazırlıkları 1945 yılında tamamlanmış ve 1946 başından itibaren yeni partiler kurulmaya başlanmıştır. Kurulan çeşitli partiler arasında Sosyalizm ve onun ileri aşaması olarak kabul edilen Komünizmi savunan partiler de kurulmaya çalışılmıştır. Bunlar arasında değişik isimler altında bazen aynı kişilerin kurduğu partiler de bulunmaktadır. Ancak bu partilerin Türkiye'deki mevcut Anayasal düzeni değiştirmeye yönelik söylem ve eylemleri nedeniyle çok fazla gelişemedikleri görülmektedir.

Türk Sovyet gerginliği sırasında ortaya çıkan bu partilerin, Türkiye'deki huzur ortamını bozacağı ve "fesat çıkaracağı" düşüncesi ile bu partilerden bazıları Hükümetin kararı ve sıkı yönetim komutanlığının çalışmalarıyla kapatılmıştır. Bu kapatmalarda, Türk Sovyet gerginliği sırasında Rusya lehine propaganda yapabilecekleri düşüncesinin yanında bazı diğer dış ülkelerdeki komünist partilerinin de; Kars, Ardahan ve Artvin illerinin Sovyetlere terk edilmesini istemeleri de etkili olmuştur. Buna örnek olarak Fransa Komünist Partisi'nin aldığı karar ve bildirisi gösterilebilir. Kapatılan partilerden Sosyal Demokrat Partisinin kapatılması basında şöyle yer almıştır:

"Nizamnamesi hilafına milletler arası münasebetlere girmesinden ve başta Bulgar Sosyal Demokratları olduğu halde, yabancı memleket teşekkülleri ile temas ettiği anlaşılan Cemil Alpay tarafından teşkil edilmiş olan Sosyal Demokrat Partisi ancak 20 günlük bir ömürden sonra feshedilmiş ve 29 Mart 1946 da bu partinin Sarıgözü'deki merkezine giden memurlar, Parti liderine hükümetin bu emrini tebliğ ederek ruhsatnamesini geri almışlar ve muamelatına ait evrakı toplayarak alakadar makamlara getirmişlerdir. Esasen mevcut kanunlar kökü dışarıda olan kurumların faaliyetine müsait bulunmamaktadır. Cemil Alpay bu müddet zarfında aza da kaydedememiştir." ¹⁸⁵

Aşağıda geniş olarak ele alınacak olan bu konu ile ilgili olarak basında, kapatılan partilerle ilgili haberler sıkça yer almaktadır. 1946 Aralık ayında da komünistlik yayını ve propagandası yapan gazete ve dergiler kapatılmıştır. Kapatılan partiler arasında; Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi merkez ve şubeleri bulunmaktadır. Türkiye Sosyalist Partisi'nin Adana şubesinin kapatılması ile ilgili Basında; "Komünistlik Tahrikatı" başlığı altında haber şöyle yer almıştır:

"Türkiye Sosyalist Emekçi Partisinin Adana şubesi bugün kapatılmıştır. Parti mensuplarından bazıları sorguya çekilmiştir. Tevkif edilen yoktur.

¹⁸⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Mart 1946 Cumartesi, sayı: 7764, s: 1.

Sıkıyönetim Komutanlığınca Komünistlik tahrikatı yapanlar hakkındaki tahkikata devam edilmektedir. Komünistlik tahrikatı yaptıklarından dolayı nezaret altına alınanlar arasında; Zekeriya Sertel ile Sabiha Sertel'in de isimleri kaydedilmişti. Verilen mütememmim malumata göre Zekeriya ve Sabiha Sertel'in sadece ifadelerine müracaat edilmiş, sonra kendileri serbest bırakılmıştır.

Kapatılan parti ve gazeteler idarehanelerinden alınan evrak bir odayı dolduracak kadar büyük bir miktar teşkil etmektedir. Bu evrak memurlar tarafından tetkik edilmekte ve gözü çeken kısmı üzerinde durulmaktadır. Esaslı olarak malum olan suç bilhassa amele ve halkı, hükümet ve rejim aleyhine tahrik ve bu yolda teşkilat vücuda getirmekten ibarettir.”¹⁸⁶

Komünist ve sosyalist partilerin kapatılması konusu, basında çeşitli görüşlerle dile getirilmiştir. Bu partilerin Türkiye'ye yarardan çok zarar getireceğini dile getiren yazarlar kesin ifadeli makaleler yazmışlardır. Bunlar arasında Hüseyin Cahit Yalçın ve Abidin Daver gibi pek çok yazar sayılabilir. Abidin Daver bir başyazısında “Rus taraftarlığı mı? Asla!”¹⁸⁷ ifadesini kullanarak Rusların Türkiye içindeki emellerini ve yapmak istediklerini açıklayarak Rusların tuzağına düşülmemesi gerektiğini belirtmiştir.

2. Komünist Tevkifatı

Komünist partileri ve sosyalist partilerinin kapatılması 1946 yılı boyunca sürmüş ve yerlerine benzer başka isimlerle fakat aynı kurucularla kurulmuş olan bu partiler de kapatılmıştır. Rus propagandası yapan kurucu ve üyeleri tevkif edilmiş ve haklarında kanuni işlemler yapılmıştır.

Kapatılan partiler ve Türkiye'de Sovyet propagandası yapan partililerin bu çalışmaları basında geniş olarak yer almıştır. Bu haberlerden biri de iki komünist partisinin kapatılmasını ve tutuklananlarını belirtmektedir. Haberde şöyle denilmektedir:

“İki Komünist Partisi ile bunlara mensup altı gazete ve mecmua kapatıldı. Sıkı yönetim komutanlığının, bölgesinde genel güveni sağlamak endişesi ile dün aldığı tedbirler; Kapatılan partilerin liderleri ile bir kısım mensupları yakalandılar. Parti merkezlerinde yapılan araştırmalarda bir çok mühim vesikalar ele geçti. Ayrıca ‘Yarın’ gazetesi ile büyük doğu mecmuası ve bunların matbaası da dörder ay müddetle kapatıldılar.

Sıkı Yönetim Komutanlığı'ndan tebliğ edilmiştir:

Sıkı yönetim bölgesi içinde genel güveni sağlamak, görev ve sorumluluğu altında bulunan komutanlık, hududu içindeki illerde aşağıdaki tedbirlerin alınmasına lüzum görmüştür:

1- Mahkum Komünistler veya müfrit komünist mefkureli kimseler tarafından örtülü bir şekil altında kurulacak memleket içinde içtimai bir zümrenin diğerleri

¹⁸⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Aralık 1946 Cuma, sayı: 8024, s: 1-3.

¹⁸⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 17 Temmuz 1946 Çarşamba, sayı: 7783, s: 1-3.

üzerinde tahakkümünü tesise ve mevcut iktisadi ve içtimai nizamları bozmaya çalıştıkları anlaşılan; Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi merkez ve şubeleri ile mevcut sendikalardan bu partiler veya onlardan aldıkları direktifle hareket eden kimseler tarafından kurularak ve kendi maksatlarına göre sevk ve idare edilenleri ve İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir.

2- Bu partilerin fikirlerini yayan: Sendika, Ses, Nor or, Gün, Yığın ve Dost gazete ve dergileri ve bunların matbaaları kapatılmıştır.

3- 9 Aralık 1946 tarihli nüshasında belirmiş olduğu vechiyle memleketin siyasi ve hukuki nizamını bozma yolunda propaganda yapan; Yarın Gazetesi ve Matbaası dört ay için kapatılmıştır.

4- İrticai mahiyette yaydığı fikirlerle emniyet bakımından zararlı görülen Büyük Doğu Dergisi ve matbaası kapatılmıştır.

5- Komünist propagandasını taşıyan her türlü yazının sıkıyönetim hududu dahilinde illere girmesi ve bu illerde basılıp satılması yasaktır.

Sıkıyönetim Komutanı
Korgeneral Asım Tınaztepe

Yaptığımız tahkikata göre Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatılan partilerin liderlerinden Esat Adil ve Şefik Hüsnü ile tanınmış komünistlerden de birçoğu dün tevkif edilmişlerdir.

Bu partilerin merkezlerinde yapılan araştırmalarda birçok mühim vesikalar da bulunmuştur. Hadiseye Sıkıyönetim Hakimliği el koymuş ve tahkikata başlamıştır. Vesikalarda ayrıca tetkik olunmaktadır.”¹⁸⁸

Komünistlik propagandası yapan 2 parti ve 6 gazete ve derginin kapatılması kararı Ankara’da olumlu olarak karşılanmıştır. Ertesi günü meclis gündemine gelen bu konuyu ele alan CHP meclis grubu yaptığı değerlendirmede kararın yerinde ve isabetli olduğunu bildirmiştir. Bu konuda Parti Grubu şu bildiriye yayınlamıştır:

“Başbakan, sıkıyönetim komutanlığınca alınan kararlar hakkında parti grubuna açıklamalarda bulundu. Söz alan bir çok hatip, sıkıyönetim komutanlığının almış olduğu bu kararı pek yerinde buldu. Grup genel kurulu da kararı hararetle tasvip etti. Hatipler bu kararlara temas eden diğer tedbirler hakkında da mütalaalar yürüttüler. İlgili bakanlar da bu konular üzerinde grup genel kuruluna tamamen tatmin edici cevaplar verdiler.”¹⁸⁹

Bu bildirinin ardından ve aynı günlerde İzmir’de komünistlik tahrikatı yapan bazı kimseler tevkif edilmiş ve yine bu ilde bazı yayınlar yasaklanmıştır. Bu haber de şöyle yer almıştır:

“Geçenlerde Ankara’da bir lokantada garip bir nutuk söylediği için bir müddet müşahede altına alındığı gazetelerde yazılmış olan İsmet Çankaya isimli genç şehrimize ‘İdeal Parti’ kurmak için geldiğini söylemiş ve bugün yüksek ticaret okuluna giderek talebe arasında propaganda yapmaya teşebbüs ettiği iddiasıyla zabıtaca yakalanıp adliyeye verilmiştir.

¹⁸⁸ “İki Komünist Partisi ile Bunlara Mensup Altı Gazete ve Mecmua Kapatıldı.”,

“Sıkıyönetim Komutanlığı Tebliği.” Cumhuriyet Gazetesi, 17 Aralık 1946 Salı, sayı: 8021, s: 1-3.

¹⁸⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 18 Aralık 1946 Çarşamba, sayı: 8022, s: 1-3.

Evvelce aynı zamanda bir gazete idarehanesi olan bir matbaaya bu sabah zabıta memurları giderek bazı soruşturmalarda bulunmuşlardır. Bundan, İzmir’de Komünist olduklarından şüphe edilen kimselerin durumları incelendiği manası çıkarılmıştır.”¹⁹⁰

Ankara Basınının tepkilerini kendi manşetine alan Cumhuriyet Gazetesi konu ile ilgili haberi, “Son Tedbirlerin Ankara’da Uyandırdığı Akisler” manşeti ile şöyle vermektedir:

“İlgili mahfiller sıkıyönetim tarafından alınmış olan son kararların müfrit ve tahrikçi solcu propaganda faaliyetleri hakkında sabır ve itina ile yapılmış bir tetkik ve takibin neticesi olduğunu belirtmektedirler. Ancak; bu yoldaki kararları, muhtelif sahalarda alınması gerekli diğer tedbirlerin takip edilmesi de zaruri görülmektedir. Bu tedbirlere esas olacak tetkiklerin bilhassa Milli Eğitim, Ekonomi ve Çalışma Bakanlıkları tarafından yapılmakta olduğu anlaşılmaktadır. İşçi sendikalarına siyasi mahiyetten uzak ve siyasi emellere alet olmayacak bir hüviyet vermekte olan yeni kanun tasarısı da bugünlerde Bakanlar Kurulu’nda incelenecektir. İstanbul’da kısa zaman içinde 600’ü aşkın sendikanın kurulduğu söylenmektedir ki, bunlardan mühim bir kısmının şimdi kapatılmış olan siyasi partilerin teşebbüsü ile mevcuda getirildiği tespit edilmiştir.

DP Mahfillerinin; bu muzır propaganda faaliyetlerine karşı önleyici tedbirler alınmasını memnuniyetle karşılamakla beraber; tatbikatın bu şekilde yapılmasına muhalif bulundukları sezilmektedir. Bugünkü ‘Başkent’ Gazetesi; ‘Kıpkızıl Partiler ve dergiler kapatıldı.’ Serlevhası ile verdiği haberin üzerine şöyle iki serlevha daha koymuştur: ‘Memnun Olduk; çünkü bunların memleket için bir bela olduğunu biliyorsunuz.’, ‘Bunu kabul etmiyoruz; Çünkü vatandaşın fikir ve söz hürriyetine tecavüz edilmiştir. Fikir fikirle ezilir. Cebir veya tazyikle değil.’

Bu akşamki ‘Ankara’ Gazetesi de bu serlevhaları ele alarak şu hükme varmaktadır. ‘Bu başlık şehrimizde tuhaf bir tesir yaratmış; gazetenin bu tedbirlere sevinip sevinmediğini anlamak bir türlü kabil olmamıştır.’”¹⁹¹ Aynı gün Nadir Nadi Başmakalede; “Yabancı İdeolojilere Karşı” başlığı altında, komünistlik konusunu ele almış ve komünistlik propagandasına sert bir dille tepki göstererek, milletin manevi değerlerine önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

19 Aralık 1946 tarihinde Türk Sovyet ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemde “Komünistlik Tahrikatı” manşetiyle Çıkan Cumhuriyet Gazetesi, “Tahkikat devam ediyor. 12 Üniversiteli ile daha bazı şahıslar yeniden nezaret altına alındılar, kapatılan gazeteleri basan matbaalar da dün mühürlendi.” başlığı altında şu bilgileri vermektedir:

“Komünistlik tahrikatı yaptıkları anlaşılanlar hakkında sıkıyönetim komutanlığının emri ile yapılan tahkikat devam etmektedir. Suat Derviş, Zekeriya ve Sabiha Sertel, Neriman Hikmet, Aram Pehlivan, Avadis Aleksian, Sabahaddin Ali, Aziz Nesin, Yusuf Ahiskon’dan başka 12 Üniversite talebesi ve daha bir çok şahıslar yeniden nezaret altına alınmışlardır. Kapatılan Ses, Nor or, Yarın, Dost, Yığın Gazetelerini ve diğer muzır neşriyatı basan matbaalar dün sabah kapatılıp mühürlenmiştir. Bunların arasında Tan Matbaası da vardır. Ayrıca kapatılan parti,

¹⁹⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 18 Aralık 1946 Çarşamba, sayı: 8022, s: 1-3.

¹⁹¹ Cumhuriyet Gazetesi, 18 Aralık 1946 Çarşamba, sayı: 8022, s: 1-3.

sendika ve cemiyetlerin merkezleri ve Suat Derviş ile arkadaşlarının kurduğu 'Muharrirler Sendikası'nın vilayet merkezi de aynı şekilde mühürlenmişlerdir. Bu yerlerde yapılan araştırmalarda bazı yabancı dillerle yazılmış; mektuplar, tamimler, emirler ve gizli muhabereye yarayan şifreler ele geçirilmiştir. Bu arada 'İleri Gençlik' adı ile kurulan bir teşekkülün gizli nizamnamesi de bulunmuştur.

Bunlardan başka Doktor Şefik Hüsnü tarafından kurulan 'Türkiye Sosyalist Emekçi Partisi'nin Çemberlitaş'ta Arnavut Hanı'nda bulunan merkezi ile Beşiktaş'ta köy içinde bulunan kaza merkezi de mühürlenmiştir.

Bir müddetten beri faaliyette bulunan bu şahıslar tarafından evvela çalışanlar arasında bir sendika teşkil edilmiş ve bu sendikanın teşkil ve tesisine memur edilenler ellerinde matbu muvafakatname olduğu halde işçilerin arasına girmişlerdir. Bu suretle kısa zamanda 700'e yakın sendika teşkil edilmiştir. En nihayet geçen Pazar günü Beşiktaş'ta madeni eşya fabrikası amele sendikası toplantısı namı altında yapılan ve bu sendikaların gönderdikleri mümessillerden mürekkep olan toplantıda iş açığa vurulmuş, hareketli nutuklar söylenmiş, Kızıl çocuklardan bahsedilmiştir. Bilhassa orada bir nutuk söyleyen; Ferit Cankat isminde birisi, söylediği nutkun heyecanından bayılmış, güç haliyle ayıltılmıştır. Gene bu toplantıda yabancı bir şahsın bulunduğunu gören kongre üyeleri, bu zatın üzerine hücum ederek, kendisini tekmeleyerek dışarı çıkarmışlardır.¹⁹²

İstanbul ve Ankara'da kapatılan parti, gazete, dergi ve sendikalardan sonra İzmir'de de 3 sendikanın kapatılması basında şöyle yer almıştır: "Merkezleri İstanbul'da bulunan ve kapatılan sendika ve teşekküllerin, burada doğrudan doğruya kurulmuş olanları da, kendilerini bünyeleri içinde muhafazaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Bunun üzerine 'İzmir Kafa ve Kol İşçileri' sendikası ile diğer iki sendika kapatılarak mühürlenmiş, binalarında bulunan evrak ve defterler zabıtaca alınmıştır.

Bunlarla ilgili olan kimselerin ifadelerine müracaat edilmiş, birkaç kişinin evlerinde de araştırmalar yapılmıştır. Bir habere göre, hiçbir yerde zararlı evrak bulunmamış ve alakadarlar bu bakımdan serbest bırakılmışlardır. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisinin İzmir'de faaliyette bulunmalarının önüne geçilmiştir."¹⁹³

Çok Partili Hayata Geçiş Süreci içinde kurulan Sosyalist ve Komünist partilerin kurulması ve faaliyetleri Türk kamuoyunda benimsenmemiş ve tepki ile karşılanmıştır. Bu tepkinin ardında, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak istemesi ve boğazlardan üs istemesine bu ve benzer partilerin sessiz kalmaları ve bu isteklere müzaheret etmeleri gösterilebilir. Sıkıyönetim komutanlığı kararı gereğince kapatılan bu parti ve yayınlara Sovyetler Birliği'nin desteklediği Bulgaristan ve Romanya komünist partileri ile bunların basın kuruluşları tarafından destek verilmesi ve Türk Hükümetinin eleştirilmesi haberleri Türk basınında genişçe yer almıştır. Bu haberler üzerine Türk işçisi de Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na bir telgraf çekerek komünist ülkelerin basınlarında yer alan Türkiye'yi tenkit haberleri protesto edilmiş ve devlet ile kanunlara bağlılıkları teyit edilmiştir. Türkiye'yi tenkit ve Türkiye işçilerinin hükümete bağlılık bildirileri Türk Sovyet gerginliği boyunca tekrarlanmıştır.

¹⁹² Cumhuriyet Gazetesi, 19 Aralık 1946 Perşembe, sayı: 8023, s: 1-3.

¹⁹³ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Aralık 1946 Cumartesi, sayı: 8025, s: 1-3.

B. TÜRKİYE’NİN İTTİFAK ARAYIŞLARINI SÜRDÜRMESİ

1. ABD’nin Türkiye’den Yana Tavır Alması

ABD İkinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen güçler dengesizliğini çok geçmeden görerek, Rusya’nın Avrupa üzerindeki tehdidinin farkına varmıştır. Savaşta ağır yara almış olan Avrupa devletlerinden Almanya ve İngiltere bu nedenden dolayı yeni bir savaşa girmekten kaçınmışlardır. Hazırda çok kuvvetli bir ordusu da bulunmayan bu devletlere karşılık, savaştan galip ve güçlenmiş olarak çıkan Sovyet Rusya ve rejimi, yalnız Türkiye için değil, Avrupa için de büyük bir tehdit oluşturmuyordu.

Savaş sonrasında güçlenmiş devletlerden biri olan Amerika da, kendisine rakip olarak sadece Rusya’yı görüyordu. Ancak Amerika için doğrudan Rusya ile savaşa girmek, İkinci Dünya Savaşı nedeni ile zorda olan Amerikan ekonomisini daha da güç duruma sokabilirdi. Bu yüzden Amerika yeni bir savaşa girmek yerine Avrupa devletlerini Ruslara karşı güçlendirme yoluna gitmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ayakta kalabilmiş ve konumlarını güçlendirmiş olan Amerika ve Sovyetler Birliği bu dönemde lider devlet vasıflarını da ellerinde bulunduruyorlardı. Böylece yapılacak ittifaklarda görüşlerini açıkça bildiriyor ve diğer devletlere karşı kuvvetleri ile yaptırıcı bir güce sahip bulunuyorlardı. Amerika daha önce İngiltere’nin elinde bulundurduğu dünya siyasetine yön verme özelliğini ele alınca, mevcut sorunlardan olan Türk – Sovyet ilişkilerindeki sorunu da çözmek üzere kendinde hak gördü. Böylece Avrupa’ya karşı tehlike arz eden Sovyet yayılmasına karşı dolaylı yoldan engeller çıkarma çabasına yöneldi.

Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt’in ölümü üzerine, yeni Başkan Truman Cumhurbaşkanlığına seçilmesinden kısa süre sonra dünyaya bir bildiri yayınlamıştır. Türk basınında bu bildiri şöyle yer almıştır:

“Donanma Günü münasebetiyle New York’ta Central Park’ta konuşan Cumhurbaşkanı terhis programı tamamlansa bile, Birleşik Amerika’nın bütün dünyada en büyük deniz ve hava devleti olarak kalacağını söylemiştir. Cumhurbaşkanı Birleşik Amerika’nın aşağıda yazılı vazifeleri ifa etmek için sözü geçen silahlı kuvvetlere ihtiyacı olduğunu beyan etmiştir.

1. Ordumuz, donanmamız ve hava kuvvetlerimiz müttefiklerimizle işbirliği yaparak, mağlup düşmanlarımıza empoze edilecek sulh muahedesinin tatbikini sağlamalıdır.
2. Batı yarım küresindeki milletlerin arazi bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığını korumak için diğer Amerikan Milletleri ile işbirliği yapmalıyız.
3. Karışık ve kararsız olan bu dünyada, askeri kuvvetlerimiz Birleşmiş Milletlerin müşterek müdafaasını temin için, Birleşmiş Milletler Anayasası hükümlerine göre uhdelere düşen her türlü esaslı vazifeyi yerine getirebilecek durumda bulunmalıdırlar.

Başkan Truman sözlerine devamla demiştir ki:

‘Gayemiz harp ve istila değil, sulhtur. Birleşik Amerika askeri kuvvetlerini, yalnız sulhu korumak için kullanacaktır. Bu prensip, Birleşik Amerika halkının dış siyasetinde bir esas teşkil etmektedir.

Zaferi kazanmak için uzun müddet ve kahramanca birlikte mücadele etmiş olan milletler arasında bugün mevcut olan noktai nazar farkları halledilemez değildir. Muzaffer, büyük devletler arasında tesviye edilemeyecek kadar büyük menfaat ihtilafları yoktur. Bununla beraber bunların halledilmesi için, basiret ve azim gösterilmesine ihtiyaç vardır.’

Başkan Truman Amerikan dış politikasının esasını teşkil eden aşağıda yazılı 12 noktayı açıklamıştır:

1. Gayemiz, arazi kazanmak ve hodbin avantajlar temin etmek değildir. Büyük ve küçük başka herhangi bir devlete karşı tecavüz niyetinde değiliz. Diğer milletlerin gayelerine aykırı hiçbir hedef takip etmiyoruz.
2. Hükümrancılık ve kendi kendilerini idare etmek haklarından cebren mahrum bırakılmış bütün milletlerin bu haklarına tekrar kavuşacaklarına inanıyoruz.
3. Dünyanın herhangi bir dost memleketinde hiçbir arazi değişikliğini tasvip etmeyeceğiz. Meğer ki bu değişiklikler alakadar milletlerin serbestçe ifade edilmiş iradelerine uygun olsun.
4. Kendi kendini idareye muktedir bütün milletlerin hiçbir yabancı müdahaleye maruz kalmadan serbestçe ifade edilmiş reyleriyle, bizzat kendi hükümetlerini seçmekte serbest olmaları lazım geldiği kanaatindeyiz. Bu, Avrupa, Asya ve Afrika’da olduğu gibi bütün batı yarım küresinde de tatbik edilmelidir.
5. Müttefiklerimizle işbirliği yapmak ve düzenli harekete geçmek suretiyle, mağlup düşman devletlerin, bizzat kendileri tarafından seçilmiş, sulhsever ve demokratik hükümetler kurmalarına yardım edeceğimiz gibi, nazizm, faşizm ve askeri tecavüzün mevcut bulunmayacağı bir dünya kurmaya gayret edeceğiz.
6. Herhangi bir yabancı devlet tarafından başka bir millete cebren empoze edilmiş herhangi bir hükümeti tanımayacağız. Belki bazı ahvalde böyle bir hükümetin cebren tahmil edilmesinin önüne geçilmesi imkansız olacaktır. Fakat bu suretle kurulan hükümetleri Birleşik Amerika tanımayacaktır.
7. Bütün milletlerin, denizlerin serbestliğinden istifade etmeleri, hudut nehirleri ile birden fazla memleketten geçen nehir ve su yolları üzerindeki seyrüsefer bakımından müsavi haklara malik olmaları lazım geldiği kanaatindeyiz.
8. Milletler camiasına kabul edilmiş olan bütün devletler, dünya ticaret ve iptidai maddelerinden eşit esaslar dairesinde istifade etmelidirler.
9. Müşterek davalarını halletmek için, batı yarım küresindeki bütün hakim devletler, yabancıların müdahalesi olmadan iyi komşular gibi birlikte çalışmalıdırlar.
10. Bütün dünyada hayat şartlarının ıslahı, fikir hürriyetinin kurulması ve korkudan azade kalınması için büyük ve küçük bütün milletler arasında tam bir işbirliği yapılması gerektiği kanaatindeyiz.
11. Dünyanın bütün sulhsever bölgelerinde söz ve mezhep hürriyetinin tesisi için çalışmalarımıza devam edeceğiz.
12. Milletler arasında sulhun muhafaza edilmesi için icabında sulhu sağlamak gayesiyle müştereken kuvvet kullanmaya azmetmiş yeryüzündeki bütün

sulhsever milletlerden mürekkep bir Birleşmiş Milletler Teşkilatına lüzum olduğuna kaniyiz.”¹⁹⁴

Amerikan Başkanı Truman; ‘Bütün denizlerin kontrolü, Birleşik Amerika’nın ve müttefiklerinin donanmaları ile kabil olmaktadır.’ diyerek ABD’nin gücünü ifade etmiştir. Yukarıdaki 12 maddelik bildirisinden sonra Amerika dünya siyasetindeki ağırlığını gerek Avrupa’ya ve Türkiye’ye gerekse Sovyetler Birliği’ne hissettirmiştir. Böylece Amerika’nın gücü, Boğazlar Meselesi’ni tartışan tüm devletler tarafından bir defa daha algılanmış oldu.

“Times Gazetesi” Moskova Konferansı’nın gündeminde yer alacak müteaddid meseleleri incelerken, atom enerjisinin kontrolü, İran ve uzak doğu mevzularına pek az yer ayırmakta, Alman Meselesi ile Avrupa’nın doğu ve güneydoğusundaki memleketler meseleleri üzerinde ısrarla durmaktaydı. Üç büyük devlet dışişleri bakanları arasında Moskova’da görüşülecek meselelerin başında Boğazlar Meselesi ve Sovyetler Birliği ile Türkiye münasebetleri, bundan sonra İran ve Filistin Meselesi gelmektedir. Bu meselelere nasıl bir hal çaresi bulunacağı malum değilse de, Atom meselesinde bir anlaşmaya varılacağı umulmaktadır. Gazete Türkiye’nin bağımsızlığına zarar verme konusunda şunları yazmıştır:

“Boğazlar rejimi hakkında bir anlaşmaya varmanın zorluğu da aşılabılır. Bu meselede İngiltere ve Birleşik Amerika; mukavelede Türkiye’nin bağımsızlığına zarar verecek herhangi bir değişikliğe müsaade edemezler.”¹⁹⁵ Bu dönemden itibaren Sovyetler Birliği’ne karşı Türk hükümeti, Amerika’nın ve az da olsa İngiltere’nin gücünü yanında hissetmeye başlamıştır.

4 Aralık olaylarının Türkiye’de etkisini sürdürdüğü dönemde Boğazlar Meselesi ile ilgili Potsdam Antlaşması gereği, Amerika ve İngiltere’nin Türkiye’ye verdiği notaları ve Türk görüşlerini Başbakan Saraçoğlu açıklamıştır. Saraçoğlu; ABD’nin desteğini belirtmiş ve Türk görüşleri ile benzer olduğunu söylemiştir. Ankara’da Başbakan Şükrü Saraçoğlu 6 Aralıkta gazetecilere verdiği demeçte şunları söylemiştir:

“Arkadaşlar, bir ay önce devletimizin başı İsmet İnönü, Büyük Millet Meclisi’nin açış söylevlerinde, Dış ve iç politikada yapılan ve yapılacak işler hakkında memlekete ve dünyaya geniş etraflı bilgiler verdiler ve açıklamada bulundular. Biz de o günden beri bu işleri yapmaya çalışıyoruz.

Dışişlerimizde değişmiş bir şey yoktur. Komşu ve dost devletlerle her gün biraz daha dost olmaya çalışıyoruz. Sulhun ve insanlık huzurunun bir an evvel yerleşmesi için elimizden geldiği kadar çalışıyoruz ve çalışmakta devam edeceğiz. Milletler arası işlerden biri de bizi candan ilgilendiren Boğazlar İşidir.

Potsdam Toplantısı’nda verilen karar tatbikatından olarak, Amerika büyükelçisi hükümetinin noktai nazarını bildirmek üzere geçen ay başında verdiği notada, Montreux Mukavelesi hükümlerinin, bugünkü şartlara uygun bir surette tadili için, uluslar arası bir konferans toplanmasını teklif ve davet vukuunda Amerika’nın konferansa memnunlukla iştirak edeceğini beyan ettikten sonra:

¹⁹⁴ “Amerika’nın 12 Şartı.”, Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ekim 1945 Pazar, sayı: 7614, s: 1-3.

¹⁹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Aralık 1945 Perşembe, sayı: 7657, s: 1-3.

1. Boğazların her zaman için bütün milletlere ait ticaret gemilerine açık olması.
2. Boğazların her zaman için Karadeniz’de sahili olan devletlerin harp gemilerine açık bulundurulması.
3. Sulh zamanında sahildar olmayan devletlerin müşterek bir anlaşma ile tespit edilecek tonajdaki harp gemileri ile, sahildar devletlerin sarıh müsaadesi veya Birleşmiş Milletler otoritesi namına gönderilecek harp gemileri müstesna olmak üzere Boğazların sahildar olmayan devletlerin harp gemilerine kapalı bulunması.
4. Japonya’nın akit devletler arasından çıkarılması ve Milletler Cemiyeti yerine, Birleşmiş Milletler sisteminin ikame edilmesi.

Yolunda dört maddede telhis ettiği prensiplere göre, boğazlar rejiminin tadili mütalaasında bulunmuştur.”

“Amerikan notası hakkındaki görüşlerimiz şöylece hülasa edilebilir. Gerek sulhta gerekse harpte ticaret ve harp gemilerinin serbestçe geçiş haklarına dair Montreux Mukavelesi’nde mevcut hükümleri Türk güvenliği ve egemenliği ile en iyi telif edecek esaslar mezkur mukavelede sarahatle derpiş edilmiş olan bir uluslar arası konferansta tayin ve tespit edilebilecektir. İlgili üç devletin bu husustaki görüşleri hükümetimize bildirildikten ve muhtelif görüşler tetkik edildikten sonra, kendi fikirlerimizin etraflıca bildirilmesi imkanı hasıl olacaktır. Amerikan görüşünün esas bakımından iyi bulup tatbikata ait şekil ve kayıtları zamanında tetkik edilmek üzere bir münakaşa ve münazara zemini olarak kabule değer olduğu şüphesizdir. Herhalde müstakbel konferansta, Amerikanın yer almasını hem hükümetimizin hararetli bir arzusu hem de bir zaruret olarak telakki etmekteyiz.

21 Kasım’da İngiltere Büyükelçisi de verdiği bir muhtıradan, Boğazlar rejiminin, Amerika Hükümeti tarafından vaki teklif veçhile yeni baştan gözden geçirilmesinin hükümetince de şayanı arzu olduğunu ifade ettikten sonra, teferruata girişmeksizin meselenin müstacel bir mahiyet arz etmediğini kayıt ve şayet Türk ve Sovyet hükümetleri bu maksatla bir konferans akdini teklif ederlerse, İngiliz Hükümeti’nin de bu toplantıya iştirake amade olacağını ilave eylemiştir.”¹⁹⁶

Türkiye’nin dış siyasetine sulh prensibinin hakim olmasının Amerika Birleşik Devletleri tarafından tam olarak anlaşılmasının ardından, Amerikan basınında da Türkiye lehine yazılar yazılarak düşünceler ortaya konmuştur. Associated Press’in New York muhabiri Malcolm Burr, “Asker ve Amerikalılar” dergisinin nisan sayısında:

“1923’te Mustafa Kemal, Osmanlı İmparatorluğu’nun harabeleri üzerinde modern bir devlet kurduğu zamandan beri Türkiye’nin dış siyasetine sulh prensibi hakim olduğunu” yazmaktadır.

Burr, Türkiye’nin eskiden kendisine ait olan topraklar üzerinde emeller beslemediğini, bütün memleketlerle bilhassa kuzey komşusu kuvvetli Sovyetler Birliği ile dostane münasebetleri idame etmeğe çalıştığını kaydetmekte ve şunları ilave eylemektedir;

¹⁹⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Aralık 1945 Perşembe, sayı: 7650, s: 1-3.

“Son zamanlarda Sovyetler Birliği’nin Türkiye ile arasındaki saldırmazlık paktını feshetmesi, bu itibarla Türkiye’nin modern asayiş tarzına karşı bir tehdit sayılmaktadır.” İkinci Dünya Harbi’nde Türkiye’yi nihayet Birleşmiş Milletler safına getirmiş olan tarihi hadiseleri gözden geçiren Burr, Türkiye’nin şimdi Sovyetler Birliği’ne ‘Yandan’ baktığını çünkü, Türkiye’nin saldırmazlık paktı feshedildiği zamandan beri bir huzursuzluk hissettiğini kaydetmekte ve şöyle devam etmektedir;

“Şimdi de Sovyetler Birliği, Boğazlarda bir kontrol payı ve Türk Sovyet hududu üzerinde bulunan Kars ve Ardahan’ın iadesini istemektedir. Bu hal hakikatte Türkleri büyük bir endişeye düşürmektedir. Kars ve Ardahan vilayetlerine ait topraklar 1878’de Berlin Muahedesi ile Rusya’ya ilhak edilmiş olan eski Türk topraklarıdır. 1921’de yapılan serbest müzakereler neticesinde bu topraklar Türkiye’ye iade edilmiştir. Bütün tarih boyunca bu iki vilayet ancak 40 sene Rusya’da kalmıştır.”

Burr, Türklerin bu talepler karşısında infial duyduklarını, azimli ve vakarlı bir tavır takındıklarını yazmakta ve “Türkler bir karış toprak istemedikleri gibi kimseye de bir karış toprak vermeyeceklerdir.” demekte, bunun bir vecize olduğunu söylemektedir.

Dikenli bir mesele olan Boğazlar meselesi hakkında Burr, Türklerin birçok senelerden beri başka milletlerin menfaatlerini tanıdıklarını ve Boğazlar Statüsünün yarım düzine kadar devletin imzasını taşıyan Montreux Mukavelesi ile tespit edilmiş olduğunu hatırlatmaktadır. Birleşik Amerika bu mukaveleyi imza etmemiş ise de bugün onunla alakadar olduğunu bildirmektedir. Bu itibarla bunun yalnız Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında incelenecek bir mesele olmadığı meydandadır. Mukaveleyi imza eden bütün memleketlerin Birleşik Amerika ile birlikte bu meseleyi incelemeleri lazım gelmektedir. Türkler bu husustaki hareket tarzından dolayı Başkan Truman’a müteşekkirdirler.”

Türkler için başka bir endişe konusu da Balkanlarda bir Slav Bloğu kurulmuş olmasıdır. Burr, bu hususta şöyle demektedir;

“Bu işte de Türkler açıkça Sovyetlerin parmağını görmektedirler. Eski düşmanı Bulgaristan’ın şimdi dostu olan Yugoslavya federal devletinde de Rusların parmağı görülmektedir. Bu iki memleketin bugün komünist kontrolü altında bulunduklarından ve Sovyet oyununda iki dama taşı vazifesi gördüklerinden şüphe edilmektedir. Bu iki memleket Makedonya’da gizli bir taarruz siyaseti gütmekte ve bunu yalanlara istinat ettirmektedirler. Bu siyaset aynı zamanda Türkiye’ye ve İngiltere’ye kuvvetli dostluk ve menfaat bağlarıyla bağlı bulunan Yunanistan’ın zararına olarak tatbik edilmektedir.”

Burr, Netice olarak Türkiye’deki siyasi olayların Türklerin modern demokrasi yolunda büyük adımlarla ilerlediklerini açıkça gösterdiğini yazmakta ve “Türklerin sayısı çok olan dostları, onların terakkilerini alaka ve sempati ile takip ediyorlar.”¹⁹⁷ demektedir.

1946 yılının başlarında Rusya’nın bölge üzerindeki planları ve hedefleri hala son bulmamış, aksine daha da genişlemiştir. Ancak Sovyet Rusya’nın maksadı artık tüm dünyaca biliniyordu. Sovyetlere yapılan sözlü uyarılar ve ihtarlar hala Rusya üzerinde bir etki yaratmıyor sadece Rusya’nın, hedefine ulaşmasını geciktiriyordu. Fakat artık

¹⁹⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Nisan 1946 Perşembe, sayı: 7790, s.1-3.

Rusya'nın bu politikadan vazgeçirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bölgede huzur sağlanamayacak ve yeni bir savaş patlak verecekti. Amerikan Hükümeti, meselenin içinde 4-5 aydır dahil olduğu halde, hala bir gelişme elde edememenin sıkıntısını çekiyordu. Amerika, Sovyet Tehdidi'ne maruz kalmış olan Türkiye Cumhuriyeti'ne İkinci Dünya Savaşı'nın bitiş imzasının atıldığı en büyük savaş gemisini gönderme kararı aldı. Bunun üzerine Missouri Zırhlısı, Türk Karasularına girerek Sovyetler Birliği'ne göz dağı vermiş oldu. Walter Lippman, New York Herald Tribüne'de yayınladığı yazısında, Missouri Zırhlısı'nı bölgeye göndererek meseleye Amerika adına yeni bir boyut kazandırılacağını belirtiyordu. Yazının devamında şöyle denilmektedir:

“Missouri zırhlısı ödevini ifa etmektedir. Amerikan kuvvet ve kudretini belirtmek için orta şark buhranının en son haddine vardığı bu anı seçmesinin sebebinin ilgililere açıkça anlatmak isteriz. Missouri'nin Akdeniz'e seyahati, Amerika'nın bu çevredeki menfaatlerinin yalnız bir prensip meselesi ve bir nazariye olmadığını gösterir. Bu geminin Akdeniz'e gitmesi, siyasi tartışmaların nazari bir görüşme ve münhasıran bir fikir teatisi değil, fakat ciddi bir müzakere konusu olduğuna delildir. Şu ciheti göz önünde tutmak lazımdır ki, bu bir ödünç verme ve kiralama hareketi değildir. Missouri'nin seyahati Amerika'nın Akdeniz'de yardımcı bir devlet değil, fakat müstakil bir devlet olarak tanınması hususunda tarafımızdan bir nevi ısrarı tazammun eder. Amerikan Milleti henüz müzakerelerde 'muvaffakiyetsizlik' görmüyorsa da 'muvaffakiyetsizlik ihtimalleri' sezmektedir. İşte Stalin'in anlamaya çalışması lazım gelen cihet budur. Bu anda Stalin için cihanda bundan daha ehemmiyetli bir şey olamaz.”¹⁹⁸

Öte yandan geminin Türkiye'ye gelmesinin bir nedeni daha vardır o da şudur: “Missouri Amerikan zırhlısının geçen kasım ayında Amerika'da vefat eden Washington Büyükelçimiz Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesini İstanbul'a getireceği ve geminin 21 Mart'ta New York'tan hareket edeceği daha evvel yazılmıştı. Yabancı memleketlerde ölen diplomatların cenazelerinin kendi memleketlerine harp gemileriyle gönderilmesi eski bir adettir. Fakat Amerika'nın bu iş için Missouri'yi tahsis etmesi, İngiliz ve Amerikan matbuatında geniş mütalaalara sebebiyet vermiştir. Çünkü Missouri dünyanın en büyük gemilerinden biridir. 45 bin tonilatonluktur ve en yeni gemilerdendir. Bundan başka Missouri bu harbin tarihinde büyük bir rol oynamıştır. Japonya'nın kayıtsız şartsız teslimi vesikası General Mac Arthur'un huzurunda ve Tokyo önünde bu gemi içinde imzalanmıştır.”¹⁹⁹

Ancak Sovyet Rusya, Amerika'nın bölgeye en büyük savaş gemisini göndermesine rağmen Türkiye'ye karşı düşüncelerinden vazgeçmemiştir. Hatta Sovyetler Birliği daha da ileri giderek; “Hiçbir kuvvet, hiçbir silah Rusya'yı yolundan alıkoyamaz.” ve “Rus milletini korkutmaya çalışmak onu son haddine kadar kızdırmak demektir.” gibi beyanatlarla geri adım atmayacaklarını dile getirdiler. Rusların bu tavırlarına da Amerika'dan cevap geldi; Amerika Ayan Meclisi Dışişleri Komisyonu Başkanı, Mr Connally;

“Başkan Truman ile Başbakan Attle ve Mareşal Stalin'in yeniden toplanmaları ve beş büyük Dışişleri bakanının sık sık görüşmeleri zamanı gelmiştir. Karşı karşıya yapılacak konuşmalarla, açık samimi ve icap ederse ciddi bir lisanla verilecek izahlarla

¹⁹⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mart 1946 Pazartesi, sayı: 7745, s: 1-3. – New York Herald Tribune'den.

¹⁹⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mart 1946 Pazartesi, sayı: 7745, s: 1-3.

bir çok meseleleri halletmek mümkün olacaktır. Aksi takdirde milletler arası vahim bir anlaşmazlık karşısında kalacağız.”

Connally, “Sovyetler Birliğinin kendisine seçtiği hükümet şeklini hiçbir müdahaleye maruz kalmadan muhafaza etmeye sarıh hakkı olduğunu, fakat bu hakkın kendi hudutlarının dışına teşmil edilemeyeceğini anlaması lazım geldiğini.” belirtmiştir.

Connally, Birleşik Amerika’nın “Kafi bir orduya, üstün bir donanmaya ve çok büyük hava kuvvetine’ malik olması lazım geldiğini” söylemiştir

Connally Birleşik Amerika’nın bu suretle, silahla her türlü tecavüze karşı koymak hususundaki kararını desteklemekle kalmayacağını aynı zamanda siyasi veya iktisadi bir tazyik veya manevra ile yapılacak her türlü tecavüze mani olacağını sözlerine ilave etmiştir.”²⁰⁰

Amerika’nın bu cevabına, Moskova Akademi üyesi Eugene Tarle İzvestiya’da yazdığı makalesinde şöyle karşılık vermiştir;

“Amerika Birleşik Devletlerine ve İngiltere’ye ihtar ederiz ki, ne atom bombası ne de herhangi başka bir silah, Sovyetler Birliği’nin kendi hudutlarını emniyet altına almak olan lüzumlu ve meşru hedefine varmasına mani olamaz. İngiliz, Amerikan kudretinin hiçbir tezahürü Sovyetler Birliğini yarı yolda bırakmayacaktır. Rus milletini korkutmaya çalışmak, Rus milletini en yüksek haddine kadar kızdırmak demektir. Churchill bunu herkesten daha iyi bilir. Böyle hareket etmek istediği içindir ki Hitler nihayet gömülüp gitmiştir.”²⁰¹

Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye yönelik istek ve tehditlerinden vazgeçmemesi üzerine ABD, Sovyetlerin tehdidinde bulunan Türkiye ve İran’a 16 Mart 1946 tarihinde teminat vermiştir. Türk basınında bu haber çok büyük yankı bulmuş ve manşetlerde yer almıştır. Buna göre: “Herhangi bir tecavüze karşı Amerika; Türkiye ve İran’ın yanında yer alacaktır. Amerika’nın bu kararı Türkiye’ye resmi olarak bildirilmiştir.”²⁰²

Amerika gerek daha sonraki Sovyet notalarında ve gerekse notalar döneminin ardından, Türkiye’ye defalarca güvence vermiştir. Bu güvencelerde Türkiye’nin toprak bütünlüğünün korunması ile mevcut sınırların ve statükonun değiştirilmemesi belirtilmiştir. Türkiye ile Amerika’nın savaştan sonra gelişen dostlukları daha sonraki yıllarda mali ve askeri yardıma dönüşmüştür. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı adı verilen bu yardımların ardından, Türk Amerikan yaklaşması Kore Harbi ile, Sovyetler Birliği’nin yayılmasına engel olarak kurulan NATO’ya üye olma konusunda daha da kuvvetlenmiştir.

Türkiye ile ABD’nin yaklaşması zaman zaman durağan bir dönem yaşamışsa da bu dostluk ve yakınlık günümüze kadar sürmüş ve pek çok alanda birlikte hareket edilerek bu birliktelik güçlendirilmiştir.

²⁰⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mart 1946 Cuma, sayı: 7749, s: 1-3.

²⁰¹ “Rusya Meydan Okuyor”, İzvestia Gazetesi’nden Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mart 1946 sayı:7749 s:1-3.

²⁰² Cumhuriyet Gazetesi, 17 Mart 1946 Pazar, sayı: 7751, s: 1-3.

2. Truman Doktrini Ve Marshall Yardımı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, gerek Avrupa'nın içinde bulunduğu çöküntü gerekse ABD'nin verdiği kayıplar dünya siyaset dengelerinde bir belirsizlik yaratmıştı. En çetin ve uzun savaşların Avrupa topraklarında yapılması, Avrupa devletlerini ciddi boyutlarda etkilemiştir. ABD'nin, verdiği kayıplara rağmen kısa sürede eski gücüne kavuşabileceği izlenimini vermesi, ABD'yi dünya meselelerinde lider bir ülke konumuna getirmiştir. “Amerikan kamu oyununda, Amerika'nın tekrar kendi kabuğuna çekilerek ihtiyar Avrupa'nın karışık sorunlarından yine uzak durması söz konusu olmuş ise de, Sovyet Rusya'nın komünist emperyalizmine hız vermesi ve bundan doğan gelişmeler, Birleşik Amerika'yı, Avrupa meselelerinin içine çekmiştir. Savaştan sonraki barış döneminde Amerika, Sovyetlerle işbirliği yapmayacağını vakit geçmeden anlamıştır. Komünizmin ortaya çıkardığı evrensel tehlike, Amerika'yı, sadece Avrupa gelişmelerinin içine değil, milletler arası münasebetler düzeninin bütünü içine sürüklemiş ve milletler arası politikanın bütün yapısı içinde ve hürriyet düzeninin korunmasında sorumluluklar almaya yöneltmiştir. Geleneksel Amerikan dış politikasındaki bu radikal değişimin başlangıcını da 1947 yılı başlarında ortaya çıkan “Truman Doktrini” teşkil eder.”²⁰³

İkinci Dünya Savaşı sonrasında elde ettiği siyasi başarılar ile Rusya, 1946 yılında savaşın tamamen neticelenmesiyle eskiden beri sürdürdüğü üç ana istikamette yayılma planlarına hız verdi. İran üstünden “Orta Doğu Petrolleri ve Basra Körfezi ile Hint Okyanusu”, Türkiye Boğazları ile “Ege Denizi ve Doğu Akdeniz” ve Yunanistan üzerinden keza “Doğu Akdeniz” Rusya'nın yayılma planlarının ana stratejisini oluşturuyordu.

Rusya'nın dünya üzerindeki bu stratejik planları İngiltere'nin hayati alaka ve çıkar alanları üzerine kurulmuştu. “Her üç bölgede İngiltere'nin Rusya'ya karşı 19. Yüzyılda en hassas noktaları olmuştu. Fakat İkinci Dünya Savaşı, İngiltere üzerinde öyle bir tahribat yapmıştı ki, artık İngiltere'nin bu bölgeleri savunmak için Sovyet Rusya'nın karşısına çıkacak hali yoktu. İngiltere şunu da görüyordu ki, yeniden canlanan Rus Emperyalizmi karşısına dikilebilecek tek kuvvet Birleşik Amerika idi. Bundan dolayı İngiltere 1947 Şubatında Amerikan hükümetine, biri Türkiye ve diğeri de Yunanistan hakkında olmak üzere iki memorandum (muhtıra) verdi. Bu memorandumlarda İngiltere tarafından; Türkiye'nin Batı Savunması için ehemmiyeti belirtilerek Türkiye'ye hem ekonomik ve hem de askeri yardım yapılması gerektiği, İngiltere'nin bu yardımları yapamayacağı ve hatta Yunanistan'daki askerlerini dahi geri çekmek zorunda bulunduğu ve dolayısıyla sorumluluğun Amerika'ya düştüğü belirtildi.”²⁰⁴

Rusya'nın komünizm rejimi ile, komşu ülkeleri kısa sürede etkileme tehlikesi, Amerikanın kararını vermekte gecikmemesini gerektiriyordu. “Başkan Truman Amerikan Kongresine 12 Mart 1947 günü gönderdiği mesajında, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini istedi. Bu mesajla Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının Orta Doğu düzeninin korunması için bir zaruret olduğu belirtiliyor ve Türkiye ile Yunanistan'ın durumlarının birbirine bağlılığı şöyle ifade ediliyordu: ‘Eğer Yunanistan

²⁰³ Fahir Armaoğlu, aynı eser, s: 441.

²⁰⁴ Fahir Armaoğlu, aynı eser, s: 442.

silahlı bir azınlığın kontrolü altına düşerse, bunun Türkiye için neticeleri çok ciddi olur. Böyle bir halde karışıklık ve düzensizlik bütün Orta Doğu'ya yayılabilir.'

Beklenen gelişmeler gerçekleşti ve 22 Mayıs 1947 tarihinde Amerikan Kongresi, Yunanistan'a 300 Milyon ve Türkiye'ye 100 milyon dolarlık askeri yardım yapılmasını kabul etti. Yardımın kongredeki tartışmaları sırasında Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Türkiye'nin Sovyet baskısı altında bulunmasının Boğazlardan Çin'e kadar olan bütün Orta Doğu ve Asya'yı tehlikeye soktuğunu belirtmişlerdir. Truman Doktrini savaş sonrası Amerikan dış politikasında, neticeleri günümüze kadar ulaşan fevkalade mühim bir dönüm noktasını teşkil eder. Bunun içindir ki, Truman Doktrini karşısında Sovyet Basını büyük bir sinirlilik göstermiştir.”²⁰⁵

Truman Doktrini'nin özünde, Sovyet tehdit ve tehlikesi altında kalan Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve ekonomik yardım yapılarak bu tehlikeye karşı güçlü ve hazır tutulması anlayışı bulunmaktadır. Amerika Sovyet tehditlerine karşı, bu ülkeleri ekonomik ve askeri yönden güçlendirmeyi hedeflemiş ve böylece kendi gücünü kabul ettirerek Sovyet tehlikesini etkisiz hale getirmek istemiştir.

Amerika, Avrupa'yı kendi savunmasını başarabilecek bir ortam oluşturma çabası içinde bulunmuştur. Bu konuda Fahir Armaoğlu şunları belirtmektedir: “Amerika, Avrupa'nın bu ekonomik sıkıntılarına yardımcı olmak için elinden geleni yapmıştır. Amerika'nın 1945 Haziranı ile 1946 sonu arasında Batı Avrupa'ya yaptığı ekonomik yardım 15 Milyar Dolar olmuş, fakat bu yardım bütçe açıklarının kapanması, ithalat için kullanılması gibi, paranın verimli olmayan ve gidip de gelmeyeceği alanlara harcanmıştı. Bu işin sonu yoktu. Bu sebeple Amerika Avrupa'ya yapacağı yardım için başka formül aradı ve bu formülü Dışişleri Bakanı George Marshall 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesi'nde verdiği bir nutukta açıkladı. Buna göre; Avrupa ülkeleri her şeyden önce kendi aralarında bir ekonomik işbirliğine girişmeliler ve birbirlerinin eksiklerini kendileri tamamlamalıdır. Bu genel işbirliği sonunda bir açık ortaya çıktığında Amerika bu açığın kapatılması için yardım etmeli. Bunun için de önce bir işbirliği programı yapılmalıydı.”²⁰⁶

Amerikan Dışişleri Bakanı Marshall, bu konudaki görüşlerini şöyle belirtmiştir; “Avrupa ülkelerinin yıkılıp yıkılması gerçeğinden başka, ekonomilerinin altüst olduğu, bu durumun tehlikeler yaratabileceğini, ekonomik dengenin yeniden kurulabilmesinin uzun zaman alacağını, kalkınma sürecinin hızlı ve sağlıklı olabilmesi için, Amerika Birleşik Devletleri'nin buna yardımı gerektiğini, ancak Avrupa ülkelerinin daha önce kendi aralarında toplu bir işbirliğine yönelmeleri zorunludur

ABD.'nin dünyada düzgün ekonomik dengenin yeniden kurulması için elinden gelen her yardımı yapması – ki bu denge kurulmadan siyasal birlik ve sağlam bir barış gerçekleşemez - sağduyulu bir davranış olur. Amerikan Politikası herhangi bir ülkeye yada doktrine karşı değil, yalnızca açlık, yoksulluk, ümitsizlik ve kargaşaya karşıdır. Amacımız, dünyada ekonomik yaşamın canlandırılması, böylelikle özgür kurumların oluşmasına yararlı siyasal ve sosyal koşulların ortaya çıkmasına yol açmak olmalıdır. Bu gibi yardımların, çeşitli bunalımlar ortaya çıktıkça, parça parça yapılmasının doğru olmadığına inanıyorum. Hükümetimizin ileride yapabileceği yardım, geçiştirici yerine, çözüm getirici nitelikte olmalıdır. Kalkınma çabasına yardımcı olmaya istekli devletler

²⁰⁵ Fahir Armaoğlu, aynı eser, s: 442.

²⁰⁶ Fahir Armaoğlu, aynı eser, s: 444.

ABD Hükümeti'nin tam işbirliğine güvenebilirler. Ülkelerin kalkınmasını engelleyici davranışlarda bulunan Hükümetler ise bizden yardım beklememelidir. Hele, insanların yoksulluğunu sürdürecektir siyasal yada başka türlü çıkar sağlamağa çalışan hükümetler, siyasal partiler yada gruplar ABD'nin direnciyle karşılaşacaklardır.

Avrupa'nın ekonomik kalkınması için bir program ortaya konulması işinin Amerikan Hükümeti'nce üstlenilmesi ne uygun ne de etkin olur. Bu, Avrupalıların kendi işidir. ABD'nin rolü, böyle bir programın hazırlanmasında Avrupalılara dostça yardımda bulunmak, ondan sonra da bizim için olanaklı ölçüde, bu programı desteklemek olmalıdır. Avrupa ülkelerinin hepsi değilse bile bir bölümü program üzerinde anlaşmalıdır. ABD bakımından en önemli nokta, sorunun ve çözüm yolunun Amerikan halkınca anlaşılmasına çalışmaktır. Siyasal tutku ve önyargılara yer verilmemelidir. Tarihin açıkça ülkemize yüklediği bu büyük sorumluluğu halkımızın ileri görüş ve istekle karşılaması durumunda, yukarıda özetlemiş olduğum güçlüklerin üstesinden gelinebilir.”²⁰⁷

Marshall Planı adını alan bu teklifi görüşmek üzere 27 Haziran 1947 de Paris'te bir toplantı yapıldı. “George Marshall bu planına Sovyetlerle uydularını da dahil ettiği için, Paris toplantısına Sovyetler de katıldılar. Lakin yapıcı bir katkıda bulunmak için değil, sabote etmek için. Sovyetler bunu da başarmayınca 2 Temmuzda Konferansı terk ettiler. Bunun üzerine 12 Temmuzda İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç'in katılması ile toplanan 16'lar konferansı 22 Eylülde, Amerika'ya sunulmak üzere bir Avrupa Ekonomik Kalkınma programı hazırladı.”²⁰⁸ Bu program üzerine Amerika 3 Nisan 1948 de Dış Yardım Kanunu'nu çıkardı. Amerika bu kanuna dayanarak daha ilk yılında 16'lara 6 milyar dolarlık bir ekonomik yardım yaptı. Bu yardımlar daha sonraki yıllarda da devam edecektir.

Dış Yardım Kanunu'nun çıkması üzerine 16 Avrupa ülkesi, 16 Nisan 1948 de “Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı”nı kurdular.

Marshall Planına karşılık Sovyetler Birliği de, uydu devletleri ile kendisi arasındaki ekonomik münasebetleri ve işbirliğini sıklaştırmak için “Molotov Planı” adını verdikleri ikili ticaret sistemini kurmuşlardır. Zira, bazı uydular ve bilhassa Çekoslovakya Marshall Planı'na katılmak için büyük istek göstermiştir. 1948 Şubatındaki Çekoslovak darbesinde bunun da büyük rolü olduğundan şüphe yoktur. Amerika Dışişleri Bakanı George Marshall'ın ismine karşılık Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un adını alan yeni ekonomik işbirliği sistemi, komünist uydularının Sovyet kontrolü altına daha fazla girmesinden başka bir şey değildi.”²⁰⁹

Türk basınında da Truman Doktrini ve Marshall Planı geniş destek ve ilgi bulmuştur. Nadir Nadi, bir başmakalesinde Truman Doktrini'ni ele almış ve “Bir Dönüm Noktası”²¹⁰ başlığı altında, bunun Türkiye'ye sağlayacağı yararlar üzerinde durmuştur. Diğer gazeteler ve yazarlar da çoğunlukla bu fikir ve yardımın Türkiye'de memnunlukla karşılandığını yazmışlardır. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı, NATO'nun kurulmasından önce Amerika'nın Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye ve

²⁰⁷ İsmail Soysal, aynı eser. Cilt II (1945-1990), s: 286-287.

²⁰⁸ Ayın Tarihi, Eylül 1947, No: 166, s: 122-127.

²⁰⁹ Fahir Armaoğlu, aynı eser, s: 444.

²¹⁰ “Bir Dönüm Noktası”, Nadir Nadi, Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mart 1947 Cuma, sayı: 8108, s: 1-3.

Yunanistan'ı güçlü tutmak ve geçilmelerini önlemek amacıyla attığı en büyük adımdır. Bu destek ve yan etkileri, Sovyetler Birliğini kızdırmaya karşılık, onun Türkiye ile ilgili beslediği emelleri gerçekleştiremeyeceğinin anlaşıldığı önemli bir dönüm noktası olmuştur.

C. NATO'NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE'NİN ÜYELİK ÇABALARI

Sovyetler Birliği'nin, Avrupa'da girişmiş olduğu yayılma faaliyetlerine hala büyük bir istek ve güçle devam etmesi, Amerika'yı bu konuda yeni tedbirler almaya yöneltiyordu. Bu tedbirlerin en önemlisi NATO'nun kuruluşudur. Türkiye'nin de halen üyesi bulunduğu bu teşkilatın kuruluşunu Prof. Dr. Fahir Armaoğlu şöyle açıklamaktadır:

“Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın ardından, 1948'de ortaya çıkan Berlin Buhranı Amerika'ya şunu gösterdi ki, dünyanın Sovyetler Birliği ile bir işbirliği yapma imkanı kalmamıştır. Çünkü şimdi Sovyetler Birliği, bir barış düzeninin kurulmasından ziyade, mümkün olduğu kadar geniş alanları komünist kontrolü altına sokmanın çabası içindedir. İşte bu netice, Amerika'yı Sovyetler Birliği'ne karşı 'Durdurma politikası' takibine götürmüştür. Yani, Amerika bundan sonra Sovyet yayılmasını durdurmak için gerekli tedbirleri alacaktır ki, bu tedbirlerin en etkilisi 4 Nisan 1949 da kurulan NATO veya Kuzey Atlantik Paktı İttifakı olacaktır.

Amerika, gerekli hazırlıkları yapmasının ardından 'Batı Avrupa Birliği'ni ²¹¹ daha müessir ve geniş bir ittifak haline getirmek için Kanada, ve Batı Avrupa ülkeleri ile temasa geçti. Bu temaslar ve müzakereler sonunda 4 Nisan 1949'da 12 Batılı ülke arasında, kısa adı ile NATO (North Atlantic Treaty Organization) denen Kuzey Atlantik İttifakı kuruldu. Antlaşmanın başında, bu ülkelerin, milletlerin, demokrasi ilkeleri ile kişi hürriyetleri ve hukuk üstünlüğüne dayanan hürriyetlerini ve ortak savunmaları ile barış ve güvenliklerini korumak için birleşmiş oldukları belirtiliyordu. İçlerinden birine yapılmış bir saldırı hepsine yapılmış sayılacaktı.

NATO'nun kuruluşu ile Sovyetlerin Avrupa'daki yayılması, o günden bugüne, durdurulmuştur. Lakin 1949'a gelinceye kadar da Avrupa'nın mühim bir kısmını sınırları içine katmışlar veya kontrolleri altına almışlardır. Sovyet Rusya, 1940-1945 yılları arasında Avrupa'da 450.000 Km2 toprak ve 24 milyon kadar nüfusu sınırları içine katmıştır. 1945-1948 yılları arasında ise, 1 Milyon Km2 toprak ile 92 milyon nüfusu da kontrolleri altına almışlardır.

Türkiye ve Yunanistan'ın 1952 de Batı Almanya'nın 1955 de ve İspanya'nın da 1982 yılında NATO'ya katılması ile NATO üyelerinin sayısı 16 ya yükselmiştir.” ²¹²

Türkiye'nin de başlangıçtan itibaren kendi güvenliğini arttırmak için girmek istediği NATO'nun bu ilk üyeleri ve kuruluşunun yanında ortaya koyduğu nitelik, resmi metinlerde Büyük elçi İsmail Soysal tarafından şöyle belirtilmektedir:

²¹¹ 1948 Martında İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg'dan oluşan Sovyetler Birliği Emperyalizmine Karşı Kurulan Avrupa İttifakı.

²¹² Fahir Armaoğlu, aynı eser, s: 444.

“İkinci Dünya Savaşı 1945’de sona erdiği zaman, Avrupa’da bir bölünme olmuştu. Sovyetler Birliği Doğu Avrupa’da sınırlarını genişlettikten başka, Almanya’nın doğusunu, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan gibi ülkeleri işgal etmiş ve komünist rejimini zorla kabul ettirdiği bu ülkeleri, birer uydu devleti durumuna getirmişti. Ayrıca Yunanistan ve Türkiye’yi tehdit ediyordu.

1945’de kurulan Birleşmiş Milletler bu gibi oldu bittileri önleyecek ve dünyada güvenliği sağlayacak bir etkinlik kazanamamıştı. Üstelik Sovyetler Birliği, Güvenlik Konseyi’nde veto hakkını kötüye kullanıyor, örgütü büsbütün etkisiz duruma sokuyordu. Öte yandan, atom enerjisinin denetiminde Batılıların Sovyetler Birliği ile anlaşamaması, kararsızlığı daha da arttırıyordu.

Böyle olunca, Sovyetler Birliğine karşı bir savunma sistemi kurulmasından başka çare kalmamıştı. İlk girişim beş Batı Avrupa Devleti İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg’dan gelmiş ve bu devletler 17 Mart 1948’de Brüksel’de bir Batı Avrupa Birliği (Western European Union) kurmuştu. Bugün de yürürlükte olan bu Antlaşma ile taraflar hem ortak savunma, hem de ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği yükümlülüğü üstlenmişlerdi. 1954’de Almanya ve İtalya da birliğe katılmıştı. Bu arada önemli bir gelişme ABD Senatosunun 11 Haziran 1948’de Vandenberg Kararı (Öneriyi ileri süren senatörün adı) olmuştu. Bu kararla, ABD Başkanına, BM Yasası uyarınca, karşılıklı ortak yada bölgesel nitelikte savunma paktları yapabilme ve ABD’nin, BM Yasasının 51. Maddesine uygun biçimde, ülkenin ulusal güvenliğine karşı silahlı bir saldırı durumunda, tek başına ya da başka devletlerle birlikte, yasal savunma hakkını kullanma isteğini açıklama yetkisi tanımıştır.

Bunun üzerine ABD, Kanada ve Batı Avrupa Birliğinin beş ülkesi ile İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda, toplam 12 devlet Washington’da 4 Nisan 1949’da North Atlantic Treaty Organization, NATO Savunma paktını imzalamışlardır. Antlaşma, gereken onay işlemi tamamlanınca, 24 Ağustos 1949’da yürürlüğe girmiştir.”²¹³

1. Türkiye’nin Siyasi Çabaları

1940’lı yılların ikinci yarısında Türkiye Cumhuriyeti üzerinde ağırlaşan Sovyetler Birliği baskısı bölgede gerginlik yaratıyordu. Sovyetler Birliği Türk Hükümetinin diğer ülkelerle olan görüşmelerini yakından takip ediyor, özellikle Türkiye’ye yapılacak yardımlara siyasi alanda boykotlar koyarak engelleme çabası içine giriyordu. Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’nın ardından 1946 yılında büyük bir devalüasyon olmuş ve hayat pahalılığı halkı ve hükümeti zor durumda bırakmıştır. Yayınlanan Truman Doktrini ve Marshall Planı sayesinde, Türk Hükümeti ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşları bir nebze olsun rahatlamış ve ülkeye uzanan her yardım elini büyük bir coşkuyla karşılamışlardır. Yapılan bu yardımlar Türk basınında da sevinçle karşılanmış ve bu konuda çok çeşitli makaleler yayınlanmıştır. Ne var ki yapılan yardımların sadece maddi boyutta olması ve gelecek için somut bir ümidin bir türlü belirmemesi her geçen gün ülkede tansiyonun biraz daha artmasına neden oluyordu.

²¹³ İsmail Soysal, aynı eser. Cilt II (1945-1990), s: 391-392.

Sovyet tehdit ve talepleri devam ettiği süreçte, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bile Türk ordusu bir türlü terhis edilemiyor, üretici genç nüfusun önemli bir kısmı silah altında tutuluyordu. Bunun sonucunda üretim düşüyor, güvensizlik yayılıyor, ekonomi daralıyor ve küçülüyordu. Her şeyden daha önemlisi Türkiye kendisini güvende hissedemiyordu. İşte bu dönemde Amerika'nın çabaları ile oluşturulan NATO adı verilen Kuzey Atlantik Savunma Paketi, üye ülkeler için büyük bir garanti ve istikrar niteliği taşıyordu. Ağır bir Sovyet baskısı altında bulunan Türkiye'nin NATO gibi güçlü bir kuruluşa üye olarak, Sovyetler Birliği'ne karşı, diğer üye ülkeleri yanına almak istemesi bu dönemin koşulları gereği doğal bir yaklaşım tarzıdır. Batı Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek isteyen Türkiye'ye, bu ülkeler gereken ilgi ve yakınlığı göstermiyorlardı. Bunun temelinde yatan düşünce de Sovyetler Birliği'ni tümenden ürkütmeme yaklaşımıdır. Bunun sonucunda Amerika'nın sıcak bakmasına rağmen Türkiye'nin bu uluslararası kuruluşa girmesini pek çok Avrupa devleti; "Rusya'yı kızdırmamak için" başlangıçta hoş karşılamamışlardır.

Bu soğuk yaklaşıma rağmen girişimlerini hızlandıran Türkiye Hükümeti, beklemediği bir tutumla karşılaştı. NATO'nun ilk etapta ekonomik nedenlerden çok bir savunma paketi olarak kurulması dolayısıyla, en son Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurtuluş Savaşı'nda savaşmış olması ve ordusunun o dönemden beri bir savaşa katılmaması nedeniyle eleştirilere maruz kaldı. Özellikle Kuzey Avrupa devletleri, Türkiye'nin ordusu hakkında deneyimsiz olduğu, geri kaldığı, özellikle bir savaş esnasında yeni teknolojiye ayak uyduramayacağı ve kendisine teslim edilecek NATO cephelerinde hüsrana neden olacağı demeçlerinde bulundular. Sonuç olarak Kuzey Avrupa'dan gelen bu yıpratıcı demeçlere bir de Sovyetler Birliği'nin mevcut baskısının artması eklenince Türkiye daha da zor bir döneme girdi. Zaten NATO'ya üye olmak uğruna Sovyetlerle ilişkilerini daha da zor bir duruma sokan Türkiye, büyük çabalar sonucunda tam kapsamlı olmasa da NATO'ya girmeyi başardı. Tam üyelik hakkını daha sonra Kore'de destan yazacak bir Türk Ordusu ve Türk Diplomasisi elde edecektir.

2. Türkiye'nin Kore'ye Asker Göndermesi

Sovyet tehditlerinin devam ettiği bu dönemde kendi güvenliği açısından ısrarla NATO'ya girmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti'nin imdadına Asya'nın doğu kesiminde patlak veren Kore Savaşı yetişti. Her ne kadar ülkenin bazı genç insanlarını bu yolda kaybetmişse de, Türkiye'nin bundan sonraki geleceği, açıkçası Türkiye'nin NATO'ya girmesine bağlıydı. Sovyetler Birliği; yalnız kalmış ve dışlanmış bir Türkiye'yi kendi açısından kolayca egemenliği altına almayı düşünüyordu. Bu düşünce Stalin Sovyet Rusya'nın başında olduğu süreçte geçerliliğini sürdürüyordu. Türkiye NATO'ya girdiği takdirde, devlet üzerindeki Sovyet baskısından kurtulacak ve kendisini tümüyle ülkeyi geliştirme planlarına yöneltecekti.

İşte böyle bir stratejik durumda NATO'ya üye bazı ülkelerin çıkardığı engellere rağmen Türkiye, bu pakta dahil olabilmek için Kore'ye asker gönderecekti. Birleşmiş Milletler, Kore'nin kuzeyinden güneye doğru ilerleyen ve ülkenin tümüne egemen olarak ülkedeki demokrasiyi yıkmaya çalışan Kuzey Kore ve onu destekleyen birlikleri durdurma kararı almıştı. Birleşmiş Milletlerin bu kararına en geniş anlamda ve ilk uyan devletlerin başında Türkiye Cumhuriyeti gelmektedir. Bu savaş Türk ordusunun başarılı olamayacağını öne sürenlere ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Sovyet tehditlerine karşı bu

ülkeye bir göz dağı verme niteliğinde gerçekleşmiştir. Bütün dünya orduları Kuzey Kore, Sovyet Rusya ve Kızıl Çin birlikleri karşısında geri çekilme yolunu tutarken Türk birlikleri büyük kayıpları göze alarak Amerikan birlikleri ile beraber bölgesini çok iyi savunmuş ve Güney Kore'nin özgür kalmasında ABD ile birlikte en etkin devlet olarak ortaya çıkmıştır. Türk ordusunun burada gösterdiği üstün başarılar onunla ilgili her türlü olumsuz düşünceye sahip devletleri yanıltmıştır. Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinden önce Kore'nin o dönemdeki durumunu ve özellikle bunun Türkiye açısından önemini incelemekte yarar var.

“Kore'deki durum; kuzeyi Sovyet, güneyi Amerikan işgali altında olmak üzere fiilen ikiye bölünmüş bir devletten ibaretti. Bir yandan Amerika ile Sovyet müzakereleri, öte yandan Birleşmiş Milletlerin çabaları, bu iki Kore'nin birleşmesini sağlayamadı. Bunun üzerine Amerika, 10 Mayıs 1948'de Güney Kore'de seçimler düzenledi ve bunun neticesinde de Syngman Rhee'nin başkanlığında Güney Kore Cumhuriyeti kuruldu.

Sovyetler Birliği de Kuzey Kore'de 1948 Ağustosunda kendilerine göre bir seçim düzenlediler ve onlar da kuzeyde, 9 Eylül 1948'de, Kore Halk Cumhuriyeti'ni kurdular. Kore Asya'nın stratejik bir bölgesiydi. Asya'ya ayak basmak için gayet avantajlı bir trampelen durumundaydı. Güney Kore'de ve Japonya'da Amerikan kuvvetlerinin bulunduğu göz önüne alınınca, Amerika'nın stratejik bakımdan kuvvetli bir durumda olduğu açıktı. Sovyetler, komünistler Çin'de duruma hakim oluncaya kadar bu duruma tahammül gösterdiler. Fakat Çin 1949 sonunda komünist rejimin idaresi altına girince, Sovyetlerin Asya'daki kuvvet pozisyonları iyice güçlenmiş oluyordu. Sovyetlere göre, Amerika'yı Asya kıtasından atmak zamanı gelmişti. Hem bu yapıldığı takdirde, Amerika'nın Japonya'dan da atılması kolaylaşabilirdi.

İşte bu sebeplerden dolayı, Moskova'nın talimatı ile Kuzey Kore kuvvetleri 25 Haziran 1950 sabahından itibaren Güney Kore'ye karşı saldırıya geçti. Saldırının bütün sınır boyunca yapılması, her şeyin önceden planlandığını gösteriyordu. Bu açık saldırganlık karşısında Amerika, Birleşmiş Milletleri harekete geçirdi. Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Antlaşması hükümleri gereğince, Güney Kore'nin yardımına gönderilmek üzere, çeşitli milletlerin askerlerinden meydana gelen, fakat esas yükü Amerika'nın sırtlandığı bir Birleşmiş Milletler Kuvveti teşkil etti. Bu kuvvetin komutanlığına Amerikalı General Mac Arthur getirildi.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Kuvveti'ne bir tugaylık bir kuvvetle katıldı. Milli Mücadeleden beri muharebe alanlarına girmemiş olan Türk Askeri, Kore Savaşı'nda, gerçekten destan denebilecek kahramanlık örnekleri vermiştir. Kore'de akan Türk kanı ve Türk Kahramanlığı, Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya alınmasında çok mühim bir rol oynamıştır.

1950 Haziranı'nda başlayan Kore Savaşı, 1953 Temmuzunda Panmunjom Mütarekesi'nin imzası ile neticelenmiştir. Bu üç yıllık süre içinde taraflardan hiç biri kesin bir üstünlük gösterip zafere gidememiştir. Çünkü, 1950 Ekiminden itibaren Komünist Çin, gönüllü adı altında gönderdiği silahlı kuvvetleri ile Kore Savaşı'na dahil olmuştur. Bununla beraber ne Sovyet Rusya ve Çin, ve ne de Amerika, bu savaşı Kore'nin sınırlarının dışına taşırmamaya dikkat etmişlerdir. Zira yanlış bir hareket bir genel savaşa gidebilirdi.

Kore Savaşı'nı sona erdirecek mütareke görüşmeleri, 1951 yılı Temmuzunda başladı. Mütareke teklifi Kuzey Kore'den geldi. Mütareke görüşmeleri 2 yıl sürdü. Bu görüşmeler sırasında da çarpışmalar devam etti. Nihayet, Sovyet Lideri Stalin'in 1953 Martı'nda ölmesi ve içerideki iktidar mücadelesi dolayısıyla, Sovyet Rusya mütarekeye razı oldu ve mütareke anlaşması 27 Temmuz 1953'de Panmunjom'da imzalandı. Gerek mütareke görüşmelerine, gerekse mütarekenin imzalanmasına "gönüllüler" adına, Çin Halk Cumhuriyeti de katılmıştır.

Panmunjom Mütarekesi ile; Kuzey ve Güney Kore arasındaki sınır yine 38. Enlem çizgisi oluyordu. Değişen bir şey yoktu. Fakat Sovyetler de Amerika'yı Kore'den çıkaramayacaklarını anlamışlardı.”²¹⁴

Mütarekeler sonucunda Kore'deki sorun çözülmemiş ve ne Amerika ne de Sovyet Rusya bu durumdan kârlı çıkamamışlardır. Ancak bu savaşlar sırasında ortaya çıkan iki durum vardır. Bunlardan en önemlisi Sovyetler Birliği'nin, Amerikan birliklerini Asya'dan atamayacağını anlamış olmaları ve bunun sonucunda Sovyetlerin Amerika'nın altında bir güç olduğunun ortaya çıkmasıdır. Diğer önemli sonuç ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin buradaki ordusunun gösterdiği kahramanlık, Türkiye'ye şüphe ile bakan NATO'nun bazı üyelerine kesin bir cevap niteliğini taşımasıdır. Böylece bu savaşla, Türkiye aleyhinde konuşan devletlere cevap veremeyecekleri bir ders verilmiştir. Kore Savaşı daha kesin olarak sona ermeden Türkiye NATO'ya eşit ve saygın bir devlet olarak üye olmuştur.

D. TÜRKİYE'NİN NATO'YA ÜYE OLUŞU VE SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN TEPKİSİ

1. Türkiye'nin NATO'ya Üye Olması

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya, Avrupa'da meydana gelen otorite boşluklarını değerlendirme stratejisi ile Türkiye üzerindeki baskılarını da arttırmıştı. Bu baskılar Türkiye'yi daha güçlü müttefik bulma ve silahlı kuvvetlerini güçlendirerek modernizasyona tabi tutma çabalarına yöneltmişti. Aksi halde kuzeydeki komşusunun açık bir tehdidi ile tek başına mücadele etmesi gerekmektedir. Bu çekince ve karışık ortamda en uygun yol böyle güçlü bir ittifak desteğini almaktır.

“1945-1946 yıllarında Sovyetlerin bir yandan Türkiye'nin Doğu Anadolu topraklarını resmen istemesi ve öte yandan da Boğazlara yerleşmek hususundaki isteklerini resmen açıklaması, Türkiye Cumhuriyetini, Milli Mücadeleden beri en kritik safhaya sokmakta idi. Egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşı yönelen bu tehlike karşısında Türkiye, Sovyet Rusya karşısında gerçekten bir denge unsuru olabilecek bir kuvvete dayanmak ve böyle bir kuvvetin ittifakını elde etmek zorunda bulunuyordu. Bu kuvvet hangisi olabilirdi?

Rus tehlikesine karşı Osmanlı Devleti 1878'e kadar İngiltere'ye dayanmış ve Rusya'nın Akdeniz'e sarkarak kendi İmparatorluğunu tehdit etmesi karşısında da İngiltere Osmanlı Devletini desteklemeyi kendi menfaatleri için yararlı bulmuştu. Fakat

²¹⁴ Fahir Armaoğlu, aynı eser, s: 454 - 455.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını mukadder sayan İngiltere, yine Rus tehlikesine karşı, bu imparatorluğun parçalanması ve yerine kendisine bağlı devletler kurulması yoluna gidince, Osmanlı Devleti de İngiltere'den boşalan yere Almanya'yı oturtmayı zorunlu görmüştü. Osmanlı Devleti'nin 1878'den sonra izlediği bu politika kendisini yıkıntıdan kurtaramadı. Milli Mücadele sırasında İngiltere bu sefer hayati bir tehlike olarak ortaya çıkınca, Türkiye aynı menfaatlere sahip Sovyet Rusya'ya dayanma yoluna gitmişti. Fakat Akdeniz'de İtalyan tehdidinin belirmesi karşısında, Türkiye ile İngiltere tekrar birleşmişlerdi. Bununla beraber Türkiye, Sovyet Rusya'yı dış politikasının bir unsuru olarak muhafazaya da özel bir dikkat göstermişti. Lakin 1939'un şartları Rus emperyalizmini tekrar canlandırınca, Türkiye ile Sovyet Rusya'nın yolları tekrar birbirinde ayrıldı ve Türkiye Batılılar yanında yer aldı. Fakat daha savaşın ortalarından itibaren Türkiye şunu açık olarak gördü ki Mihver, savaş kaybedecektir ve özellikle Almanya'nın yenilgisi Avrupa dengesinde büyük bir boşluk meydana getirecektir. Bu boşluktan da Sovyet Rusya yararlanacaktır. Yenilmiş olan Fransa ile, savaşın ağır zahmetleri ile yıpranan İngiltere bu dengeyi kurabilirler miydi? Türkiye bunu, gerçekleşebilecek bir ihtimal olarak görmedi. Şu halde Sovyet emperyalizmi ve bu emperyalizmin kendisine yönelen tehdit ve tehlikeleri karşısında Türkiye için en iyi yol, Sovyet Rusya'dan çok daha güçlü bulunan Birleşik Amerika'ya dayanmaktır. İşte savaşın yon yıllarından itibaren Türk dış politikasının yöneldiği doğrultu bu olmuştur.

Türkiye Sovyet Rusya'ya karşı Birleşik Amerika'nın ittifakını aramakla beraber, genel olarak ittifaklar ve özellikle ikili ittifaklar Birleşik Amerika'nın bir dış politika prensibi değildi. 1947 Truman Doktrini, Sovyet tehlikesi karşısında Birleşik Amerika'nın Türkiye'yi kendi haline bırakmayacağını göstermişti. Lakin bu yeterli değildi. Fiili garanti, Türkiye'nin güvenliği bakımından sahip olunması gereken asgari zorunlu unsurdu.

Sonraki yıllarda Birleşik Amerika'nın Avrupa devletlerinin Rus emperyalizmine karşı kuvvetlenmelerini sağlayacak çalışmaları sonucunda, 4 Nisan 1949'da NATO'nun kurulması ve bu ittifak sistemi ile Amerika'nın kollektif ittifak sistemini benimsemesi, şüphe yok ki, en fazla Türkiye için ferahlatıcı olmuştur. Bunun için Türkiye, kurulduğu günden itibaren bu ittifak sistemine katılıp, Birleşik Amerika'nın ittifakına sahip olmak için çaba harcamıştır. Bu çabaların olumlu sonuç vermesi, Türkiye bakımından sıkıntılı geçen birkaç yılı aldı. İlgi çekici bir nokta da, Türkiye'nin NATO'ya katılmasına Birleşik Amerika'nın itirazı olmadığı halde, NATO'nun küçük üyeleri ile İngiltere, bu işe en fazla itiraz edenlerin başında geldi. Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika gibi küçük devletler, Sovyet tehdidine en fazla ve en ağır şekilde maruz bulunan Türkiye'nin NATO'ya katılması hainde, Sovyetler Birliğinin buna sert bir tepki göstererek, hemen bir savaş yoluna gitmesinden korktular. Bu devletler NATO'yu bir güvenlik süpabı olarak görmekteydiler. Yoksa Sovyet Rusya'ya karşı hemen savaşa girebilecek bir ittifak sistemi olarak almak istemediler. Bu devletlerin bu itirazı, Türkiye'nin NATO'ya katılmasında geciktirici bir faktör olmuştur.

İngiltere'nin itirazı ise bambaşka bir sebepten doğmaktaydı. İngiltere 1947 yılından itibaren, Truman Doktrini ile Amerika'nın ilgisini Doğu Akdeniz bölgesine çektikten ve bu bölgenin güvenliği sorumluluğunu Amerika'nın sırtına yükledikten sonra, Orta Doğudaki sömürgecilik hevesine yeniden hız verdi. İngiltere özellikle Süveyş'ten çekilmek istemiyordu. Halbuki Mısır ise, tam bağımsızlığına kavuşabilmek için, daha 1945'ten itibaren İngiltere nezdinde teşebbüste bulunup, bir an önce Süveyş'ten çekilmesini istedi. İki devlet arasında bu konuda müzakereler başladı.

Gerçekten İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmek istemeyişinin bir sebebi de, Orta Doğu üzerindeki Sovyet tehdidi idi. Fakat İngiltere aynı zamanda petroller dolayısıyla, Orta Doğuda tekrar yerleşmek de istiyordu.

Süveyş konusundaki İngiliz Mısır görüşmeleri tartışmalı bir şekilde devam ederken, Türkiye de NATO'ya katılmak için ısrar etmekteydi. İngiltere önce, Türkiye'nin güvenlik endişeleri ile kendisinin Süveyş menfaatlerini birleştirerek, Orta Doğu'da bir savunma sistemi kurmak istedi. Mısır'ın da katılacağı bu savunma sistemi içinde, İngiltere, Süveyş'te kalma yetkisini elde edecekti. Halbuki, Türkiye bakımından mühim olan, Birleşik Amerika'nın fiili garantisini yani Amerika'nın ittifakını elde etmektir. Bu sebeple Türkiye, Orta Doğu Savunma Sistemi'ne katılmakla beraber NATO üyeliği üzerinde ısrar edince, İngiltere, 1951 Temmuz'unda, Orta Doğu Savunma Sistemi'ne katılması şartı ile, Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemeye karar verdi.

Öte yandan, 25 Haziran 1950'de patlak veren Kore Savaşı'na Türkiye, Birleşmiş Milletler emrine bir tugaylık bir kuvvet vermek sureti ile, en geniş ve en aktif bir şekilde katılan birkaç devletten biri oldu. Kore savaşlarında Türk askerinin gösterdiği kahramanlık ve mücadele azmi, her türlü övgünün üstündeydi. Kore'de Türk askeri Türk Milleti'nin savaş değerini belirgin bir şekilde ispat ettiği için, Türkiye'nin NATO üyeliğine yapılan itirazlar da bertaraf edilmiş oldu. Görüldü ki, Türkiye'nin NATO'ya katılması ancak bir kazanç teşkil edecekti. Bu sebeple, 1951 Eylül'ünde Ottawa'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, 21 Eylül 1951'de yayınladığı bildiride, Türkiye ile Yunanistan'ı da NATO'ya katılmaya davet etmeye karar verdiğini açıkladı.

Bu karar üzerine, İngiltere Orta Doğu Savunma Sistemi'ni kurma çalışmalarını hızlandırdı. 13 Ekim 1951'de Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye, bir Orta Doğu Müttefik Komutanlığı kurulması hususunda Mısır'a teklifte bulundular. Teklife göre, bu komutanlığa Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika Birliği de katılacak ve Süveyş Kanalı'nda bulunacak askeri kuvvetler, bu komutanlık emrinde olacaktı. Bu teklifi, İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmemek için bulduğu yeni bir kombinezon olarak gören Mısır, 17 Ekimde teklifi reddetti. İngiltere Süveyş konusundaki tasarısını gerçekleştirememişti. Bunun üzerine NATO Konseyi, aynı gün Londra'da imzaladığı bir protokol ile, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmalarını kabul etti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi de, 19 Şubat 1952'de, Türkiye'nin NATO'ya katılmasına karar verdi. Hükümetin bu kararını muhalefet partisi de destekledi.²¹⁵ Bu şekilde Türkiye Sovyet tehdidine karşı, sadece Birleşik Amerika'nın değil, diğer 13 ülkenin de ittifakını elde etmek sureti ile güvenliğini sağlamış olmaktaydı. Bu yeni gelişme ile, Türkiye şimdi Birleşik Amerika'yı güvenliğinin, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunmasında temel bir unsur olarak almış oluyordu.”²¹⁶ Çok güçlü bir güvenlik sistemi içerisine girmiş olan Türkiye'yi Sovyet Rusya daha sonra da rahat bırakmayacak ve gerginliği sürdürmeyi genel bir siyaset haline dönüştürecektir.

2. Sovyetler Birliği'nin Tepkisi

Türkiye cephesindeki güvenliği artırıcı önlemler ve NATO'ya üye olma çabaları Sovyet Rusya'nın gerek kendi rejimini yayma gerekse sıcak denizlere inme planlarını

²¹⁵ Türkiye'nin NATO'ya katılmasına dair 19 Şubat 1952 tarih ve 5886 sayılı kanun için bak: Düstur, 3 Tertip Cilt: 33, s: 314-315, Cumhuriyet Gazetesi, 19 Şubat 1952, s: 1.

²¹⁶ Fahir Armaoğlu, aynı eser, s: 517-520.

son derece rahatsız ediyordu. Karşısında İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen yeteri kadar kuvvetli olmayan bir Türkiye yerine şimdi arkasında NATO gibi içersinde Amerika Birleşik Devletleri'nin de bulunduğu bir güce karşı gelmesi, ya Rusya'yı oldukça yıpratacak yada girilecek mücadeleden yenik düşmesine neden olacaktı. Bu düşünceler içerisinde olan Rus Hükümeti, Türkiye'ye karşı tepkisini sürdürmüştür. Sovyet Rusya'nın tepkilerinde şunlar da göze çarpmaktadır:

“Türkiye'nin NATO'ya üye olmak için gösterdiği faaliyet, daha başlangıçtan itibaren Sovyet Rusya'yı rahatsız etmiş ve bilhassa 1951 yılı sonbaharından itibaren Türkiye'nin NATO'ya katılma kararını önlemek için her türlü çabayı harcamıştır. Türkiye ise Sovyet Rusya'nın yapmış olduğu bu baskılara boyun eğmemiş ve hatta NATO'ya girmek isteyişinin esas sebebinin, Sovyetlerin Türkiye'ye yönelttiği tehditler olduğunu belirtmekten de kaçınmamıştır.

Türkiye'nin NATO üyeliği, Stalin'in 5 Mart 1953'de ölümünden sonra Sovyetler Birliğini daha da rahatsız etmiştir. Bu sebeple, yeni Sovyet liderliği, 30 Mayıs 1953'de yaptığı bir açıklamada, Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktan ve Boğazların ortak savunması hakkındaki görüşlerinden vazgeçtiklerini ifade etmişlerdir. Bununla beraber, bu bildiriden, Boğazlarda üs isteklerinden vazgeçip geçmedikleri de kesinlikle anlaşılamamıştır. Bu sebeple, yeni Sovyet liderliğinin, Türkiye hakkındaki bu yeni tutumu, Türkiye'de bir güven duygusu yaratmaktan çok uzak kalmıştır. Türkiye'nin Sovyetlere karşı duyduğu bu güvensizlik, bundan sonra bilhassa Orta Doğu buhranları dolayısıyla daha da artacak ve Türk Sovyet münasebetleri peş peşe buhranlar ve gerginlikler içine girecektir.”²¹⁷

Sovyetler Birliği Ocak 1952'de Türkiye'ye nota vermiş ve bunu Romanya'nın notaları da izlemişse de Türkiye Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü TBMM'de yaptığı konuşmasında bu notalara resmi bir cevap verilmeyeceğini bildirmiştir. Gerek Kore Savaşı'na katıldığı dönemde gerekse NATO'ya üye olduğu dönemde Sovyetler Birliği değişik tarihli notalar vermişse de bu notalar 1946 yılındaki notalar kadar etkili ve belirleyici olmamıştır. 25 Mart 1952 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde General Arnold': “Modern Türkiye Sovyet Rusya'dan çekinmemektedir.” diyerek Sovyet notalarının eski yıllarda olduğu kadar etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

Türkiye Kore Savaşı'nda gösterdiği başarısını, sadece askeri bir başarı olarak nitelemedi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye; dış politika alanında, savaş sonrası Avrupa dengesinde meydana gelen boşluklardan yararlanan ve bütün ağırlığı ile Türkiye üzerine de çöken, Sovyet emperyalizmine karşı güvenliğini sağlama stratejisini geliştirdi. Türkiye NATO'ya girmekle beklediği güvenliğe kavuşmuş ise de, Doğu Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin komünizm çemberine girmesi sonucu ve Kore Savaşı ile milletler arası komünizmin dünyanın çok geniş bir alanında tehlike yaratması karşısında, tehlikenin boyutları da çok geniş bir alana yayılmıştır. Bunun sonucu olarak Türkiye; kendi güvenlik sistemini genişletme yoluna gitmiş ve 1950'li yılların ortalarına doğru NATO'nun yanında, Balkan ve Bağdat ittifaklarının kuruluşunda aktif rol oynayarak Sovyet Rusya tehlikesinden kendisini korumaya çalışmıştır.

²¹⁷ Fahir Armaoğlu, aynı eser, s: 521.

SONUÇ

Türk Hükümeti ile Rus Hükümeti arasındaki gerginlikler, yukarıda da belirttiğimiz gibi, daha 23 Nisan 1920’de, Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmadan önce Sovyetler Birliği’nin gerçekleştirmek istediği ‘Dünya Proleter İhtilali’ne dayanır. Bu zamanlarda, Bolşevikler stratejileri gereği, dünya memleketlerini iki kısma ayırarak, her kısımda uygulanacak taktiği ve bunun stratejisini de bu duruma göre tespit etmişlerdi. Sovyet Rusya, planı gereği doğudaki ve batıdaki tüm memleketlerde, Sovyet Rejimini bir an önce kurma eğilimindeydi. Sovyet Rusya bu plan içerisinde önemli bir konuma sahip olan Türkiye’ye Milli Mücadele Dönemi boyunca ve sonrasında yaklaşmış, bunun sonucu olarak kendi rejimini diğer bazı komşu ülkelerde olduğu gibi Türkiye’ye de yayabilmek ve kendilerine bağlamak istemişlerdir. Atatürk’ün belirleyici politikası ile bu yakınlık ölçülü ve sınırlı olarak tutulmuştur.

Rusya’da Bolşevikler iktidarı ele alınca, yeni rejimlerini oturtabilmek için bir an evvel savaşa son vermek politikasını takip etmişler ve Brest Litovsk Antlaşması’nı imzalamışlardır. Bu anlaşma ile Rusya, Berlin Antlaşması’yla Türkiye’den almış olduğu Doğu Anadolu ve Kafkaslardaki toprakları iade etmiştir.

Yeni rejimin Batı devletleri ile karşı karşıya gelmesi onu, aynı tarihlerde aynı devletlere karşı savaşmakta olan Türkiye ile adeta tabii bir müttefik haline getirmiş ve iki devleti birbirine yaklaştırmıştır. Bu durumda bile Rusya, Brest Litovsk ile vazgeçtiği toprakları unutmak istememiş, buraların Ermeniler tarafından işgalini sağlamaya çalışmıştır. Moskova Anlaşması ile sonuçlanacak müzakereler sırasında da Ruslar, Ermeniler için toprak talep etmekten geri kalmamışlar, nihayet iki devlet arasında 1921 Moskova Antlaşması imza edilmiştir.

O dönemlerde Rusya’nın, yeni Türkiye’ye Bolşevik rejimini yerleştirmeyi hedef tutan bir politika takip ettiğini görüyoruz. Rusya bunda da başarıya ulaşamayınca, bunu günün birinde tahakkuk ettirilecek nihai hedef şeklinde kendisine amaç edinmiştir. Bu dönemden sonra 1930’lu yıllara gelindiğinde Rusya’nın Türkiye üzerindeki düşünceleri değişmedi. Ancak, karşılıklı görüşmelerde iki ülke arasında alınan kararların iki ülkenin de menfaatleri doğrultusunda olması, ilişkilerin en parlak dönemini yaşamasını sağladı. Atatürk’ün bu ilişkilerdeki etkileyici rolü iki tarafta da kabul edilmektedir.

1940’lı yıllara gelindiğinde Avrupa’da patlak veren İkinci Dünya Savaşı tüm ülkeler arasındaki münasebetleri etkilediği gibi Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkileri de etkiledi. Türk Hükümeti genel olarak, Milli Mücadele döneminden sonra yeni bir savaşa girmeme düşüncesinde iken, Rus hükümeti savaşı kendi menfaatleri doğrultusunda kullanma arayışı içindeydi. Önceleri Türklerin bu savaşa girmemeleri görüşünü savunan Rusya, Almanlarla olan ilişkilerinin bozulmasının ardından Türkiye’nin savaşa girmesi gerektiğini savundu. Sovyet Rusya kendi grubunun zafere yakın olduğunu anladığı dönemden itibaren, savaş sonrası Türkiye’yi suçlayabilmek için bu sefer de Türkiye’nin savaşa girmesini istemedi. Türkiye İngiltere’nin isteği ile savaşa girdiği günlerde Sovyet Rusya, 1925’ten beri süre gelen; Tarafsızlık Ve Saldırmazlık Antlaşması’nı tek taraflı olarak yürürlükten kaldırdı.

1925’ten beri süre gelmiş bu antlaşmanın feshedilmesinin ardından, gerek İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri gerekse ülkelerin oluşturduğu mevcut ittifaklar olası bir

çatışmaya engel oldu. Ancak bu dönemde Sovyetler Birliği'nin talihsiz demeçlerinde gizli niyetlerini açığa vurmaları Türkiye'de huzursuzluk yarattı. Rusya zaman zaman protesto notaları vermeye ve Türkiye aleyhinde propaganda yapmaya, hatta bazen Türkiye'yi tehdide yöneldi.

Avrupa'da başlayan karışıklığın, tüm dünya devletlerine yansımaları ile meydana gelen İkinci Dünya Savaşı üzerine, güvenliğini daha bir garanti altına almak isteyen Türkiye, bir taraftan Rusya ile diğer taraftan Rusya'nın bilgisi altında İngiltere ve Fransa ile yardımlaşma anlaşmaları yapmaya gayret göstermiş, buna karşılık Rusya, Almanya ile saldırmazlık paktı imzalayınca, Türkiye'yi batıdan koparıp kendi yanında tutmaya çalışmıştır. Bu çabasında da başarı sağlayamayınca, Türkiye'yi adeta, Rusya'ya karşı cephe almış bir devlet olarak görmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile kızışan muharebelerde Almanya'nın Rusya'ya saldırması ve Rusya içlerinde ilerlemesi üzerine bu defa Türkiye'nin kendi yanında Almanya'ya karşı savaşa girmesini istemiştir. Türkiye savaşa girerse, ona başkalarının topraklarından arazi verilebileceğini belirtmiştir. Ancak harbin kaderi belli olunca, artık Türkiye'nin savaşa girmesine karşı çıkmaya, Türkiye'nin mukadderatı ile baş başa bırakılmasını istemeye başlamış ve onun eşit haklarla galip müttefikler arasında yeri olmayacağını ortaya koymuştur.

Sovyetler Birliği Türkiye'ye karşı gerçek amacını açığa vurduktan sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nden toprak taleplerini dile getirmiş ve Boğazlardan üs istemiştir. 1925 tarihli Saldırmazlık Paktını, günün şartlarına uymadığı gerekçesiyle feshetmekte hiçbir sakınca görmemiş, iki ülkenin birbirine karşı saldırıya geçmeyeceklerini öngören bu anlaşmanın neden günün şartlarına uymadığını da hiçbir zaman dürüstçe açıklamak lüzumunu duymamıştır.

Rusya'nın kabul edilemeyecek ve Misakı Milli kararlarına ters düşen bu istekleri karşısında, Türkiye boyun eğmemiştir. Türk kamuoyu her alanda bu isteklere sert tepki göstermiş ve ilişkiler tamamen bozulmuştur. Türkiye'nin tepki göstermesi üzerine Sovyet Rusya Türkiye'ye yönelik bir baskı politikasına başlamıştır. Türkiye'nin kendisi ile bağlarını koparıp tamamen Batıya yanaştığını ve Batı Devletleri ile yardımlaşma paktları içine girmeye yöneldiğini gören Sovyet Rusya tavrını daha da sertleştirmiştir. Türkiye ile 1945 ve 1952 yılları arasında çok kapsamlı bir sinir harbine girmiştir. Bu sinir harbi; Türkiye'yi batıya daha çok yaklaştıırken, Sovyetler Birliği'nden de o ölçüde uzaklaştırmıştır. Bu uzaklaşmada en büyük etken, Sovyet Rusya ve onun güvenilmez ihtiras dolu gizli emellerinin dışa yansımış olmasıdır.

Sovyet Rusya'nın bu sinir harbi uygulamasına karşılık Türkiye, daha Milli Mücadele günlerinden itibaren, Rusya'ya karşı bir dostluk ve işbirliği politikası takip ediyordu. Çeşitli olaylar karşısında Sovyetler Birliği'nin takındığı durum sebebiyle Türkiye, hiçbir zaman Rusya'ya tam olarak güvenebilmiş değildir. Ancak daima Rusya'nın, her konuda gücendirilmemesine özen gösterilmiş ve onu darıltacak davranışlardan kaçınılmıştır. Türkiye diğer devletlerle yapmak isteği her anlaşma hakkında Rusya'ya bilgi vermiş ve hatta, Balkan Paktı'nda olduğu şekilde; üzerinde diğer Balkan ülkeleri ile mutabık kalınmasına rağmen, Rusya'yı memnun etmemiş hükümleri değiştirmek zorunda kalmıştır. Montreux görüşmelerindeki Türk tutumu da, bu duruma bir başka örnektir.

Batı ile yaptığı ittifakta bile Rus çekincesini gözden ırak tutmamış ve Rusya ile olan anlaşmasına sadakatini son ana kadar göstermiştir. Rusya'nın tenkitlerinin

yoğunlaşması ve özellikle savaş sırasında Türkiye ile Almanya arasında yapılan saldırmazlık paktını eleştirmesi basında büyük yankı uyandırmıştır. Savaşın sona ermesinden sonra yapılan Sovyet Rus yorumlarında bu konu Türk Rus ilişkilerine indirilen bir darbe olarak nitelendirilmiştir. Oysa benzer saldırmazlık paktını Sovyet Rusya'da Almanya ile yapmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesi ve Misakı Milli belgesi ile hedeflerini belirlemesine rağmen; Sovyetler Birliği, Türkiye üzerindeki baskısını sürdürmeye kararlı görünmüştür. Bu durum Türkiye'yi, bağımsızlığına zarar vermeden yeni arayışlara yöneltmiş ve İngiltere'nin yanında ABD'nin de desteğini almıştır. İkili destekle yetinmeyen Türkiye Cumhuriyeti, Sovyet yayılmasının önüne geçmek için kurulan NATO'ya üye olmak istemiş ve bunun bedeli olarak Kore'de savaşmıştır. Kore'deki Türk başarısı onun tereddütsüz olarak NATO'ya girişini hızlandırmış ve Türkiye; Sovyet saldırganlığına karşı büsbütün resmi güvence altına girmiştir.

1945 ile 1952 yılları arasında süren Sovyet tehditleri; Türkiye'nin gösterdiği direnç, bağımsızlığına verdiği önem, dönemin siyasal ilişkilerinde oynadığı “mekik diplomasisi” ile tutarlı politikalar, yeni kurulan Birleşmiş Milletlere güven ve onun ilkelerine bağlılık ile, Atatürk'ün “Yurtta Barış Dünyada Barış” ilkesi sonucunda etkisiz hale getirilmiştir.

KAYNAKÇA

KAYNAK ESERLER

Ayın Tarihi, Kasım 1945, No: 144, Aralık 1945, No: 145, Şubat 1946, No: 147, Nisan 1946, No: 149, Ağustos 1946, No: 153, Eylül 1946, No: 154, Ekim 1946, No: 155, Eylül 1947, No: 166.
TBMM Celse Zabıtları, Ankara 1980.
Düştur, 3. Tertip, C. 33,34 Ankara 1952.
Yürürlükteki Kanunlar Külliyyatı, C.1, Ankara 1988.

GAZETELER*

- Cumhuriyet** (1945-1952 yılları arası bütün sayıları taranmıştır.)
- Ulus** (1945-1952 yılları arası çıkmayan sayıları hariç taranmıştır.)
- Tanin** (1945'ten itibaren muhtelif sayıları taranmıştır.)
- Tan** (1945 ve 1946 yıllarının muhtelif sayıları taranmıştır.)
- Hürriyet** (1948 yılından 1952 yılına kadar olan sayıları taranmıştır.)
- Akşam** (1945 yılından itibaren bazı sayılarından yararlanılmıştır.)

GAZETELERDE YER ALAN MAKALELER

- Abadan, Yavuz, **"Rejim ve Hürriyetimizin Korunması"**, Cumhuriyet, 6 Eylül 1945.
-----, **"Boğazlarımız ve Amerikan Tezi"**, Cumhuriyet, 16 Eylül 1945.
Atay, Falih Rıfkı, **"Sovyet Radyosu yayınına; Bir Açıklama"**, Ulus, 6 Şubat 1945.
-----, **"Konferansa Yapılan Müracaat İki Politika Serserisini İşi"**, Ulus, 23 Haziran 1945.
-----, **"Tass'ın Hatası, Dikkat Edilecek Üç Nokta"**, Ulus, 7 Aralık 1945.
-----, **"B. Celal Bayar'ın İki Demeci Üzerine"**, Ulus, 8 Mayıs 1946.
Daver, Abidin, **"Ermeni İstekleri Diye Ortaya Atılan Manasız Tahrikler"**, Cumhuriyet, 22 Eylül 1945.
-----, **"Can Sağ İken Yurt Vermeyiz Düşmana"**, Cumhuriyet, 29 Aralık 1945.
-----, **"Türk Rus Harpleri'nden Çeşme Deniz Savaşı"**, Cumhuriyet, 3 Ocak 1946.
-----, **"Rusya Doğu Akdeniz'de Niçin Liman İstiyor?"**, Cumhuriyet, 15 Mayıs 1946.
-----, **"Orta Doğu İngiltere ve Türkiye"**, Cumhuriyet, 25 Mayıs 1946.
-----, **"Milletin Malı ve Canı Sınır Boylarının Toprağı Üstünde"**, Cumhuriyet, 27 Mayıs 1946.
-----, **"Türkiye Bir Peyk Devleti Olamaz!"**, Cumhuriyet, 7 Haziran 1946.
-----, **"Fransa'daki Rus Uşaklarının Hezeyanları"**, Cumhuriyet, 6 Temmuz 1946.
-----, **"Rus Radyosu; Beyhude Yere Çene Çalıyor:"**, Cumhuriyet, 14 Temmuz 1946.
-----, **"Rus Taraftarlığı mı? Asla!"**, Cumhuriyet, 17 Temmuz 1946.

* Gazetelerin nüsha tarihleri ve sayıları dipnotlarda verilmiştir.

- , **“Dış Tehlike Vardır, Gaflete Düşmeyelim!”**, Cumhuriyet, 3 Ağustos 1946.
- , **“Türk Boğazlarını Yalnız Türkler Müdafaa Eder.”**, Cumhuriyet, 13 Ağustos 1946.
- , **“Sovyet Rusya’nın Gerçekleştirmek İstedığı İhtiraslar”**, Cumhuriyet, 21 Ağustos 1946.
- , **“Boğazların Müştereken Müdafaa mı? Asla!”**, Cumhuriyet, 23 Ağustos 1946.
- , **“Notamızdan Sonra Sovyet Rusya Ne Yapacak?”**, Cumhuriyet, 26 Ağustos 1946.
- , **“Anglo Amerikanlar Rusya’ya ‘Artık Dur’ Diyorlar.”**, Cumhuriyet, 6 Eylül 1946.
- , **“Boğazlar Meselesinde Biz Ne İstiyoruz, Rusya Ne İstiyor?”**, Cumhuriyet, 21 Ekim 1946.
- , **“Rusya Israr Ediyorsa Biz de Israr Ediyoruz.”**, Cumhuriyet, 18 Kasım 1946.
- , **“Marmaris’te Üs mü? Asla!”**, Cumhuriyet, 25 Kasım 1946.
- , **“Türkiye’yi Çemberleme Gayretleri”**, Cumhuriyet, 2 Aralık 1946.
- Doğrul, Ömer Rıza, **“Türk Sovyet Dostluğu”**, Cumhuriyet, 8 Nisan 1945.
- , **“Mr. Bevin’in Nutku”**, Cumhuriyet, 5 Haziran 1946.
- , **“Bir Genişleme Planı”**, Cumhuriyet, 16 Ağustos 1946.
- , **“Amerika’nın Cevabi Notası”**, Cumhuriyet, 22 Ağustos 1946.
- , **“Aydınlık Veren Bir Nota”**, Cumhuriyet, 25 Ağustos 1946.
- Felek, Burhan, **“Sovyetler Birliği’nin İştihası”**, Cumhuriyet, 16 Eylül 1945.
- , **“Yalan ve Tezvir Harbi”**, Cumhuriyet, 15 Ağustos 1946.
- KUCARLI, Mahmut, **“Bu Vatan Türk’tür. Türk Kalacak.”**, Trabzon Halk Gazetesi’nden naklen, Cumhuriyet, 27 Aralık 1945.
- KORLU, **“Bu Vatan Bizimdir.”** Trabzon Yeni Yol Gazetesi’nden naklen, Cumhuriyet, 29 Aralık 1945.
- Nadi, Nadir, **“Boğazlardan Müttefikler Geçerken”**, Cumhuriyet, 17 Ocak 1945.
- , **“Türk Sovyet Dostluğunun Yarını”**, Cumhuriyet, 9 Nisan 1945.
- , **“Bir Milletten Toprak İstemek”**, Cumhuriyet, 13 Temmuz 1945.
- , **“Boğazlar Meselesi”**, Cumhuriyet, 14 Temmuz 1945.
- , **“Rus Dostluğuna Verdiğimiz Değer”**, Cumhuriyet, 15 Temmuz 1945.
- , **“Onlar ve Biz”**, Cumhuriyet, 29 Ağustos 1945.
- , **“Boğazlar Meselesi”**, Cumhuriyet, 13 Eylül 1945.
- , **“Türk Rus Münasebetleri”**, Cumhuriyet, 13 Ekim 1945.
- , **“Önce Fikir Sonra Adam”**, Cumhuriyet, 2 Aralık 1945.
- , **“19 Milyonun Şiarı Olan 10 Kelime”**, Cumhuriyet, 27 Aralık 1945.
- , **“Milli Misak Şuuru”**, Cumhuriyet, 28 Aralık 1945.
- , **“Rus İstekleri Karşısında Yapılacak Şey”**, Cumhuriyet, 14 Ağustos 1946.
- , **“Nota’nın Faydası”**, Cumhuriyet, 15 Ağustos 1946.
- , **“Recep Peker’in Programı”**, Cumhuriyet, 16 Ağustos 1946.
- , **“Müşterek Müdafaa Ne Demektir?”**, Cumhuriyet, 17 Ağustos 1946.
- , **“Sovyet Notası’na Cevabımız”**, Cumhuriyet, 23 Ağustos 1946.
- , **“Değişen Şartlar”**, Cumhuriyet, 24 Ağustos 1946.
- , **“Cevabımız Rusları Memnun Eder mi?”**, Cumhuriyet, 25 Ağustos 1946.
- , **“Son Cevabımız”**, Cumhuriyet, 22 Ekim 1946.

-----, **“Yabancı İdeolojilere Karşı”**, Cumhuriyet, 18 Aralık 1946

-----, **“Bir Dönüm Noktası”**, Cumhuriyet, 14 Mart 1947.

Nadi, Doğan, **“Bir Karış Toprak”**, Cumhuriyet, 17 Ocak 1946.

New York Herald Tribune Gazetesi’nden Çeviri, **“Türk Politikası İtimat Kazandı”**, Cumhuriyet, 29 Ocak 1945.

Time and Tide Mecmuası’ndan Çeviri, **“Türkler, Boyun Eğer Bir Millet Değildirler.”**, Cumhuriyet, 7 Temmuz 1945.

Times Gazetesi’nden Çeviri, **“Rusya’nın Güneydoğu Avrupa Politikası”**, Cumhuriyet, 18 Ocak 1945.

Times Gazetesi’nden Çeviri, **“Boğazların İstikbali ve Türkiye”**, Cumhuriyet, 14 Ağustos 1945.

Bulgar, İzgreu Gazetesi’nden Çeviri, **“Sovyet Türk Münasebetleri”**, Cumhuriyet, 28 Mart 1945.

Yunan Akropolis Gazetesi’nden Çeviri, **“Rusya Eğer Akdeniz’e İnerse”**, Cumhuriyet, 12 Temmuz 1945.

Economist Dergisi’nden Çeviri, **“Türkler Teslim Olmayacak, İcabında Dövüşecektir.”**, Cumhuriyet, 1 Ekim 1945.

Yunan Akropolis Gazetesi’nden Çeviri, **“Milli Hiddetin Bir İfadesi”**, Cumhuriyet, 10 Aralık 1945.

Times Gazetesi’nden Çeviri, **“İngiltere ve Amerika, Türkiye’nin bağımsızlığına zarar verecek herhangi bir değişikliğe müsaade etmezler.”**, Cumhuriyet, 13 Aralık 1945.

İsviçreli Gazette de Lausanne Gazetesi’nden Çeviri, **“Türk Ordusunun ve Türk Milletinin iradesi, Rusların Arzuları Karşısında Gevşemeyecektir.”**, Cumhuriyet, 17 Aralık 1945.

İsviçreli Gazette de Lausanne Gazetesi’nden Çeviri, **“İsviçreli Gözüyle Boğazlar Meselesi Neye Varacak?”**, Cumhuriyet, 11 Nisan 1946.

Journel de Geneve Gazetesi’nden Çeviri, **“Türkiye Petrolleri ve Sovyetlerin İddiaları”**, Cumhuriyet, 17 Haziran 1946.

Politique Etrangere Gazetesi’nden Çeviri, **“Rusya’nın Boğazlar ve Akdeniz’deki Emelleri”**, Cumhuriyet, 19 Ağustos 1946.

New York Times Gazetesi’nden Çeviri, **“Rus İstekleri Karşısında Türkiye’yi Destekliyoruz.”**, Cumhuriyet, 24 Ağustos 1946.

Washington News Gazetesi’nden Çeviri, **“Türkiye’nin Sinirleri Kuvvetlidir.”** Cumhuriyet, 4 Eylül 1946.

Observer Gazetesi’nden Çeviri, **“Boğazlar Üzerindeki Rus Talepleri”**, Cumhuriyet 26 Eylül 1946.

Une Semaine Dans le Monde Gazetesi’nden Çeviri, **“Rusya’nın Yeni Akdeniz Siyaseti”**, Cumhuriyet, 29 Eylül 1946.

Daily Telegraph Gazetesi’nden Çeviri, **“Türkiye’de Sarsılmaz Cephe”**, Cumhuriyet, 30 Ekim 1946.

Nuit et Jour Dergisi’nden Çeviri, **“İstanbul İçin Rus Hülyaları”**, Cumhuriyet, 13 Aralık 1946.

KİTAPLAR

- AKIN, İlhan F., **Türk Devrim Tarihi**, Beta Yayınları, İstanbul, 1984.
- AKŞİN, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- AKŞİN, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Ankara, 1998.
- ALTUĞ, Yılmaz, **Türk İnkılâp Tarihi**, Çağlayan Kitap evi, İstanbul, 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- , **Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 1996.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk-Söylev**, Türk.Tarih.Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.
- ATATÜRK'ÜN MİLLİ DİŞ POLİTİKASI**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- ATATÜRK'ÜN SÖYLEV ve DEMEÇLERİ, C. 1-III**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- ATAY, Falih Rıfki, **Çankaya**, Bates Yayınları, İstanbul, 1984.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, Remzi Kitap evi, İstanbul, 1970.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- BİLGE, A.Suat, **Güç Komşuluk Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)**, İş Bankası Yayınları.
- BİLSEL, Cemil, **Türk Boğazları**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1948.
- BURÇAK, Rıfki Salim, **İkinci Cihan Savaşın'da Boğazlar Meselesi**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1960.
- , **Türkiye Sovyet İlişkilerine Geniş Bakış**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- CANATAN, Yaşar, **Türk - Irak Münasebetleri (1926-1958)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- ÇAĞAN, Nami ve Komisyon, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi 1/2**, YÖK. Yayınları, Ankara, 1989.
- ERKİN, Feridun Cemal, **Türk – Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1968.
- EROĞLU, Hamza, **Türk İnkılâp Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982.
- GENCER, Ali İhsan-ÖZEL, Sabahattin, **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2001.
- GİRGİN, Kemal, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Ankara, 1974.
- GÖNLÜBOL, Mehmet-SAR, Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, 1963.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, 1993.
- GÜRÜN, Kamuran, **Türk - Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI**, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973.
- İNAN, Afet, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- İNUĞUR, NURİ, **Türk Basın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992.

- JAESCHKE, Gotthard, **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz 1-2**, Emre Yayınları, İstanbul, 1990.
- KABACALI, Alpay, **Türk Yayın Tarihi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1987.
- KARAL, Enver Ziya, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.
- KESKİN, Mustafa, **Türk İnkılâbı ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ufuk Kitap evi, Kayseri, 1995.
- KİLİ, Suna, **Türk Devrim Tarihi**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982.
- KINROSS, Lord, **Atatürk - Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Hatıra Defterine Yazdıkları**, Ankara, 1971.
- , **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- KUMKALE, Tahir Tamer, **Tarihten Günümüze Türk - Rus İlişkileri**, İstanbul, 1997.
- KURAT, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi - Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- MUMCU, Ahmet, **Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1983.
- MUMCU, Ahmet ve Komisyon, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II**, Y.Ö.K. Yayınları, Ankara, 1986.
- ÖKÇÜN, Gündüz, **Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Antlaşmalar Rehberi (1920-1961)**, Ankara, 1962.
- ÖZKAYA, Yücel, **Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1981.
- SARAY, Mehmet, **Atatürk'ün Sovyet Politikası**, İstanbul, 1990.
- SARICA, Murat, **Siyasal Tarih**, Filiz Kitap evi, İstanbul, 1980.
- SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945), C.1**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- , **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990), C.2**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- TEVETOĞLU, Fethi, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ankara, 1976.
- TUNAYA, Tark Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul, 1995.
- T.C. DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI, **Türkiye'nin Dış Politikasında 50. Yıl. Cumhuriyetin ilk On yılı ve Balkan Pakı (1923-1934)**, Ankara, 1974.
- UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, İstanbul 1995.
- YAZMAN, Aslan Tufan, **Atatürk'le beraber Devrimler, Olaylar, Anılar (1922-1938)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1969.
- YAVUZ, Ünsal, **Atatürk-İmparatorluktan Milli Devlete**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

TEZLER

GÜLCAN, Yılmaz, **Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)**, İ. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.

YILMAZ, Mustafa, **Türk Boğazları'nın Önemi ve Geçiş Statüleri**, İ. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996.

İLGAZİ, Abdullah, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İ. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995.

ANSİKLOPEDİ ve SÖZLÜKLER

Ana Britannica, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1994.

Meydan Larousse, Sabah Yayınları, İstanbul, 1993.

Büyük Larousse, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.

Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü, M. Orhan Bayrak, Kül Yayınları, İstanbul, 1994.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ferit Develioğlu, Ankara, 1997.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Mehmet Zeki Pakalın, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1993.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**